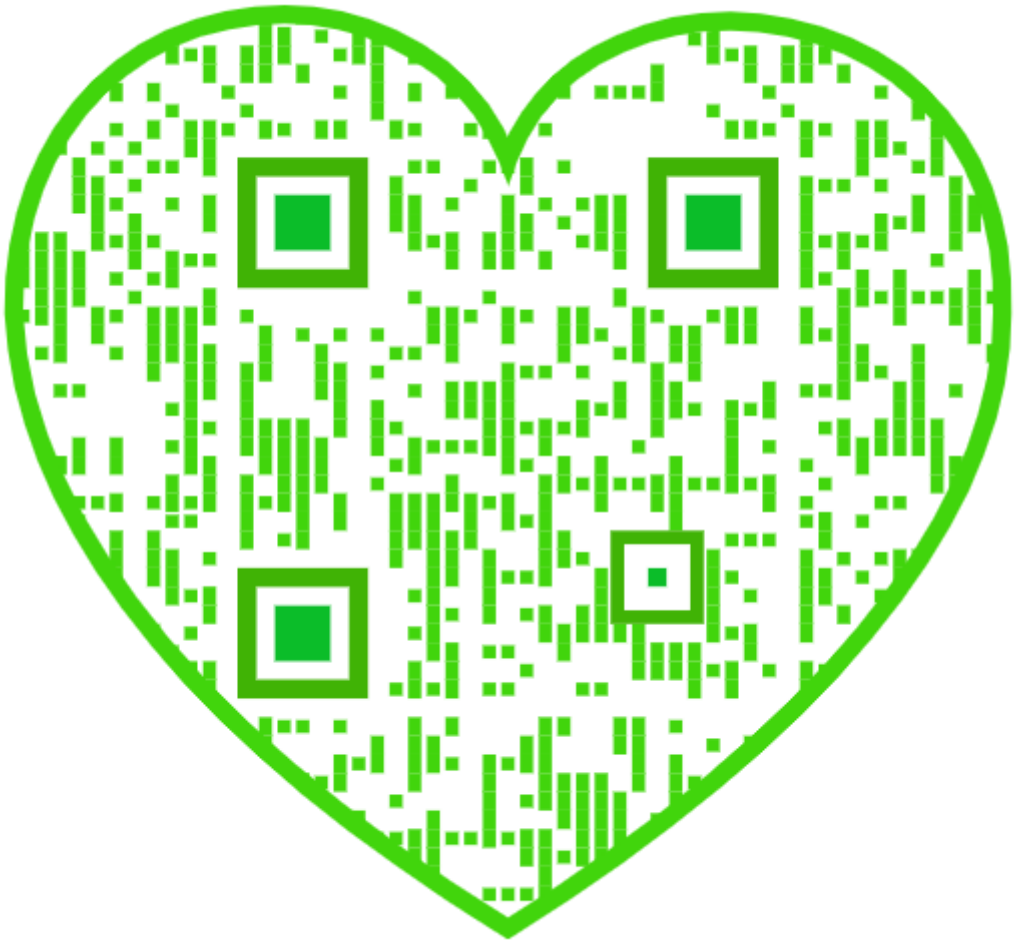
Biekorf. Jaargang 24

bron
Biekorf. Jaargang 24. L. de Plancke, Brugge 1913

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_bie001191301_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. BIEKORF

[Nummer 1]

Z.E.H. Kan. Lodewijk Van Haecke

(Vervolg van bladz. 362.)

II.
Sinte Godelieve van Ghistel

GODELIEVE, eene edele en godvruchtige maagd, wordt door den graaf van Vlaanderen om zoo te zeggen gedwongen met Bertolf, Heer van Ghistel, te trouwen. Ze heelt allerle: pijnen te doorstaan van wegen Bertolf, opgehitst door zijne moeder Iselindis, en sterft eindelijk den marteldood.

Dit werk vormt eene voortdurende tegenstelling met de Zeesterre.

De Zeesterre is om zoo te zeggen eene aaneenschakeling van kleine verhalen en godsdienstige beschouwingen zonder eenheid, tenzij in 't midden van den tweeden en op het einde van den derden jaargang; Godelieve daarentegen vormt een nauw samenhangend geheel uit. De Zeesterre was eene rechtstreeksche opwekking tot de

deugd; in Sinte Godelieve verhaalt Van Haecke de geheurtenissen zoo ze gaan en staan. Bij toeval vinden we hier en daar eene kleine opwekking tot de deugd, eene godsdienstige beschouwing of overweging. In de Zeesterre zit niet het minst karaktertekening, 't zijn niets dan losse verhalen; Sinte Godelieve is karakterstudie van 't begin tot het einde, ja tot zelfs in de laatste hoofdstukken waar Van Haecke de mirakels als kleine schetsen afzonderlijk behandelt, bijeengaart en bijeenverzamelt met het doel het karakter van Sinte Godelieve beter te doen uitkomen.

Terwijl de Zeesterre in oude eigen spelling geschreven is, volgt Van Haecke in Sinte Godelieve de algemeene spelling en niets herinnert ons nog aan de taal van de Zeesterre tenzij het schrijven van aleen met eene 1 in plaats van twee.

Ik wil Sinte Godelieve noch onder godsdienstig noch onder historisch oogpunt bespreken. Niettegenstaande de 22 boeken die Van Haecke als bronnen opgeeft waaruit vermoedelijk hij zijn verhaal geput heeft, geloof ik dat we alleen als historisch juist mogen aanzien de stof zelf van 't verhaal, en de beschrijving der plaatsen waar 't verhaal speelt. Al het overige, dialogen, karakterteekening, enz., is voor een groot deel oorspronkelijk en daarom onder letterkundig opzicht niet min verdienstelijk. Onder letterkundig oogpunt beschouwd, is Sinte Godelieve niet zonder waarde. De karakters die er in voorkomen zijn krachtig opgevat en prachtig weergegeven. Zij ontwikkelen zich regelmatig. Hier en daar ten gevolge van een bovennatuurlijk feit, grijpt een volslagen omkeer plaats in de handelwijze van een of ander persoon, maar die verandering, gezien het feit dat ze teweeg brengt, is bepaald, aan te nemen.

We kunnen het verhaal verdeelen in drie bedrijven.

Het eerste bedrijf speelt op 't adellijk slot van Londefort. De hoofdpersonen zijn Rollo en Godelieve. Godelieve, bezield door de deugd van liefdadigheid, tracht de armen zooveel mogelijk op stoffelijk en geestelijk gebied bij te

staan. Daar zij, in het uitdeelen van aalmoezen, niemand inziet noch verwittigt, kan Rollo, de Rentmeester, dit maar moeilijk verdragen, vooral omdat Godelieve handelt zonder zijne toestemming. *Staat hij aan Hemfrood, Godelieve's vader, geen rekening schuldig van de inkomsten en uitgaven?* Hij klaagt Godelieve bij haar vader aan, na vooreerst haar handel en wandel nauwkeurig bespied te hebben, maar Godelieve weet zoo hartroerend de zaak der armen te verdedigen dat Hemfrood eindigt met haar gelijk te geven. Rollo deelt in die gedachten niet. Hij wil en zal haar op heeterdaad betrappen. Een bezoek van edellieden schijnt eene gepaste gelegenheid. Hij ziet Godelieve met de beste spijzen uit de keuken wegloopen om ze aan de armen uit te deelen, achterhaalt ze en dreigt ze aan te klagen. Door een mirakel veranderen de spijzen in houtspaanders. Rollo ziet hierin Gods vinger. *Vol schaamte en verbaasdheid staart hij om dit wonder*. Een omkeer grijpt bij hem plaats. *Eerbied beklemt zijn hert en op zijne knieën vallend vraagt hij Godelieve vergiffenis.*

Van nu af treed hij overal als Godelieve's beschermer op. Wanneer zij gebruik maakt van de komst van den graaf van Boulogue om haar overgroote liefdadigheid te voldoen en al de potten ledigt, zoodanig dat Hemfrood vol spijt, schaamte en woede er tusschen komen moet, Rollo is het, die Hemfrood tracht te bedaren en te overhalen gerust zijne plaats aan tafel weder in te nemen. Wanneer door een 2de mirakel al de potten weer boordevol staan, hij is het nog die de eerste, Hemfrood de blijde mare brengt.

De nijd schijnt wel het hoofdthema van Rollo's karakter. Wanneer echter door een mirakel Rollo inziet hoe hij gezondigd heeft, wil hij het kwaad dat hij bedreef herstellen, en van nu af wijkt de nijd voor eerbied en verkleefdheid.

Het tweede bedrijf omvat den liefdestrijd tusschen Bertolf, Heer van Ghistel en Volkaert, Heer van Uxem. Eens werd Iselindis, Bertolfs moeder, beleedigd door den Heer van Uxem, dit schijnt de oorzaak te zijn van dien

strijd. Hoe meesterlijk teekent Van Haecke beide karakters: *Minzaam en voorkomend was Volckaart's gelaat, zijn inborst scheen zeer voldoende, zijne afkomst was om ter treffelijks en zijn geld sprak luid. Vroegtijdig had Iselindis in Bertolf's jonge hart gevoelens van toorn en wraak tegen het onschuldig kind van haren gezworen vijand ontwikkeld. Dus verfoeide Bertolf reeds Volkaert eer hij hem zelf kende. In plaats van haar kind eerst en vooral de Zoete Naam te leeren uitspreken, had zij het den zoon van haren vijand leeren verwenschen.*

Volkaert bemint Godelieve. Om zich te wreken weet Bertolf heimelijk Volkaert van allerhande gebreken te beschuldigen. Volkaert wordt afgezeid en Bertolf trouwt zelf met Godelieve. Hij noodigt Volkaart ter bruiloft en deze neemt aan, *want bij een hartelijk medelijden voor Godelieve, gevoelde hij nog den onverzaadlijken knaagworm van den nijd zijne ziel martelen*. Meer nog, door een tweegevecht met Bertolf wil hij met *eenen trek Godelieve van haren beul en zich zelven van eenen onverdraaglijken vijand verlossen*. Volkaart overwint Bertolf, maar deze wordt verlost door de verraderlijke tusschenkomst van Haccas, zijn knecht. Door de wraak verblind drijft Bertolf de barbaarschheid zoover, een brandmerk op Volkaart's voorhoofd te prenten terwijl hij uitroept: *Leven moet gij en Godelieve ook! Weet het, opdat ieder oogenblik van uw bestaan vergiftigd weze door het gedacht der mishandelingen die zij van mijnentwege moet en zal uitstaan.*

Van nu af verdwijnt Volkaert van het tooneel om eerst later weer te voorschijn te komen in een laatste doch vruchtelooze poging om Godelieve te verlossen en om door zijn dood Bertolf op den goeden weg terug te brengen.

Het derde bedrijf speelt te Ghistel.

Aan den eenen kant hebben wij Godelieve en hare dienstmeid, aan den anderen kant Haccas, Lambert, Bertolf en vooral Iselindis, Bertolfs moeder. Zij is het die Bertolf ophitst om Godelieve te tergen, ook de plichtige is niet zoozeer Bertolf dan wel Iselindis. Omdat Godelieve,

in wier aderen Romeinsch bloed vloeit, zwart van haar was en niet ros zooals zij, wordt ze verweten voor zwarte kraai en zwart spook. Hij is het ook die de eerste het gedacht opvat Godelieve te dooden. *Wij zullen ze zoodanig tammen en zoo spaarzaam azen dat zij bij ons geenen hoogen top zal scheeren, maar in haar eerste muiten zal blijven, om u alzoo wellicht den weg te banen naar een gelukkiger huwelijk*.

Van dan af werd Godelieve voor Bertolf een voorwerp van walg, haat en vervolging.

Tegenover dit alles blijft Godelieve gelaten, ze doet al wat ze kan om de rust te herstellen. Zoet en kalm klinkt hare stem: *Bertolf, mijn vriend.... waar is uwe genegenheid gevaren, enz.* Gelaten nog haar gedrag tegenover Iselindis, maar te vergeefs. Als eene vuige meid wordt ze naar 't veld gezonden om de kraaien te verjagen. Nu eerst komen Haccas en Lambert, Bertolfs knechten op 't tooneel: Dronkenschap, ontucht waren als het dagelijksch brood waarop zij leefden... in Lambert's hart knaagde meer dan een menschenmoord. Zekeren dag hoort Godelieve terwijl zij op het veld de kraaien verjaagt in de verte eene klok tinten. Ze wil ter kerk. Door een nieuw mirakel vliegen al de kraaien in eene schuur. Om dit verder te beletten, wordt Godelieve aan Haccas en Lambert toevertrouwd. Hoort hoe Bertolf hen de les spelt:

> *Zijn er getuigen... bewijst Godelieve alle mogelijke eer om deswil van de klaps der menschen. Doch zoohaast gij scheutevrij zijt van alle opspraak, doet het haar boeten. Bespot en beschimpt ze en laat haar klaar mijne gevoelens verstaan ter haren opzicht. Verders belast ik u met haren onderhoud: dagelijks zult gij haar water en brood en zout geven tot haren onderstand; doch niet al te veel teenegader, opdat zij het niet geve aan rondleurders en broodbidders uit hope van den name te krijgen dat zij geefachtig is en om hare geveinsde deugd ruchtbaar te maken.*

Onnoodig te zeggen dat ze hun taak opperbest volbrachten. 't Was gekken en spotten toen ze zagen hoe Godelieve,

in haar gevang, uit boetvaardigheid de helft van het droog oudbakken brood dat haar dagelijks als eenen hond werd toegeworpen, aan de armen gaf.

Binst al dien tijd reist Bertolf om zijn geweten te versmoren, *levend met slechte vrouwen die hem honderd zonderlinge middels aanleerden om Godelieve's vervolging hartscheurender te maken*. Geen wonder kwam hij telkens slechter gesteld naar huis en ging hij onder 't huiszijn Godelieve niet bezoeken, vroeg hij menigmaal of ze nog leefde en hoe lang ze het nog zou uithouden.

De maat was vol, Godelieve zou wegvluchten... niet om haar te onttrekken aan de pijn, maar om haar man's zielgewin, om hem aldus de gelegenheid te onttrekken God verder te vergrammen door haar te vervolgen. Hare vlucht, ver van Bertolf tot betere gevoelens te brengen, miek hem grammoedig, terwijl Iselindis juichte omdat zij het eerste deel van haar plan verwezentlijkt vond: *vluchten zal ze of sterven*.

De Bisschop gebiedt Bertolf, Godelieve weer in huis te nemen. Toen hij dit vernam: *Uitschelden*, deed hij, *vuur en vlam spuigen tegen den vermetelen Radbod die zich kwam bemoeien in Ghistel, zijn eigen huis en onder zijne hielen vergruisde hij 's Bisschop's zegel*. De kaarten keeren, nu is het de graaf van Vlaanderen die zich in de zaken mengt. Bertolf gehoorzaamt, en zendt zijne vrouw terughalen. Godelieve wist uit ondervinding wat haar te Ghistel te wachten stond, maar in hare gelatenheid boog zij het hoofd onder deze schikkingen die zij uit Gods hand ontving en bereidde zich om weder te keeren naar Ghistel.

Bertolf is van gedacht dat men Godelieve in schijn meer vrijheid laten moet, daarom wil hij dat zijne moeder verhuize. Iselindis kan dit maar niet verdragen: *Kweek dan jongens! Werk en slaaf voor hen om ze groot en machtig te krijgen! En paai ze met het gedacht dat gij uwen ouden dag zult uit leven bij die haardstede waar gij uw ondankbaar gebroeisel gewiegd hebt! Neen, ver vandaar! Als gij denkt nog een eindeken goed leven te hebben, dan*

vinden zij eene kale reden uit om hunne stokoude moeder te versteken en ze te zenden wonen 't einden uit, hoe verder hoe beter!

Al dit kijven en krakeelen staat Bertolf natuurlijk niet aan. Vermits Godelieve en Iselindis niet overeenkomen, een van de twee moet sterven. Zijn plan staat vast: *ik moet, ik zal Godelieve vermoorden.*

Godelieve maakt gebruik van haar schijnbare vrijheid om te naaien en te breiën tot laat in den nacht toe voor de armen. Nu ook mocht ze bezoeken ontvangen, maar weinig kwamen haar troosten, verre het meestendeel kwamen haar lijden vergrooten en zeggen dat het schande was van een meisje zoo schoon en jong nog, op te sluiten. Voor deze had Godelieve steeds een gepast antwoord:

> *Is de lichamelijke schoonheid niet evenals de frissche veldbloem, gelaafd door den morgendauw, rijk verguld door de zonnestralen maar welhaast verslensd, verstorven, onder de voeten vertrapt en vergeten? Daarbij, staat u dan de les van Christus onbekend, die ons leert niet alleen niemand kwaad te wenschen, maar dezen te zegenen die ons vermaledijden, te bidden voor onze vervolgers en het kwaad tot goed te vergelden.*

Bertolf wordt die bezoeken moede. Hij doet Godelieve in een klein kot opsluiten waar zij allerlei martelingen verduren moet van wege Haccas en Lambert. Zekeren dag komt hem de mare toe dat Volkaert in het omliggende ronddwaalt om Godelieve te redden. Nu of nooit zal hij ze dooden. Maar hoe?

Hij veinst bekeerd te zijn en gaat bij Godelieve aankloppen: *Godelieve*, zegt hij met minzame stem, *ik kom u mijn hart openen... Zet u neder, zet u bij mij*, en weenend verhaalt hij hoe eene heilige vrouw hem bekeerde en vraagt of dees nacht de heilige vrouw haar ook mag komen bezoeken. Godelieve weet dat hij eene hinderlaag spant:

> *Vriend mijns harte! Ik ben de dienares des Heeren en uwe wettelijke huisvrouw. Noch God noch mijnen echtgenoot wil ik door hoegenaam niets bedroeven of mishagen.*

Die woorden van Godelieve hebben zijn hart ontroerd... Bij zijn vertrek, toen Godelieve nog: *met eenen zoeten oogslag en eene beweging harer hand, item nog een vriendelijken en laatsten groet toestuurt... klopte zijn hart geweldig op dat vertoog en stond om zich te begeven... maar de nijd die Iselindis in zijn hart onderhield, nam de bovenhand.* Hier blijkt dus klaar dat de grootste plichtige niet Bertolf maar wel Iselindis was. Nu begint het werk van Lambert en Haccas. Met een zoet woord weten ze Godelieve uit hare kamer te trekken: *Kom maar ten voorschijn zoo gij zijt. blootshoofds en barvoets en in uw nachtgewaad. Immers het is een werk van godsdienstigheid dat op handen is; en zulks behoort ootmoedig verricht te worden.*

Godelieve wordt vermoord.

Toen men Bertolf bij het lijk brengt, *weende hij en kropte en huilde en snikte en jammerde dat het hartbrekend was om hooren en zien, en bij de begraving... toen hij het lichaam ten grave zag dalen, men moest hem vasthouden, of hij sprong erachter.*

Iselindis is zoo gevoelig niet. Bij Godelieve's terugkomst werd zij gedwongen te verhuizen, dit belette niet dat zij dagelijks naar Ghistel kwam om er Godelieve te tergen, dat zij het plan van Godelieve's dood hielp op touw zetten. Ook toen Godelieve stierf, welk een gelukkig oogenblik voor haar en dan als de dag van de begraving, de priesters het lijk komen halen: *woede, vreugde en ongeduld vervullen haar hart. Ach hoe aangenaam streelt dat kerkuilgekras mijne ooren! Klinkt die De Profundis niet als het blijdste alleluia! Hoe vindt gij mij, in mijn zwart gewaad en onder dien langen hoofdsluier die zoo rouwvol mijne roodgeweende oogen verbergt? Maar zij is toch wel dood, niet waar, vriend? O wat blijde dag!*

Drie maanden later trouwt Bertolf met Ripsim. Iselindis had haar meester gevonden. Woedend was ze omdat ze voor Ripsim moest onderdoen. Zekeren dag vertrok ze om nooit weer terug te komen. Dag op dag, een jaar na Godelieve's overlijden, stierf ze te Oudenburg eene onboetvaardige dood.

Nu Bertolf van zijn moeder ontslagen is, zullen wij hem stilaan tot betere gevoelens zien terugkeeren. Een kind wordt hem geboren... Het is blind. Door een mirakel wordt het genezen. Het is een eerste feit dat Bertolfs bekeering uitlegt. Het kind groeit op... *Hoe dikwijls vroeg zij haren vader duizende bijzonderheden over Sinte Godelieve met die engelachtige eenvoudigheid die het kind eigen is. Met dien onwederstaanbaren invloed die de Godvreezende maagd als eene hemelsche begaafdheid is beschoren, won zij allengskens toegang op het zondarig hart van Bertolf. Wel is waar, hij gaf zich wel niet, maar toch verstootte hij zijne minzame dochter niet, en langzamerhand vond zijne wanhopige ziel eenigzins smaak in de zalvende woorden van Edith.*

Een ander mirakel van Sinte Godelieve, hare verschijning aan Bertolf en de woorden die ze hem toestuurt: *Doe boetvaardigheid... God is rechtvaardig en mijne voorspraak bij Hem kan u niet baten, staat gij niet op uit de afgrond uwer boosheid...* Eindelijk de bekeering van Haccas en Lambert en 't verhaal van Volkaerts dood, dit alles samen genomen leggen ons Bertolf's bekeering uit. Hij vertrekt naar Palestina om er te vechten tegen de Muzulmannen, keert terug naar Romen alwaar hij vergiffenis krijgt van zijne zonden door den Paus, wordt eindelijk monnik en sterft eene zalige dood.

Dit is het verhaal.

Vooreerst dient gewezen op de afwisseling waarmeê Van Haecke het eentonig opsommen van mirakelen vermijdt, die de geschiedenis van 't klooster van S. Godelieve en haar waardig bloed en de beschrijving van de jubelea van 1770 en 1870 noodzakelijk medebracht.

Reeds hooger was het mij gegeven in sommige uittreksels de dichterlijke trant van Van Haecke's verhaal aan te toonen zooals op het einde van Godelieve's leven toen zij de bezoekers berispt, omdat ze klagen over 't verval van hare schoonheid. *Is de lichamelijke schoonheid*, enz. Later nog komt Van Haecke hierop terug.

Zo ziet men soms onder Gods blauwen hemel eene lieve bloem prijken, wier glans ontleend schijnt aan de zon die met welbehagen speelt in elkeen der spiegeldropjes daar de bloem mede bedauwd en als bepereld staat: Maar de afjonstige storm breekt los, de misgezinde slagregen zweept het lievelingsken der natuur neder. Laat de zon maar andermaal rijzen en het bloempje toelachen om het op te helpen! Nimmer neemt het zijnen vorigen glans aan, maar weduwe blijft het van zijne verslensde bekoorlijkheid.

Dit volstaat over Van Haecke als westvlaamsche verteller. Over zijne fransche werken dient hier niet verder gehandeld daar dit ons te ver brengen zou. We besluiten: Van Haecke was een fijne verteller, wier grootste hoedanigheden wel zijn: dichterlijkheid, eenvoud, gemoedelijkheid.

Mochten zijne verhalen lang nog door ons volk gelezen en naverteld worden tot stichting van eenieder.

J. BERNOLET

Rozen

DE rozen, o, de rozen zijn zoo schoon!
Een teerheid sluimert in hun' bloemenkroon,
met roode weelde.
't Is of het licht, wijl 't blinkt op hunne blaân
of in hun' fulpen schoot wil sluipen gaan,
ze zoet bestreelde.

Geen wonder, zoo de liefde in 't rozenbeeld
gevat is, van alouds, en dat er speelt
een bloei van rozen
aldoor de liefdewoorden die de mond
der menschen ooit voor zang of dichtervond
heeft uitgekozen.

'Geen roos ontbreke omtrent den vreugdedisch'
zong 't heidensch woord, en om de beeltenis
der valsche goden,

bij wulpschen dans en sierlijk versgegalm
de rozen, niet den zoetsten wierookwalm
hun geuren boden.

Maar hooger dan de zinnelijke praal
van rozen op het feestelijke maal,
naar heidenzeden,
maar schooner dan de rozenkransen zijn
om 't altaar van een marmren godenschijn
in 't oud verleden,

Veel schooner is de liefde die ontgloeit,
Maria, wen uw Rozenname bloeit
uit Christen monden;
Veel schooner is de zoete Rozenkrans
die biddend geurt met rooden liefdeglans
van 's Heeren wonden,

Wanneer, o Wondre, o Geestelijke Roos,
ook 't armste eenvoudigst hert Uw mateloos,
Uw minnend lijden,
bij dat van Uwen Zoon herdenken doet,
in zielsgebed, en prevelt: Wees gegroet!
met stil verblijden.

AL. WALGRAVE

Twee West-Vlaamsche dichters

VOOR zooveel ik wete, is er in *Biekorf* nog nooit over hen gesproken; zij waren nochtans zeer beroemd in hunnen tijd, en hunne gedichten zijn tot in de 19e eeuw toe nog heruitgegeven. Zij leefden in de eeuwe der Humanisten, en schreven latijnsche verzen; 't is misschien om het deerlijk verval van de studie dezer taal, dat hunne namen, eertijds zoo beroemd, thans in 't vergeetboek zijn geraakt.

Verlatijnd, naar het gebruik van den tijd, luiden ze: *Sidronius Hosschius en Guilielmus Bekanus*, in 't vlaamsch *Van Hossche* en *Van der Beeke* of *Verbeecke*, beiden van het Gezelschap Jesu.

Van Hossche was van Merckem, bij Dixmuide, uit zeer nederige ouders, geboren in 1596. Hij trad in de Jesuitenorde in 1616; binst zijn novitiaat was hij maar ziekelijk, zoodat er twijfel was of hij 't ging kunnen houden, en hij vroeg, leekebroeder te mogen zijn en te werken, liever dan te moeten weggaan. Maar hij mocht blijven, kwam er door, en deed grooten voortgang in de studiëen. Vijf jaar lang leeraarde hij in de collegiën.

Reeds vroeg begon hij latijnsche verzen te schrijven, die zóó opgemerkt wierden, dat de landvoogd aartshertog Leopold Willem hem leermeester van zijne kinderen maakte, wat hij twee jaar lang bleef, daarna echter wijdde hij zich toe aan 't preeken en de ziekenzorg. Ondertusschen werkte hij mede met Pater Bollandus, Wallius en anderen aan 't beroemde boek: *Imago primi saeculi Societatis Jesu, 1640:* Afbeeldinghe van de eerste eeuw der Societeyt Jesu, door Pater Poirters reeds 't zelfde jaar vertaald.

Nederig en godvruchtig was hij ongemeen. Hij sprak geern van zijn lage afkomst: zijn vader was schaapherder geweest; het lijden van Christus en de H. Maagd Maria waren zijn geliefkoosde overwegingen en onderwerpen van godvruchtigheid. Eens, gevaarlijk ziek zijnde, beloofde hij aan Maria een lofgedicht, zoo hij genezen mocht, en hij genas, en kwam zijne verzen te Kortrijk in de Jesuietenkerke voor 't Onze Vrouwenaltaar opdragen. Uit geest van armoede ging hij altijd te voete, hoe verre 't was of niet, of hij geëten hadde of nuchter was. Hij stierf te Tongeren, den 4 September 1653.

De eerste uitgave van zijne latijnsche gedichten verscheen te Antwerpen bij Moretusin 1655. Daarna werden zij meer dan 30 maal herdrukt te Leuven, Parijs en elders, laatst, bij mijne wete, te Aalst in 1822, bij J. Sacré.

Het zijn zes boeken Elegieën: *Elegiarum libri sex*, meest in de maat van Ovidius en Tibullus' Elegieën. 't Eerste boek bevat er negen, over ‘den loop van 't menschelijk leven’, alle vergelijken 't leven aan een zeevaart, met al wat daartoe noodig is. Het tweede en derde boek zijn

gedichten over verscheiden onderwerpen, meest gelegenheidsgezangen. 't Vierde behelst 17 stukken over den Lijdenden Christus. 't Vijfde, elf over ‘de tranen of weeklachten van St Pieter’. 't Zesde, vijftien ‘wenschen aan aartshertog Leopold’, met een bijvoegsel van 3 Elegieën over twee gesneuvelde krijgslieden van dezen vorst.

Van Hossche's gedichten werden, om de volmaaktheid van hunnen vorm, zeer hoog geschat door alle latinisten van dien tijd en later. Toen hij stierf, was Cardinaal F. Chisi Apostolische Nuntius in de Rhijngouw; hij kende Pater Hosschius' geschriften en betreurde zoozeer zijn afsterven, dat hij door verscheiden geleerden van zijne omgeving des dichters lof in verzen deed schrijven. Kort daarop werd deze Cardinaal Paus Alexander VII, en de uitgever van Hosschius' werken droeg hem deze op in eene schoone voorrede.

De schoonste elegieën zijn die van 't eerste, vierde en vijfde boek. Deze van het 4^{e}, over het Lijden Christi, werden in 1786 in Fransche verzen vertaald door D.L. Deslandes, te Parijs.

***

Willem *Van der Beecke*, of *Verbeecke* was van Iper, geboren 't jaar 1608. Op zestienjarigen leeftijd ging hij bij de Paters Jesuieten binnen, en na den proeftijd was hij zes jaar professor. Daarna werd hij naar Leuven gezonden, waar hij de H. Schrift verklaarde in 't groot College van het Gezelschap. Van daar kwam hij naar Aalst, als Rector van het College aldaar. Omtrent 1674 keert hij naar Leuven terug, en sterft er den 12 December 1683. Buiten zijne gedichten schreef hij:

1° Beschrijving van den zegevierenden intocht van Cardinaal-Prins Ferdinand binnen Gent in 1636, een latijnsche in-folio, doorschoten met opschriften en verzen, met 42 teekeningen van Rubens, gegraveerd door Galle.

2° Lijkrede op Aartshertog Leopold Willem, gedrukt te Regensburg. In 't latijn.

3° Constituendae vitae, statusque diligendi ratio. Leuven, 1668. D. i. Hoe men zijn leven moet inrichten en eenen staat moet kiezen.

Zijne verzen bestaan uit drie boeken, één van Idyllen of Herdersdichten, op de wijze van de Bucolica van Virgilius, bijna allen op Bijbelsche onderwerpen, en twee boeken Elegieën, de eene op de geboorte en de kindsheid van Christus, de andere op verscheidene feestgelegenheden. Zij staan in 't zelfde boek waarvan hooger, in 1822 te Aalst gedrukt, na de werken van Hosschius.

Beide Paters hebben in hunne verzen de latijnsche dichtkunst, die men in hunnen tijd zoo ijverig beoefende, op christene onderwerpen zeer gelukkig toegepast, wat hunne eer en bijzondere verdienste uitmaakt, want de Humanisten volgden al te dikwijls niet alleen den vorm, maar ook de heidensche stoffe van de ouden na.

Toen het boekske mij onlangs in handen viel, gansch onverwacht, deed ik het open, en 'k viel me bij een wonder toeval, juist op den IV^en^ Herdersdicht van Bekanus:

David. - Leone et urso coesis epicinium.

Luistert naar 't begin:

Nasson. Dicite io Paean, laetasque ad videra voces
Mittite: victorem lauro redimite Davidem
Pastores: meruit fieri sibi talia David.
David in adversum generosior ipse leonem
Ivit, et ingenti distraxit hiantia nisu,
Ora premens, lacerumque cruenta extendit arena.
Naboth. Davidem agricolae celebrate, et tollite coelo.
Dicite, crescentesque jubete ediscere lauros:
‘Regnat in urbe Saül, rex nobis David in agris.’
Bellua saeva, ingens, Libani de montibus, ursa
Intulerat sese campis, stragemque ferebat:
Davidis confecta manu est. Frustra ore cruento
Infremuit, frustra rigidos surrexit in ungues.
Nec pugnaturus clypeum tulit ille vel hastam;
Tela fuere manus, invicta tela lacerti,
Et virtus animi telo violentior omni.....

Wilt gij dat lezen in 't Vlaamsch, neemt Gezelle's *Liederen, eerdichten et reliqua*, bl. 60, en daar hebt ge 't staan:

David.

Heft uwe stemmen omhoog,
laat klinken tot boven de wolken
blijde geschal, brengt Da-
vid den winnaar de kroone, bekroont hem,
herderen, zulk is de prijs
dien David, de winnaar, verdiend heeft.

Daarom, en omdat Bekanus en Hosschius West-Vlamingen waren, peisde ik: dat is zeem voor den *Biekorf*.

AL. WALGRAVE.

Mengelmaren

Gildevaantjes

ZIJN er eigenlijke gildevaantjes geweest? 'k Wil zeggen: vaantjes alverre lijk beevaartwimpels, en die dienden op de vreugdedagen van de gilden?

Heer O. Van Schoor twijfelt niet in 't minst aan hun gewezen bestaan; en met reden, vermits hij overgebleven voorbeelden ervan bijbrengt (alhier, op bl. 340-341).

't Volgende oud-nieuws zal hem doen vervasten in zijn meening. 't Zal medeen - is t'hopen - helpen, om entwaar een peurder of een potter te doen peizen, of hijzelf niet ooknog wat en weet.

't Is namelijk dees: van iets dat inderdaad gelijkt aan gildevaantjes. A. DESROUSSEAUX heeft voorheen een werk gemaakt, dat heet: *Moeurs populaires de la Flandre française*. En in dit werk (bd. II, bl. 273 vgg.) is er sprake van een [toennog] bestaande slag van gildeteekens, een beetje vaantje-achtig, en die gebezigd werden [of nog worden] in Fransch-Vlaanderen, op een dag en met een doel als boven. De inhoud van deze vernoemde bladzijden (*Les Blasons de Lille et des villes de Flandre*) staat vermeld in *Revue des Traditions Populaires* (1889, bd. IV, bl. 74-76, met 3 afb.), te weten door toedoen van P. S[ébillot]; die dan ook drie zulke teekens van A.D. heeft afgeschooid, en hier in zijn *Revue* op halve grootte heeft laten afbeelden.

Die teekens, aan 't hooren, zijn printjes in zink- of koperdruk, overschilderd bij der hand. Van grootte: metende een tiental centi-

meter, of een slag minder. Van leest: gelijkende meestendeel op een eiwijsde [jasmijn]blad, doch rondom uitgebekt aan den zoom. Dan van doeninge: zittende vast op de schacht van een ganzepenne, om ze bij dezen steert te kunnen grijpen, of om ze daarbij te doen houden achter 't lint van een hoed, in het raam van een spiegel of eenderwaarelders. [Waren die teekens in den ouden ouden tijd, misschien oprecht en in de daad een blad van een gewas? 't Is mogelijk. Enja, een van de eerste 'kokarden' geweest, het omwentelaarsteeken van Cam. Desmoulins te Parijs op 12^{n} in Hooimaand 1789, was immers ook niets anders als een blad van een boom (A. GABOURD *Hist. de la Révol. et de l'Empire*, bd. I, bl. 121). En bij de Bruggelingen da', op 11^{n} in Zomermaand 1787, toen ze opliepen tegen Joseph den 11^{n}, 't was wel een karote (B.J. GAILLIARD *Kronyk... der stad Brugge*. Brugge, 1849, bl. 336). Er zijn nog andere voorbeelden... Nu, 't gissen blijft hier vrij, maar 't missen staat erbij].

Daarna voor onderwerp? Ik bedoel datgene wat te zien valt op die gildewaaierkes. Wat is 't? 't Is: ofwel de beschermheilige van ''t hof', ofwel een van de gildekoppen (keizer, koning, deken, hoofdman, speelman, tapper... al zoo voort), of een gildelid in groot geweld (aan 't bollen of aan 't schieten...), of de knaap in zijn gewaad [alverre zooals een trommelaar-uit-de-burgerwacht nog heden prijkt op zijn eigen nieuwjaardicht].

Die vlagjes kwamen-uit onder het gildemaal, en werden besteld aan de leden door de gildeknapen... mits een stuivertje drinkgeld.

Heer A.D. heeft dergelijke gildeteekens achterhaald, vanaf 1770 tot op den tijd toen hij 't gebruik daarvan boekte. Op-een-laatste evenwel, is de steen- en kleurendruk de eigenaardigheid dier printen komen bederven; 't was voor de schoonte, voor de goedkoopte... dat men 't spel verneukte. En vaneigen in veel gilden, zijn dan die vlagjes nadien vervangen geworden door nogmeer-gedistingeerde teekens, en dit was: door voor-elk-een-roze! Nog immer werden deze door de gildeklerken uitgedeeld, die voort daarvoor entwat gestopt werden in de hand... doch die't van dien stond af, velemeer verdienden onder hunnen... br...

'k Weet niet, wat thans daarvan nog over is.

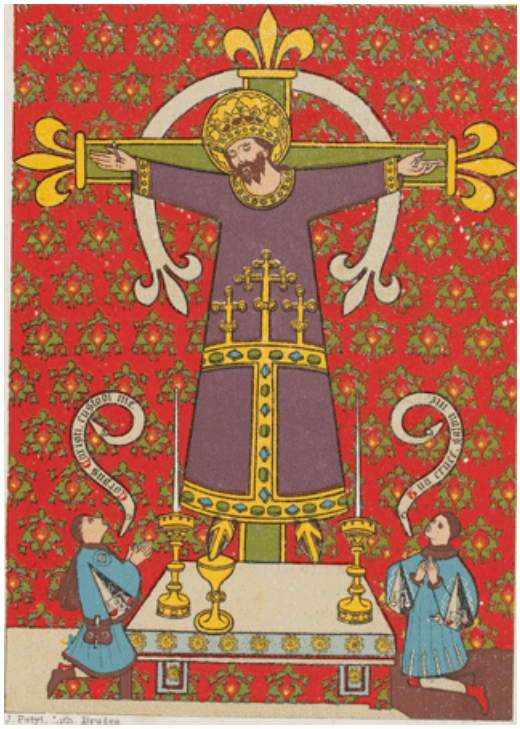
T. RAEPAERT.

DE *Spuurluut* waarvan de heer J.D.B. gewaagt in 't voorgaande T^{k} is de langgebekte, bruin-op-grijs gespikkelde watervogel in boeken bekend onder den naam van *Wulp* (Scolopax arquata of Numenius arquatus). Op de kust en in de moerasstreken heet hij Spuurluut. Deze naam (zooals de fransche: *Courlis*) is klanknabootsend van den vogel zijn geschreeuw.

E.d.S.

[Nummer 2]

Muurschildering uit de Speelliedenkapel te Brugge.

De gewezen muurschildering uit de Speelmanskapel te Brugge

Met een algemeen woord over 't VOLTO SANTO en over S. ONTCOMMERE

PROF. Dr. Gustav Schnürer uit Freiburg (Schweiz) stelt me daarover een vraag of zes. En bondiger antwoord dan 't volgende, kon ik hem niet geven; omdat ik wilde daarinzetten ten eerste 't noodige voor hem, en ten tweede de eene en de andere algemeene beschouwing ten nutte van de Lezers van Biekorf. Trouwens ook voor deze laatsten heb ik willen mijn antwoord bestemmen. Velen onder hen weten reeds entwat van dat wat erin zal staan: ze gaan een keer voldaan zijn dit te zien stelselmatig aaneenbrengen, en bovendien ze gaan kunnen ons werk volledigen waar het hun past.

Hoofdzakelijk nochtans, *van vermelde muurschildering* en van haar alleen is 't, dat ik bedoel te spreken: *hoe of*

ze was, en *wat* men zegt of wilt dat *ze beteekend heeft*[1].

De eenen willen erin zien een gewoon Christusbeeld met kleed aan, ‘un de ces crucifix en tunique dont le *Volto Santo* de Lucques offre l'exemple le plus connu’[2]; anderen beweren erin te ontwaren een *S. Ontcommere*, ‘une femme à barbe attachée à la croix... interprétation grossière de ce type iconographique inusité’[3].

Aldus blijft de zin ervan onvast.

En toch hoe langer zoo meer wordt ernaar gevraagd.

Want alle-stappen sedert een tijd van hier, landt ergens een geleerd man aan te Brugge, met een aantal kleine twijfels betreffende dit vraagstuk. Doch ongelukkiglijk hoe vaart hij telkens? Rap krijgt hij er vanhier-vandaar zijn handen vol met halfbepaalde aanwijzingen; dan trekt hij daarmee op, gezind en gezet; en eenstemeer is er alzoo iedere maal weerom iemand de wereld in, die daarmee de algemeene vorsching niet zal verhelpen, maar ze wel integendeel misleiden.

Laten we eens pogen om, voor alle zoekers ineens, den toestand welbepaald voor te leggen... En mis ik, dezen die 't zien, dat ze 't zeggen.

In ‘de Speelmanskapelle’ te Brugge, die gelegen was en nog is aan den noordwesthoek van de Sloterbrugge, kijkende oostwaarts in de Beenhouwersstraat, en strekkende met haren zuidkant langs het Speelmansreitje, was er voordezen een muurschildering, met daarop: lijk een aangekleeden Christus-aan-'t kruis.

(1) Mijn besten dank aan de geleerde Heeren en Vrienden die mij hielpen; inzonderheid aan Z.E.H. Kan. Duclos, die mij zijn bekende belezenheid en kostelijke aanteekeningen gulhertig heeft laten benuttigen. Zélf heeft hij vroeger gedroomd mijn vraagstuk, evenwel een weinig breeder opgevat, te behandelen; bezigheid en jaren hebben 't hem belet. Mocht het hem niet spijten dat hij zijn inzameling door anderen heeft moeten laten uitbaten.

(2) H. DELEHAYE. *Les Légendes hagiographiques* (Bruxelles, Polleunis, 1905) bl. 124.

(3) *Evendaar* bl. 233, en 124 met aanwijzing van enkele voorname boeken, uitgezift onder de jongsten.

Spreken ervan eenigszins breedvoerig:

J. GAILLIARD (= JG.) in *De Ambachten en Neringen van Brugge* (Brugge, J. Gailliard, 1854, 8vo, 104 bl., 'verrijkt met 22 kunstplaten *met groote zorg* door den zelfden geteekend') op bl. 180.

D. VAN DE CASTEELE (= DVdC.) in zijn *Préludes historiques sur la Ghilde des Ménestrels de Bruges, suivis de la légende d'une sainte chandelle confiée à sa garde* (- Ann. de l'Émulation... Bruges, 1868, 3e reeks bd. III, alias bd. XX, bl. 53-144, niet 3 afb. en met oork.) op bl. 76-78.

[GUIDO GEZELLE] (= GG.) in een opmerking die hij liet drukken onderaan een tekstuitgave in *Biekorf* 1894, bd. V, bl. 171, opm. 2(1). Zijn woorden zijn: 'In speellieden capelle, nu eene houtzagerije, op den meur naast de strate al binnen hebbe ik vroeger het beeld van s. Holpe zien staan, gekruist gelijk een gekruiste Ons Heere, met een spelenden speleman aan hare voeten'.

F. DESMONS (= FD.) op bl. 103 van zijn opstel *Le Saint-Viaire* [= la Sainte Face] *des poissonniers* [de Saint-Quentin à Tournai]. - Revue Tournaisienne, 1911, jg. VII, bl. 101-104, met afb. (Ann. Émul. Bruges, 1912, bd. LXII, bl. 36*, tk 232 = A. D[e] M[eester]).

Daarbij heb ik uitgehoord een aantal ooggetuigen, die nog in 't leven zijn, en die tot heden een min-of-meerduidelijke geheugenis van dat fresko hebben overgehouden.

Een getuige vooral, heb ik met voorliefde afgeluisterd, nl. Heer MED. VAN ACKER (= MVA.). 't Is immers te weten dat de oude speelmanskapel, in de XIXe eeuw een houtzagerij is geworden; en dat het juist Heer MVA.'s vader was die deze zagerij openhield. Vader en zoons waren wakkere en kunstsmakende vakliên. 'Vanaf mijn kinderjaren, tot rond mijn 23 jaar [1876]', schrijft me Heer

(1) Deze tekstuitgave was van AD. D[E] W[OLF] in zijn opstel *Van de heilige Ontcommere* (*Biek*. 1894, bd. V, bl. 168-173). Maar de opmerking waarvan spraak hierboven, komt ongetwijfeld van GG.; hier heb ik dezes eigenhandig schrijven-nog vóór me liggen.

MVA., ‘heb ik die schildering dagelijks gezien’. En vaneigen, den wetenschappelijken kant van het feit heeft onze knaap niet afgekeken, maar wel den eigenaardigen kant ervan; wat veel is; en wat ten anderen alle jongens kunnen die oogen in hunnen kop hebben, en die kijken daarmee.

Zoo: onder alle de bovenstaanden is er maar een, die blijkbaar het schilderstuk nooit gezien en heeft: te weten Heer FD., die bekent te *steunen* op het zeggen van DVdC. De vier anderen JG., DVdC., GG., MVA., spreken uit eigen bevinding; ze getuigen teenemaal onafhankelijkondereen... uitgeweerd misschien GG., die voor een deel van zijn gezegde niet kan loochenen, dat hij ook naar JG. geluisterd, en misluisterd heeft. JG. en DVdC. hebben het stuk op hunne beurt elk eens afgeteekend, of laten afteekenen. Daarbij, wel *beschrijven* ze 't - zij beiden en ook de twee anderen - daaromtrent gelijk, maar ze geven 't alle vier een anderen *naam*. JG. zegt: ‘een fresco schildery, verbeeldende de Santa-Valba’; DVdC.: ‘le Christ miraculeux de Lucques’; GG.: ‘het beeld van s. Holpe, gekruist gelijk een gekruiste Ons Heere’; en MVA. vertelde me maar eenvoudig van een ‘Ons Heere met een kleed aan, hangende lijk boven een autaar’. 't Weze ook gezeid dat JG., ten gemelde oorde, *in d'zin* heeft te bewijzen dat de speelliedenkapel ‘was zeer oud’; dat GG. wil doen verstaan dat hij wél gezien heeft dat 't s. Holpe was; terwijl DVdC. en MVA. enkel voorwerpelijk opsommen, wat zij onder oogen gehad hebben.

Welaan volgens die vier getuigen, hoe is geweest het wedervaren, en de plaats en het uitzicht van meergemelde schildering?

MVA. (die geboortig was van 1853) heeft hooren zeggen thuis, dat: ‘ze werd ontdekt onder een lage witsel’. 't Was nog niet lang geleden dat ze ‘tzijnent’ eigenlijk ‘zaagden’. Toch langgenoeg om, in 't verporren van balken en baddingen, aleens den muur te hebben geschonden; zoodat er daardoor geheele schilfers van

witsel afgereuzeld waren. Allengerhand was ‘men’ alzoo geware geworden, dat er schoone kleuren en lijk een schilderij daarachter zaten, wat bij ‘zijn volk’ het gedacht had doen ontstaan, ‘die schildering heelegansch van al het witsel te laten ontdoen’. Daarmee was 't uitgekomen hoe ze was[(1)].

't Is dan dat JG. ze zal nageteekend hebben, om de schets ervan (gesteendrukt bij ‘De Lay-De Muyttere’ te Brugge) uit te geven in zijn *Ambachten en Neringen*, 't jaar 1854. Deze zijne schets - hij noemt ze ‘de Santa-Valba’ - is een van zijn ‘22 kunstplaten met groote zorg door [hem] den zelfden geteekend[(2)]’ We zullen nochtans verder kunnen aantoonen, dal hij met zijn ‘groote zorg’ veelmeer heeft uitgezien naar aardigheid dan naar echtheid, althans betreffende de plaat zijner zoogezeide ‘Santa-Valba’.

Ondertusschen werd vantoenaf het schilderstuk zoo goed mogelijk gezwicht. Zoo vertelt nu voort MVA.; en wat hij thans zal bijvoegen, weet hij niet enkel van 't te hooren-zeggen, maar ook van het gezien en beleefd te hebben. Een van zijn broêrs, Emiel VA. (geb. van 1849), een jongen waardat er teekenen inzat en die toen lessen volgde in de ‘Akademie’, trok het hem aan. En al de trekken die beschadigd waren door het stuiken van 't hout, heeft hij een keer voorzichtig overgaan met boschkole. [Wat zeker zal geheurd zijn rond 1865[(3)]]. Dan is er later een beter teekenaar eens afgekomen, Heer Renders-Van Dycke (= RVD.), schilder te Brugge, die heel het stuk met een doorteekening[(4)] heeft nagemaakt.

(1) Wordt bevestigd door een woord van Heer L. Gilliodts-van Severen, die op een gevraagde inlichting, schriftelijk antwoordde: ‘Du temps de M. le chan. Carton [† 19-IX-1863], on a procédé au grattage et découvert les traces de la peinture murale en question’.
(2) Woord dat te lezen staat op 't voorblad van zijn boek.
(3) Z.E.H. Carton was toen reeds een-jaar-twee-drie overleden.
(4) Zegt DVdC., op zijn bl. 76 opm. 2, (die waarschijnlijk 't werk zal bevolen hebben, om zijn eigen studie ermee toe te lichten). Niets belet ons DVdC. daarin te gelooven.

In 1868 liet DVdC. zijn opstel *Préludes historiques* aan den dag komen; en 't is deze laatste afteekening van RVD., welke hij dan heeft doen drukken te J. Petit's te Brugge, met kleur en al, om ze over te nemen op bl. 76 van zijn werk[(1)]. Hijzelf is 't, die ze noemde ‘Sainte Face de Lucques’. (Hij wilde, meen ik, liever zeggen: ‘een van de verre namaaksels ervan’).

We deelen de prente van RVD. mee hierbij, ten bate van onze Lezers, doch zonder den naam waarmee DVdC. ze bestempeld heeft.

Heer FD. heeft dezelfde voorstelling gelichtprent, en in 't zwart overgedrukt (op een kleinere schaal = 0.086 m. × 0.062 m.) in zijn vermelde opstel *Le Saint Viaire*.

Wat de muurschildering zelve betreft, vertelt MVA., met stilaan minder bekeken te worden, is ze begonnen meer verwaarloosd te zijn, minder gezwicht, meer aan brokken gestuikt door het werk in de zagerij, tot ze eindelijk niet meer kennelijk was, verdween [dit zal geweest zijn rond 1875 = ‘omtrent 't 23^{e} jaar’ van MVA.], en vergeten is gerocht.

Heden is er niets-niets meer van over.

Om ze nader te beschrijven;

meldt MVA. (in een gissen gezeid, en geschat naar het onthouden) ze mat daaromtrent 1.60 m. hoog op 1.30 m. breed. De prente van DVdC. meet 0.152 × 0.108. 't Is haast te peizen dat ze zal gemaakt zijn op een tiende van de ware grootte. De schildering begon van alzoo-een-goêmanhoogte, een 1.80 tot 1.90 van den grond af, zegt MVA. De tegenwoordige zoldervloer (die in de oude kapel niet bestond) liep erdoor. Ze was te zien al den rechterkant van die nu inkomt, dus op den noordmuur[(2)] van 't gebouw, heel dichte bij de straat [d.i. de Beenhouwersstraat]. 't Zij nochtans opgemerkt, ‘que l'autel se trouvait contre le

(1) *Aldaar*.
(2) Zegt ook DVdC. *ald*. bl. 76.

mur oriental [dus gerugd tegen de Beenhouwersstraat], là où se voit actuellement une grande porte pratiquée seulement au siècle dernier'[1]. En: 'on entrait du côté de l'Occident par une porte latérale dont on remarque encore les vestiges à l'intérieur[2]'. Dus, hoogstwaarschijnlijk[3], de muurschildering was te zien aan den evangeliekant, op een stap van het hoogaltaar.

Om duidelijk te beslissen wat op het fresko stond, zal het best zijn, naar mijn inzien, een vergelijking voor te leggen tusschen de twee bekende afbeeldingen ervan: nl. tusschen de teekening van JG. en de verminderde afprente van RVD.

Beide afbeeldingen zijn vreemd aan malkaar. We hebben boven vernomen waarom: te weten omdat ze werden gemaakt afzonderlijk, in twee verschillende omstandigheden, bovendien geteekend met ongelijkig tuig, door twee verschillig-bezinde vakliên, werkende elk voor een ander doel. Nadere ontleding zal ons gezegde bevestigen.

Uit een eerste opzicht, en in tal van kleinigheden bekeken, komen de twee teekeningen onder malkaar genoegzaam overeen, om ons te doen besluiten tot de eenzelvigheid en algemeene waarheid van beider onderwerp.

Maar vandichtebij gezien? Dan is er hier en daar bij elk van de twee een prulle te ontwaren, die toelaat door de eene de andere waar te keuren, en zelfs te verbeteren.

(1) DVdC. *ald.* bl. 78.
(2) DVdC. *ald.* bl. 79.
(3) Ondervraagd aangaande dit altaar en dezen ingang, liet Heer L. Gilliodts hooren, dat hij aan gemelde plaats ervan twijfelde. Deze meening van DVdC. zal wel eerder berusten, giste hij, op de stelling die zegt: 'altaars oostwaarts'. In alle geval niettemin, nog heden, in een deel van den gewezen endelmuur (westkant) binnen, is er daar een boogde deuropening; welnu, meen ik, de mensch die in onzen tijd, zulk een gat in den muur had willen steken ten dienste van 't zaaggetuig, zou het niet overvangen hebben alzoo met een boog, maar liever en goedkooper met een balk. En dus zou die opening oprecht uit vroegertijden zijn; en zal toch eerder DVdC. gelijk gehad hebben.

Want 't en is niet moelijk om vast te stellen, en 't is verheugend daarbij, dat RVD. meer heeft gemuisd naar den vorm van het stuk, en JG. meer naar de zaak.

De oudheidkenner J. Weale[1] heeft geschat (op een zien, zoo ik meen) dat het fresko een was uit de XVe eeuw[2]. Doch, nog had hij dit niet gezeid, toch zouden we bij JG. als onecht mogen afkeuren de grillengothieke achtienhonderdvijftigsche lelien en blâren, die zitten aan de toppen van 't kruis en van de eereboog, alsook op de kroon, en onderaan de bekkens en voeten van de kandelaars; strijdig immers met de wetten uit de kunstgeschiedenis. Zijn even af te keuren bij JG., dus als onecht te verklaren: zijn schilderijachtige schaduwkanten en striepen, zijn bouwmeesterswijze om de teekening van zijn tafelblok te doen uitsterven, ookal de ongerievige vooroverplooiing van de twee spreukrollen; allemaal weerom strijdig 't zij met den aard van de fresko- en van de doorteekenkunde, 't zij met de vereischten van de bestemming der zaken.

Daarna, waar het dan geldt verhouding en bedeeling, richting en afmeting van trekken en afstanden, stout meenen we nog 't werk van RVD. te moeten vorentrekken. Trouwens JG. teekende met gissend oog en losse hand, als geschiedkundige liefhebber, enkel om een gedacht te geven van het stuk; zulks is duidelijk te zien. RVD. integendeel, als keurig schilder welk hij was, heeft eerst het onderwerp op een doorschijnend blad overgenomen, om zoo de juiste weergade ervan te kunnen scheppen.

Laat ons opmerken medeen, dat er bij RVD. veelmeer

(1) In zijn: *Bruges et ses environs* (Bruges, Desclée, 4e uitg., 1884) op bl. 217. (De eerste uitg. was van 1862).

(2) Dit is zooveel te gemakkelijker aan te nemen, daar de bouw van de kapel, en wellicht dus ook de muur waar de schilderverf ingemoorteld zit, dagteekent van 1421. Vgl. L. GILLIODTS *Invent. des arch. de la ville de Bruges*, bd. V, bl. 312. Jaar 1420-1421 uit de stadsrekeningen, fol. 96: 'Ghegheuen de menestreulx en de pipers te Brucghe jn hoofdscheden te hulpe den wercke van der nieuwe capelle die zy hebben ghedaen maken over de wulfaert brucghe...'

leven en menschelijke waarheid uitgedrukt staat: nl. in 't gelaat, en in de armen, en in de handen van den Gekruiste, ookal in de houding van de twee aanbidders. Of schuilt hierachter de veerdigheid van schilder RVD., eerder dan de juistheid van de doorteekening? Dit kan. Niettemin is toch ook zeker, dat de kopkes der twee knielens meer op zijn vijftiendeeuwsch opgezet zijn bij RVD., dan bij JG.: bij dezen laatsten immers is hun hoofdopsmuk een van géén-tijd.

De kleuren dan, moeten we aannemen zoo ze opgegeven werden door RVD., kender van kleuren; en zoo ze waarschijnlijk waargekeurd zijn geweest door DVdC., welke in heel zijn opstel tamelijk stiptweg en voorwerpelijk handelt.

Doch, vraagt er wel een, 'n blijft er dan niets over, waarom we 't werk van JG. zullen loven, en stellen boven 't ander? Ja toch: in twee dingen vooral is JG. nauwkeuriger geweest; twee dingen ten anderen die vanaard, den oudheidverlezer gingen treffen veelmeer dan den oudheidhersteller.

't Eerste: is de leuzen op de spreukrollen. JG. leest eenerzijds AIII CristII en anderzijds Otia cruce; wat onverstaanbaar is. RVD., of liever wellicht DVdC. heeft daarvan gemaakt, zonder verder rechtveerdiging *Corpus Christi custodi me* en *Tua cruce salva me*. - Wat is er daarvan te denken? Aan den eenen kant, eerst om *Corpus* te maken van AIII is 't moeilijk, 't en zij *Corpus* daar zou gestaan hebben in verkorting, als Cp'[(1)]. Dan, waarvandaan *custodi me* uitgekomen is, kan ik niet gissen. Aan den anderen kant, dat *Otia cruce* (door JG.) mislezen werd op Tua cruce, is aan te nemen; doch minder blijkt het weerom, vanwaar *salva me* zou uitgehaald geweest zijn. Als deze twee leuzen tochwel leesbaar waren, ik vrage't, is het mogelijk dat JG. er hoegenaamd geen weg mee en kon? En als ze 't oprecht niet en waren, deed JG. niet beter dan DVdC., met dit vlakaf te bekennen? Daarom, alles ingezien en om een

(1) Vgl. REUSENS *Élements de Paléographie* (Louvain, chez l'auteur, 1899) bl. 108.

bestzijn, verkies ik hier de oprechtheid en de woorden-leemte van JG., boven de vindingsveerdigheid en de volzetting van DVdC.

't Ander geval waarop JG. alweer nauwkeuriger werkte dan RVD. en DVdC., is dit van een onduidelijk gekrabbel, gelegen onder de rechtere hand van den Gekruiste, op de hoogte van den altaarvoet, bachten de schoen van den aanbidder. Is dit gekrabbel een spoor geweest van een opschrift? Men zal opgemerkt hebben dat de plaats waar JG. het stelt, bij RVD.-DVdC. openblijft: 't is dat inderdaad entwatsche twijfelachtige teekening RVD. belette daar zijn damast voort te trekken; en deze twijfelachtige teekening was tevens duidelijk genoeg om op die plaats, ook DVdC. af te houden van zijn herstellingszucht en aanvullingswerk. Ten anderen heel het onderste deel der schilderij komt bij RVD.-DVdC. iet of wat gebrokkeld voor. Welaan JG. nu: heeft eensdeels ongelijk gehad, als hij in 't algemeen, van dit gebrokkeld onderste deel een tweede tafelblad maakte; maar waarin hij anderdeels volkomen lof verdiende, is geweest in 't opnemen van dat gezeide twijfelachtig gekrabbel - volgens hem een woordenspoor. Hij geeft op, iets als: IILIATII. Legge het uit wie het kan[1].

Vooraleer onze beschrijving te staken, nog een woord van de twee knielende mannekens, aan weerkanten van 't kruis. Van hen werd er tot heden minst gesproken. En nochtans, zijn zij niet het meest-toevallig, en dus het meest-geschiedkundig bestanddeel van heel de schilderij? Al het overige is blijkbaar een overal-geldende type. Zij

(1) En toch, men bezie eens dit teeken aandachtig. Het is algelijk niet zeer ver af van '*Saluator*'. Misschien was het '*Saluator*', met dan eronder '*mundin*'? Vooraf, is dit niet onmogelijk. Deze woorden stonden wel bij een dergelijk S. Salvator-beeld te Saalfeldt in Thüringen; al werd dannog de kapel waarin het stond, geheeten 'die capellen Sinte Gehulfin...' ttz. de S. Hulpe-kapel. Vgl. SLOET *De heilige Ontkommer of Wilgeforthis* ('s Gravenhage, Nijhoff, 1884, Kl.-8°, 94 bl. met 14 afb.) op bl. 64, en afb. 9, met aangeduide bron. (SL. is ernstig in zoeking en schikking van zaken, maar te licht aan gevolgtrekkingen).

daarentegen, aleven-blijkbaar, zijn iets plaatselijks, iets eigens aan hun tijd en aan hun omgeving.

Er is geen twijfel aan: voor die 't bemerken wil, de kleur en de sneê van hun kleed, en 't schild op hunnen arm, doen denken op eenheid en groepeering van stand; waartegen 't verschil van striepen en zoomen niet opweegt, dan hoogstens om te wijzen op ongelijke weerdigheid. Hunne hozen en schoeisels zijn rood, wit en zwart, juist de kleuren vanop 't schild; immers dit schild voert: gedeeld van (zilver)wit en zwart, bezet van 't een op 't ander ten spitse met een 8-vormigen passer[1] en ten hoofde met een wage rood van schalen. Wat beteekent dat allemaal? 't Zijn dingen zoo-weinig in betrekking met heel het kruistooneel; ook zoo-weinig met gansch dat speelmansmidden. Zou niemand die thuis is in brugsche dracht- en wapenkunde, hier kunnen een inlichting uithalen? Is hier niet een gilde verbeeld[2]? Maar welk eene?

Welaan, sedert een tijd, begint er hier-en-daar in den mond te komen, dat die twee mannekens twee knielende speelmans bediedden. Dit zeggen berust alleszins niet op uitwendige kenteekenen die men eraan ontwaart. Integendeel, zooals we zeiden daareven[3]. En toch staat deze praat alreeds boekvast gemaakt in de melding van GG.[4]. Hij heeft gezien zegt hij, '*het beeld van s. Holpe... met een spelenden speleman aan hare voeten*'. Doch neen! Het ware uitzicht van 't stuk zal hem ontvlogen zijn. In 1894, toen hij deze woorden schreef, was het twintig jaar leên

(1) Ofwel zijn 't twee ringen boven malkaar?

(2) De nering der kruidhalle, volgens JG. in zijn *Ambachten en Ner.*, op taf. 5 (vgl. daarbij, in zijn boek, bl. 181), voerde in haar wapen een weegschaal, doch van goud op groen, en zonder een zulken passer (of wat het zijn zou) mee.

(3) Door ooggetuigen hoorde ik pratendeweg een gissinge maken, een aardige. Ik neem ze hier op: niet omdat ze in 't minst waarschijnlijk is, maar omdat ze duidelijk laat zien hoedat er niets aan die knielers was, dat u aanzet te denken op speellieden. Men zei mij: ''t Was lijk een autaar, en daarnevens twee koralen!'

(4) Vgl. boven, op bl. 19.

dat het fresko verdwenen was[1]. Ten anderen, tot zelfs de plaats waar het te zien zat, stond hem niet meer goed voor den geest. ‘Op den [oost]meur naast de strate...’ zegt hij dat het was, terwijl het eerder was: op den [noord]muur naast de huizen, dichte de strate. Wat er hem zal hebben doen dolen, is de onduidelijke zinsnede van JG... waaruit wellicht, mijnsdunkens, heel het gerucht van den knielenden speelman ontstaan is. JG. meldt[2]: ‘op de meur [onbepaald] vindt men nog heden *eene fresco schildery, verbeeldende de Santa- Valba en een persoon speelende op eenen rommelpot*’. In een eerste lezen (en in een tweede lezen ook, voor hem die van niets beters weet), moet men dit gezegde verstaan naar den zin van GG. Doch het wil enkel eenvoudiglijk bedoelen: dat er op de muren overwaren twee beeltenissen: ten eerste ‘eene fresco schildery...’ en ten tweede ‘een persoon speelende...’. Om dit te durven staande houden, steun ik op DVdC. die den eigenlijken toestand uiteendoet, als volgt[3]: ‘Toute la chapelle paraît avoir été décorée de peintures murales. Il y a une vingtaine d'années [dus rond 1848], on apercevait encore, *sur le mur occidental*, quelques traces douteuses[4] d'une fresque représentant, sur un fond jaune à lignes brunes croisées en losanges, avec des fleurs de même couleur au centre et aux intersections, *un ménestrel*, debout sur un dallage formant damier aux couleurs jaune et noire, et *battant du tambourin*[5]. Lorsque ces peintures furent en partie

(1) Vgl. boven op bl. 22.
(2) *Amb. en Ner.*, op bl. 180.
(3) *Prél. hist.* op bl. 75-76.
(4) Deze teekening, bevestigt MVA., was inderdaad nog eenigszins te zien in zijnen tijd: op den (west)muur, recht voor u bij het inkomen, en links, op eene hoogte van een 3 meter; groot in haar geheel 1.50 in. op 1.00 m.
(5) Hoe jammer dat hij de kleuren van den speelman niet meegedeeld en heeft. We gingen misschien vernemen hier, of hij geleek aan de twee knielers van de kruisprinte; en wederzijds.

MVA. heeft van die kleuren geen onthoud meer. Doch, aangezien die schildering zit op een plaats waar de zoldervloer onderbroken is, en waar dus nooit een balk of stuk hout werd tegengestooten, meent hij dat ze zal overwit geweest zijn, en dat ze gaat uitkomen eerst of laatst, zoodra iemand dit witsel zal afschrobben.

effacées, le vulgaire, prenant la baguette du tambourin, qui se bat comme un sait d'une seule main, pour un bout de jonc, crut voir(1) un personnage jouaut d'un instrument connu dans nos Flandres *sous le nom de rommelpot*. Depuis lors ces vénérables vestiges de l'art out entièrement disparu(2) sous le badigeon. Une [seconde] fresque [celle] du mur septentrional (onze kruisschilderij) [est] la seule dont il existe encore des indices...'

Daarmee hopen we de beschrijving van ons tafereel voltrokken te hebben. Ons erachtens, is tot heden niets anders erover bekend. Ze was aan 't zien, een *versieringsprint*, zooals andere muurschilderingen: was immers niet bestemd om eeredienst ervoor te plegen, vermits alle dienstgerief er reeds op geschilderd stond, nl. altaar, kelk, Richters, enz.: bovendien prijkte daar onaangeroerd, en dus ononderhouden (en daarom ook onverminkt), vanuit de XVe tot aan de XVIIIe eeuw. Niettemin was ze een beeltenis, die vooraan hong en in 't zicht, en dus nauw aan 't herte lag van den gaand- en den komenden-man uit die kapel.

***

We hebben de schilderij voorgesteld, zoo voorwerpelijk als we konden. Laten we thans spreken van het vraagstuk dat erover hangt: namelijk wat of die schilderij beteekende? Was ze een Christusbeeld (op zijn Lukkasch), of was ze een s. Ontcommere? Was ze een 'Salvator' [een Helper], of was ze [een Salvatrix] een (s.) Hulpe'?

Men aanhoore ons onbevooroordeeld.

Met inzicht melden we dat er gevraagd wordt: wat of die schilderij '*was*', en niet wat of ze '*is*'. Immers

(1) Zooals ook JG. met zijn "persoon speelende op eenen rommelpot".

(2) Toch niet in één trek. MVA. in zijn kinderjaren miek er nog het volgende uit: "er was daar lijk een soorte van een Onze-Vrouw op te zien" zeide hij. Laat ons besluiten dat het in zijnen tijd, al op nietveel meer geleek.

omdat de geschiedkundige wetenschap niet en taalt achter den indruk-nu van gewezen zaken op ons, maar achter den indruk-weleer op de menschen welke met die zaken meeleefden. Heeren van mijn vrienden - en ik vlei me dat ze noch gering noch ongeleerd en zijn - zeiden me weleens: ‘geen moeite verspeeld aan zulk een vrage! Het beeld bediedt heel duidelijk een Christus-aan-het-kruis’. Best. Ook mijn doel is het niet, mij in een twist-erover te begeven. Alleen wil ik verhalen hoedanig de twist-erover is geweest, welke wapenen erin werden benuttigd, en welk andere verwaarloosd. Daarbij ik kan 't niet helpen: de zaak is toch niet, te weten wat de geleerde Heeren van ons fresko gevoelen; maar wel, wat eerst de stichterservan peisden, en daarna ook wat erover dachten de latere vereerders. Die Heeren even houden stand op het gebied van strenge iconografie; terwijl de middeleeuwsche speelmans en gevâren enkel roerden en bewogen op't gebied van volksleven. Een gekruisten Christus nemen voor een s. Ontcommere, is een misgreep. 'k Wille 't geren; maar ergere wel dan zulke misgrepen zijn er meer geheurd. Wat kan de geschiedkunde daaraan gaan doen? Als zij een ‘monumentum’ vindt, mag zij vooraf beslissen dat ze 't zal ontleden oudheidkundig, en daarmee uit? Neen, integendeel. Verder moet zij door- en achterhalen, volkskundig, wat de tijdgenooten daarmee deden; want, was dezer doening nog zoo dwaas, juist is deze verleden doening van de menschen (en niet het voorwerp ervan) immer het bezonderste.

Nogeens herhaald, stellen we ons op voorhand, noch vóór noch tegen ‘Christus’ of ‘Ontcommere’.

En tot een klaarder betoog van zaken, beginnen we met een woord herinnering aan 't algemeene vraagstuk.

***

Wat was eerst dat Christusbeeld, zoo we zeiden, op zijn Lukkasch; met name het *Sacro Volto*[1]?

(1) De geschiedenis ervan staat een beetjen overal. Noch tijd noch middelen-ter-hand heb ik, om 't laatste en 't beste werk-erover op te zoeken en te raadplegen. 'k Meen dat 't zijn zou: ALMERICO GUERRA (= AG.) *Notizie storiche del Volto Santo di Lucca* (Lucca, Tipogr. arciv. S. Paolino, 1881); daarbij *Cenni storici del Volto Santo di Lucca* (Ald. 1893), en G. SCHNÜRER *Die Kümmernisbilder als Kopien des Volto Santo von Lucca* (Jahresbericht der Görres-Gesellschaft, 1901, S. 43-50). Ik neem hier wat ik voorhanden vind: 't eerste boek het gereedste; ook niet een slecht ten anderen, en dat allang voldoende is om ons gerust te stellen, over 't weinige dat we vragen om eruit te leeren. Dit werk is J. HOPPENOT (= JH.) *Le Crucifix dans l'Histoire, dans l'Art, dans l'Ame des Saints et dans notre Vie* (Soc. S. Augustin, [1902], 3e uitg., 372 bl., met afb.) vooral op bl. 129-133.

Binnen de VIe en de VIIe eeuw, ten minste in West-Europa, werden de gekruiste Christussen verbeeld (d.i. gebeeldhouwd) immer met een kleed aan.[1]

Een van de oudst-bekende zulke voorstellingen, is 't *Sacro-Volto*-beeld (al sedert 782)[2] bewaard te Lukka[3]. Op een breed, zwaar, en gezwart eikenhouten[4] kruis (4 meter hoog), hangt het [cederhouten[5]] beeld van Christus (2 meter lang), 'met de handen en de beide voeten naast elkaar aan het kruis genageld, met langen rok, om de lendenen met een gordel vastgebonden. Het hoofd is bloot, de baard is gespleten, de kin zonder haar[6]'. De aldus-gebeeldhouwde Christus heeft nadien nog een ander gewaad bijgekregen, in goed en kluttering. 'Het hoofd[7] van Christus, den koning van Lukka, draagt eene prachtige kroon, waarin een beeld, waarschijnlijk van God [de H. Drievuldigheid], en engelenhoofden zichtbaar zijn... In den halskraag zijn gevleugelde engelkopjes en leliën aan-

(1) JH. *ald.* bl. 128; steunend op het woord van E.V. Garrucci.
(2) JH. *ald.* op bl. 131; steunende 'k weet niet op wat.
(3) Vgl. een gelichtprent afbeeldsel ervan (in de later aangevoegde stoffen kleêren) bij JH. *evend.* op bl. 130; en de beschrijving ervan, onstelselmatig uiteengedaan, op bl. 129 en 131. Een uitvoeriger beschrijving, volgens 't werk van AG. lees ik bij SLOET (= SL.) *De h. Ontkommer*... op bl. 77-80. SL. geeft ook twee afbeeldingen van 't S. Volto, een van 't houten beeld alleen: en een ervan met al 't gewaad mee dat er tegenwoordig aanhangt.
(4) We beschrijven 't naar 't zeggen van SL. *ald.* bl. 77 en vlgg.
(5) JH. *ald.* bl. 131.
(6) Vgl. bij SL. *ald.* afb. 13 naar een lichtprente.
(7) SL. *ald.* bl.78-79, met afb. 14.

gebracht. Van de polsen hangen breede strooken ieder met eene afbeelding, op de borst zijn twee sterren met acht punten, en daartusschen een versiersel, dat ik niet weet te beschrijven. Onderaan zijn twee kruizen en een medaille te zien. De gordel vertoont vijf menschelijke figuren, als borstbeeld, onder gehemelten. De rok van zwart fluweel, zooals Guerra schrijft, is fraai met bloemen geborduurd. Van den gordel loopt naar beneden een streep, waarop onder de gehemelten vier figuren zichtbaar zijn, de vijfde is Maria met liet kind, waarnaast ter wederzijden twee andere figuren zich bevinden. De rok loopt uit in franjes, die het bovenste deel der beschoeide voeten bedekken. Onder den rechtervoet staat een beker. Door het boveneind en de armen van het kruis gaat eene eenvoudig versierde boog, in leliën eindigende'.

Na deze beschrijving, immer na kanonik A. Guerra vinden we SL. nog stil bij twee punten[1].

'Het eerste betreft de zilveren schoenen, die de voeten geheel en al bedekken. Dit is in den ouden tijd geschied niet slechts uit een vermeenden eerbied, maar voornamelijk om te beletten, dat de voeten van het h. beeld door het voortdurend kussen door vrome geloovigen beschadigd zouden worden. Het bovengedeelte van den rechtervoet, uit welk hard hout ook gemaakt, heeft reeds werkelijk zijn kleur verloren. De schoenen kunnen aangetrokken zijn in de 12e eeuw, daar er in de volgenden geen gewag van wordt gemaakt.

'Het tweede punt betreft den beker. Na opgemerkt te hebben dat deze niets nieuws is, daar hij veel bij kruizen geplaatst wordt ter herinnering aan het gebed in Gethsemané, of om symbolisch het afdruipende bloed op te vangen, deelt de schrijver [AG.] mede, dat die bij het Volto Santo van achteren eene opening heeft, waardoor de offerpenningen, welke er ingelegd worden, in een kistje vallen'.

('t Vervolgt)

(1) SL. *ald.* bl. 79-80.

[Nummer 3]

De gewezen muurschildering uit de Speelmanskapel te Brugge

Met een algemeen woord over 't VOLTO SANTO en over S. ONTCOMMERE

Naar men ziet, zijn er dus te ontleden in dit beeld twee opzichten: een beeldhouwkundig en een volkskundig. 't Eerste werd door het Lukkasch volk verwaarloosd, 't ander werd hem eigen. 't Eerste bevatte 't bloot houten stuk, den vorm en de kunst van 't werk; dit alles echter bleef onbezien bij 't volk en onbeoordeeld, verzwegen en bedekt. 't Is wonder zelfs. Eén-dingen-maar ervan hield men in 't zicht: 't was het gelaat van 't beeld. 't Gelaat alleen kwam in den klap. En 't is dit beeldgelaat, geheeten '*Sacro Volto*' wat dan het mikpunt werd van 't ander opzicht, gelegenheid en grond en spil van 's volks bezinningen. Dit 'h. Aanschijn' werd de reden van den tooi van gansch het stuk, en van zijn eeredienst... en van zijn eigen Lukkasche legende.

Alleenlijk 't tweede opzicht gaat ons aan. Hier volgt ten anderen, voor die ze geren kennen zon, de legende laatsgenoemd[1]; we geven ze op, zooals ze berijmd staat in een XVI[d]eeuwsch gedichtje, bewaard te Angers, en dat luidt als volgt[2]:

‘Un jour advint par la grâce de Dieu
Que Nicodème[3] dormant en quelque lieu,
L'ange luy fut de par Dieu envoyé;
Lequel luy a par exprès aunoucé
Que une imaige fabriquer il s'apreste
A la semblance de Jésus le grand Prebstre.
Et luy pensant de quel boys la ferait
L'ange lui montre où le prendre debvait
Et lui [Nicod.] ayant fait le corps de l'image,
Prenant grant peine à faire l'ouvraige,
En conteniplant comment le chef ferait,
Il s'endormit comme Dieu voulait.
A son réveil trouvast le chef tout fait,
Il en rend grâces au hault Dieu parfait,
Puis en après par grand dévotion
Es Itallies fut conduit de coeur bon
Par Gallefroy évesque révérend,
Puis transporté par deux taureaulx miraculeusement
A Lucques où est grandenient révéré
Es des chrétiens le saint Voux appelé’.

Dusdanig bijgevolg was het Christusbeeld uit Lukka, dusdanig 't gebruik ervan, en dusdanig de voornamelijke zeg erover. En wanneer het volk uit Lukka voortaan elders van zijn S. Volto sprak, en daar op 't vreemde de vereering ervan wilde voortplegen, dan was het immer onder dienzelfden vorm, ttz. mits een gekruisten God, en mits daarbij al 't andere, de eerekroon, den eererok, de eereboog, het eereschoeisel, en den gewonen kelk. Zij, 't volk van Lukka, zijn misschien[4] de schuld geweest dat die oudewetsche aangekleede Christussen (allang nietmeer gegeerd[5] noch

(1) Er zijn nog andere legenden erover, ondergeschikte. (Vgl. SL. *ald.* op bl. 73, vlgg.). Bovenstaande is de hoofdzakelijke.
(2) 't Staat bij JH. *ald.* op bl. 129-130, waaruit ik het ongewijzigd overneem, al schijnt er me hier-en-daar een letter aan tekort of teveel.
(3) Die 't H. Lijk afdeed van 't Kruis.
(4) Dit gis ik, dit weet ik niet.
(5) Dit is vast, geschiedkundig goedgemaakt. Vgl. JH. *ald.* op bl. 128, sprekende 't woord van Garucci.

ook verstaan) alhier aldaar nogeens gemaakt werden[1]. En zij dan, van Lukka, begrepen zulke Christussen zeer wel: t.w. naar hun zede aanzagen ze 't als een Christus-Aanschijn-beeld; doch de anderen, de vreemden, 'n begrepen 't niet - zulk oudewetsch gedoensel: een gekruiste, met een baard en met een rok! - ze'n begrepen 't niet, niet hoegenaamd, z'en zagen er zelfs geen God meer in, en ze vertolkten 't als... wat anders.

***

Wat hebben dan deze vreemdeliên verzonnen over dit Lukkasch beeld?[2].

(1) Bovendien AG. (zegt SL. bl. 80) zou willen dat het is al Brugge rond, hunne hoofdzate in 't Noorden, dat de Lukkeezen 't S. Volto in Europa inbrachten. Ze hadden in Brugge inderdaad een verblijf, hoogstwaarschijnlijk een gilde, zeer wel mogelijk met een vereering van 't S. Volto. (Vgl. over dit alles wat we verder laten opmerken, in 't bespreken van 't opstel van FD. *Le S. Viaire*). Uit Brugge zette volgens AG. (SL. *ald.*) de eeredienst voort over Antwerpen. Hoe zulks alweer bewezen wordt, kan ik niet zeggen. En wat slechter is, Heer FD. (*ald.* bl. 103, hlfz. 2) beweert: 'on ne rencontre pas de trace de ce culte dans cette dernière ville'. Daarentegen Heer FD. vindt er sporen van te Doornijk in 'le S. Viaire [Ste Face] des poissonniers' (namelijk waarvan het gildeteeken hier verbeeld staat door onze afb. 4). En, zegt hij, (*ald.* bl. 103-104) misschien hebben de Lukkeezen hun S. Volto (toen ze weken uit Brugge t'halven de XVe e.) liever rechtstreeks onderander naar Doornijk verhuisd.

(2) Hierboven houden we vóór, beknoptweg, wat tegenwoordig als meest-waarschijnlijk aangeleerd wordt: nl. dat Ontcommere een mis-opvattinge was van aangekleede Christusbeelden. 't Weze nochtans hierbij gezeid, dat deze meening (althans op zoo een enkelvoudige wijze uitgedrukt) nog op-verre-na niet algemeen aanveerd, of als bewezen aanzien wordt. Von Brun kwam ermee voor den dag in 1687, zoo 't schijnt, in een brief uit Praag aan Papenbroek (SL. bl. 73). Sedertdien zijn enkelen ervoor geweest, anderen ertegen (SL. bl. 72-76). Reischl in onze jaren zestig, was onder deze laatsten, omreden dat hij geloofde aan 't bestaan der heilige (SL. bl. 72). Sloet in 1884 (*ald.* bl. 83 en vlgg.) is ook een-ertegen, daar hij meent Ontcommere te moeten doen afstammen uit de heidensche godenleer. Dr G. Schnürer in onze dagen - die hierover thans een standaardwerk bereidt - gaat integendeel opnieuw s. Ontcommere uithalen uit 't Volto Santo; maar is genegen een dubbele verwarring te onderstellen: eerst eene onder de namen, S. Helper (Salvator) verward met entwaar een [s. Holpe], - oprecht er is wel hier of daar een s. Helper geweest b.v. te Wormer in N.-Holland, nog einde XVIe e. (SL. bl. 18), en een Sanctus Hulpe ook, b.v. te Bremen, einde XIVe e. (SL. bl. 68), en meer dan één Sunte Hulpe, Sinte Gehulfin, enz. (SL. hier en daar); - en een andere verwarring van 't kruisbeeld zelf met s. Ontcommere. (Zoo staat het me toch voor, dat hij eenigszins doen wil, uit een brief waarmee hij me vereerde). Nog andere meer-ingewikkelde meeningen zijn even nog vind- en verdedigbaar. Z.E.H. Kan. Duclos, naar ik versta uit *Rond den Heerd* (1884, bd. XX, bl. 12) en uit een mondelinge bekentenis van hem, heeft in-den-tijd ook eraan gedacht ons algemeen vraagstuk op zijn geheele of ten deele te doorgronden. Uit zijn meegedeelde aanteekeningen, meen ik te mogen opmaken, dat zijn stelsel of zijn gissing een oogenblik was als volgt ('t springt een stapke verder dan dit van Cuperus in de AA. SS. Boll. Jul. V, op 20 Jul. t^{k} 95, bl. 69). 't Is dat er bestaan had een maagd, martelares voor het maagdom, van naam onbekend, en, om haar toch een naam te geven, genoemd 'Virgo fortis' [waarvan Wilgefortis, enz.]; dat ze 'mirakelen' liet geheuren, en daaruit geheeten werd 'Ontcommere', vandaar in 't lat. 'Liberata'; en dat men dan een 'Leven' heeft zoeken aaneen te smeên voor haar: en hoe dit geschiedde? Men kwam ievers op een 'Sancta Liberata'... patrona Seguntina [misschien van Siguenza, een bisschopstad in Spanje (vgl. over deze heilige THOM. TRUGILLO *Thesaur. Concionatorum*, bd. II *De Festis SSor.* Barcelona, 1583, nn. 18-20)], welker legende men dan heeft aangepast aan s. Ontcommere. En inderdaad, de volksheiligmakingen zijn meerdan-eens zalzoo geschied.
Laten we 't God en de geleerden scheên! Voor onze zaak is het voldoende, dat de gekleede Christus-aan-'t kruis en s. Ontcommere verwant waren ondereen, gelijkhoe: zij het van boven naar beneên, of van rechts naar links, of anders nog. Niemand en is er, die niet ontwaar entwatsche spier verwantschap aanneemt onder die twee beeld- en volkskundige scheppingen.

En als we zeggen ‘'t Lukkasch beeld’, dan bedoelen we nu niet meer: bepaald dat enkel eenlingsch beeld uit Lukka, maar ofwel dit, ofwel een dergelijk. 't Zij herinnerd: dat aangekleede Christussen-aan-'t kruis mettertijd waren buiten dienst gevallen. Als type van gekruisten-Onzen-Heer gold de langgerekte God niet meer, al sedert de VIIIe eeuw[1] En hier of daar een beeld alzoo dat overbleef, werd noodzakelijk aangezien als iets buitengewoons, iets wonderlijks, iets zeiselachtigs.

Even vernamen we welk een legende daarover te Lukka op gang was; al een oude: ze was misschien wel van oosterschen oorsprong[2].

(1) JH. *Ald.* bl. 128, opm. 1: ‘D'après Garrucci on a renoncé à la longue tunique dès le VIIIe siècle’.

(2) Vgl. JH. *ald.* bl. 131. Ongetwijfeld zal ze dagteekenen ten minste van vóór den tijd, toen het aangekleede Christustype een zonderlinge zeldzaamheid geworden was. Anders ging de legende op deze zonderlingheid gewerkt hebben, veel liever dan te gaan uitweiden zoo ze deed op het minst-aardige van een beeld, op het wezen.

Een andere legende ging nu ontstaan elders, ook omtrent hetzelfde of omtrent een soortgelijk Christusbeeld; maar dit nieuwe zeisel schoot in 't leven, als vrucht van een gansch andere beschouwing en andere bevroeding. 't Kwam uit den kop van menschen die met geheel-andere oogen keken, en uit het hert van romantieker lieden.

Te Lukka bemerkte 't volk aanvankelijk noch kroon, noch rok, noch baard, noch schoe noch kelk. 't Bezag zijn type afdrachtelijk (zoo de zuiderlingen doen?). En elders? Glad omgekeerd: men 'n zag niets anders meer als al die aardigheden, men keek toedrachtelijk (dit, op zijn noorsch?)

Zoo, wat gewierd hiervan? 't Gewierd hiervan een tweevoudig verzinsel. Want ziet:

Eerst, tal van noorsche lieden keken naar den bovenkant van 't tafereel, en gaapten op den gekruiste, op zijn rok (een vrouwendracht in hunnen tijd) - was zij een vrouw? - en op dien baard, en op die kroon... en droomden: van een [nieuwe heilige?] koningsdochter met een baard, en die gekruisigd werd.

Dan, tal van anderen, al kijkende naar den benedenkant, schaften op die rechterschoe van de heilige en op dien kelk... en dachten op een [reeds-bekenden?] speelman, die een schoe kreeg van het beeld welk hij vereerde(1).

En 't was gevonden. Alzoo (of daaromtrent alzoo... naar de meest-voorgetrokken meening) onstond de voorstelling en dan 't begrip van *s. Ontcommere*, die bedoelde [nieuwe?] heilige koningsdochter, met dien baard verkregen op haar bede om niet te moeten trouwen - 't scheen tooverij -

(1) Deze legende staat wat overal te lezen (b.v. bij SL. *ald.* bl. 38); onderander voor den vlaamschen Lezer, is ervan een wisselvorm te vinden in *Rond den Heerd* (1874, bd. IX, bl. 327-328), eene op dicht gesteld ‘naar 't duitsch van den *Festkalender*’.

waarom zij dan aan 't kruise moest[1]. En dan, bij dit eerste uitvindsel, werd aleens of werd aleens-niet bijgevoegd en aangepast[2] het zeisel van den *speleman*. In sommige gevallen zelfs werd deze er knielend bijverbeeld[3].

't Is ongeloovelijk, 't is verstommend op hoeveel plaatsen deze ‘heilige’ werd vereerd![4] En wat een wonder heeten mag, 't is dat meestendeel, de voorstelling van ‘de hl. Ontcommere’ in 't minste niet meer een vrouwachtig uitzicht heeft dan de gekruiste op de brugsche

(1) Leest haar leven, volgens Ribadineira, in *Biekorf* 1894, bd. V, bl. 169; en meer algemeenweg met wisselvormen erbij b.v. bij SL. *ald.* bl. 1-4, 8-12, 13... Vgl. vooral AA. SS. Boll. V Jul., op 20^{n} in Hooimaand.

(2) Daargelaten veel andere toegevoegde verdichtsels: b.v., van haar gelijkmachtig-zijn met de moeder Gods (SL. *ald.* bl. 36, 38, 44, 69); ook van haar aanspoelen op een strand, al varende tegen stroom op (SL. *ald.* bl. 18-19, 34, 42; vgl. wat we verder hiervan zeggen, sprekende (op bl. 44-45) van het voorgestelde woord *an'kommen* tot uitleg van 't woord *Ontcommere*, en dan ook nog, sprekende van de vrage of Ontcommere vereerd is geweest te Nieupoort).

(3) Vgl. A. JOHN *Eine Statue der hl. Kümmernis.* (- Unser Egerland. Eger, 1907, Bd. XI, S. 22). In Noordbohemen is dit gedaan eftenop, zegt hij. Men zij, bij dit ‘Noordbohemen’ indachtig een woord van een Capucien, die in 1684 schreef aan Papenbroek, ‘dat een Belgisch koopman’ s. Ontcommere [dus ook den speelman?] te Praag had ingebracht (SL. *ald.* bl. 63, steunend op AA. SS. Boll.?). Vgl. nog voor elders SL.'s afbb. 1, 5, 6, 8, 9, 11.

(4) Neemt eender welk algemeen boek erover, en de gevallen die erin aangestipt voorkomen, zijn zonder einde; te beginnen met een kerk en een stad ‘Ste Livrade’ in Aquitanië, ontstaan alreeds ten tijde van Karel den Groote (SL. *ald.* bl. 13; en AA. SS. Boll. als bovengemeld). 'k Zou niettemin eens willen vernemen, of elk geval algelijk niet met meer zorg werd vastgesteld dan 't onze hier, wat men reeds beslist begon te noemen ‘het geval der s. Holpe (= Ontcommere) uit de speelmanskapel te Brugge!’ Zooniet, 't ware voor allemaal te herdoen, alvorens een algemeene studie erop vast te bouwen.
Nog iets, voor wien 't aangaat: in *Rond den Heerd* 1884, bd. XX, bl. 12, wordt gewaagd door ‘een vriend uit Engeland’ van een altaar ter harer eer gewijd, en ‘die men dezer dagen heeft moeten breken’ [Ad. D.]. Waar dit was, en wat ervan gewerd, heb ik niet kunnen achterhalen, tot zelfs niet bij Z.E.H. Ad. D[uclos] die dat vergeten was.

printe boven[1]. Hiermee echter had het volk geen bezwaar. Integendeel. Om onkennelijk of liever om onziende te worden had zij gebeden, en inderdaad ze werd ‘als of zij eenen echten boer hadde geweest’ zegt Ribadineira.... ‘alsof sy een onabel man gheweest had’ luidt het in een XV^{d}eeuwsche legende[2]. Vandaar, het spreekt, hoe meer ‘man’ en zelfs hoemeer ‘boer’ ze scheen, hoe beter! Er waren zelfs beelden haar toegekend, waar uitdrukkelijk nevens stond ‘Salvator mundi[3]’;... dit gaf niet. Konnen ze nochtans meer mannelijk zijn dan met zulk een opschrift bij? Edoch alles ingezien, dit opschrift was en bleef voor de menschen... latijn!

Welk een tegenstelling! 'Tzelfde wat in 't Zuiden gold voor 't Beeld-met-'t-schoonste-Wezen, 't ‘Sacro Volto’, was alzoo geworden in het Noorden, 't Beeld-met-'t-leelijkste-uit. Legendenkracht en-rekbaarheid!

Of verder een Ontcommerbeeld geen eigen kenteekens had, die 't bepaald afscheidden van een gewoon Christusbeeld?.... wordt totheden beantwoord daaromtrent-best als volgt:

‘De[4] gekruisigde Portugeesche[5] koningsdochter draagt, zooals haar toekomt, eene kroon, soms een diadeem. Het hoofdhaar hangt gekruld op rug en schouders. Zij heeft de oogen dikwerf open, zoodat zij als nog levend aan het kruis wordt voorgesteld. Haar gelaat heeft iets mannelijks, passend bij den baard, die soms zeer lang

(1) 't Zij nu eender, wat deze eigenlijk ‘was’.
(2) SL. *ald.* bl. 2.
(3) Als in de kapel “Sinte Gehulfin uf der Brücken vor Salvelt” in Thüringen (SL. *ald.* bl. 64-65, en alfb. 9). En was er niet ook een zulke te Oberwinterthur in Zwitserland? (Men zoeke eens bij DETZEL *Christl. Ikonographie*, Leipzig, Herder, 1896, Bd. II, S. 677-679; dit werk heb ik niet kunnen onderhanden krijgen). Vgl. ook wat we zeiden boven op bl. 26.
(4) SL. *ald.* bl. 11-13.
(5) SL. (*ald.* bl. 55-56) waagt: Portugaal niet te verstaan als 't Iberische zuiderland, maar als een gewest dat dien naam droeg, gelegen niet verre van dat Steenbergen in Hollandsch Brabant, waar volgens de duitsche legende (SL. *ald.* bl. 24) “Sant Kymmernuss liegt”.

is... De welvoeglijkheid werd bij St. Ontkommer in acht genomen. Zij draagt een tot aan de voeten afhangend, met een gordel om haar midden vastgehouden kleed met mouwen. De boorden daarvan en de zoomen van het kleed zijn meestal versierd, op de borst is dikwijls eene kruisvormige figuur aangebracht. Het kruis [waaraan ze hangt] heeft meestal den algemeen bekenden vorm, doch is soms een zoogenaamd gothisch, ook wel rozen- of klaverbladkruis genoemd, waarvan de drie einden de gedaante van drie rozenbladeren of een klaverblad hebben. De beide armen zijn enkele malen verbonden door een boog, wel eens regenboog geheeten, die door het boveneind van het kruis gaat en van onderen in leliën eindigt... Enkele malen komt St. Ontkommer voor slechts met gebonden en niet genagelde handen en voeten. Grootere afwijking van den regel heeft niet de voeten plaats. Zij hangen dikwijls geheel los, wel eens naast elkander, eene enkele maal over elkander geslagen aan het kruis genageld. Soms rusten zij op een steunsel... Aan den eenen voet is herhaalde malen een schoen of muil afgebeeld; de andere, toegeworpen aan een speelman, die voor haar knielende zijne viool hanteert, ligt op het altaar met een beker er naast'.

Soms vindt men haar gekruist boven, en soms nevens het altaar; met, op ditzelfde, beker en lichters(1); nog, doch zelden, hangende aan 'een boomstam met takken als armen vervaardigd'(2), ofwel, doch even zelden, 'staande, omhangen met een mantel' houdende een kruis in de hand(3).

(1) Als te Gundshausen (SL. *ald.* bl. 57), Hausbach (*evend.* bl. 58), Eltersdorf (*evend.* bl. 60), alle drie in 't Be iersche; ook te Lubeck op een XV^{d}eeuwsch Passionaal (*evend.* bl. 68, en afb. 11).

(2) Als te München (SL. *ald.* bl. 40). Zooals ook te Brugge (in S. Jans Gasthuis, vgl. J. WEALE *Brug, et ses env.* 4^{e} uitg. bl. 182, n. 9°) op een XVI^{d}eeuwsch drieluik 'van de H. Drievuldigheid' (thans in de Bestekamer der oude Pastorij van 't Gasthuis).

(3) Als te Steinach in Beieren (SL. *ald.* bl. 62); en om 't even te Brugge (in S. Jans Gasthuis, vgl. J. Weale *ald.* bl. 182, n. 6°), op een XVI^{d}eeuwsch drieluik 'van de Afdoening van 't Kruis' (thans in 't Museum van 't Gasthuis).

In deze laatste houdingen staat ze niet-leelijk voorgesteld; integendeel: zelfs haar baard werd door den schilder, eenigszins met de schaduw der kin ineenverwerkt en verontleelijkt[1].

(1) 't Is haast te peizen 't volgende: Zouden er wel, in haar beeldgeschiedenis, verschillende groepen, eigen aan verschillende tijdstippen, voorkomen? Ik denk op:

1° Eerst een kerkelijk-decoratieven vorm, die haar voorstelt onbepaaldweg, mits algemeene eigenschappen en zinnebeelden (tijdstip misschien van haar onduidelijk ontstaan uit den onbegrepen 'Salvator');

2° Dan een gebruikmatigen vorm om te onderwijzen ermee, of boet of eeredienst ermee te plegen, vorm die immers haar lijden zeiselachtig verhaalt, d.i. in al het 'juiste' en glorie-leelijke ervan (tijdstip gewis van de uitbundige verklaringen door de legende aan haar 'leven' bezorgd);

3° Eindelijk zuiver kieskeurige kunstvormen, waarbij een dichterziel ze met volle genegenheid verbeelden mocht als eene van 'Gods *lieve* heiligen', (tijdstip waarbinnen haar ontstaan voortaan onbetwist, en haar leven duidelijk-gemaakt en t'eindenverteld was).
Tot dat eerste vak zouden behooren: voorstellingen zoo verheven uitgewerkt als het fresko uit onze speelmanskapel. - Werd dit fresko ooit een tijd aangezien door het volk als een s. Ontcommere, of gold het immer voor een s. Volto? Dit laat ik nu zoo. Vooraf, niets-eraan ging beletten dat het volk die teekening pakken zou voor wat het wilde. - Bij het tweede vak zouden tellen: alle die wreede gedaanten en uitgezochte aardigheden, waarvan tal van afbeeldingen staan in boeken, opstellen, kunstwoordenboeken, links en rechts. Laat ons erbijvoegen de gekruiste s. Ontcommere der Arme Claren Coletinen uit Brugge, (verder, op onze afb. 1). In 't derde vak komen voor: die gekunstelde en verfijnde voorstellingen, als deze uit S. Jans Gasthuis te Brugge (waarvan spraak hierboven); dan als de miniatuur van de Brugsche Arme Claren Coletinen (verder, op onze afb. 3), en als de hedendaagsche heropsmukking hunner gekruiste S. Ontcommere (verder, afb. 2); ook misschien als de 'S. Viaire' uit Doornijk (verder, op onze afb. 4); ooknog als de volgende verbeelding uit Waalre bij Eindhoven (deze [samen met gevallen uit den Bosch, Zevenbergen en Steenbergen], vind ik beschreven onder de stukken verzameld door Z.E.H. Kan. Duclos, nl. in een brief aan hem gestuurd, door Zgel. Heer Hezenmaus uit 's Hertogenbosch, op 13-XII-1884): 'in (het) nieuwe altaar, dat in 1798 naar de herkregen kerk werd overgevoerd, en daar nog aan de Evangelie-zijde staat, bevindt zich eene tafreel van den bekenden schilder Adriaan de Lelie (Tilburg 1755-1820, vgl. daarover IMMERZEEL *Holl. en Vlaamsche Schilders*). Wilgefortis is daar voorgesteld zeer jeudig, met lange zwarte haren, gehecht wordende aan het kruis. Een beul nagelt hare linkerhand vast, een andere grijpt naar haren rechtervoet. Haar vader in koninklijk gewaad, staat bevelend op eenigen afstand. Boven zweven twee engelen, die de martelaarskroon aanbrengen'.
Over dit alles, laat ik het aan deskundigen over, te beslissen.

Wie kon er nu, na al dit bovenstaande, verwonderd opzien, als hij vernemen zou, dat hier of daar een speelmansgilde *s. Ontcommere* [*met of zonder haren speelman*] bezondere vereering zou hebben toegewijd? Mij integendeel, zou eerder maar één dingen verwonderen, 't is als het niet zou zijn dank aan de zwervende en zeisellustige speelmans, dat deze wondere heilige veelal bekend geworden is!

Wat niet belette toch, dat ook andere lieden haar eerden en dienden en aanriepen... te weten tegen alle soort 'kommer' en last[1] en gedwongenheid (SL. *evend.* alom).

***

Hier stop ik met mijn stuk algemeene geschiedenis. Ik gaf het uit, met schaarschheid van tijd en boekenschap, zoo ik best kon. Ik voeg er zeere bij, dat beide eerediensten waarvan sprake, zoowel deze van 't *S. Volto* als deze van *s. Ontcommere*, alle twee nog verre zijn van geschiedkundig welbekend. 't Zal bovendien het werk zijn der geleerden, in 't bezonder nog vast te stellen, in hoeverre, waar, wanneer en hoe al het bovenstaande echt en oprecht-geheurd is.

Voor mij en menigen Lezer hier, zal 't lange voldoende zijn, om vooralsnu een gedacht ervan te hebben, zooniet alles, ten minste wat groote trekken daarvan te hebben vernomen.

Toch een laatste opmerking diende ik nog bij te voegen, over de namen.

Uit hemzelf, is het namenvraagstuk belangrijk. Want, zooals uit een beeldvorm dikwijls een legende ontsprong[2],

(1) [GG.] heeft ingeschoven in ADW. 's opstel (*Biekorf* 1894, bd. V, bl. 168) dat 'ze wierd (wordt) in Engelland gediend door de mans die hun wijf (en vice versa) moe waren'. Komt dit niet uit *Rev. Britannique* 1852, bl. 231?

(2) Vgl. H. DELEHAYE *Les Lég. hag.* bl. 48-49, 51-53.

evenook is dit al eens geheurd uit een naamvorm[1]. Volksgeschied- en -afleidkunde werken al vertellende, en zoeken achter wonderheden. Medeen zal men verstaan hoe gewichtig het is, dat we aan onze brugsche muurschildering, niet vrijweg den eersten naam den gereedsten zouden geven.

Wat eerst betrof, onder bovengebezigde benamingen, het woord '*S. Volto*' (= S. Vultus), daarvan was de herkomst begrijpelijk. Doch, wat ik zou willen weten en niet weet, is wat de Vlamingen met hunnen vlaamschen mond daarvan zouden of zullen gemaakt hebben. Indien inderdaad de eeredienst ervan te Brugge bekend was, althans in de vereeniging der 'Lucoysen' - wat we verder als aanveerdelijk gaan voorstellen, - dan zal hij er evenzeer bij 't brugsche volk een brugschen naam gekregen hebben. Niemand totnog kan zeggen welkeen.

Wat dan betrof de namen van *s. Ontcommere*, of de reden hunner gebruik? talrijk zijn ze ongehoord, en nietéén volkomen duidelijk. We blijven stil hier, bij enkel een tweetal ervan: *s. Ontcommere* en *s. Holpe*; die gaan voor 't oogenblik, alleen ons aan.

We bezigden tot nu, in dit brugsche opstel, den naam *Ontcommere*, omdat hij vroeger te Brugge is gebruikt geweest, zooals we verder gaan uiteendoen. Zelfs een anderen naam voor onze heilige, heb ik er niet kunnen achterhalen. J. Weale, op een stoutigheid, heet ze *Wilgefortis*, nl. om ze te bestempelen op de schilderijen waarvan we reeds spraken (vgl. boven bl. 40, opm. 2, 3). Deze is echter de latijnsche standaardnaam onzer heilige, de wetenschappelijke naam zoo men wil, maar een naam dien ik op die twee drieluiken niet heb zien staan.

Ontcommere in den mond van 't volk, wat-overal, hoorde toe tot een reke namen die spreken van ontkoming, van hulp en van verlossing: *Ontcommeghe, Ontcommene, Ontcommere* en *Kummernis, Ohnkummernus, Uncumber*,

(1) Vgl. *Evend.* bl. 53-55.

Encombre, Saulve [en S. Holvfe?], *Libera, Liberata, Livrade*, en desgelijkenden[1]. Allemaal een lijdend zeggen, zou men denken, niet een werkend. Bedoelde men daarmee dat die heilige aan het kwaad ‘ontkomen’ was, en dat ze ‘saulve’ ‘libera’ bleef? Algemeen integendeel wordt aangeleerd dat ze zoo heette, omdat men, dank aan haar, aan 't kwaad ‘ontkomen’ kon, en door haar ‘liber’ blijven zou; dit is ziendeblind als actief nemen wat passief was van vorm!... Doch enja, aan een spraakkunstig bezwaar heeft de volksafleidkunde geen last. Tot daar! Alleszins, hieraan ziet men reeds dat uit haar naam een reden kon en zou geworden, om haar te aanroepen, in allen nood waaraan te ‘ontkomen’ viel! Welaan toen lijk thans, was zulke nood menigvuldig, overal!

Aan Heer FD.[2] geeft dan Heer C. Wybo ook op, dat de naam kon beteekenen: een heilige die *an'kommen* was, ttz. eene die op strand eens aangespoeld is geweest. Heer FD. zegt: ‘*La Sainte qui arriva*. Pour comprendre cette appellation, il faut se souvenir qu'on rencontre en divers endroits de la West-Flandre, une tradition d'après laquelle un corps saint on une relique insigne arriva, comme par hasard, sur le littoral. M. Camille Wybo m'a *parlé* de cette *tradition* se maintenant encore à Nieuport où *une* relique *fut* honorée par *une sorte de* confrérie dont *des* membres devaient à *certains jours* monter la garde, armés de piques, autour de l'objet vénéré[3]’. Heiligen en kruisbeelden die aangespoeld zijn tegen-stroom, bestaan er bij de macht, inderdaad[4]. Inzonderheid een ‘s. Helper’ alzoo aangevloed, vind ik bij SL. vermeld voor Wormer[5], een ‘s. Ontcommere’ voor Wang in Beieren[6], en nog een

(1) Vgl. AA. SS. Boll. *ald.*
(2) *Revue Tournais. ald.* bl. 103, hlfz. 1, opm. 2.
(3) Wij zijn 't, die in deze laatste zinsnede sommige woorden lieten schuinsch drukken; immers om te doen zien al-hoeveel-kanten-enwaar deze meldinge mankt. Mocht deze zelfde melding eens rechte geholpen en beter bepaald worden!
(4) Vgl. H. DELEHAYE *Les Lég. hag.* bl. 34-36.
(5) *Ald.* bl. 18.
(6) *Evend.* bl. 34.

‘s. Ontcommere’ voor Neufarn ook in Beieren[1]. Om hieruit nu te gaan een besluit trekken, om wille van die onduidelijke overleveringe te Nieuwpoort, en te zeggen: aldus zal Ontcommere ook in deze stad ‘an[ge]kommen’ zijn[2], en daarbij: vandaar zal zij over heel Vlaanderen en Duitschland ‘Ontcommere’ en ‘Ohnkummernus’ en ‘Kummernis’ geheeten hebben... neen! dit ware tégewaagd! Blijkelijk moet *Ontcommere* hetzelfde bedieden als *Saulve* en *Livrade*, aan welke woorden de uitleg van Heer Wybo niet aangepast kan worden.

Ondertusschen is men hieraan gewaar eenstemeer, dat het niet lang duren moet, zelfs nog in onzen tijd, om uit een schijn van beteekenis, op entwaar een naam een legende te zien aaneensmeên.

...Bijgevolg? de naam ‘Ontcommere’? - blijft nog voort te verontlommeren!

Een andere naam als ‘s. Ontcommere’ is ‘*s. Holpe*’. ‘S. Helper’ hebben we boven gemoet; ‘Sanctus Hulpe’ ook op bl. 35, opm. 2) waar we spreken van de gevallen uit Wormer en uit Bremen. Dan de naam ‘Sunte Hulpe’ was insgelijks bekend in Duitschland[3], alsook ‘Sinte Gehulfin’[4].

Doch *Sint*(*e*) *Holpe?*

Ik kan het mis voorhebben, maar ik vraag mij af, of het soms Guido Gezelle niet zou zijn, die dezen vlaamschen naam ontdekt heeft. Nergens-nergens totnog ontmoette ik hem, dan enkel dáár waar GG. bij of omtrent geweest is. Want ziet. ‘S. Holpe’ staat vermeld, mijnswetens voor de eerste maal, in *De Navorscher*, 1881[5]. Johan Winkler geeft aldaar een tweetal westvlaamsche volksgezegden op, waarin de naam ‘s. Holpe’ voorkomt. En JW. vraagt:

(1) *Evend.* bl. 42.
(2) Ik wil niet loochenen dat ze er toch kan bekend en vereerd zijn geweest. Doch dit zal men bewijzen anderszins, is te hopen.
(3) Vgl. SL. *evend.* bl. 67, 68.
(4) Vgl. SL. *ald.* bl. 64.
(5) JOHAN WINKLER *Sinte Holpé en Sint Ontkommer. - De Navorscher*, Amsterdam, 1881, jg. XXXI, bl. 545-546.

‘Zijn deze spreekwijzen ook elders in Nederland in gebruik?... Een *flaamsche priester* deelde mij als *zijn meening* mede dat die Sinte-Holpe van het westflaamsche volk dezelfde heilig[e][1] moet wezen als Sinte Ontcommere, Sinte Wilgefortis, Sinte Liberata...’ - Wie die ‘flaamsche priester’ was, zal men gemakkelijk raden. In dien tijd (1881 = 't eerste jaar van GG.'s taal- en volkskundig woordenboek *Loquela*) was GG., voor taalliefhebberij, de voorman onder de ‘flaamsche priesters’; bovendien goede vriend, en voortdurend in brieven met Johan Winkler[2]; daarbij ik weet stellig dat GG. over ‘s. Holpe’ een brokje van een studie in d'zin had[3]. 't Jaar nadien, in '82, 't woord ging alreeds mee in *Rond den Heerd*[4], en bovendien Winkler had nog een tweede woord ontdekt uit 't Hageland, welke trok op s. Holpe, t.w. ‘s. *Alpus*’[5]. In 1883, 't woord scheen rijpe; en ter gelegenheid van een ‘*s. Galpert*’ opgeraapt uit *Noord en Zuid*[6], kwam het eindelijk ter spraak in *Loquela*, met een bedeesde vraag erbij of het wel gaaf en onverminkt was[7]. Niemand taalde tegen[8] en 't woord ging vrij zijn gang. In 1884, [ad. D.] deelde 't mee als vastbekend, zonder verder weerhouden,

(1) De -e is in 't drukken uitgevallen. 't Is te zien aan de leemte aldaar.
(2) En GG. kende 't om ‘zijn vrienden’ in 't garen te hebben, en in gang te steken achter zantinge.
(3) Trouwens hier voor me, heb ik nog het briefke van hem, geschreven naar ‘Ad.D.W.’ toen deze zijn opstel bereidde (uit *Biekorf* 1894, bd. V, bl. 168...); en op dit briefke staat: ‘'t gene ik uitgekruist hebbe over hoevele *s. Holpen* en hoe heeten ze *denke ik later te kunnen invullen’*.
(4) *Ald.* 1882, bd. XVII, bl. 352.
(5) Meegedeeld in *Rond den Heerd*, 1882, bd. XVIII, bl. 8. Vgl. alhier verder (op bl. 48) waar we uiteendoen hoe en wat het was.
(6) *Noord en Zuid*, 1882, jg. V, bl. 134-135. Ook voordien vermeld in *Rond den Heerd*, 1882, bd. XVII, bl. 352.
(7) *Loquela*, Rousselaere, Demeester, 1883, jg. II, hlfz. 92-93; en *Evend.* heruitgave, Antwerpen Ndl. Bkhandel, bl. 647. Vgl. ook alhier verder, waar we over dit alles langer bescheed geven.
(8) 't En zij dat, reeds in 1882, V. Vl. (in *Navorscher*, 1882, bd. XXXII, bl. 18-19) een kale tegenbewering gerieschte had... zonder erg en zonder gevolg. We bepalen verder.

in *Rond den Heerd*[1]; en ditzelfde jaar, Sloet, in zijn meergemeld boek, zei[2], sprekende van gewesten in Nederland waar s. Ontcommere thuiswas: ‘Ook elders in Nederland, en wel *in West-Vlaanderen*, is *Sinte Holpe* [en deze is de eerste en de eenigste maal in zijn boek, waar hij de heilige zoo noemt] nog bekend. *Een priester aldaar verklaarde*, dat zij dezelfde heilige moest wezen als s. Ontcommere, S. Wilgefortis, S. Liberata’ [en hij verzendt daarvoor naar ‘Navorscher 1881, jg. XXXI, bl. 545’ bovenvernoemd]. Vandanaf of liever vanaf 1886, stond s. Holpe allejare drukvast in GG.'s *Duikalmanak* (1886-1899), op 20^{n} in Hooimaand[3]. En toen in 1891, ADW.'s meergenoemd opstel uitkwam in *Biekorf*, met immers erbij een stuksken oorkonde over s. Ontcommere, GG., die werkende hoofdopsteller (overlezer, keurder, en verbeteraar) was van *Biekorf*, GG. stak er stout twee-drie keer den name tusschen van s. Holpe... Zijn aarzeling was over.

Maar... vanwaar ter wereld nu, zou hij dit woord uitgehaald hebben?

Ik denk alzoo: Van hem zal 't gekomen zijn 't nieuws dat JW. meldt in ‘*De Navorscher*’ evenvernoemd[4]. Er staat: ‘In West-Flaanderen zeit men wel van een ongelukkigen, wien alles tegenloopt, “*Hij is op Sinte-Holpesdag geboren, drie dagen vóór 't geluk*”. En van iemand die een zwak gezicht heeft of half blind is: “*Hij kijkt lijk Sinte-Holpe*”[5]... [met vrage naar uitleg][6]’. In 't Kortrijksche

(1) *Rond den Heerd*, 1884, bd. XX, bl. 12. Vgl. alhier, verder.
(2) SL. *ald.* bl. 19.
(3) Juffr. C. Vande Wiele, die daarvan het stoffelijk werk deed, laat me weten: dat dit dingen waren ‘die ze *niet mocht achterlaten*’.
(4) *Sinte Holpe en Sint Ontkommer. - Ald.* 1881, bd. XXXI, bl. 545-546.
(5) Die met de oogen-open verbeeld wordt. Vgl. boven, bl. 39.
(6) V. Vl. (*Sinte Holpe en Sint Ontkommer - Navorscher*, 1882, bd. XXXII, bl. 18-19) zei daarop weer: “Eerstgenoemde Sinte zal wel niet anders dan eene losse spreekmanier wezen, en *Holpe* met het Hollandsche *hulp* of *help* gelijk staan. Wien 't “geluk” niet ten dienste staat, die heeft hulp noodig; wie halfblind is, kijkt als Sinte Hulpe, d.i. hem staat het woord *help* op 't gelaat.... [Met verder een woord over het zeisél van Ontcommere]”. Maar vooraleer een nieuwe gissing op te bouwen, bovendien een ongeschoorde, ware V. Vl. beter begonnen met de eerste gissing van GG. JW. eerst af en uit te breken; zooveel te meer dat deze laatste (of liever deze eerste) gissing werkelijk grond en voeting had.

was 't dat GG. gehoord had (zei hij aan ADW.), dat er mondsgemeene gezeid wordt: '*S. Holpesdag, drie dagen vóór 't geluk*'; d.i., zoo vermeldt zijn volkskundige Duikalmanak, drie dagen vóór dat de Hondsterre rijst en ondergaat niet de zonne = [24^{n} in Hooimaand] gelukkigsten geboortedag van 't jaar, volgens 't oud wangeloove'.

Zoo gold s. Holpe blijkelijk, van taalswege [= hulper][(1)] en van tijdswege [= 3 dagen vóór 't geluk = dus op een dag van ongeluk] als heilige aangewezen voor in-nood. Doch juist, haar dag (de 20ste in Hooimaand) is de dag der h. Wilgefortis, Ontcommere... enz. En, bij gevolgtrekking, ontstond hieruit de '*meening*' van den '*flaamschen priester*' dat het woord *s. Holpe* alweer een ander naam was van nogmaals dezelfde heilige. Ten anderen, deze vlaamsche naam scheen te taalweergade van den duitschen 'S. Hulpe'.

Dat nu, die zegging van 's. Holpesdag...' geen 'losse spreekmanier' en was, werd bevestigd door verdere vondsten.

Want in *Rond den Heerd*[(2)] lezen we 't volgende, vanwege GG.'s vriend, JW.: 'Behalve in West-Vlaanderen schijnt sinte Holpe ook in andere Zuid-nederlandsche gouen bij 't volk bekend te zijn, al is het onder een eenigszins verbasterden naam. In de *Bijdrage tot het hagelandsch taaleigen* van TUERLINCKX, onlangs verschenen, staat [op 't w. "Alpus"] de volgende spreuk aangeteekend: "*Hijen es op Sint Alpus dag gebore, drij dage vuer zij(n) geluk*", [hij heeft in alles tegenslag]. (Johan Winkler)'[(3)].

(*'t Vervolgt*).

(1) Vgl. *Biek*. 1894, bd. V, bl. 168 opm. 1.
(2) *Ald.* 1882, bd. XVIII, bl. 8.
(3) 'Tzelfde daaromtrent en van denzelfden ook in *De Navorscher*, 1882, t^{k} 10.

[Nummer 4]

De gewezen muurschildering uit de Speelmanskapel te Brugge

Met een algemeen woord over 't VOLTO SANTO en over S. ONTCOMMERE (*Verv. van bl. 48*).

Aan een anderen kant, GG. ondertusschen kwam op een vers uit de ‘werken van Geerbrant Adriaanszoon Bredero (1638, [Spaansche Brabander] vs. 240)’ welke lood:

‘...Ick ben op *Sinte Galperts* nacht eboren, Das 's *drie daghen voor 't ghelock*’(1).

(1) Voordien vermeld door [H.S.] (peis ik, of was 't door [G.G.] zelf?) in *Rond den Heerd*, 1882, bd. XVII, bl. 352, en daarin overgenomen uit *Noord en Zuid*, 1882, jg. V, bl. 134-135.

‘S.N.N.’, ondervraagd over 't bestaan van de spreekwijze ‘*Op St Galperts nacht geboren zijn*’ had in dit laatste tijdblad, ten gemelden oorde, geantwoord: ‘...Eerst herinneren we er aan, dat de beteekenis der uitdrukking is “voor het ongeluk geboren zijn;...”. *Behalve op vele plaatsen* vinden we haar in den Sp. Br. van Brederode, vs. 210 ['t staat boven]... De woorden “drie dagen voor 't geluk” worden ook elders achter het spreekwoord gevoegd. Dit laatste deed Dr. W.L. VAN HELTEN [*Proeven van woordverklaring* (Academisch proefschrift), bl. 48 vgg.] gissen, dat er verband bestaat tusschen ons spreekwoord en het Hd. “*er ist in Walpurgisnacht geboren*”. [V. Helten zegt:] Prof. Simrock, dien ik er over raadpleegde gaf mij de volgende uitlegging. Met Walpurgisnacht begint de bruiloft der goden des jaars, d.i. hemel en aarde huwden met elkaar; en volgens het oude gevoelen neemt dan de zomer een aanvang, zoo men namelijk het jaar in zomer en winter indeelt. Dit bruiloftsfeest duurde soms *drie*, soms ook twaalf *dagen*, en eerst na dien tijd rekende men, dat de schoone zomer aanbrak, die *voor den gelukkigen tijd des jaars* wordt gehouden. De bruiloft dacht men zich als op den Bloksberg plaats hebbende, waar, gelijk men meende, de heksen, die in de plaats der Walkyriën gekomen zijn, de sneeuw weg dansten. Deze verklaring komt mij zeer passend voor. Walpurgisnacht viel, gelijk bekend is, tusschen 30 April en 1 Mei.

[En S.N.N. gaat voort:] Zonder nog te durven beslissen of St Galpersnacht en Walpurgisnacht hetzelfde bedoelen, 't geen echter, bij de verbazende verandering, die Mythologische namen in den loop der tijden ondergaan, volstrekt niet onmogelijk zou zijn, wensch ik er alleen nog op te wijzen, dat St Walburg (Noordsch “Valborgs-Aften”) de algemeen bekende avond was voor de feestvreugde der heksen. Dan vliegen zij op bezemstokken of driebeenige bokken door de lucht naar den Bloksberg, om daar, op dezelfde wijze als de stervelingen, beneden feest te vieren’.
Rond den Heerd (*ald.*) meende daarop: ‘De uitleg is van kleen bedied’.

En hij schreef dan daarop in *Loquela*[1]: 'Wij Vlamingen zeggen... [niet Sinte *Galperts* nacht, maar] Sent' Holpe's dag... Wie spreekt er wel? Wie spreekt er kwalijk? Sinte *Holpe (Geholpe, Halpe, Gehalpe)* is bij ons goed gekend[2].

(1) Rousselaere, Demeester, 1883, jg. II, hlfz. 92-93; en heruitg. Ndl. Bkhandel, bl 647.

(2) Hij bedoelt, meen ik, dat deze hare naam goed gekend was. 't Ware een keer 't zoeken weerd (al was het in zegswijzen), om te weten waar in West-Vlaanderen (buiten Brugge waarover we verder handelen), s. Ontcommere vereerd werd, of ten minste gegeerd was.
[Ad. D.] in *Rond den Heerd* (1884, bd. XX, bl. 12) vraagt achter "Sanctjes" printjes met 't afbeeldsel op van s. Ontcommere [anders gezeid s. Holpe], welke zouden bestaan hebben (vgl. *ald.* 1882, bd. XVII, bl. 352). - Wilde hij zeggen "Sanctjes" (b.v. in den aard van onze afb. 5) oorkomstig uit West-Vlaanderen?
Boven (bl. 44-45) meldden we dat Heer C. Wybo 't gewezen vereeren van s. Ontcommere te NIEUWPOORT onderstelde... onderstelde min of meer toch. - We hebben zijn reden-daartoe wat zwak verklaard, echter de mogelijkheid van het feit niet betwist.
Ander geval, nauwer verbonden met ons onderzoek over 't gewezen gebruik van 't woord "*s. Holpe*". Heer Dr. Schnürer schrijft me: "Ich habe eine Andeutung darüber dass in OSTENDE einst der Kult des (der?) hl. Holpe geblüht hat. Eine Benennung soll darauf hinweisen. Ist Ihnen davon etwas bekannt?" - Ik antwoord: zijne "Andeutung" over deze "Benennung" zal wel een inlichting zijn, hem toegezonden over't volgende vraagstuk. Dit vraagstuk vind ik, onder de bovenvermelde papieren van Z.E.H. Duclos, besloten in twee brieven: een brief van G. Vlietinck (Oostendenaar verblijvende te Brugge, en schrijvende vandaar op 6-XII-1884), en een tweeden brief van wijlen Ch. Menegheer (Oostendenaar, schrijvende uit Oostende den 10-XII-1884). GVl. zegt: "Nopens *Sinte Hulpe* waarvan R[ond] den H[eerd] spreekt is het misschien wetensweerdig van te zeggen dat de stadspoort van Oostende nabij den ouden Vuurtoren en tegen 't Prinsenhof, door het volk de *Sinte-Hulle-poort* genaamd wierd, de *u* uitgesproken zijnde als in *nu*. Op het plan staat die poort in 't fransch als *Porte du Secours* aangeduid, 't gene kan doen veronderstellen dat het de *Hulppoort* was, doch van waar die *Sinte* daarvoren, in den mond van 't volk? Kan die poort geene Sinte-Hulpe-poort geweest zijn later verbasterd in Sinte-Hulle-poort door weglating van de p? Men heeft wonderlijker dingen gezien. Ik schrijf u dit voor wat het weerd is, zonder mij op iets anders dan op de uitspraak zooals ik ze altijd gehoord hebbe te kunnen steunen. Poort en Prinsenhof bestaan niet meer, maar de oude vuurtoren, 't gene de Oostendenaars de *Phare* heeten, bestaat nog".
En ChM. die wel thuis was in zijn stadsoudheden, aanstonds daarover ondervraagd, voegde erbij: "Al wat ik weet, is dat de naam onder het volk *Sinthulle poortje* is, die toeliet van in de stad, alonder de vestingen, langst eene brug, op den zeedyk, en aan de Oude vuertorre te komen. Ik heb nooit ievers dezen naam in archieven tegengekomen, zelfs was ik van gedacht dat het moest zyn *Santhilpoortje*, de naam van een van de oude forten van den tyd van 1601-1604. Hetgeen my verwonderde was de vertaling van Sinthulle poort door *Porte de Secours.* Het is geheel waarschynelyk dat langst dien kant de hulptroepen, mondbehoeften et^{ra} toegekomen zyn, of ook wel de hulp des Hemels, ten tyde van de bestormingen. Van kapelleken of eeredienst van Sinte Liberata, te Oostende, weet ik ook niets;..."
Over dit alles nu heb ik uitleg gevraagd aan Heer *Edw. Vlietinck,* die voor zijn prachtig boek *Oud Oostende* (Oostende, Jos. Vlietinck, 1897, fol., 329 bl. met afb.) heel 't Oostendsche verleden heeft moeten onder-te-boven keeren. Op 20-XI-1912 heeft hij geantwoord: "Het spijt me zeer u te moeten zeggen dat ik nergens iets gevonden heb, vanaard om eenig licht te spreiden over Hr. Schnürer's vraag".
Ergo sub judice lis est.
Of er te Oostende een *s. Hulpepoort* kan geweest zijn? - Vooraf, blootgenomen, 't is mogelijk.

Dan, of de Oostendsche monden van deze *s. (H)ulpepoort* zouden kunnen *Sint(h)ullepoort*, en wijders *Sint(h)uulepoort* gemaakt hebben? - Dit gaan we overlaten aan taal- en klankontleders. Een vriend van me, Oostendenaar geboren, en stijf thuis in 't oud-Oostendsche leven, had alleszins niet veel smaak in dezen overgang van *öl* naar *ül;* en zulke uitspraak "*Sintuule*" zou hier eerder doen denken, zei hij, op "*Eulalie*" waarvan de verkepte vorm in 't Oostendsch is "*Uultje*".
Verder, of oorspronkelijk die zoovermeende *s. Hulpepoort* zou ontstaan zijn: ofwel algelijk uit *s. Holpe*, ofwel uit *Santhil*, ofwel uit een *Hulpepoort* [= *Porte de Secours*] met een *sint* ervoor? - Dit zal men misschien wel eens uit een handvest kunnen vernemen (een handvest kan gemaakt zijn door een tijdgenoot); nooit gewis zal men het vastweten uit een ambtelijke overzetting in 't fransch (zulk eene kan dagteekenen uit eeuwen nadien,... en komen uit den koker van God-weet-wien)! Van 't krank gezag zulker overzettingen weet ik een voorbeeld

Sinte Gehalpes nacht kan *Sinte G'halpe'rts nacht* geworden zijn'.

Wat gaan we nu besluiten? De naam 's. Holpe' heeft hij bestaan? Buiten West-Vlaanderen, weet ik niet. En binnen West-Vlaanderen? Ik meen wel ja. GG. zal het

dat... sterk is; juist een met een *sint* erin. Namelijk, zoo meldt mij een kennis uit Beythem: op de legerkaart, grondgebied Moorslede, langs de Meenensche kalsijde, aan 't scheên van Rumbeke en Moorslede, staat er een kruis aangewezen onder den naam "*St Sael (Croix)*". En weet men wat dit bediedt? De menschen zeggen 't in 't vlaamsch: 't is "*Sinnesaels Kruise*". Naar men ziet 't en is: ni Saint ni Sale! En zeggen dat deze overzetting gemaakt werd in onzen tijd, in onzen geleerden tijd; toen alleman daar wist, dat in den omtrek van "Sinnesaels kruisen", voordezen Sinnesaels woonden en daar nog wonen. "*St Sael (Croix)*" beteekent al zoo weinig als "*De Roste Geete*" van Houthulst, en "Den Apesul" uit Hulste. Dit eerste, een herbergname, schreef me Pastor L. Slosse (23-I-13), werd vertaald uit: "La Roche de Gaète"; en 't ander, een oordname, uit: "Ne vas pas seul", een aauwijs op den interd van 't bosch, in den schuwen Franschen tijd. *Porte de Secours* en zal niet meer bedied inhebben.

Evenmin van *Santhil* zal *Sintuulepoortje* afstammen. Trouwens de *Zandhille* lag aan den overkant, aan de westzijde van Stad, "omtrent de plaats waarde Kursaal nu staat" (E. VLIETINCK *ald.* bl. 281, hlfz. 2). *'t Sintuulepoortje* integendeel stond aan den noordkant. 't Was 't poortje, zegt mijn Oostendsche vriend, alwaar we met een klein brugsken, alover den stadsgracht en alonder de vestingen naar 't "zand" trokken. Deze stadsgracht was een overblijfsel van de oude sasgeule, langswaaruit de oude binnenhaven met 't water van 't oud Sas gescheurd werd. Deze gracht was er allang dus, en 't brugske zeker ook. (Dit alles kan men zien op de oude kaarten van Stad).

En om nu hieraan een einde te maken, ik denk dat heel eenvoudig 't *Sintuulepoortje* zal geweest zijn: 't *zandheulepoortje*, 't is te weten 't poortje naar het "*zand*" over 't *heulebrugske*. [Met KRAMERS zegt E. VLIETINCK: "Heul = houten bruggetje, vlonder" (*ald.* bl. 65, hlfz. 2, opm. 3). Vgl. ook DE BO op 't w. "heul" = eene houten of steenen brug over eenen gracht of beek...']. De HEULEBRUGGEN en waren er niet vreemde in 't Oostendsche. Er staan-er uit alle tijden vermeld bij EVl.: De '*Monincks-huelbrugghe*' (*ald.* bl. 35, hlfz. 1), en de '*Snouxheulebrugghe*' (*ald.* bl. 35, hlfz. 1; en bl. 53, hlfz. 1), beide bovendien te zien op de kaart van 'De Omstreken van Oostende in de jaren vijftien- en zestienhonderd' [naar oude landmeterskaarten] (*ald.* bl. 62); dan een 'nieuwe *heulbrugge*' uit de XVe eeuw (*ald.* bl. 65, hlfz. 2), alsook een *Clocke-dorp-huelbrugghe* moeilijk te zeggen waar-gelegen (*ald.* bl. 160, hlfz. 2). Welaan, men weet het reeds, op zijn Oostendsch, van *eul* naar *uul* en lag het niet verre: we vernamen 't boven aan '*Uultje*'.

En we gaan besluiten: op s. Holpe en is er aan dat 'poortje' niet te peizen.

woord hebben opgezant tot tweemaal toe. Het heeft bestaan; en wel afzonderlijk. Niet als een taalkundige misvorming van een spreekwijze, toevallig alhier overgebleven: anders, vermits het voorkomt in twee verschillende volksspreuken, had het moeten twee verschillige

malen op gelijke wijze misvormd zijn; wat immer onwaarschijnlijk is. Bovendien als woord, heeft het oprecht een vlaamsch aanzichte[1], en als naam een wijdverspreide duitsche weergade.

Maar of die naam alhier véel is gebruikt geweest, inzonderheid of hij te Brugge was bekend, is totnog door niemand bewezen.

Alleszins, als naam van ons fresko kan hij niet gelden.

Er is nog een naam waarover ik wel uitleg had gewild,... maar niet gevonden heb.

Deze is '*Santa Valba*'.

Aldus noemde JG.[2] den gekruisten-Ons-Heer van op de muurschildering onzer speelmanskapel, en Heer L. Gilliodts-van Severen[3] noemt alzoo de kapelle zelve. Laatstgenoemde steunt op den eersten, er is geen twijfel

(1) Vgl. *Biek.* 1894, bd. V, bl. 168, opm. 1.
(2) *Amb. en Ner.* bl. 180.
(3) *Bruges ancienne et moderne. Notice* ... accompagnée de... plans de Deventer... etc. (Bruxelles, Institut national de géographie, 1890) bl. 54. Aldus noemt hij ook het fresko zelf op bl. 13 van zijn boek *Les Ménestrels de Bruges* (Bruges, De Plancke, 1912).

aan[1]. En de eerste heeft bijgebracht voor zijn reden[2]: ‘De Santa-Valba was een afbeeldsel dat door gansch Italië sterk geëerbiedigd werd, en die in de middeleeuwen in al de christene landen verspreid is geworden; maer het originael was te Lucques...’ Alevenwel daaruit kan ik niet raden, of ook de naam uit Italië komt.

Dan voor den afleidkundigen oorsprong ervan? Zal ik ‘*S. Valba*’ doen afstammen uit ‘*s. Holpe*’? Is die een verzuiderschte uitspraak van ‘s. G'halpe’, een verminking ervan, lijk elders ‘s. Alpus’?... 'k Wil zeggen een uitspraak, hier verzuiderscht door de Zuider-koopliên, en door hen Zuidwaarts meêgedaan naar huis[3]?

Of dient hij afgegoocheld van *s. Volto*?

Dr. Schnürer gist het anders: ‘Liegt ihm vielleicht allein eine falsche Lesung der Worte des einen[4] Spruchbandes: “Tua cruce *salva* me” zu Grunde’? Zoo vraagt hij mij. Doch boven hebben we vernomen (bl. 25), dat van dit opschrift, alleen ‘Tua cruce’ echt is, en ‘salva me’ geraden. Anderszins, inderdaad, heiligennamen zijn weleens alzoo ontstaan[5]. Dan ware 't geweest (elders misschien dan in Brugge, b.v. op 't model dat gediend heeft voor Brugge): ‘Salva’ = Salba = *s. Alba*’.

Laten we dit aan de taalkundigen over, en sluiten we gauw dezen namentwist al zeggende:

1/ Ten eerste, ingeval het woord ‘s. Valba’ werkelijk

(1) Onrechtstreeks heeft hij het zelf bekend, aan iemand dien ik het aan hem deed vragen.
(2) *Ald.* bl. 180, opm. 1.
(3) Heer de Flou, hierover onderhoord, en aanzag dit niet als onmogelijk.
(4) Hij meent: “is 't een onjuiste lezing misschien van 't opschrift linkerhands van den Gekruiste”?
(5) De hl. *Vaudelu* kwam wel van ‘*s. Voult de Lucques*’ en de heiligen *Viaire* en *Viacre* van ‘le S. Viaire = [Face]’ (F. DESMONS op bl. 38, hlfz. 2 van *La Confrérie Tournaisienne du rachat des captifs*. - Revue Tournaisienne, 1911, bd. VII, bl. 37-41, en 59-64; en ook op bl. 103, hlfz. 2 van *Le Saint Viaire des poissonniers* - Evend. bl. 101-104). Andere voorbeelden zijn er genoeg; men herdenke eens een van de mooisten: s. Viar = [Praepositu]*s Viar*[um]!

bestaan heeft, nl. in Italië (zooals JG. schijnt te willen weten)..., dan: Oftewel is deze naam ‘s. Valba’ alhier ontstaan, 't zij uit ‘s. G'halpe’, ‘*s. Alpus*’, - 't zij uit *s. Alba* (van daareven)... - 't zij uit nog iets anders!... Oftewel hij is niet alhier ontstaan; en dan zoeke men zijn geboorte 'waar-elders.

2/ Wat betreft de vrage of *s. Valba* de eigenname was der brugsche muurschildering? Ik meen te moeten zeggen: neen hij! Noch erop, noch errond, noch ook in handvesten erover[(1)], nievers totnog werd hij gevonden. JG. heeft hem eronder gezet in zijn boek, ten onrechte, hem aangevende denk ik als een zooverzonnen algemeene benaming.

***

Hiermee stappen we weerom over tot ons bezonder onderwerp.

We waren immers aan 't pogen om vast te stellen wat er was van de muurschildering uit de speelmauskapelle te Brugge. Haar uitzicht, uitwendig en stoffelijk, hebben we boven bepaald, voorwerpmatig. Doch haar inzicht en haar zin, inwendig en wezenlijk, bleven ons nog over te bespreken. En, omdat dit nieuwe vraagstuk neerkomt op een keuze tusschen 't *s. Volto* en de *h. Ontcommere*, daarom hebben we eerst in een algemeen deel, deze beeldbegrippen voorgesteld. Dit ons algemeen deel verkoopen we voor wat het weerd is. Daarover worden nog immer nieuwe studiën en boeken gemaakt: 't kan geheuren dat eens bewezen wordt, dat hetgene wat we ervan vertelden ten grooten deele mis was. Niettemin 't geeft een voldoende gedacht vooralsnu, t.w. om den volgenden redetwist te kunnen begrijpen.

Wat hebben de speellieden bedoeld, aanvankelijk toen ze de schilderij lieten maken, en laterhand toen ze die voortbewaarden? Daarvangaande gaan we nu uiteendoen: eerst, door wien en hoe daarop geantwoord werd; dan, wat

(1) Heer L. Gilliodts-v. S., toen ik hem deed vragen achter zijn dunken daarover, schreef tot antwoord: ‘aucun texte de nos archives ne précise l'appellation de Santa Valba’. - Waarom ze dan gebruikt?

we meenen dat die antwoorders verzuimden, en beter zouden ingezien hebben. Ten algemeenen slotte, gaan we 't overlaten aan den Lezer om te oordeelen.

De laatste schrijver die, daar-of-daar breedvoerig (al weze't in een voorbijgaan)[1] erover handelde, is Heer F. Desmons. En naar zijn inzien: ‘si on rapproche ce dessin des dessins de la Sainte-Face de Lucques, le doute n'est pas possible... La fresque représente incontestablement le Christ de Lucques’[2]. Echter deze zoogezeide blijkbaarheid en heeft niet belet, dat ander geleerden er evenblijkbaar heel iets anders in zagen, nl. liever s. Holpe anders gezeid Ontcommere[3]. Gereedelijk wordt dit bekend

(1) Heer F. DESMONS (vgl. boven bl. 19), dien ik hierbij mijn dank toespreke om zijn heusche inschikkelijkheid, heeft in een brief tot mij gericht (19-XI-1912), zijn opstel samengevat als volgt: ‘L'article auquel vous faites alhision a pour hut d'établir que la plaque d'argent des poissonniers de Tournai [= onze afb. 4] n'est autre chose que l'insigne de la confrérie du Saint Viaire - que celle-ci est une filiale de la fameuse confrérie du Volto Santo de Lucques - que *peut-être* cette confrérie tournaisienne doit son origine à celle [des Lucquois] de Bruges. - Incidemment je parle de l'image de Bruges qui fut aux ménestrels et je cite divers exemples de localités où la bizarre image du Volto Santo a été attribuée par le peuple ignorant à un saint Vaudelu, à un saint Viaire, à une sainte Wilgeforte, etc...’

(2) *Ald.* bl. 103.

(3) Heer FD. voegt nog hierbij (bl. 103, hlfz. 1, opm. 1), dat: ‘un manuscrit de Gailliard semble en faire le portrait de Jean de Ghistelles... décédé en 1315 après avoir fondé (en 1275) le couvent des Augustins de Bruges’. Het handschrift immers meldt, vervolgt F.D.: ‘Noortzyde choor aen de kapelle der Lukoysen groote tombe met mans figuere en volle harnas en wapen rok. Het hooft versiert met eene baron krans zynde van M. Jan baron van Ghistel overleden in 1315’. *Hs. Gailliard: Grafschriften* (Bkzaal van Staatsoorkonden te Brugge) op bl. 3 (Augustynen).
Doch niet te doen! Dit is hoegenaamd niet hetzelfde als ons fresko. Gailliard spreekt van een graf beeltenis in een kapel bij de Augustijnen langs de Augustijnenrei, en Heer FD. van een muurbeeltenis in de kapel der Speellieden aan de Speelmansrei. Niet één Bruggeling, bekend met zijn stad en haar verleden, zal hieraan twijfelen.
Ten anderen, straks gaan we laten zien, dat over 't algemeen Heer FD. slecht is ingelicht geweest, over de verschillende betrekkingen in Stad, van de Speelmansvereeniging met die der Lukkeezen.

door Heer FD., die aanstonds oprecht deze tweede meening laat meêvolgen; ze zal hem opgegeven zijn geweest door heer de Flou die hem gezeid heeft ondermeer ‘que l'on confond fréquemment cette sainte à barbe avec le Sauveur’[1]. Boven alzoo[2] vernamen we dat GG. deze tweede meening vorentrok.

Echter ik kan niet zeggen, of deze aanhangers van de tweede meening voortgaan op iets anders, als op een inval bij hen en een bloot gevoelen; en of zij wel om andere redenen, nl. om geschied- of oudheidkundige redenen, zouden kunnen stellig doen aannemen, dat hier onze kruisbeeltenis inderdaad *s. Ontcommere* was of geworden is, en niet het *s. Volto*.

Heer FD. integendeel, mag inbrengen dat, wat hem betreft, toch hij zijn Volto-meening schijnt een steun te geven, nl. door 't volgende betoog. Zegt hij: het is zeker, 1/ dat de ‘Lucoysen’ te Brugge een broederschap van 't *s. Volto* hadden, in een eigen kapel. 2/ En, zegt hij, als de ‘Lucoysen’ uit Brugge zijn vertrokken, dan hebben de speellieden (die reeds aan de speelmansrei gevestigd waren) ook in de doening van die s. Volto-mannen voortgedaan; (lagen de speellieden voordien reeds thuis in die s. Volto-kapel, ofwel zijn zij er toen ingekomen? dit blijft onzeker). 3/ Zoo, geen wonder, zegt hij, of heeft men in de ‘speelmanskapel’ tot binnen de XIX^{de} eeuw, een muurschildering kunnen zien met daarop een *s. Volto.* - Heer FD. en zegt dit alles niet uitdrukkelijk; maar hij zegt het voorzooveel[3].

(1) *Ald.* bl. 103, hlfz. 1.
(2) *Alhier* bl. 19.
(3) *Ald.* bl. 102-103.
Om geen misverstand te verwekken, ga ik eerst aanhalen wat hij me daarover schreef (10-I-1913): ‘J'y dis d'après des sources renseignées que les Lucquois ont en une chapelle [? ik stel hier een vraagteeken] avec leur Sainte Face chez les Augustins jusqu'à une date qu'on ne connaît pas - que les ménestrels ont en une chapelle *ailleurs* dont il subsistait des vestiges en 1868 - que les ménestrels ont succédé [?] aux Lucquois chez les Augustins à une date non déterminée, mais postérieure aux troubles du XVIe siècle. Mes auteurs [pour ce dernier fait?] sont cités dans mon texte. Il y a donc eu deux chapelles, les Lucquois out occupé l'une [?], les ménestrels out occupé (successivement?) les deux [?]’. Dit is het dus, wat hij *bedoelde*. Of nu alles, wat hierin staat, aan te nemen valt, zal men besluiten, gaandeweg, uit de bespreking die we boven doen van 't gene hij *drukken liet*. Ten anderen alleenlijk dit *gedrukte* heeft voor ons belang, omdat alleen dit gedrukte een gevaar kan zijn of een reden, dat men daarop zal mis of niet-mis voortbouwen.

Gaan we nu dit betoog aannemen als een goed? Onmogelijk, hoezeer het ons spijt Heer FD. daarop te moeten tegenspreken. En waarom dient het verworpen? Omdat het heeft voor grond, ten eerste, een onbewezen stelling, en ten tweede een valsche meening. De onbewezen stelling is dat de speelmans in deze kapel na 't vertrek van de 'Lucoysen' ingegaan of ingebleven zijn; en de valsche meening is dat, op zeker oogenblik, de kapel der 'Lucoysen' en de kapel der speellieden te Brugge dezelfde waren; zoo ze'n waren dezelfde niet. Heer FD.(1) is goed uitgezet met een eerste deel van zijn uitleg, doch is in 't derde deel maar halfgoed uitgekomen, omdat hij in 't tweede deel aan 't dolen is gegaan.

Want ziet: in dat eerste deel dat ik zeg, doet hij uiteen: - hoedat de 'Lucoysen' vanuit Brugge, ons reeds bekend staan van in 't jaar *1389* (2) [er mocht staan van in

(1) Voor zijn brugsche nieuws steunt hij vooral op: D. VAN DE CASTEELE *Préludes historiques... Ghilde des ménestrels*... als boven; op CH. VERSCHELDE *Étude sur les noms des rues et des maisons de la ville de Bruges* (- Ann. de l'Émul. Bruges, 1875, 3e reeks bd. X, ofneg bd. XXVII, bl. 23 vlgg.) - afzonderlijke uitg. Bruges, De Zuttere, 1876, 162 bl. met afb.; A. KEELHOFF *Hist. de l'ancien couvent des ermites de S. Augustin à Bruges*. Bruges, Vandecasteele 1869; en op 'des communications manuscrites de M. le baron Alb. van Zuylen' [die in betrekking geweest is daarover met Z.E.H. Kan. Duclos].

(2) Dit weet hij, zegt hij, van J. GAILLIARD (= JG.) die eigenlijk zegt: 'vers l'an *1380*' *(Éphémérides Brugeoises* Bruges, J. Gailliard, 1847, bl. 82), en die 't zelve vernam van 'k weet-niet-wien. A. GUERRA (*Not. storiche del Volto Santo*... 1881, als boven) spreekt van *1369*, 'doch hij zal 't jaar uit JG.'s mislezen hebben' meent Heer FD. (*ald.* bl. 102, hlfz. 2, opm. 2), die zeker met dit te meenen gelijk heeft.
Men late me hierbij uiten, iets dat me verwondert: JG.'s *Éphémérides Br.*, of liever 't tweede deel ervan met hoofding '*Exposé chronologique de l'histoire de Bruges*' (*ald.* bl. 421-44G) werd ook in 't vlaamsch (uitgebreid en) uitgegeven als *Kronyk of tydrekenkundige beschryving der stad Brugge, sedert derzelver oorsprong tot op heden, naer het achtergelaten handschrift van B.J. Gailliard, verrykt met aenbelangende aenteekeningen van den uitgever* (Brugge, J. Gailliard, 1849, 8vo, VI-390 bl., niet afb.) niet in dezer inleiding den korten inhoud van de andere deelen uit de *Éphém. Br.* Deze *Kronyk* kwam uit in 1849, d.i. twee jaar later dan de *Éphémérides*. Welaan op bl. 122 van dit vlaamsche werk staat er dat 'in *1389* kwamen eenige kooplieden [niet uit Lukka maar] van Catalonie alhier hunne woonplaets vestigen [wat ongetwijfeld steunt op de *Copie vanden privilegien vanden Cataloengers: 16-VI-1389* uit den *Ouden Wittenbouc* van Brugge, fol. 22^{v} t^{k} 1, overgedrukt door L. GILLIODTS-v.-S. in zijn *Cartulaire du consulat d'Espagne* Brug. 1901, op bl. 19]. Waar zijn dan belonden die 'Lucoysen' uit '1389 [d.i. 1380]'... of liever uit de fransche uitgave?

1351-52[1]]; en dat hunne ‘loodse’ ttz. hun hof, 't jaar 1409, stond ten zuiden in de Naaldenstraat[2]. - Dan: hoedat die ‘Lucoysen’ een h. Aanschijn[3] -gilde hadden in een kapel uit de kerk der Augustijnen[4] [aan de Augustijnenrei]. - Nog: hoedat de kermisdag dezer [h. Aanschijngilde] viel op Kruisverheffing[5], juist dus op den feestdag, zegt Heer FD., van 't s. Volto-di-Lucca; zoodanig dat onze brugsche ‘Lucoysen’ hun s. Volto-van-thuis zonder

(1) Vgl. de gemeenterekening van dat jaar, vermeld door L. GILLIODTS-v.-S. *Cartul. de l'ancienne Estaple de Bruges*, bd. I, bl. 216. Vgl. ook nog wat staat onder de jaren 1343 (*ald.* bl. 202), 1378-79 (bl. 289), 1411 (bl. 492), 1448 (bl. 684) enz.

(2) Zeggens JG. *Éph.* bl. 82; zeggens ten anderen ook K. VERSCHELDE (= KV.) *Étude... noms des Rues... Bruges* (afz. uitg.) op bl. 114: en deze haalde 't uit een kerkoorkonde van s. Jacob's, door hem vermeld.

(3) 'k Weet niet waaruit FD. dit ‘h. Aanschijn’ haalt; misschien uit de reden die volgt hiernaar.

(4) Dit komt tendeele uit JG. *ald.* die zegt (op bl. 82): ‘ils disposaient d'une chapelle [?] dans l'église des Augustins’; dan (op bl. 350): ‘il est constaté [?] qu'en 1508, les représentants consulaires de Pise, Gênes, Venise, Lucques ainsi que... faisaient usage [?] de cette église pour le service [?] du culte’. En tendeele uit A. KEELHOFF (= AK.) die zegt (*ald.* op bl. 22) dat de vreemde natiën veel gaven aan 't klooster, elke op haren ‘dag’... en ‘l'Exaltation de la Ste Croix [était la fête] de ceux de Lucques’. Daargelaten waarop JG. en AK. steunen, bij geen van de twee is er bepaald spraak van een gilde, noch minder van een h. Aanschijngilde.

(5) Wetens JG. (*ald.*): ‘[ils] s'étaient placés sous l'invocation de la Sainte-Croix’; en wetens AK. (als in de opmerking hiervoor).

twijfel, zegt hij, alhier zullen vereerd hebben. - Verder eindelijk, hoedat in 1498 de wetten van die gilde hergoten zijn geweest, en de oversten ervan opnieuw bemachtigd, aldoor geheel Nederland(1).

Tot hier geen erg. Laat ons aannemen dat de ‘Lucoysen’ te Brugge vertoefden al van op 't einde der XIVe eeuw; dat ze er hen thoopehielden, en dat ze op Kruisverheffing hun vaderlandschen ‘dag’, en hun Sacro-Volto-kruis in de Augustijnenkerk vereerden. Doch hierop volgt thans, wat ik genoemd heb, ‘een tweede deel van Heer FD. 's verhaal’; en in dit tweede deel is doling: ‘Lors des troubles religieux du milieu du XVIe s.’, luidt het, ‘la chapelle de la Sainte-Face [de l'Église des Augustins] fut pillée, démolie(2), et finalement(3) transformée en brasserie. Gonzalve d'Aquilera avait pu sauver(4) *une partie de l'église des Augustins* [située quai des Augustins], *gul depuis abrita la chapelle des ménestrels*(5) [pas celle du quai des Méné-

(1) Volgens A. GUERRA waarschijnlijk. Laten we 't zoo.

(2) Heer FD. heeft dit allicht zoo verstaan uit JG. 's *Eph.* (bl. 350) of uit AK. (*ald.* bl. 32), die zonder bewijsgronden verhalen dat een beuk van de kerk (JG. *ald.* bl. 350) op twee die er aan waren (*evend.* bl. 351), of liever een kant van de dakingen(AK. *ald.*) aan stukken was. Geen van de twee nochtans in alle geval, spreekt van ‘la chapelle de la Sainte-Face’. - Of heeft Heer FD. nog uit andere bronnen geput, waarin dit te rapen ligt?

(3) Dit is meen ik, ineens een sprong vanuit 1581 (JG. *Kronijk* bl. 232) tot na 1813 (AK. *ald.* bl. 99 vlgg)!

(4) Weer uit JG. (*Eph.* bl. 350) [vgl. ook *Kron.* bl. 232], of AK. (*ald.* bl. 32), die immer verzwijgen vanwaar zij het weten.

(5) Wie heeft er dit gezeid? Is hier niet een misgreep in 't spel... berustende op de vermelding eener ‘Confrérie de Sainte Cécile’ bij AK. (*ald.* bl. 120)?... alsof deze eene afstammelinge zou zijn van de zoogezeide s. Ceciliakapel der Speelmans aan de Speelmansrei? AK. zegt dat er een ‘Confrérie de Ste Cécile’ bestond bij de Augustijnen in 1603: waarom? omdat hij een aflaatbrief (die staat *ald.* bl. 114) gevonden heeft uit dit jaar, verleend ‘ad confraternitatem Ste Caeciliae ejusdem monasterii’ (alsook verleend aldaar aan 't Broederschap van s. Niklaai).

Doch de brugsche speelmansgilde (uit de zoogezeide kapel der h. Cecilia) aan de Sloterbrug, en hier dit broederschap van s. Cecilia (uit de Augustijnen') zijn ze wel ondereen verwant? De genootschappen van s. Niklaai en van s. Cecilia (in de Augustijnen'), luidens gezeiden brief gaan mee in processiën, berechtingen, begravingen, helpen ook in de binnendiensten. Daarentegen, naar luid van keuren en voorrechten (uitgegeven bij DVdC. *ald.*), in de speelmansgilde was er veel eerder sprake van recht van spelen of feesten en bruiloften. Aan een anderen kant, 't eene gezeid lijk 't ander, 't en is niet vooraf onmogelijk dat de speelmans in verschillende kapellen tegelijk zouden hebben diensten laten plegen. Integendeel 't is geweten, dat ze hadden een gilde vroeger in s. Baseliskapel, alsan tot in 1431 (vgl. DVdC. *ald.* bl. 74, en bewijsstuk op bl. 91) terwijl ze reeds hun eigen afgezonderde kapelle bezaten vanin 1421; bovendien dat ze voort aldaar nog diensten behielden binnen de XVe, XVIe en misschien de XVIIe eeuw (DVdC. *ald.* bl. 73, 80-81). Of ze insgelijks dan in de Augustijnen', aldus een bij-gilde of een gilde-afdeeling zouden gesticht hebben?... is meen ik, totnog niet geweten, en nog minder bewezen.

In alle geval, tot slot, één dingen durf ik vast zeggen, t.w. dat een ‘confrérie de Ste Cécile’ algelijk niet en was een ‘*chapelle* des ménestrels’, alleszins.
En omdat we daarvan doende zijn, laat ons hier thans een ander vraagstuk bijschuiven, waarvan de oplossing misschien eens zal kunnen baten om 't voorgaande klaar te krijgen. Boven zei ik: ‘de *zoogezeide S. Ceciliakapel* der Speelmans’. Waarom? Omdat ik mij afvraag of werkelijk de kapel der Speelmans aan de Speelmansrei, toegewijd is geweest aan de h. Cecilia, en of ze inderdaad heette S. Ceciliakapel? DVdC. (*ald.* bl. 74) twijfelt niet hieraan, zegt echter niet waarom.
Doch hoort! 't Jaar 1628, zond de bisschop van Brugge Dionysius Christoforus een verslag in naar Paus Urbanus VIII, nl. over den toestand van zijn bisdom. Daarin vermeldde hij onderander: *‘Sacellum Sanctae Ceciliae, musicorum* [en] *sacellum beatae Mariae de candela Attrebatensi* [keerse gemaakt van drie druppels uit een hemelkeerse, door O.L.V. gegeven

voor de melaatschen (vgl. DVdC. *ald.* bl. 82-87, steunend op een "*Kort en waerachtig verkael*...." gedrukt in 1672, zelf opgemaakt naar een hs. zegt DVdC. bl. 82, en even naverteld in *Rond den Heerd*, 1878, bd. XIII, bl. 273-274, 281-282, 298-300, 309-311, 318-319] *ludentium instrumentis musicis*' (vgl. *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, publiés sous la direction de Mgr De Ram. Louvain 1865, bd. II, bl. 418; aangehaald door DVdC. *ald.* bl. 74, opm. 3). M.a.w. hij sprak er van twee kapellen voor deunkunstenaars, twee in getal, en twee verschillige. 't Is klaar de '*musici*' uit de eerste kapel, waren geen '*ludentes instrumentis musicis*'; deze laatsten zullen echte speellieden geweest zijn, en die eersten zeker deunliefhebbers van een anderen aard (bv. zangers?) En hunne kapellen? DVdC. (*ald.*) zegt: '*celle-ci* [b. Mariae de cand. Attreb.] *nous est entièrement inconnue*', waarin hij doolde; '*quant à la première* [Sanctae Cecilice] *elle était située près du pont aux Loups*', wat ik hem had willen zien goedmaken. In niet één van de teksten verzameld door L. GILLIODTS-v. S. (*Les Ménestrels de Bruges*, Recueil de textes et anal. de documents inédits, bovenvermeld), heb ik, na een vluchtig overzicht, de speelmanskapel vernoemd gevonden als S. Ceciliakapel; wel integendeel als '*ecclesia beate Marie* [*de candela Attrebatensi*]' in 1299 (Stadsrekeningen 1299, fol. 21 v., n. 8, verm. door GILL. *ald.*), '*cappelle vande keerse van Atrecht'* in 1660 (Aanvrage 1660, verzam. 'Ambachten', bundel 'Speellieden', verm. *Evend.*), en anders met algemeene bezeggingen zooals '*hunlieder kapel' 'kapel staande aen de Wulfhaegebrugge' 'kapel van de pijpers'*. Edward De Dene in 1561 (*Myn Testament* bl. 41 v°) noemt ze ook '*Pypers Capelle*'. In L. GILL. (*Zestendeelen... 1580*, bl. 221, n. 829) weerom '*De Speellieden Capelle*'. 't Is daarenboven welbekend dat 't daar was dat de 'gilde van de keerse van Atrecht' al vanin 1350 zate hield (DVdC. *ald.* bl. 87, en *Rond den Heerd*, 1879, bd. XV, bl. 9-10). Slechts eenmaal in de bovengemelde oorkonden (uit GILL. *Mén.*) vond ik sprake van s. Cecilia; t.w. in een stadsrekening van 1617-18 (*Resolutiebouc* fol. 64, n. 4), waar staat: '*an de musiculis ten feestdaghe van S*^{t} *Cecilie*...' Echter van wien [uit 1628] is hier nu gehandeld? Van de 'musici', of van de 'ludentes instrumentis musicis'? 't En is niet heel duidelijk. Maar wat meer duidelijk blijkt, is dat we alevenmin uit dezen tekst kunnen opmaken dat de kapel van deze 'musiculi' (wie of ze waren) aan de h. Cecilia was toegewijd.
Zou ik uit dit alles moeten gaan besluiten dat de Speelmanskapel aan de Speelmansrei geen Ceciliakapel en heette? Dan zou het '*Sacellum Sanctae Ceciliae*' uit 1628, moeten een andere geweest zijn als deze welke DVdC. meent. Doch wat gedaan in dit geval, met nu het feit dat nochtans juist vanaf de XVIIe eeuw, ik die benaming tegenkom in letterkundige bronnen? Namelijk b.v.: '*S. Cecilie cappelle anders ghenaemt vanden speelluijden is gesticht aan de Sloterbrúgghe*...' zegt P. VAN MAELE (in zijn *Nauwkeurighe Beschryvijnghe vande Oude ende hedendaegsche stand van Brugge in Vlaenderen* [einde der XVIIe en begin der XVIIIe eeuw], bl. 73, v^{o}. [Hs. kl.-fol. van een 550 bl. r^{o} en v^{o}, eigendom van Heer A. De Wolf). B.v. ook nog '*S*^{te} *Cecilie ofte Speellieden Kapelle... staende beneden de Sloter brugge op den hoek van speelmans reyken en zuydhoek van de Wulfhaege ofte Beenhauwers straete*...', zooals staat op bl. 77 van een losse verzameling aanteekeningen over Brugge, aangeleid door P. VAN LEDE [in 't begin der XIXe e.] handvestwaarder van Stad; (ook eigendom van Heer A. De Wolf)... Zou men wellicht moeten peizen dat er van-na-den-geuzentijd, een verandering in 't patroonschap der Speelmansrei-kapel werd ingebracht? Dus, dat ze vóór dien tijd heette 'Sacellum beatae Mariae de candela Attrebatensi', en erna 'sacellum Sanctae Ceciliae'? Doch om 't even hiermee blijft het onbeslist, waarom deze twee benamingen verschillig gebezigd staan in den tekst uit 1628 (welverstaan, met voor elk daarbij een afzonderlijk slag muziekanten: 'musici' bij de laatste en 'ludentes instrumentis musicis' bij de andere).
Voor die er lust gaan toe gevoelen om dit vraagstuk een steke verder uit te diepen, zij 't gezeid dat ze tevens eens moeten onderzoeken wat JG. vertelt (op bl. 279 zijner *Kronyk van Brugge*).

'In hetzelfde jaer [1681], zegt hij, werd by de Sleutelbrug, de kapel van Ste Cecilia, patronersse der pypspeelders (speellieden of tooneelkunstenaren) gebouwd. Nevens deze kapel, die hun eigendom was en heden nog bestaet, hadden zy langst de reye eene vergaderplaets en eene woonst voor hunnen klerk; ook nevens dezelve, in de Beenhouwersstraet, bevond zich de woonst van hunnen geestelyken proost'.- Vanwaar heeft hij dit nieuws uitgehaald, en wat bepaaldelijk bedoelt hij in dat zeggen? GILL. (*Les Mén.*), in en om 1681, en geeft niets dat daarop trekt, en ongelukkiglijk meldt dat: 'ce dossier est devenu illisible par suite de l'humidité'.

Er blijft bijgevolg tot slot, voortnog te achterhalen welke deze twee speelmanskapellen uit 1628 zullen geweest zijn. De eene ja, is deze van aan de Speelmansrei; maar de andere? Ze was misschien:

- Oftewel algelijk de 'Confrérie de Ste Cécile' bekend bij de Augustijnen uit den aflaatbrief van 1603.

triers! hoop ik], - hier ligt de nieuwe stelling met...

- Oftewel de ‘Confrérie de l'Ommeganc [de N.-D.] de Roosebeke [en pleine vogue au XIVe siècle]’ qui tenait son siége dans la chapelle de S. Jean-Baptiste à l'église conventuelle des Carmes’ (GILL. *Les Ménestrels*... bl. 11, 12). [Deze ‘Confrérie’ was een soort uitwas van de Gilde van de keerse van Atrecht uit de Speelmansrei-kapel (GILL. *ald.*)].
- Oftewel de ‘scole’ der Speellieden die zij ‘hilden [voor de “musiculi”, van straks?] buten Caermers jn de vastene...’ (Stadsreken. 1318, fol. 47, n. 7; verm. bij GILL. *ald.*), d.i. zegt Z.E.H. Duclos ‘derrière [nageschreven van DVdC.] les Carmes..., de là sans doute le nom Speelmansstrate (1360) que porte la rue reliant celle de Snacgaert à celle des Carmes’ (A. Duclos *Bruges. Histoires et Souvenirs*. Bruges, Van de Vyvere, 1910, op bl. 415).
- Oftewel entwaar een stichting in Ilemelsdaele, vermits men daar, vanin 't eerste der XVIe eeuw, een afstammelinge bezat van de ‘Keerse van Groeninghe’, zelve ‘waarschijnlijk’ ontstaan uit deze van Atrecht (R. C[ARETTE] *Van de gebenedijde keersen van Groeninghe, te Kortrijk en van Hemelsdaele, te Brugge* in *Rond den Heerd*, 1878, bd. XIII, bl. (340-)342, met aangewezen bron).
- Oftewel nog wat anders... Want alle deze hier-vermelde inrichtingen waren wel gilden en broederschappen en scholen, maar en waren eigenlijk toch niet een ‘*sacellum*’!

zonderbewijs bij; bovenaldien hier begint de verwar-

ring[1], vermits er volgt: - *et* [laquelle chapelle supposée

(1) Wederzijdsche verwarring! Want verder zegt FD. bij wijze van samenvatting zijner bewijsvoering: 'Les textes établissent... que les Lucquois ont en à Bruges, dans la même église [des ménétriers de Bruges], une confrérie de la Ste-Face' (*ald.* bl. 103, hlfz. 2). Hoe dit volgt uit zijn voorgaande kan ik niet goedkrijgen. Integendeel.

chez les Augustins] fut lors de l'invasion française de 1795, confisquée, vendue pour 27.000 frs. [qui fut le sort de la chapelle du quai des Ménétriers!][1], et transformée successivement en usine à calandrer, en meunerie [nog tot in onze dagen], et enfin en scierie [wat ze nog heden is, aan den hoek der Speelmansrei].

Nietwaar, onloochenbaar staat daarin 't hoofdzakelijke onbewezen, en de bevestiging ervan steunt op verwarring? Dat de speellieden bij de 'Augustijnen' gaan huizen zijn, is er niet goedgemaakt. En de kapel (?), stoffelijk raam, waaruit de 'Lucoysen'-vereeniging (de zoogezeide s. Volto-gilde) was vertrokken, nl. in den geuzentijd, wordt op 't einde ten onrechte aangewezen als juist datzelfde raam, waarin alsdan de brugsche speelmansgilde zoogemeend heeft voortgehuisd. Jammer is die onbegronde stelling, jammer ook deze misgreep[2]. 't Is niet zoo jammer voor 't verwarren van die ramen, 'k wil zeggen die kapellen; maar 't is het stijf voor 't ondereenverwarren van die gilden. Is weeral een onwaarheid (of liever een totnog-onbewezen-zeg), die betreft het brugsch verleden, en die de wereld-in is: namelijk dat de 'Lucoysen' en de 'menestrelen', voordezen te Brugge, in onderlinge betrekking leefden... en 't Sacro-Volto aan malkander overmieken.

(*'t Vervolgt*).

(1) Enwel ja! Dit is 't wat DVdC. (*ald.* bl. 88) achter [en? uit] JG. (*Amb. en Ner.* bl. 180) meldt, niet van de Augustijnenkerk, maar van de Speelmanskapel aan de 'Sloterbrug' (of 'Wulfhaeghebrug'); enkel met dit verschil dat DVdC. (en JG. ook) zegt '27.000 livres de France' en niet '27.000 francs'... - ookal ten anderen allemaal zonder bewijsgronden bij.

(2) Zooveeltemeer dat deze misgreep valt buiten de bedoeling van Heer FD. 'Croyez bien, je vous prie', schrijft hij mij (10-I-13), 'que je n'affirme pas l'identité des deux chapelles; je les distingue au contraire, et si mon texte n'est pas assez clair ne craignez pas de faire état de ma présente lettre pour le préciser'.

[Nummer 5]

De gewezen muurschildering uit de Speelmanskapel te Brugge

Met een algemeen woord over 't VOLTO SANTO en over S. ONTCOMMERE (*Verv. van bl. 64*).

Heer FD. heeft zelf getwijfeld aan zijn stelling. Waarom... 't is wel begrijpelijk! Omdat hij eenerzijds vernam dat de 'Lucoysen' -kapel enkel binnen de XVIe eeuw aan de rampe was, terwijl hij anderzijds wel wist 'que la gilde des ménestrels... postérieurement à 1431 mais antérieurement à 1482[1] avait une chapelle sous le vocable de Sainte-Cécile[2], située prés du Pont-aux-Loups, dont il subsistait encore quelques vestiges [la bâtisse et la fresque en question] en 1868'[3]. En om zijnen twijfel te stillen, schreef hij er een gegisten uitleg bij, ondervragenderwijze:

(1) Of liever vanaf 1421. Vgl. boven bl. 24, opm. 2.
(2) Vgl. hierover: boven bl. 60, opm. 5.
(3) *Ald.* bl. 103.

‘Les ménestrels de Bruges’, vraagt hij, ‘avaient-ils pour chapelle corporative celle des Lucquois, ou bien la leur reprirent-ils quand ces derniers abandonnèrent Bruges pour Anvers’?[1] Ik meen vooralsnu: noch 't een noch 't ander. Eerw. Heer A. D[e] M[eester], die bruggeling is en Brugge kent, heeft ten anderen ookal geantwoord[2] dat ‘*les relations* entre la chapelle des ménétriers et l'église des Augustins [ik voeg erbij: comme *entre les ménétriers eux-mêmes et les Lucquois*] *ne sont pas* clairement établies [en 'k zeg ik meer: ni *même rendues probables*].

En wat is er dan van 't zoogezegde derde deel van Heer FD. 's verhaal? Enwel, daarin komt voor:

- ten eerste, 't feit van 't overblijven (in de speelmanskapel) der meergemelde muurschildering,
- en ten tweede, de verklaring (onwederlegbaar beinvloed door bovengelaakte misgreep uit het tweede deel) dat deze muurschildering verbeeldde 't Sacro-Volto-di-Lucca.

Dat eerste feit is echt, doch deze naaste verklaring berust enkel... op een onbeholpen bloot gevoelen. Niemand hoop ik, die 't aan geschiedenis heeft, zal deze verklaring voortaan aanzien als bewezen. Aanveerdbaar blijft ze. Bewezen is ze niet.

Alevenwel, lange-vóór Heer FD. waren andere geschiedvorschers met dezelfde meening vooruitgetreden.

Vaneerstenaf had JG. (in 1854) er niet aan getwijfeld[3]. Onze muurschildering volgens hem stelde voor, wat hij noemt, de ‘S. Valba’, d.i. in zijn gedacht[4] evenook het S. Volto-di-Lucca. Waarop hij voortgaat om dit te beslissen, meldt hij niet.

(1) *Ald.* bl. 102-103.
(2) *Ann. Émul.... Bruges* 1912, bd. LXII, bl. 36*, t^{k} 232.
(3) *Amb. en Ner.* bl. 180; vgl. boven, bl. 20.
(4) Zooals hij het laat hooren in zijne opm. *ald.*

Insgelijks DVdC. (in 1868) is er vast van overtuigd[1], ookal zonder andere redenen ervoor te laten blijken dan een eersten inval.

't Staat me voor dat beiden, JG. en DVdC., nooit in 't minste vermoed hebben dat er over den zin van hun fresko kon een vraagstuk bestaan. Alleszins zijn ze getween de zaak zeer lichtjes voorbijgesneld. JG. haalt, om ze bepaald te doopen, een benaming aan ‘S. Valba’, welke wis nooit een algenieene geweest is; 't minste zoeken nochtans ging hem dit aanleeren. DVdC. handelt hiervan beter; hij geeft aan 't onderwerp een meer zakelijken naam: ‘S. Face de Lucques’. Ongelukkiglijk DVdC. laat te-wel gevoelen dat hij niet waarlijk weet of onze muurschildering de ‘S. Face de Lucques’ *is*, ofwel slechts *eraangelijkt*. M.a.w. hij heeft de eigenlijke ‘S. Face de Lucques’ nooit gezien; hij haalt ervan een beschrijving aan, gemaakt door Curtius, ‘dans un style légendaire’ en... die heelemaal volledig noch juist is[2]. Bovendien hij laat almaarweinig bekommernis zien over stiptheid van zaken: want reeds ontwaart hij een verschil, zelfs tusschen 't speelmansfresko en Curtius' beschrijving... waaraan schrijft hij het toe? ‘à un caprice d'artiste’!... waarna hij weerom weg is met wat anders.

't Is verloren, dergelijke uitleggingen durf ik noemen ongestaafd.

En 'n is er niemand anders die 't nader onderzocht? - ‘Die 't onderzocht’? weet ik niet. Maar die na onderzoek, ‘nader bewees dat 't een *S. Volto* was’? Neen, mijnswetens niemand.

Jawel, zooals we boven lieten hooren in een voorbijgaan, Heer L. Gilliodts-van-Severen zei achter: ‘S. Valba’[3], J. Weale zei even: ‘une peinture murale de la Sainte

(1) *Préludes... Ghilde des ménestrels*... bl. 76, 78; vgl. boven, bl. 20.
(2) Vgl. daarbij SL. *ald.* bl. 77-79, sprekende volgens AG. 't Staat boven op bl. 31-32.
(3) Vgl. boven bl. 53.

Face de Lucques'[1]. Doch, meen ik, alle twee zonder te willen in den twist hun gezag verder doen gelden.

Anderen nog als zij - ik twijfel niet eraan, - medeen misschien de meestgezeten en de meest-mystieke mijner Lezers, hebben 't ook alreeds alzoo gewild: ons fresko *verbeeldt* 'een S. Volto'! Doch waarom? Omdat het schijnt!

En inderdaad de schijn geeft op.

Als we maar eens een ernstigen blik willen slaan naar de schilderij - naar 't onderwerp ervan, - we 'n zullen niet kunnen loochenen, meen ik, dat we (teekenkundig gesproken) te doen hebben met een evenbeeld van het *Sacro-Volto*-kruis. 'Iets als dit' is het wel, wat de schilder bedoeld heeft. Want in te groot getal, te fijn opeengeschikt, en te hooge van vlucht zijn de mystieke bezonderheden die eropstaan, dan dat ze daargebracht zouden geweest zijn, ten dienste van een enkelvoudige, losse en lichte volkslegende. Geen twijfel, neen. Men zie maar eens hoe duidelijk op ons stuk verbeeld wordt: de betrekking tusschen Christus' mis- en kruisdood. Aan den onderkant het altaar met de dwaal erop, de twee luchters en de kelk zijn 't misgerief, volledig; mits vaneigen aan den bovenkant het kruisbeeld nog daarbij, dat 't al beheerscht. Bovendien zoo innig vinden we er die kruisdood Gods verbonden met het altaarsacrificie: door zijn voet te houden in den kelk immers, is de gekruiste Christus aanwezig daar, terzelfdertijd aan 't kruis en in den kelk. Terecht leest men bezijden wedergadelijk: 'Tua cruce salva me[2]' wijzende op het kruis, 'Corpus Christi custodi me' doelende op de mis; de 'in' en de 'uit' zijn die van 'tzelfde Heilandswerk. Zulk een opvatting steunt vastelijk op kerkgebruik (veelmeer nog dan het beeld uit Lukka!), en niet op volksverbeelding.

(1) *Brug. et ses env.* 4e uitg., bl. 217.

(2) Daargelaten of deze beide opschriften heelemaal echt zijn. Vgl. boven bl. 25.

Weliswaar hier is het niet een ‘lijdende en stervende’ Godmensch die oprijst voor ons oogen: zijn kroon, zijn krans, zijn kleed met die drie kruiskes op, zijn koninklijke schoe, de twee vereerders rechts en links, betuigen eerder hier den heerschenden God, ‘regnavit a ligno Deus’. Doch juist, ‘heerschend’ is het dat Hij staat op 't *Sacro Volto*, en ‘heerschend’ dat Hij is verbeeld geweest (met of zonder zijn gewaad aan) van in den beginne af tot aan de XIIIe eeuw[(1)].

En, zegt er nu een bekwame oudheidkenner[(2)], dat onze beeltenis dagteekent [ten vroegste[(3)]] uit de XVe eeuw, zooveel te beter. Trouwens die zegt medeen, dat ze stamt vanuit den tijd, wanneer men reeds sedert tweehonderd jaar, den Kruisgod nietmeer anders dan ‘al lijdend’ teekende[(4)]. Wat ons weer temeer-gerust besluiten laat, dat ons stuk is opgevat en uitgevoerd geweest: niet naar den algemeenen kruisbeeldtrant uit zijne eeuw, maar naar een afgezonderd, welbepaald, verouderd type dat nogvoort in den dool bleef. Dit type was het *S. Volto*, waaraan 't zoowel gelijkt. En 't is (te peizen) van een nagemaakte schets ervan, die ievers overwas (misschien te Brugge zelf, bij de ‘Lucoysen’, ofwel in een speelmanskapel elders) dat onze teekening is afgebeeld.

Aan 't oortype werd er weinigmaar gewijzigd.

Ja die drie kruisen zijn er bijgevoegd, dat groot en die twee kleine, die zitten in den riem van Christus; doch deze zijn aan 't zien, een gedachtenis temeer aan den Calvarieberg, nl. met zijn bekende drietal kruisen zoo geren en zoo dikwijls voordezen in de kunst tezamen herinnerd; ze staan wel niet op het kleed van 't beeld uit Lukka, maar ze strooken met den geest ervan, en ze zijn een tooisel meer voor den heerschenden Kruiskoning; ze kunnen

(1) J. HOPPENOT *ald.* bl. 134 vlgg.
(2) J. WEALE *Br. et ses env.* 4^{e} uitg., bl. 217.
(3) Ten anderen ze kan niet ouder zijn dan de kapel zelf.
(4) JH. *evend.* bl, 134, 142 en vlgg.

mogelijks gestaan hebben op de eene of andere namaak die hier is afgeschetst geweest.

Slacht van die twee opschriften aan weerkanten, niet de aanroepingen tot het Kruis en het h. Lichaam Christi.

Slacht insgelijks, zou men denken, van die twee knielende vereerders? Die zijn er ook niet bij te Lukka!... en schijnen even natuurlijk bijgebracht als de uitgalmers van de twee aanroepingen.

Maar... maar... maar...! Waar gaan we hiermee naartoe?

Weetwel! Hoemeer S. Volto-achtig men onze beeltenis maakt, hoe meer ik meen te moeten zeggen dat ze was aldus te kerkelijk-grootsch van inzicht, om door effen volk opgevat en misschien daargesteld geweest te zijn; ook dat ze was op kunstgebied te stijf-verouderd van uitzicht, om door zulke lieden grondelijk verstaan te worden.

Door deze laatste beschouwing, is al met eens het vraagstuk gekeerd. En ik acht nu ook begrijpelijk dat volkskundige geschiedvorschers het ook eens aan den anderen kant hebben willen onderzoeken.

Bovenstaande meening was een oudheidkundige. Voor haar sprak het uiterlijke, de schijn. Geren pleitte voor haar mee ons hedendaagsche redenzoekend mysticisme! En daar de vrage lood: ‘wat werd *verbeeld* op onze schilderij?... *verbeelde*?’ - ik meen ik ook - met daar die meening hoefde erop geantwoord.

Echter stellen we de vraag eens anders, namelijk al zeggende, volkskundig: ‘wat werd *verstaan, verstaan* op onze schilderij’? Dan blijkt het antwoord niet meer zoozeer gemakkelijk. Aldus is er geen sprake meer van het schilderwerk alleen, die printe die wij zien, dat onderwerp dat wij beoordeelen uit vervreemde oogen; maar ook is er nu sprake van dezen die leefden daaromtrent, van die honderdduizend die daarop gekeken hebben en die dood zijn, van die speelmans daar van alle dage - 'k zei bijna die speelvogels - en van hun gelijkers uit 't ge-

buurte. Allemaal het averechtsche van mystieke lieden[1]!

GG., hebben we boven vernomen, was dit volksken indachtig, en twijfelde niet[2] of [een tijd, in hun oogen] stond op het fresko een s. Ontcommere. Heer K. de Flou[3] zegt niet dat hij dit aanneemt, maar zegt toch evenmin dat hij het afkeurt. Misschien nog anderen met hen.

En iets dat ik geren zag inachtgenomen: eigenlijk GG. was het wel (in 1894), die de eerste bij mijn wete, vast te moede zeggen dorst dat ons fresko kon een s. Ontcommere zijn; doch niemand hier, geen mensch gaf hem daarop volkomen gehoor. En de vreemden zijn't, alleen de vreemden, uitlandsche geleerden die de legende en 't verleden van Ontcommere nazaten[4], welke bij 't zien van onze beeltenis, en bij 't herdenken van wat zij overal bijna in dergelijk geval hadden bevonden[5], aanstonds GG.'s

(1) Welke immers 'winninghe deden te spelene te feesten ende te mommerien' (tekst uit 1465 bij DVdC. *ald.* bl. 92); ja, zeker werkten 'ter augmentatie ende onderhout vanden oude ende ghecostumeerde dagelicxsche goddelicke werken ende aelmoessenen' (tekst uit 1534, *evend.* bl. 94), doch waar dat er tevens tusschenliepen 'ghildebroeders die zomtyts jonghe, wulpsche ende rouckeloose ghesellen syn, luttel by de seremonien vander helighen kercke ende ordonnancien voorscreven achtende... ter grooter scandale, vitupere ende versmaethede van diere dezer stede...' (tekst uit 1540, *evend.* bl. 99).

(2) *Alhier* bl. 19.

(3) Naar ik versta uit 't zeggen van Heer FD. *ald.* bl. 103, hlfz. 1.

(4) Eerst Eerw. V.A. Lesage C. SS. R. uit Bergen, die een werk over 'Ontcommere' ging aanvangen, doch die nu stopt en wacht totdat Prof. Dr. G. Schnürer gesproken heeft (zoo meldde hij mij in een brief op 11-1-13); en dan ook deze laatste 'den auf den Aufsatz [des ADW.-GG. in *Biekorf*, 1894, bd. V, bl. 168-173] und das Bild in Brügge Herr V. Lesage aufmerksam machte' ('t zijn zijn eigenste woorden, welke hij me schreef op 25-1-13). Het werk van G. Schnürer 'soll Ende dieses Jahres fertig werden' (*evend.*).

(5) Volkskunde, omdat ze op menschenkunde berust, werkt vergelijkend. En alles ingezien, wat in andere streken zoo verbazend gemakkelijk en eenvormig geheurd is, waarom zou het minder menschelijk en mogelijk geweest zijn tonzent? Wil men een voorbeeld, even uit onze dagen, van 't gemak waarmee het volk een langgerokten man voor vrouw aanziet? 't Is zot maar 't is zoo. Tot twee-driemaal toe, heb ik nog (van Breydel en de Coninc, gestandbeeld te Brugge men weet wel hoe, den eersten gebroekt en den tweeden gerokt) onder het brugsche volk hooren zeggen '*Breydel en zijn wijf*'! En, dit zei er wel een van-mijn-volk al lachende, maar de anderen smeten het uit onverwist... en 't is alzoo dat onder het volk de dingen gedoopt worden, ja altemets gedoopt blijven. Ondertusschen waar het nood doet, komen daartoe dan de namen vanzelfs. Aldus ontstonden, om enkel van heiligen te spreken: b.v. *Sinte Machochel, Sinte Niemandsvriend, Sinte Stakestijf* (welke ik vind op een van kan. Duclos' papierkens, beschreven door GG.). 'Loquela' spreekt van *Senten-Uit*, voor een die uitgeschud is (uitg. Ndl. Bkh. op 't w.). A. Rutten (in zijn 'Haspengouwsch Idioticon' op deze ww.) vermeldt *Sint-Antorie* voor een dwaze trunte, en *Sint-Sjirpus* voor een flauwen prater. Te Herenthals, verkondt me Heer O. Van Schoor, zegt men vlotweg van een grilzieke: '(hij heeft [of weet] van) *Sinte Medunkt* [die hem alles inbeeldt]'. Enz., enz.

onderstelling redelijk achtten. 't Was 't naspeuren weerd, meenden ze, of onze brugsche Speelmans-Salvator inderdaad ook niet, als elders, een tijd ten minste, is aangezien geweest als een ‘S. Ontcommere’.

Doch om welke vaste redenen gaven ze zoo gemakkelijk mee? 'k Weet het niet! Misschien ook al maar uit een bloot gevoelen[1]. Niettemin, de groote zaak bleef toen, en blijft nog heden, aleer die ver-Ontcommering te stellen als geheurd, hiervan eerst stevige getuigenisgronden voor den dag te halen. Totnog is niemand daarin geslaagd; zoodat die meening van GG. thansnog nietmeer mag heeten dan mogelijk.

***

Ons doel is het niet, ook niet onze taak, te spreken voor of tegen een van de beide bovenstaande stellingen.

De geleerde Lezer zelf zal oordeelen.

Doch vóór dat hij spreekt, zou ik hem willen zien indachtig zijn iets, wat tot-nu-toe nooit in aanmerking gekomen is: t.w. of, en in-hoeverre *s. Ontcommere te Brugge* bekend was; immers opdat hij alzoo vernemen zou of te Brugge hare eeredienst werkelijk grond en grepe had. Welaan: weet men wel, dat er wellicht niet veel oorden

(1) Dit gevoelen welt zoo gemakkelijk op, bij dezen die maar eens aandachtig, met onze print ernevens, de oorbeschrijving van Ontcommere gaan willen overlezen, t.w. boven op bl. 39-40.

of vlekken ter wereld bestaan, waar meer verschillige gedenkenissen en sporen van s. Outcommerdienst zijn overgebleven[(1)]? 'k Versta: niet enkel in getal, maar ook en vooral in afwisseling...

Geen mensch weet, wat men voortaan nogal ontdekken zal uit ons verleden. In Brugge immers zitten er nog wagenvoeren ‘mindere handvesten’ versteken onder 't stof, in gestichten en bij burgers. Maar van-nu-af-aan reeds kreeg ik daaruit meer-dan-voldoende bewijsgronden bijeen, om te doen aannemen dat de h. Ontcommere hier uitnemende welgezien was: nl. dat ze vereerd werd in een klooster tot op onze dagen, dat ze in twee kerken een gilde had, en dan insgelijks dat allerhande stichtingen, kunstwerken en huizen haar weleer zijn toegewijd. Bovendien al die dingen t'harer eer, zijn geschied of ontgonnen daaromtrent in denzelfden tijd, voornamelijk binnen of omtrent de XVe eeuw;... en wat vooral 't opmerken weerd is, nogal veel in dát gedeelte van Brugge waarin de speelmanskapel zelve staat.

Eerst wat mindere overblijfsels.

Na K. Verschelde[(2)], meldt Ad. D[e] W[olf][(3)]: dat men tot in 1579 een paar huizen te Brugge vindt, die heetten *s. Ontcommere*[(4)]: een huis in de Ezelstrate, en een huis in de ‘Corte Noortzant’ strate.

(1) E. VANDER STRAETEN in *Le Théâtre Villageois en Flandre*, (Bruxelles, Tillot, 2e uitg. 1881) bd. I, op bl. 149-150, geeft bondig het zeisel aan van s. Ontcommere, en vermeldt (al verzwijgende waarop hij steunt) dat haar leven gespeeld werd ‘entre autres, à Heurne, en 1770, et à Landuyt, section d'Eecke, en 1777’; maar laat dan hooren (op bl. 149) dat ‘*cette sainte n'avait point de popularité en Flandre* au même titre que les autres...’. Dit laatste zeggen is mis, althans voor Brugge. Men zal het zien.

(2) *Étude sur les noms des Rues et des Maisons.... Bruges* (als boven) bl. 79-80.

(3) In meergemeld opstel uit *Biek.* (1904, bd. V) bl. 170-171.

(4) Bij KV. (*ald.* bl. 80) staat bepaald welke twee. Vgl. L. GILLIODTS (*Inventaire... archives... Bruges*, 1e sér. *Tables*) op bl. 492: ‘Ser Ontcommere; lu aussi par erreur Ser Outcommere (confusion entre l'u et l'n); Sinte Ontcommere... Les textes portent Ser ontcommere, Ser ontcommere. Cepenciant il s'agit ici d'une Sainte. VERSCHELDE *Rues de Bruges* p. 79 l'appelle Sinte ontcommere, Ontcommeghe, Oncommer...’

Verder, wat we reeds vermeldden (op bl. 40 opm. 2, 3; en op bl. 41 opm. 1): tot-heden-toe staat te Brugge de beeltenis van Ontcommere bewaard op twee buitenluiken van twee zestiendeeuwsche schilderijen, nl. in S. Jans Ziekenhuis[1]. Ze staat er op twee verschillige wijzen voorgesteld: eenmaal aan een gesprieten boom gebonden, en andermaal te-voeten-uit met een S. Antonius-kruis in den arm. We hebben gezeid boven (bl. 41, opm. 1), hoe we ze meêrekenden bij de verfijnde en onvolksche voorstellingen vanuit 't laatste tijdstip.

Of deze luiken in Brugge ontstaan zijn, en uit deze reden brugsch mogen heeten, kan ik niet zeggen. 't Is echter wel te peizen, dat beide[2] zooniet brugsch geboren, dan toch allange brugsch geworden zijn.

Brugsch zijn ze nochtans meer ongetwijfeld, dan het volgende doodsbeeldeken, hedendaags doch toevallig, insgelijks te Brugge bewaard[3]. Afb. 5 geeft de voorkant

(1) Een ‘Afdoening van 't Kruis’ [van Memlinc (vgl. J. WEALE *H. Memlinc*, 1901, bl. 13, 23-24)] en een ‘H. Drievuldigheid’. Vgl. J. WEALE *Br. et ses env.* 4e uitg. bl. 182. - KV. (*ald.* bl. 79-80) [en na hem ADW. (*ald.*)] spreekt slechts van één schilderij, steunende t.w. op J. WEALE *ald.* 3e uitg. bl. 208. In *Biek.* (*ald.* bl. 170) is in 't opstel van ADW. de aanwijzing van ‘J. WEALE....’ misbijgebracht, als zijnde een getuigenis voor de twee huizen waarvan boven even spraak was.

(2) Ze moeten tegare gelden: want ze zijn teveel eensch van strekking en bedeeling, elk met een Ontcommere op van gelijken trant, telkens met ertegenover ('k weet niet waarom) dezelfde heilige Maria uit Egypten.

(3) 't Is namelijk in 't bezit van Mevrouw Dr. E. Van Steenkiste; een stuk, eenig in haar verzameling van haast een honderdduizendtal ‘doodsanctjes’. (Vgl. hierover H. ROMMEL *Une excursion à Rumbeke.* - Ann. Émul. Bruges 1912, bd. LXII, bl. 330-366, vooral op bl. 346-347). Haar wijten we onzen besten dank: omdat ze 't ons zoo bereidwillig liet overdrukken, aangevende daarbij alle boven- en onderstaande inlichtingen. Aan 't zien van den tekst der gedachtenis (druk en raam hiervan), zoo meende zij, herinnert het aan andere doodsbeeldekens uit de jaren veertig, gedrukt bij P. Hanicq, te Mechelen. Ik hoop dat het haar, alsook aan Dr. E. Van Steenkiste, een voldoeninge zal verschaffen, te zien dat het kon dienen tot opluistering van een opstel over de Speelmanskapel, welke immers juist hun eigendom is.

weer van ‘t sanctje’ van Isabelle Vandenbrul, overleden te Mechelen den 28^{n} in Hooimaand 1844. 't Printje meet in zijn raam 0.085 m. hoog op 0.063 breed; en was waarschijnlijk in den tijd, zooniet Mechelsch werk dan toch Mechelsche ware[1]. 't Is van raamswege: ‘oudewetsch’ vanuit de ‘Jaren Veertig’; met daarbinnen lijk negentiendeeuwsch fransch naturalisme van vóór de ‘Jaren Dertig’. Eronder staat ‘*Sainte Vilgeforte*’, maar dan geen naam erbij noch van teekenaar noch van etser.

Afb. 5.
Lichtpr. aan Dr. E. Van Steenkiste. Zinkpr. aan L. De Wolf.

Deze beeltenis zal meetellen in wat we noemden 't derde vak[2], d.i. in de reeks der bekunstelde voorstellingen

(1) Een wonderlijk dingen heet ik het, dat het niet meer bekend staat... voor een ‘doodsanctje’, doorgaans op honderden ingedaan en uitgeleverd.
(2) Boven, op bl. 41 opm. 1.

van de h. Ontcommere. De heilige staat erop alreeds zonder baard[1], en heelemaal ontvreemd aan de teekenkundige overleveringen[2].

Om met kunstwerk voort te doen, doch weerom verder uit 't verleden: te Weenen, naar het schijnt, wordt eene miniatuur bewaard[3], meer vast van brugschen oorsprong, en van thalven de XVe eeuw, waarop insgelijks een s. Ontcommere staat.

Deze miniatuur heb ik niet gezien; maar hiermeegaande (op afb. 3) deelen we een andere mee, nogheden bewaard te Brugge bij de Arme Claren Coletinen[4]. Ze is gemaakt op perkament, waarschijnlijk uitgesneên uit een godvruchtig boek, en nu geplakt op blauw karton, hedendaagscherwijze omzet met een uitgebekt kransken in wit papier. Niet anders dan het vierkantje met de heilige erin, meet alreeds 0.09 × 0.065 m. Zou deze print niet dagteekenen alwel uit XVIe eeuw? Ten minste peis ik, en welook van ervoor. 't Is vast te zien aan den gothieken zweem van kleuren en trekken.

En de heilige staat erop zoo levendig lief, in 't donkerblauw uitgedost, roodgeluw van haar met een gouden

(1) In de kapel van s. Leonhard te Launingen bij Dillingen [in Beieren], is ze er toch ook zonder baard 'hoezeer hare legende eronder geschreven staat' (SL. *ald.* bl. 59).

(2) Ook in de handen van Dr. E. Van Steenkiste, was vroeger nog een tweede printje (maar niet een doodsbeeldeken), met daarop Ontcommere, in weer een andere houding. 't Zag er lijk een beetje duitsch-achtig uit, inzooverre men daarvan nog onthoud overheeft. Ten bate van de wetenschap, heeft de milde bezitter van-toen het overgelaten aan E.V. Lesage, immers voor in zijn werk teweeg over onze heilige. Misschien ging het nu verder over naar Dr. Schnürer, men weet hoe en waarom (vgl. boven bl. 71 opm. 4). We gaan 't wel een keer weerezien, is 't t'hopen.

(3) T.w. in een hs., t^{k} 1857 der Keizerl. Bkzaal (Vgl. *Beffroi* bd. IV, bl. 114).

(4) Uiterst dankbaar zijn we deze nederige Zusters (of zooals men met ware genegenheid zegt te Brugge: deze 'Brave Zieltjes') om de eendelijke goedwilligheid, waarmee Zij ons in alles hebben trachten te voldoen.

kroon aan; ze hangt opgebonden aan een lichtbruin kruise, boven een bleekgroen gerzingske niet een striepke roodgeluw zand. Onder haar voeten, weggeworpen, ligt een blauwe [konings-?] mantel. Bachten haar is de achtergrond getegeld en gedamberd met blauwe, bruine en goudenen ruitjes.

Of deze teekening oorspronkelijk een brugsche was, meldt de overleveringe niet; evenwel waarom eraan getwijfeld? Trouwens ze 'n is 't eenigste stuk niet, nog te vinden bij de Arme Claren, en dat herinnert aldaar aan een eeuwenoude Ontcommere-vereering.

't Is geweten dat het klooster der Arme Claren te Brugge, gemaakt is geweest en door hen betrokken werd al van op 't einde der XVe eeuw[(1)], bovendien op de plaats waar het nu staat. Ditzelfde klooster echter is een tijd verlaten waarna vernield geweest, dan heropgemaakt en wederom bewoond geworden, allegaar vanonder den Oostenrijker tot achter den Hollander. En 't is te vreezen dat er toen in al het verhuizen en dolen van de Zusters, veel van hun oude geestelijke tierlievigheden te kwiste gegaan zijn. Nochtans ‘dans ces circonstances Messieurs Charles Aalbrecht, Emmanuel de Schietere et Monsieur Van Caprycke, qui était alors le Père Syndic du Couvent, vinrentgrandement en aide aux religieuses persécutées[(2)]’. En 't is een oprecht geluk, dat deze Heeren het allemaal hebben vanbij bekeken en onderhoord water was; nog een meerder geluk, dat ze hebben gezorgd voor 't schuilzetten van veel kostbare stukken en overleveringen.

(1) Vgl. hierover allemaal, hunne geschiedenis in ‘*Vie de la Mère Dominique dans le monde Julie Berlamont, Abbesse des Pauvres-Claires-Colettines de Bruges, suivie de ses lettres et de notices sur les couvents qu'elle a fondés, et sur la Vie de la Mère Marie-Bernardine dans le monde Rose Liebaert* (Bruges, Vandenberghe, 1888, XXVIII-415 bl.) bl. VIII en vlgg., met onduidelijke doch hier-en-daar tastbare bronaanwijzing. Vgl. ook L. GILL.-v.-S. *Inv.,. Arch... Bruges. Tables* op 't w. ‘Pauvres-Claires’.

(2) Vie... *M. Dominique... ald.* bl. XVI.

Een dezer bewaarde overleveringen betreft onze h. Ontcommere. Ze staat vermeld[1] in een:

> ‘Extrait[2] uijt zekeren geschreven boek[3] deel gemaekt hebbende van de archiven van het klooster der Eerweerde ende Godminnende Religieusen Aerme Clarissen Coletinnen binnen Brugge vernietigt den 29 November 1783, in welken boek F^{o} 34 staet het naervolgende:
> Ten zesden[4].
> De Religieusen onze voorzaeten en ouderlingen hebben dit aen ons vertelt, nogtans niet wetende aen wat zuster het geheurt is, nog in wat Jaer ofte tijd; Daer was eene Religieuse gevallen bij ongeluk in onzen vijver, de welke meende te verdrinken; zij de[5] zeer devoot was tot de h: Maget en Martelaeresse St Ontcommere, heeft haere hulpe aengeroepen; En ziet die h: Maget is haer verschenen in zienelijke gedaente, en nemende deze bij der hand, heeft haer daer uijt getrokken, ende zij is haestelijk verdwenen, nog de zelve S^{e} en heeft daer van geen ongemak behouden, wezende in groote verwonderinge; zij heeft geheel haer leven lang, God en de h: Maget dankbaer geweest. Wij gelooven dat alle deze geschiedenissen en voordeelen verzwegen zijn uijt eenvoudigheid ende ootmoedigheid.
> Ⓩ Voor Extrait
> De Schietere Caprijcke
> Dit cachet[6] van waepenen is te zien achter het houten beeld[7] van de h: Maget en Martelaresse Oncommere

't Weze gezeid dat de ‘vijver’ eveubedoeld, nog hedendaags aangeduid wordt, t.w. op den schoolbachten die ligt tegen de Vestingen; de put evenwel is thans toegedekt, en bezet met een klein groen pomptjen in geute. En wanneer er geschuurd wordt en water vandoen is, dan sturen de werkzusters en de ‘weezen’ elkander naar dat pomptjen,

(1) Ze wordt ook verhaald in bovenaangewezen *Vie... M. Dominique*.. (bl. 389-390); almede in een voorgaande vlaamsche uitgave *Het Leven van de eerweerde Moeder Maria-Dominica, in de wereld Julie Berlamont, Abdesse der Arme Claren Colettinen te Brugge* (Brugge, Vandenberghe, 1875) bl. 359.
(2) Op een dubbelgeplooid bladje papier, dat toezijnde 0.19 m. lang is op 0.155 breed. 't Werd netjes beschreven met geschrifte uit het begin der XIXe eeuw, welk geschrifte ingevierkant staat binnen een zorgvuldig uitgedogen raamtje.
(3) 'k En heb niet kunnen achterhalen, welk boek dit zal geweest zijn, en of het nog bestaat.
(4) Komt dit wel uit een boek met ‘mirakelen’, waarvan hier 't 6de?
(5) Zal geweest zijn ‘die’.
(6) De zegel, links op het papier, is onleesbaar.
(7) Waarvan spraak op bl. 79.

Biekorf, 1913, bd. XXIV, bl. 79.

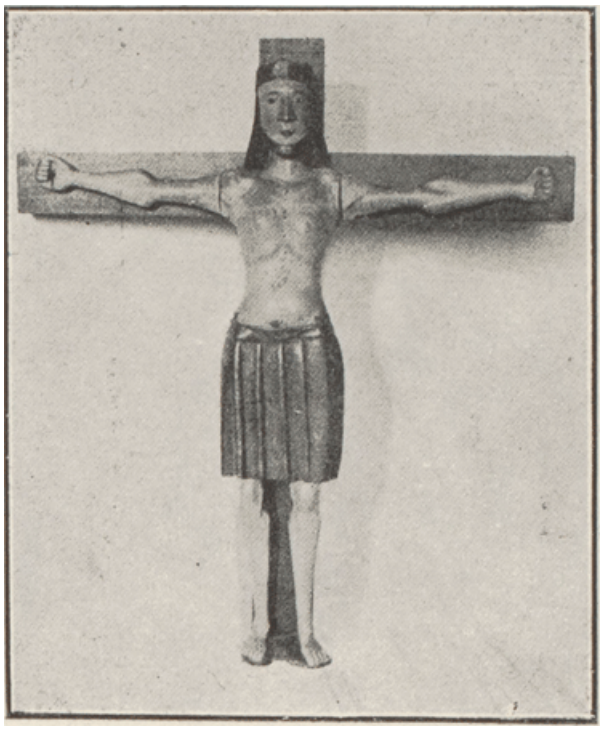

Afb. 3.
Licht- en zinkpr. aan L. De Wolf.
S. ONTCOMMERE
Miniatuur der Arme Claren Coletinen uit Brugge.

Afb. 4.
Licht- en zinkpr. aan *Revue Tournaisienne*.
Het 'S. VIAIRE' [of zoogezeide h. Aanschijn]

Biekorf, 1913, bd. XXIV, bl. 79.

Afb. 1.
Licht- en zinkpr. aan L. De Wolf.

Afb. 2.
De S. ONTCOMMERE
der Arme Claren Colotinen uit Brugge.
Licht- en zinkpr. aan L. De Wolf.

al zeggende: ‘gaat er achter daar, aan *den* heiligen *Kondommere*[1]. Menigeen onder hen taalt nooit achter den zin van dit zeggen... en ditzelfde gaat aan 't uitslijten.

On betwijfeld nu, komt die lieve legende al vanverre en stijfverre. Alleszins doet ze vermoeden dat Ontcommere al vroeg en vele bij de Arme Claren vereerd werd.

Nogtemeer durf ik dit bevestigen, omdat er medeen bij hen nog overis, ookal van-overouds, een beeld van *s. Ontcommere*. Even stond het herinnerd in het ‘Extrait’ hierboven. 't Staat ook vermeld in een XVIII^{d}eeuwsch stuk, dat straks gaat volgen.

En indedaad (afb. 1), 't is een zwaar stuk in [eiken?-] hout, ijzerhard geworden, 1.02 m. hoog op 0.93 m. breed. - Of 't kruis zoo oud is als 't beeld, kan ik niet zeggen. - Beeld en kruis zijn overschilderd, dikwijls[2] en dikke: 't kruis in donkerbruin, 't beeld in vleeschkleur met rooden rok; lang haar en korte ringbaard in 't zwart, en de eerekroon in kastanjegeel. - Uit het gemaaksel van 't lijf, is alle twijfel over 't bedoelde geslacht onmogelijk: wezenlijk een maagd heeft men hier willen voorstellen. - De handen houden tegen 't kruis, met nagels in. Doch de voeten staan plat, als op een hoopke grond waaruit het kruis oprijst; zoodanig dat heel het beeld blijft rechthouden daarmee, en lijk gemaakt is om gesteld en niet om gehangen te worden.

We hebben hier dus voorhanden een van die volksbeelden uit ons zoovermeende tweede tijdvak[3]; bovendien een van de *heel-zeldzame* ongekleede beelden van Ontcommere, waarschijnlijk een om oorspronkelijk te boeten ervoor. SL. herinnert aan zulkeen vanop den Hülfenberg in het Eichfeldt[4]; en dan aan nog een ander al van de XIVe eeuw uit Regensburg. ‘Het lijf [van dit laatste beeld],

(1) Hier is dus onze heilige weer man geworden.
(2) Zelfs almaar de hedendaagsche zusters bekennen het meer dan eens ‘hersteld’ te hebben.
(3) Vgl. boven bl. 41, opm. 1.
(4) SL. *ald.* bl. 65 en afb. 10.

zegt SL.[1], is - en dit is het eenige geval dat mij is voorgekomen - geheel naakt en met bloed bedekt. Het diende, volgens het gevoelen van Gregorius, ter navolging: de [Dominikaner]-nonnen geeselden zich er voor. De bebloede roeden en de harenkleederen, die nog bewaard worden, getuigen er van. Dikwijls zocht de duivel, doch te vergeefs, deze zelfkastijding door hondengeblaf en andere verschrikkingen te beletten'. Of ons beeld bij onze brugsche boetzusters ook tot dat doel gediend heeft, kan niemand meer betuigen. 'k Zal algelijk nog bijvoegen, dat van onder de kin tot aan den rok, heel het voorlijf van 't beeld als met spellesteken doorreten en doorkwetst is. Waaruit dit voortkwam, weet ik niet. Zeker niet van een gewaad erop vast te vesten: de steken zijn te ondiep en te menigvuldig[2].

Hoe oud ware nu dit beeld? Al van vóór den 'hervormingstijd'? Aan 't zien van den algemeenen trant, ja wellicht. Wat of ervan zij, 't wordt bewaard als een zeer oude gedenkenis uit het verleden. 't Verblijft binnen in 't 'Slot', in de cellenafdeeling. Toen ik het beeld hieruit-kreeg om het af te trekken, werd mij gezeid: 'dat het den eersten keer was dat de h. Ontcommere uit 't "Slot" ging'. - Ze 'n is ook anders nooit meer te zien, dan bekleed: met geluw zijden-ondergoed, en met een of ander bovenkleed, waarvan het beste een is in blauw kerkegewaad doorweven met goudachtige teekeningen; daarenboven, ze draagt alsdan een kroon en halssnoeren in perels, alsook een blauw- en geluwen cingel (zooals op onze afb. 2).

(*'t Vervolgt*).

(1) *Evend.* bl. 58.

(2) Herinnert dit niet aan 't gebruik de beelden en de boomen soms te besteken met spijkers en spellen? (Vgl. H. VANDEN ZANDE [= L. DE WOLF] *'t Besteken van boomen* in *Biek*. 1900, bd. XI, bl. 321-411). Den gerokten 'Salvator' te Leuven in S. Pieterskerk, heb ik wel eens ook (in de jaren 90) met spellen in zijn rok zien zitten. (Vgl. hierover nog *Volkskunde* 1898-1899, bd. XI, bl. 248). Die rok is versleten. Een kussen werd bijgeleid, om de spellen dáárin. Maar neen! 't Volk maakt een kruis, wrijft zijn spelle over zijn kleêrs 'om te doen blinken', en steekt ze vast... algelijk in den rok. Drie dagen nadien verwacht het hulpe. (Zoo meldde mij Heer de Flou).

[Nummer 6]

De gewezen muurschildering uit de Speelmanskapel te Brugge

Met een algemeen woord over S. ONTCOMMERE TE BRUGGE (*Verv. van bl. 80*).

't Is in zulken dos, dat zij nog allejare, op haren dag den 20^{n} in Hooimaand, plechtig rond het ‘Slot’ gedregen wordt[(1)]. Na de processie dan, wordt gelezen 't volgende gebed[(2)]:

(1) Allemaal uit mondelinge inlichting, welwillend aan mij verleend door Z.E.M. Abdis.

(2) Uit welk gebed, alsook uit den aflaatbrief die erop volgt, de Lezer zelf gemakkelijk zal vastestellen, dat immer ‘de eer geschiedt niet aan het beeld’, maar ter gelegenheid van 't beeld en van dezes vrome zeisel, aan God... voornamelijk ‘ter eere van de vijf bloedighe wondekens vanden gecruijsten Jesus’. De godvruchtigheid onzer heilige boetzusters, steunt op veel te gave leering en op te helder doorzicht in de deugd, dan dat zij, in hare kleine kanten, ons zou moeten schijnen minder-grootsch te zijn.

Ave[1] Gemma virtuosa
Wilgefortis vernans rosa
munde tute patens Glosa
sis pro nobis speciosa
interventrix gloriosa[2].

V. Elegit eam Deus et praelegit eam.
R. In tabernaculo tuo habitare facit eam.

Oremus

Familiam[3] tuam quaesumus Domine Beâte Wilgefortis virginis martiris tuae regis filiae meritis et precibus propitius respice et sicut ad preces ipsius quam concupiscis barbam coelitus accressere fecisti ita desiderie cordis nostri supernae gratiae digneris beneficiis augmentari. Per Dominum nostrum Jesum Christum etc...

Daarna worden daarbijgevoegd de gebeden aanbevolen in den volgenden aflaatbrief[4]:

Henricus Josephus Van Susteren bij de Gratie Godts, ende des H. Apostolijcken stoel Bisschop van Brugghe, Erf Achtig Cancellier van Vlaenderen êz.
Aen alle die dese sullen sien, ofte hooren lesen, saligheijt inden Heere.

Alsoo onse Lieve ende wel beminde in den Heere de Moeder Abdisse ende de Religieusen van het Clooster der Arme Clarissen genoemt de COLETINEN binnen dese Stadt ons met behoorelijcke eerbiedinghe ver-

(1) Ik schrijf het af van een bladje met hedendaagsch geschrifte (zelf nageboekt van 'k weet niet wat). Alle de misgrepen heb ik erop gelaten, ten dienste van hem die zou willen bij vergelijking de afstamming ervan achterhalen. Ten anderen die plaatsen zijn toch voldoende verstaanbaar.

(2) Deze verzen heb ik zelf schakelwijsde ondereen gezet, en niet (zooals ze stonden) achtereen. - Herinnert heel deze voorzang niet aan:
'Eia, dulcis anima, eia dulcis rosa Lilium convallium, gemma pretiosa...'
zoogezeid van s. Bonaventura? Vgl. A. WALGRAVE *Eene studie over Gezelle's Kerkhofblommen* (*Biek.* 1912, bd. XXIII, bijblad) bl. VIII.

(3) 'Tzelfde gebed, op een kleintje naar, als in een litanie uit het engelsche *Enchiridion praeclarae Ecclesiae Sarisburiensis*, gedr. in 1533 (SL. *ald.* bl. 14. Ook aangegeven door den Boll. Cuperus).

'Tzelfde gebed nog staat in een Missale uit waarschijnlijk de XVe e., bewaard te Maastricht (zoo haal ik uit de papieren van Z.E.H. Duclos).

(4) Slaafsch naar 't oorspronkelijke (bewaard in 't klooster). Dubbelgeplooid blad papier, op één kant beschreven, 't blad gehouden zijnde in zijn breedte, naar de oude wijze van de perkamenten. 't Meet aldus, op dezen beschreven kant, 0.315 breed door 0.195 hoog. Linkerhands van den lezer, op den hoek beneden, bult door het papier, de uitgeprente ronde zegel van Mgr Van Susteren.

toont hebben, dat sij in den pant van binnen hun Clooster van oude tijden door overleveringhe vande overledene ouderlinghen met bijsonderlijcke devotie geviert hebben ende noch sijn vierende de memorie van de H. Maghet, ende Martelaresse WILGEFORTIS ofte gelijck andere haer noemen ONTCOMMERA, wiens beeldt gehecht aen een Cruijs aldaer is rustende, ende alsoo sij om dese devotie te vermeerderen ons ootmoedelijck versoght hebben den aflaet van XL daghen. Soo ist dat wij desen aflaet uijt de schatten van de H. Kercke aen de voorseijde Religieusen sijn vergunnende, den welcken sij, in staet van gratie sijnde, alle daghen eens sullen konnen verdienen, als sij met uijtgestreckte armen sullen lesen 5. VADER ONS, ende 5. WEES GEGROET voor het beeld van dese heijlighe Maghet ende Martelaresse ter eere vande vijf bloedighe wondekens vanden ghecr[u]ijsten Jesus, wiens Cruijs die selve H. Maghet wel heeft willen opnemen, ende op dien Autaer haer leven sacrificeren tot bevesti[n]ghe voor het Geloof ende de Maegdelijcke Reijnigheijt; opdat sij met ieverighe devotie dese H. Maghet vierende het exempel van haere stantvastigheijt nae volghen, ende alsoo als kloecke Maeghden ende Bruijten van den bloedighen Bruijdegom der zielen alle moegelijckheden, anxten, ende peinen van deser wereldt moghen ontcommen, ende overwinnen, ende met haer de hemelsche vreught genieten in alle eeuwigheijt. Aldus gegeven tot Brugghe den 3. October 1733.//. Henricus Josephus Bisschop van Brugge[1].

ⓩ Ter ordonnantie van sijne Hoogh^{wt}.
J.A. DE DONCQUERS Secr.

De h. Ontcommere heeft te harer eer, ook een gilde gehad in de brugsche s. Janskerk[2]; dit was op 't einde der XVe eeuw, en waarschijnlijk wel tot binnen de XVIe eeuw.

Alles wat ik ervan wete, vooralsnu toch[3], staat in 't volgende stuk[4]:

(1) Dit zal gehandteekend zijn door Z. Hgw. zelf: 't is ander geschrifte als voor 't overige.

(2) JG. (*Eph.* bl. 317-318) zegt (zonder bewijssprake erbij) dat daarin huisden: de *IJzerwegers* tot in 1527, ook sedert 1504 de *Hoedenmakers*, dan tot in 1701 de *Pegelaars*. Van een s. Ontcommergilde handelt hij niet.

(3) En na slechts een oppervlakkige zoeking.

(4) 'k Neem het over uit een fol.-*Registrum Copiarum, n. 5, ab anno 1438 usque 1493*, bewaard in de Oorkondschap van 't Bisdom: vak van 's. Donaas'. Of ons stuk in 't oorspronkelijke nog bestaat, almede of onze 'copia' een eerste of een tweede afschrift ervan is, eindelijk of deze reeds elders niet uitgpgeven werd, zijn drie vragen waarop ik totnu niet kan antwoorden. Erg ten anderen en moeten we ons hierover niet bekommeren. Inwendig aanschouwd, 't stuk ziet er echt uit; en daarbij, 't werd haastigweg, maar toch met ongemeen veel zorg in 't *Registrum* overgeboekt. Deze zorge was te verwachten vanwege den oversteller B. Mys, een eersten man in 't vak (vgl. bl. 87, o. 1); en is bovendien waar te nemen aan de talrijke misgrepen, telkens en aanstonds verbeterd, die erin voorkomen. Verkortingen zijn er haast geene. (Deze die er zijn, drukken we in verkorting over; uitgenomen waar de zin ons twijfelachtig voorkomt: in dit geval vertolken we de verkorting in schuinsche boekstaven).
't Algemeen uitzicht eraan hebben we gerust gelaten, alhoewel in de *Commission Royale d'Histoire* (*Bull.* 1906, reeks 5, bd. VI, bl. 5-14) aangeprezen wordt de oorkonden uit te geven, naar hedendaagsche spelwijze, gevolzet en gezindeeld. Dit zal beter eensdaags doen, iemand die van doelswege erop zal uit zijn dit *Registrum* volledig uit te geven. Sommige teekens nochtans, *aldaar* aangeduid, (....) voor een leemte in 't stuk, (- - -) voor een overlating door ons gepleegd, (< >) voor een tusschenvoeging van stellers hand zelf, ([]) voor hedendaagsche aanvulling, enz. bezigen we naar aanwijzing der gezeide CRH bull. We doen 't hier, en we doen 't ook verder.
Waar het beschrijven van de reken stopte zonder dat deze reken vol waren, heeft B. Mys overal een schreefken (/) bijgevoegd tot aanvulling. Deze schreefkens laten wij achter.

[Fol. 191 v°]. Lre concessionis capelle in ecclā S^{ti} Johañis confraternitati Stor. WILLEFORTIS virginis et mris ac Rochi confessoris suffragatoris contra pestem.

Wij deken ende capitle van Sinte Donaes kerke In brugghe doen te wetene alle den ghuenen diedese onse Irên zullen zien of hooren lesen dat ghemerct de goede jonste ende zonderlynghe deuocie die onse beminde vrienden In gode Amand du Billiau deken Lodewyc vince-guerre(1) Jan hoste ende ghisebrecht de Pape zoorghers In dien tyden ende de ghemeene ghildebroeders van der ghilde der heligher maecht ende maertelare sinte Ontcômeghe ende sinte Rochus(2) den heleghen confessuer ende maerscalc vander pestilencie hebben tot onser kerke waert van sinte Jans(3) staende in de selue stede in ende onder ons

(1) Misschien hij (of een afstammeling van hem) die vermeld staat in GILLIODTS' *Invent... Chartes... Bruges, Introd.* bl. 159; en bd. V, bl. 277.

(2) Niet kwalijk ware 't op te merken dat Ontcommere hier niet alleen de beschermheilige is. We zullen bevinden in een tweede gilde uit S. Salvators, verder, dat ze 't daar ook niet alleen was; zelfs zullen we zien dat, in dit laatste geval, zij het is die laatst bijgevoegd werd en eerst is achtergelaten.

(3) Geen een reden heb ik om te peizen dat de speellieden hier voor een deel in 't spel zijn; maar ware 't toch zoo, 't en zou me niet verwonderen. Want de s. Jansbrugge was vanouds bekend voor een verzameloord van zulke mannen, en de s. Jansavond en -dag een tijd voor hen van groot geweld. De 'vremde ministreulen' (*Groenebouck*, kant A, fol. 196) die hun brood wilden winnen binnen Brugge, waren entwat schuldig aan de speelmansgilde 'onder zinte Baselis' en mochten daarna 'tallen tyden dat hemlieden ghelieft piperen ende haerlieden insirumente prouvende daer hemlieden goetdincken zal, alzo wel up *zinte Sjansbrugghe* als elders zonder begryp'. ('t Stuk is gedagteekend van 9-II-'1430'; en uitgeg. door DVdC. *ald.* bl. 91). En op 23^{n} in Zomermaand 1520 werd uitgeboôn dat 'men gheift te kennen dat alle de pelegrems die sint jansdaghe eertcommende huerlieder offerande meene te doene jn sin Janskercke niet en gheoorlove binder zelver kercke te commene danne naer noene, daer zo zullen moeten binnen tot zy huerlieder offrande ghedaen zullen hebben zonder achter strate of jn eeneghe plaetsen binnen deser stede te moghen gane ter aelmoessene; nichtemeer *sint Jans avonde* dan tsanderdaechs met pipers, bidscraghen [bids*tre*ghen?] noch anderssins, up de boete van xx s. parisis, te verbuerne also wel de pipers als de bidstreghen; ende boven dien ghecorrigiert te zyne ter discretie van scepenen'. (*Hallegeboden* 1513-1530, fol. 202 v., t^{k} 1; uitgeg. door L. GILL. *Les Mén.* op bl. 68).

patronaetscap ende specialic aldaer ten outare van onzer lieuer vrauwen staende in de voorkerke neffens der[1] zuudduere ande oostzyde hebben de voors. ghildebroeders ende den ghemeenen gheselscepe vander zeluer ghilde van sinte ontcômeghe ende sinte Rochus gheconsenteirt ende by desen onsen Irên consenteren[2][3] den voors. outaer mids*gaders* der plecke int viercantte teender capelle streckende vanden zeluen outare in de[4] langde toot den ganghe van der voors. zuuddeure ende in de breede vanden vtersten zuudmeure tot onder de boghen van dier zyde ende alzo verre ter kerken waert in als den vtersten pilaer neffens den voors. outare staende dat bewyst ende niet voordere de welke voors. plecke de zelue ghildebroeders zullen moghen doen ofluucken ende betîmeren tuerlieder gheliefte ende ooc bouen den voors. ganghe eenen docxael doen maken ten weerkelicxten twelc wy hemlieden bij desen onsen letteren consenteren ende al dit ten oorboore ende ghebruucke vander voors. ghilde omme daer in huerlieder messen ende den gods dienst te doen doene teeuwighen daghen behouden de voorwaarden condicien ende besprec hier naer verclaerst. Int eerste dat alle de offeranden [fol. 192 r°] zij in ghelde wasse ofte andersins commende ten outare tspriesters handen ter messe zy van kercganghen brulochten zielmessen ofte anders[5] Ne zal de voors. ghilde niet anghaen noch en zullen de voors. ghildebroeders daer in geen Recht noch deel hebben maar[6] alzulke offeranden zullen ghegeuen worden bij den capellaen vander zeluer kercke van sinte Jans in onsen choor ghefundeirt ende anders zo dat

(1) Misgreep. Er stond reeds ‘zud’, wat dan werd uitgedaan.
(2) Misgreep. Er stond eerst ‘consenteiren’. De ‘i’ is uitgedaan.
(3) Misgreep. Eerst stond ‘dên’, aanstonds uitgedaan.
(4) Misgreep. Een mij-onduidelijk teeken, misschien een ‘z’ doorschrabt.
(5) Misgreep. Uitgedaan ‘ne’, om te vervanghen door ‘Ne’.
(6) Misgreep: ‘all’ stond er, en 't is uitgedaan.

van[1] houden tyden gheploghen es Voort van allen den apporten proffyten ende incommen ter cause van indulgencien deuocieñ processien sermoenen ofte andersins ter voors.[2] capelle incommende zal tofficie van onser fabrycke hebben de rechte heltsceede ende dander heltsceede de voors. ghilde Voort waert ooc zoo dat in de voors. capelle eeneghe pardoenê vercreghen worden ende datmen daer zeinde met eeneghen Reliquien zo zullen die vander voors. ghilde of die daar of tlast hebben zal van onser fabrycke weghe ende van der voors. ghilde al tghelt datter incommen zal steken ende besteden in eene busse ende alle andre zakene te wetene was vlas of dies men daer ghiften zal in eene kiste of co*n*fre sluutende alzo wel de voors. busse als de kiste met tween sloten van welken wij hebben zullen den eenen slotele ende de ghilde den anderen omine ter zeluer busse kiste ende co*n*fre ghesaemder handt te ghane alst ons lieden ghelieuen ende goeddyncken zal. Ende tapport daer gheuonden alf ende[3] alf te deelene ITEM WANNEER datmen sermoenen doen zal ter begherte vander voors. ghilde vanden conqueste ende almoesenen diemen vercrijghen ofte ontfanghen zal binnen ofte ter cause vand. voors. sermoene zo zal de selue onse fabrycke hebben deen heltsceede behouden dies dat vander helt vander voors. fabrycke vp datt*er* zo vele incame de helt vanden salarisse van den predicare zal worden ghedefalquiert ende ofghetrocken ITEM DE VOORS. ghilde wort ghehouden te betalene teeweghen daghe alle jare twaalf[4] *g*. vlaemscher mu*n*te ten profyte vand*er* zeluen fabrycke van onzer kerke teener zeker Rente Voort zullen zy ghehouden zijn te betalene voor water wyn ende broot daermen de messen mede celebreren zal jaerlicx ooc twaelf g*r*. Ende bouendien te onderhouden de glaseveinsters vander voors. huerlieder capelle altoos[5] de voors. veinsteren beteren*de* ende niet arghen*de* zonder cost of last van onser kercke voors. Item van ludene en van tghuene dat den costre angaet zal de zelue ghilde conuenieren ende ouercommen metten voors. costere ten bewysene van ons deken ende capitele voors. Waert ooc zoo dat yement van der voors. ghilde begheerde Inde voors. capelle begrauen te zyne tware manlic of vraulic persoon boúen de[6] veertien jaren houdt wesende zo zal hij daar mueghen begrauen wesen behouden dat hy fonderen zal twyntich g*r*. tjaers om een jaerghetyde in onsen choor eruelic te doene ofte daar [fol. 192 v°] vooren betalen der officie van onser obediencie twyntich pond*en* parisis In ghereeden pennîghen ende kynderen beneden de veertien jaren die daer begrauen worden zullen ghehouden zyn in de heltsceede vander voors. somme te weten x *gr*. tsiaers te fonderene of *v g*.[7] te legghene ende te

(1) Misgreep: ‘oud’ uitgedaan, en verbeterd in ‘houden’.
(2) Misgreep. Een ‘d’ uitgedaan.
(3) Misgreep. Er stond reeds ‘h’, wat is doodgedaan.
(4) Misgreep. 't Werd eerst gesteld ‘XII’, dan doodgedaan.
(5) Misgreep. 't Stond ‘bet’, uitgeschrabt.
(6) Misgreep. 't Was eerst ‘XIV’, dan gedempt.
(7) Ik gis het zoo.

betalene tien pond*en* par. in ghereeden ghelde behouden nochtan elcx Rechte van sepultuere up datter yemend binder zeluer capelle begrauen ware of begrauen worde ende van zulken Rechten suffisant betooch dede bij onsen brie*u*en of anders maer en word niet gheoorlooft der voors. ghilde of die van diere Regiment ende ad*mis*tracie nv hebben of hebben zullen hier naermaels an of in mueren of pilaren vander zeluer kerke van sinte Jans te brekene of te hauwene zonder ons weten ende consent ENDR waert bij alzoo dat in naercômende tyden eeneghe zwarighede difficulteit ghescil ofte twyfelynghe ter cause van desen ende van al tghuene dies voors. es gheuiele ofte ghesciede zo zal van dien ende als de interpretacie moderacie declaracie verclaersynghe ende verstannesse gheopent ghedeclareirt ende ghetermineert worden by onslieden deken ende capitele voors. In kennessen van desen zo hebben wy dese onse voors. letteren beseghelt metten grooten zeghele van onser kerke. Ghegheuen te brugghe in ons capitele den achte en twyntichsten dach van hoymaent int jaer ons Heeren Dusent vierhondert viere ende tachentich.
s.s.
Per caplm.
[Concordat] B. Mys[1] *met naamtrek*.

Uit dit stuk meenen we te mogen besluiten dat de gilde van s. Ontcommere, of liever van s. Roclius en s. Ontcommere, aldaar reeds een tijd bestond vooraleer ze haar altaar bekwam.

En waaromtrent stond dit altaar?

Heer J. COLENS [= JC.] heeft voorheen een onderzoek ingesteld over den buiten en den binnen van de s. Janskerk[2]. Had hij echter toen ons bovenstaande stuk gekend, hij ging 't een en 't ander hebben kunnen voegen bij dat wat hij erover geboekt heeft.

't Is te weten, dat de kerk bestond al vanuit de XIIIe eeuw[3], en waarschijnlijk met één beuk. Is ze vermeer-

(1) Balduinus Mys was, op het einde der jaren 1400 (dus tijdgenoot van de bovenstaande overeenkomst): 'presbyter Tornacensis, publicus apostolica et imperiali auctoritatibus, venerabilisque curiae episcopalis Tornacensis notarius juratus' zooals hij links en rechts zegt van zijnzelven in ons *Reg. Cop. S. Don.*, alsook in stukken te vinden bij GILLIODTS *Inv. Arch. Br.* bd. VI, bl. 281 en 312.

(2) J. COLENS, *L'Église Saint Jean à Bruges. Ses tombes polychromées* - Annal. Émul. Brug. 1891, bd. XLI, bl. 223-339, met afb.

(3) JC. *ald.* bl. 253, steunende vooral op 't romaansch-achtig uitzicht (*evend.* bl. 256) ervan, volgens Marcus Gheeraert en zijne kaart; steunende ook op GILLIODTS (*Bruges anc. et mod. Plan... Deventer...* [als boven, bl. 53, opm. 3] bl. 51) die echter zijn bronnen niet aanwijst.

derd geweest, en met een tweeden beuk[1] voorzien, omtrent 1430? 't Kan zijn, aangezien[2] men spoor vindt van buitengewone groote onkosten aan de kerke gedaan in dien tijd. In alle geval ze is dan blijven meegaan tot in 1611; toen is de toren op een nacht[3] ingestort, terwijl het overige van den bouw stond om in stuiken. Sedertdien heeft men niet meer gestopt van aan die bouwvallen te herstellen, en te kramen en te blijven kramen, tot in 1786, wanneer men alles voorgoed heeft moeten afbreken[4].

Van de kerke, zoo ze was na deze herstelling, heeft JC. in zijn werk, een grondteekening uitgegeven, geheeten: (Pl. 1.) *Plan de la chapelle St Jean à Bruges vers la fin du XVIIIe s.*[5]. Deze grondteekening zal ons dienstig zijn, 'k en zegge niet rechtstreeks, maar onrechtstreeks tot vergelijking. 't Is trouwens te peizen dat de herstelde kerk, voor grondvesten en voor algemeene bedeeling van muren, zal opgetrokken geweest zijn uit de grondvesten en voetingen van de oude muren[6]. Dit immers als werk, was het goedkoopste. En we weten dat de herstellers naar goedenkoop hebben uitgezien[7].

Alsdan andere teekeningen van de kerk, van 't uitwendige dezer, bovendien van de oude kerke nu (deze van vóór 1611) bestaan er ook[8]; nochtans enkelmaar één

(1) Er bestaat zelfs een overlevering dat er drie beuken geweest zijn. JC. *ald.* bl. 251, opm. 1.
(2) *Evend.* bl. 255-256.
(3) Van 25^{n} tot 26^{n} in Schrikkelmaand. *Evend.* bl. 298.
(4) *Evend.* bl. 309.
(5) Overgenomen uit kanonik DE MOLO's *Collection de plans, tombeaux, épitaphes, pierres sépulchrales, blasons funéraires se trouvant autrefois dans l'église cathédrale de S. Donatien à Bruges*. Hs. 595 uit Stads Boekenzale.
(6) De ingang echter schijnt lichtergemaakt geworden en meer naar den midden gebracht, en het koor is afgerond geweest. Wat toch ook niet een meerder on kost was, dan geheel den toren te hermaken en het koor vierkantig uit te werken. En deze herstelde kerk mat alsdan een 11 m. op een 8 m. (*Evendaar* bl. 224). Zal de oude kerk ook 10 tot 12 m. (zonder den toren) gemeten hebben op 8 m.?
(7) *Evend.* bl. 298-309.
(8) *Evend.* alom.

ervan is duidelijk en volledig genoeg om ons te kunnen baten. 't Is deze van Marcus Gheeraert, afgenomen vanop zijn beroemde kaarte[1]. Ze dagteekent dus ten laatste uit 1562. Deze teekening heeft een gave, nl. de bekende stiptheid van MG.'s aanwijzingen[2]. Doch ze heeft voor ons ook een nadeel; t.w. dat ze voorstelt den noordkant der kerk, als we integendeel den zuidkant behoeven. We gaan ons ermee moeten verhelpen over dat 't gaat.

De kerk stond met het koor in 't oosten, en den toren tenden de kerk in den westen.

Op de gemelde kaart van MG. staan twee beuken, alle twee evenhooge, en ook evenlang (welverstaan als men, vanvoor den noordbeuk, den toren wegpakt). De noordbeuk is er op zijn geheel, en schijnt één stuk van breedte met den toren; onder dezen komt de endeldeure, gevende in den westen. Dan van den zuidbeuk ziet men het dak, welke koorwaarts stopt tegen een platten gevel, juist gelijk 't dak van den noordbeuk. Uit dit alles zou men zeggen dat deze noordbeuk geweest was eigenlijk het eerste oorspronkelijk kerkje; en de zuider-'zyde' zal geweest zijn de bijgebouwde kant. Dezelfde zuidbeuk op de kaart en komt niet vooruit, samen met en langs den toren; bijgevolg hij bleef eindigen daar waar hij eraankwam[3]. - De kleinigheden nu. Twee dakvensters kijken met hunnen top uit aan den zuidkant, schoone de weergade van de twee die we zien op hun geheel aan den noordkant; waaruit ik besluiten durf dat

(1) Ze werd weergegeven door JC. *ald.* op bl. 250.

(2) JC. (*ald.*) zegt ook van MG. dat hij is: 'apprécié pour la minutie de ses détails, ainsi que pour l'exactitude et les soins apportés à son exécution'. Doch niet blindelinge te overdrijven! Die kaart is onbetwistbaar-en-vooraf minder-stipt dan een lichtprente het ware geweest. ('Malum ex quocumque defectu' zegt de wijsgeer; welaan b.v. een kleinigheid die onze zaken hier eenigszins aangegaan heeft: MG. steekt, in den noordmuur van de Speelmanskapel, vier vensters... wat onmogelijk zijn kon, ingezien immers de lengte van den nog-bestaanden muur. Zooveeltemeer daar inderdaad de zuidmuur ertegenover werkelijk maar drie vensters bevat en geen vier.)

(3) Deze meening acht ik bevestigd doordat we een dergelijke schikking ontwaren aan de herstelde kerk (op de bovengem. grondteek.).

in 't algemeen, vensters en deuren zuidwaarts beantwoordden aan deze vanin den noordmuur. Dus als volgt: weggaande van den toren kant, d.i. van den westen oostwaarts op, eerst een deurken (de ‘zuudduere)’ met een klein vensterken erboven, en dan verderop twee groote vensters; en de twee dakvensters pasten alsdan tusschen deze drie openingen.

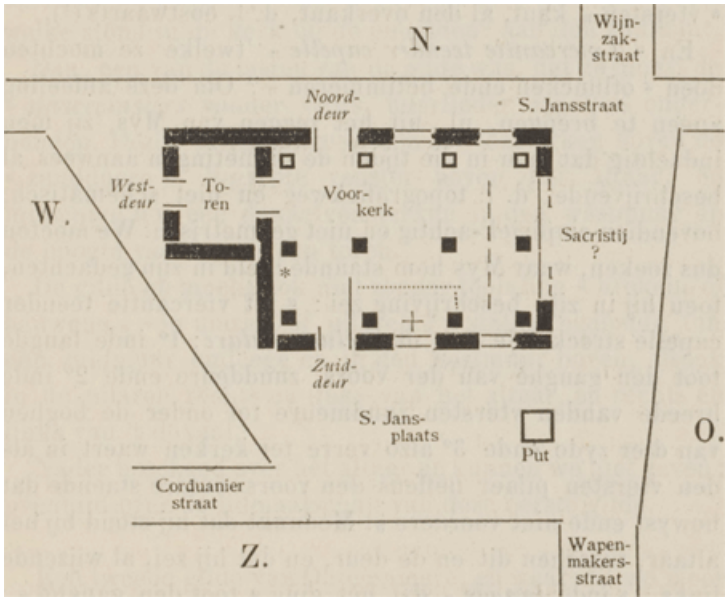
't En is dus niet te verwonderen dat we vernemen uit de beschrijving van de ‘conduiten, moederfonteinen ende fonteinen vander stede [van Brugge]’[1], dat er water te putten was ‘*voor de duere van de zuudzide vander voors. kerke*’[2], dat er bijgevolg aldaar oprecht een deure was omtrent den stadswaterput. Aan een anderen kant die ‘*zuudduere*’ en stond daarom niet vlak voor dezen put; trouwens op de bovenvernoemde grondteekening van de nadien-herstelde kerk, kan men inderdaad de krage van den put aangeduid zien, doch zoodanig oostwaarts op, dat de put eerder achter de kerk uitkomt dan ernevens. Bovendien temeer peis ik dat de ‘zuudduere’ zat, zooals daareven de uoorddeure, nl. aan 't wester-einde, omdat 't me schijnt dat anders de bovenstaande oorkonde dienaangaande kwalijk opgesteld en schier onvatbaar zijn zou... in 't bezonder omdat deze ‘zuudduere’, blijkens die oorkonde, moest staan in de ‘voorkerke’, met oostwaarts dannog een pilaar, en een altaar, en weer een tweeden ‘vtersten pilaer’, ook allemaal in de voorkerke.

Wat den binnen betreft? Het kerk ruim zal een vierhoekig vlek geweest zijn: (daargelaten den toren) een drietal keeren zoo lang, en allichte tweemaal zoo breed als de toren zelf, welke vierkantig was. Welverstaan, we hebben 't boven vernomen, de kerk bestond waarschijnlijk inden beginne uit maar één beuk, van de wijdte van den toren; doch een tweede beuk, misschien een ook-zoo breed, werd

(1) Uit den *G heluwenbouck* (losse verzameling allerhande stukken gaande van 1279 tot 1567: GILL. *Inv. Arch. Br. Introd.* bl. 36).

(2) *Gheluwenbouck*, f° 227vo. De tekst staat overgedrukt: tendeele bij JC. *ald.* op bl. 258, en heelemaal bij GILL. *ald.* bl. 433.

erbij aangebracht in 't vervolg. - Uit deze gedane veranderingen besluit ik dat er nu dus ook '*pilaren*' waren gesteld geweest, nl. ten minste onder de nieuwe middengote, daar waar voordien de gewezen uitgebroken zuidmuur gestaan had. Ten anderen in ons stuk boven, is eveneens sprake van een 'pilaer neffens den voors. outare' welke zelf te vinden was 'neffens der zuuddeure'; zoodat ik insgelijks mag spreken van 'pilaren' die grepen in de muren, allerminst in den zuidmuur. Deze pilaren stonden tusschen deuren en vensters, 't is klaar; en bijgevolg waren of met achten, of getwaalven (getwaalven indien er ook stonden tegen den noord muur).

VERONDERSTELD BINNENSTE DER OUDE S. JANSKERK TE BRUGGE: metende (zonder den toren) 10 tot 12 m. × 8 m. (?)
't Vakje binnen de stipjes (....) ware het beluik, en 't kruiske zou verbeelden het *altaar* der gilde van s. Rochus en *s. Ontcommere*.

Dit pilarenspel wordt nogmeer aannemelijk, als men bepeist dat er '*boghen*' in 't gewelf zaten; immers aangezien daarvan gehandeld wordt in ons bovengedrukte oorkonde.

Aan de ‘zuuddeure’ en zeker langs den westmuur heen, liep er een ‘*gangh*’. Eerst vroeg ik mij af, of deze niet was een houten brugsken onder de gewelven dwarsdoor den zuidbeuk, weetwel om naar de zolderingen te gaan; trouwens dit is er wel geweest in veel vroegere kerken alhier, nogalveel zelfs al hun zuidkant, met een traptorentje ernaartoe van al buiten. Doch in ons stuk is er sprake een ‘docxael’ te doen maken ‘bouen den voors. ganghe’, en dus zal deze gang liever een effenvloersch afgeluikt doorloopje geweest zijn, vanaan de ‘zuuddeure’ tot wat-innewaard.

En 't *altaar* zelf thans? Stond ‘inde voorkerke neffens der zuudduere ande oostzyde’; met een ‘vtersten pilaer’ ernevens, m.a.w. tusschen twee pilaren: een aan den kant van de deure, d.i. westwaarts, en een al den ‘vtersten’ kant, al den overkant, d.i. oostwaarts(1).

En ‘'t *viercantte teender capelle*’ 'twelke ze mochten doen ‘ofluucken ende betimmeren’? Om deze afdeeling aneen te brengen, nl. uit het zeggen van Mys, zij men indachtig dat men in die tijden de uitmetingen aan wees al beschrijvende, d.i. topografiekweg en niet schematisch, bovendien empiriek-achtig en niet geometrisch. We moeten dus zoeken, waar Mys hem staande hield in zijn gedachten, toen hij in zijn beschrijving zei: ‘int viercantte teender capelle streckende *van den zeluen outare*: 1° inde langde toot den ganghe van der voors. zuuddeure ende 2° inde breede vanden vtersten zuudmeure tot onder de boghen van dier zyde ende 3° alzo verre ter kerken waert in als den vtersten pilaer neffens den voors. outare staende dat bewyst ende niet voordere’. Medunkt dat hij stond bij het altaar, tusschen dit en de deur, en dat hij zei, al wijzende links: ‘inde *langde*’ dat het ging ‘toot den ganghe’; dan al wijzende vanbachten-hem-weg naarvoren: ‘inde *breede*’ van den ‘vtersten’ of buitensten kant van den

(1) JC., die weet van zes altaren in de latere kerk geweest, spreekt van twee ter eere van O.L.V., waarvan een stond werkelijk ‘au côté gauche du choeur’ (*ald.* bl. 281, met aangewezen bron), en dat zeker wel hetzelfde was als 't onze-hier.

zuidmuur, tot onder de ‘boghen’ en das tot het midden alverre (niet van den beukvloer, die tendeele bezet was met het altaar, maar) van de zuidbeukruimte; en als hij dau rechts keek, gekeerd met zijnen rug naar de deur, dat hij erbij zei: ‘alzo verre ter kerken waert in’ tot den ‘vtersten [ttz. versten] pilaer neffens’ dezen ‘outare’, d.i. tot aan den pilaar die stond al den evangeliekant van dat altaar. - Miek dit vlek aldus een vierkant uit, gemeten? Dit was de zake niet; 't was vierhoekig en 't geleek aan een ‘vierkant’... wat voldoende was.

‘Bouen den gangh’ van de ‘zuudduere’ mocht de gilde een ‘*docxael*’ doen maken. We hebben ervan (bl. 92) gesproken. In de latere kerk ook is er een doxaal geweest, alachter ‘au-dessus de l'entrée [principale]’[(1)], namelijk met een draaitrap opwaarts (verbeeld door ons sterreken), welke stond in de kerk bij de endeldeur aan den zuidkant.

Dan, een van de lasten van de gilde was, dat ze moest de ‘*glaseveinsters* vander voors. huerlieder capelle’ onderhouden. Dezen zullen geweest zijn: 't vensterken boven de ‘zuudduere’, 't groote venster boven het altaar, en misschien nog een doxaalvensterken in den westmuur op de hoogte van dat uit den toren.

De gilde en mocht ook niet zonder toelating ‘brekene of hauwene’ ‘in muren of pilaren’; steller bedoelde 't in den zuidmuur omleege en in den westmuur boven, alsook in de pilaren rechts en links van het altaar, en rechts en links van 't doxaal.

Nader bescheed over het altaar en kunnen we niet geven; evenmin over de lidmaatschap van deze eerste gilde.

Een tweede gilde van Ontcommere, en waarvan we meer wetende zijn, was een gewezen genootschap uit S. Salvatorskerk[(2)].

(1) JC. *ald.* bl. 224, steunende op de grondschets van DE MOLO.

(2) [GG.] in meergemeld opstel van Ad. D.W. heeft (op bl. 170, opm. 1) daaruit een gissing opgevat en geuit als volgt: ‘Heeft men gelijk elders nog, zegt hij, de oude, gebaarde, gekruiste Sinte Outcommere niet miszien voor eenen *Sint Salvator*. Ontcommeren = salvare... en van daar S. Salvatorskerke’?
Inderdaad aan Ontcommere zijn bidsteden toegewijd geweest, welke soms en welke soms-niet medeen ‘Salvator’ werden geheeten, en wederzijds. Te Montreuil s/m (PdC.) is er een kerke die heet *Ste Sauve* (verneem ik van Heer de Flou, die daarover ingelicht werd door Heer Hoger Rodière verblijvende aldaar). SL. (*ald.* bl. 13) spreekt van eene, gesticht door Karel den Groote ter eere van *S. Liberata*, immers in Aquitanië (vgl. boven bl. 38, opm. 4), waaruit daaromheen ontstond de stad *Ste Livrade.* Hij noemt nog een kapel (*ald.* bl. 64; vgl. boven bl. 39, opm. 3) te Saalfeldt ‘gebouwd ter eere van St. Salvator en S. Katharina’ t.w. in 1379, en welke in 1383 genoemd staat *Sinte Gehulfin*. Weer een kerke vermeldt hij (*ald.* bl. 65), gelegen ‘op den Hülfenberg in het Eichfeldt’, geheeten in 't duitsch ('t jaar 1352) ‘mine Herren *Sinte Hulfen*’ en in 't latijn ('t jaar 1367) ‘Eccl. *Salvatoris nostri Jesu Christi*’. Naar verder voorbeelden heb ik niet gezocht; wat niet belet dat er wellicht wel nog overzijn.
GG.'s gissing is gewaagd, ja; maar oprecht niet onredelijk. Hoe heette onze brugsche kerk, zoover als men weet? ‘Primitivement, zegt J. WEALE (*Br. et ses env.* 4e uitg., bl. 81), chapelle *dédiée* à la Sainte Vierge, cette église fut, en 961? érigée en paroissiale sous le *titre* de Saint-Sauveur, avec saint Éloi et saint Wulfran pour *patrons* secondaires?’ Waarop dit zeggen allemaal steunt, tot hoeverre het te betrouwen valt, en hoedanig te verstaan, heb ik niet kunnen onderzoeken. Is nog een vraagstuk uit de duizend, betreffende Brugge's verleden, her te bespreken eens door een of anderen die op-zijn-brugsch-gezeid ‘aan de source is!’ Iets wat me ondertusschen verdacht voorkomt, is dat, *van patroonswege* de ‘terminus a quo’ O.L.V. is, de ‘terminus ad quem’ ss. Elooi en Wulfran, en *van titelswege* de gebruikelijke naam ondertusschen ‘S. Salvator’ ‘parochia S. Saluatoris’ [te vinden onderander in het beroemd (betwist en toch waarschijnlijk echt) diploma genaamteekend van Arnold den Oude, en gejaarteekend uit 961. 't Staat nl. in GILL.'s *Coutumes des Pays et Comté de Flandre*. Brux., bd. II, 1887, bl. 7]. Zouden die ‘termini’ wel van kerkswege ontstaan zijn, en de S. Salvatorstitel van volkswege?... zoodat GG. alreeds gemakkelijker zou kunnen gelijkhebben?

Heer FD. zegt: ‘elle est vénérée à Bruges dans l'église cathédrale’[1]. Ze'n doet, nu en wordt ze het nietmeer; maar ze is 't geweest.

(1) FD. *Le S. Viaire* (*ald.*) bl. 103, hlfz. 1. Hij steunt, zegt hij, op ‘communications manuscrites de M. le baron Albert van Zuylen’. Er is voorzeker een misverstaan in 't spel. Misschien heeft Heer Vrijheer AvZuylen overgeschreven uit K. VERSCHELDE's *Rues*... (bl. 79) enkel de woorden ‘vénérée dans l'Église S. Sauveur’, daarlatende de andere woorden die volgen t.w. ‘à la fin du XVe s.’. Heer Vrijheer AvZuylen weet immers wel dat er op onze dagen, geen zulke eeredienst bestaande is in S. Salvatorskerk te Brugge.

Vroegerdagen werd Ontcommere vereerd in onze kerk, nogal druk zelfs. Kerkrekeningen zijn er van S. Salvators, die daarvan getuigen.

En wel te weten, de kerkrekeningen, die aldaar nog overblijven, beginnen enkel in '1481'[1], 'zichtent 's maendachs naer den tweesten zondach na paesschen 1481 tot den zelfuen maendach- - - [van 't volgende jaar]'[2]. Ze loopen dan aan tot 1502; ontbreken verder tot aan 1509, jaar waarvan ook de rekening nog overis, en waarachter weerom een leemte komt tot in 1526[3].

Daarin staan aangemeld ten eerste: inkomsten van de 'appoorte ende de heltsceeden vande bussen vande ghilden'. KV. heeft eruit aangestipt '*de busse van s. Oncommere*' voor 1481, 1484, 1490, 1491[4]; hij mocht hetzelfde doen voor 1482[5].

Dan een tweede slag inkomsten komen daarin voor, en bestaan uit rechtstreeksche betalingen van 'bezetten' of andere lasten, te keeren door gilden en houders van altaren. In 't eerste geval daareven stonden enkel genoemd 'bussen [van ghilden]' die uithongen ter eere van heiligen; hier echter worden meer bij name bepaald én de altaren én de gilden waarvan de kerk moest ontvangen. KV. haalt eruit aan een belangwekkenden tekst uit 1483-'84[6]. Z.E.H. Duclos heeft er mij nog twee andere

(1) J. WEALE, *Br. et ses env.* 4e uitg. bl. 108. K. VERSCH. *De Kathedrale van S. Salvator te Brugge*. Geschiedkundige beschrijving. Brugge, Gailliard, 1863, bl. 119.
(2) Uit aanteekeningen van Z.E.H. Duclos.
(3) KV. *Kath. S. Salv*. bl. 115, opm. 1.
(4) KV. *Rues... Bruges*, bl. 79, opm. 1. Voor 1481 '- - was gheruumpt de busse van sint *Ontcomere*'. Voor 1481 '- - was gheruumpt de busse van sint *Ontcommeghe*'. Voor 1490 en 1491 '- - de busse van sint *Ontcommere*'.
(5) Z.E.H. Duclos bezorgde uit de rekening (22-IV-)1482 tot (14-IV-)1483 nog het volgende uittreksel: 'was gheruumpt de busse van sint *Onōmere*. Ontfaen van der kercken deel van sint *Oncomere* busse 7 gr.'
(6) KV. *Rues evend.* 'Ontfaen van den deken ende zorghers van sint *Ontcommere* ende van sint Angnieten - -'.

bijbezorgd uit 1482 en 1485-'86[1]. In deze drie teksten staat *s. Ontcommere* weerom vermeld, met daarbij 'tzij een *altaar* ter harer eere, 'tzij een *gilde* (duidelijk of onduidelijk haar toegekend).

Welkeen was dit altaar, en welkeene deze gilde?

1° Dat altaar welke in 1481 heette ‘ten outare van sint Augustin’, heet in 1482 ‘ten outare van sint Augustin en sinte *Oncomere*’; al is 't dat de gilde in die twee jaren dezelfde blijft, nl. de gilde is van de ‘*biervoerders* van de maerct’.

2° Daarna hooren we van den ‘deken ende zorghers van sint *Ontcommere* ende van sint Angnieten’ t.w. in 1483; en die zullen ookal dezelfde zijn als deze uit 1485-'86, nl. van ‘ste Agniete en ste *Ontcōmighe* die de ghilde van de *biervoerders* houden’. Deze laatste bepaling ‘die de ghilde van de *biervoerders* houden’ brengt ons ongetwijfeld terug naar de *biervoerdersgilde* ‘van de maerct’ uit 1481 en 1482. Men merke op dat in 1483 s. Augustin weg is van 't altaar (en nooit meer erop terugkeert). S. Ontcommere echter is nu eropgebleven en s. Agniete is er bijgekomen.

3° Hiermee geraken we nu aan 1490, waarvoor vermeld wordt de ‘deken van de ghilde van sinte Agniete die de *biervoerders* houden’[2]. Blijkbaar nog dezelfde gilde. Ooknog aangebleven op het altaar is s. Agniete; is verdwenen ‘s. Ontcommere’. Men wille nochtans indachtig wezen dat er nog een ‘busse van sint *Ontcommere*’ overis binnen datzelfde jaar 1490, almede nog eene in 't volgende jaar 1491 (benevens een andere van ste Agniete)[3].

(*'t Vervolgt*).

(1) Voor (12-II-)1482: ‘Item de biervoerders van de maerct die huerlieder ghilde houden zyn ten outare van sint Augustin en sinte *Oncomere* hebben betaelt voor tbezet van Antheunis van de Moere 2 sch. gr.’. Voor (18-IV-)1485 tot (10-IV-)1486: ‘ste Agniete en ste *Ontcōmighe* die de ghilde van de biervoerders houden’.

(2) Mij aangewezen door Z.E.H. Duclos.

(3) Rekening (18-IV-)1491 tot (7-V-)1492 ‘Ontfanc van de bussen - - - van St. *Oncomere* - - - ste Agniete’ (mij vermeld door Z.E.H. Duclos).

[Nummer 7]

De gewezen muurschildering uit de Speelmanskapel te Brugge

Met een algemeen woord over S. ONTCOMMERE TE BRUGGE (*Verv. van bl. 96*).

4° In de rekening van 1497-'98 staat voor de eerste maal het altaar toegekend aan s. Godelieve(1). 'Tzelfde altaar? ja. Want in 1530 komt het weerom vóór in de rekeningen als ‘den autaer van sinte Agniete *en* sinte Godelieve...(2)’, alhoewel nog in 1547 (lijk in 1502(3)) als ‘den hoūtare ende ghilde van sinte Angniete’(4). En, in 1497, is 't ook ten dienste van dezelfde gilde? Ja 't. Zelfs de beschermheilige ervan is voort ‘*Ontcommere*’, nog in 1512, (we gaan 't gaanzien op bl. 109). En de leden ervan? Zijn evennog de biervoerders, nu genaamd ‘*keyt-*’ of ‘*kuitevoerders*’. Evenwel

(1) Uit de aanteekeningen van Z.E.H. Ad. Duclos.
(2) Aanteek. A Duclos.
(3) Aanteek. A Duclos.
(4) Namelijk in een stuk dat we verder uitgeven (op bl. 100).

't altaar in 1530, wordt niet meer ‘gehouden’ door de biervoerders alleen, doch samen door de ‘aerbeyders van der wulfhaeghe *ende keytvoerders*[1] [voort “van de maerct”, peis ik]’. In 1547[2] (ook voortnog tot in 1551[3]) is 't door ‘de vaetspoelders *keytvoerders* ende Aerbeyders vande groote maerct’.

Men ziet het: het altaar, toegewijd eerst aan s. Augustijn, dan aan s. Augustijn en s. Ontcommere, [verder aan s. Ontcommere ens. Agnes], weer aan s. Agnes en s. Godelieve, en waarschijnlijk aan s. Godelieve gebleven[4] was immer hetzelfde (namelijk t^{k}. 19 op 't ‘*Hedendaegsch plan van s. Salvator's kerk met de autaren bestaende vóór den inval der Geuzen*’[5] gemaakt door KV. en uitgegeven in zijn boek *Kath. S. Salv.*); 't is 't altaar dat stond onder 't tweede venster van den noorder-zijbeuk, geschoord tegen den tweeden muurdrummer, en dus binnen den eersten insprong van den muur, links van den inkomer als hij ingaat aan

(1) Dit zijn de biervoerders weer. “Keyte” in 't algemeen was bier, veelal nochtans vreemd bier, maar daarom geen gemeen bier. Er bestond ook “brugsche keyte”. Vgl. E. GAILLARD *Glossaire Flamand* op 't w. “keyte” (bl. 364-365, en bl. 878 in 't bijvoegsel). Vgl. nog E. VLIETINCK *Het oude Oostende* (als boven bl. 51 opm.), bl. 150-154.

(2) KV. (*Kath. S. Salv.* bl. 245 opm. 56) zegt dat 't was in 1545, steunende op 't ‘*Mentoriael van oude costumen, ad annum 1545*’. Echter in de handvesten van s. Salvator's bestaat er maar één zulkdanig ‘Memoriael’, 't gaat over stukken en geheurtenissen van 1540 tot 1565; en daarin komt er niet één tekst vóór uit 1545, ten minste waarin spraak is van onze gilde. Wel integendeel komt er een in vóór uit 1547; en deze tekst is 't, die door KV. ongetwijfeld bedoeld werd, en welken we verder (op bl. 100) gaan overdrukken.

(3) 't Is KV. (*ald.*) die dit staande houdt voor 1551, zeggende dat hij 't weet uit de kerkrekeningen over dit jaar. Maar deze rekening is thans op den dool.

(4) Vermits het s. Godelieve is die op 't altaarstuk verbeeld werd (vgl. KV. *ald.* bl. 245). Dit stuk ‘zich heden [1863] nog [sedert den brand van 1839] bevindt onder den toren’ (KV. *ald.*); of liever thans [1913] hangt in de h. Barbarakapel boven de deur der sacristij: 't werd gemaakt door vader van Oost (1600-1671). meenens KV. (*ald.* bl. 59) en ook J. Weale (*Br. et ses env.* 4^{e} uitg. bl. 84).

(5) Met zorg opgemaakt zooals alle werk van KV., doch hier zonder rechtveerdiging of bewijssprake bij. Vgl. *ald.* bl. XII: ‘[T^{k}] 19 *Sinte Agnes*. Biervoerders, vatenspoelers, enz.’.

den noordwestkant. ‘Boven de plaatse[1] die door het altaarstuk moest bekleed zijn [ten oosten op den muur, ontdekte men in Koornmaand 1871] eene bruinroodverwige schilderingen’. Ad. D[uclos] beschreef ze als volgt: ‘Zij is langs den bovenkant afgezet met een zwarte linie, die alonder in bekken geschilderd is. In elken hoek, opwaarts, staat er een Arbeider verbeeld, dragend eenen zak op de schouder dewelke langs beide kanten toegeknoopt is[2]. Elkeen van deze Arbeiders is 31 cent. hoog’.

Deze vondst herwekt in den geest het laatste tijdstip onzer gilde. Aanvankelijk, uit 'tgene we even zeiden, weten we dat de kern der gilde *biervoerders* waren; daar zijn bijgekomen nadien de ‘aerbeyders van der wulfhaeghe’ (alleen erbij vermeld in 1530), dan deze ‘vande groote maerct’ (alleen, met de ‘vaetspoelders’, erbij vermeld in 1547). De *biervoerders*, aangemeld nog in 1551[3], hebben eindelijk de kerke verlaten na den inval der Geuzen in 1580[4]. De ‘vaetspoelders’ meegenoemd in 1547, en misschien bedoeld onder de ‘wasschers’ uit 1512 (welke we op bl. 109 in een andere oorkonde gaan tegenkomen), zijn er in- en uitgerocht, ik weet niet hoe. Maar de hoofdzakelijke opvolgers der biervoerders, warende *arbeiders*. Hier is geen twijfel aan. De arbeiders (ook? genoemd ‘beuterdraghers’ in 1512) zijn op hunne heurt zelve geworden de kern en het hoofddeel der gilde; en deze gilde is in die kapelle gebleven ‘tot verre in de jaren 1800’[5].

Men zal opgemerkt hebben dat we lijk-een-opvolging onderstellen tusschen twee benden van ‘Aerbeyders’, alsof er zou een oogenblik scheiding geweest zijn tusschen

(1) AD. D[UCLOS]. *Vondels en Vindevogels*, in *Rond den Heerd* 1871, bd. VI, bl. 328.
(2) Vgl. daarbij 't wapenschild van de kalkdragers (JG. *Amb. Ner.* taf. 5 en bl. 88).
(3) Wetens KV. als boven.
(4) KV. *ald.* bl. 197, opm. 6, steunende 'k weet-niet-op-wat.
(5) Met nog een s. Godelievemis in 1827 (KV. *ald.* bl. 245, opm. 57).

deze ‘van der wulfhaeghe’ en deze ‘vande groote maerct’. 't Is omdenwille van 't volgende stuk[1]:

> [Bl. VI, r°.] Zondach[2] viere In september vichtiêhondert zeúenveertich, zo compareirden Int kerckmeesters camerkin binnen der kercke van sinte Salúators In brúgghe Claeys de ghijspere dekene Pieter van wambeke ende Lúck bloothacker, zoorghers vanden hoūtare ende ghilde van sinte Angniete, die de vaetspoelders keytvoerders ende Aerbeyders vande groote maerct honden binnen der voorn. kercke, de zelue vervanghende huerlieder medeghesellen, de welcke persoonen bleūen schuldich de voorn. kercke bij slote van Rekeninghe als Reste van Apoorte van vier scellin. grooten tsiaers die zij Jaerlicx gholden, zessentwintich scellinghen groōn, die zij belooft hebben te betalene bij twee scellin. grooten tsiaers zijn met de voorn. vier scellinghen Jaerlicx zes scellin. grooten, die zij betalen zūllen Dertien Jaeren lanck, waerof het eerste Jaer en. zes scellin. groten vallen ende versch*in*en zal Sinte Angniete daghe eerstcommende, Ende Alzo voort van Jaer te Jare, tot de vulder betalinghe Ende thenden vande voorn. dertien Jaren, zo en zūllen die vander voorn. ghilde Jaerlicx niet meer betalen dan vier scellin. grooten, gelick zij van hoūden tijden ghedaen hebben.

Men hoort het: de gilde is ‘*van hoūden tijden*’ immer dezelfde, met de *biervoerders* als gronddeel; de ‘aerbeyders van der wulfhaege’ daarbijgekomen (en daarbij vernoemd in 1530), zullen schulden hebben gemaakt en omtrent 1546 achtergebleven zijn. Zoodat deze ‘vande groote maerct’

(1) 'k Heb het overgenomen uit 't ‘*Memoriael vande oude Costumen end. Nieuwe Ordonātien vander Collegiale kercke van Sinte Salvators In Brūghe* [1540-1565] (Handv. S. Salv. X, 13; hs. kl.-fol.-boek in papier, met daarin: huiselijke schikkingen voorde kerkdienaren, 'tzij reeds-toegepaste in geheurde plechtigheden, 'tzij algemeene voor dagelijksche of weleens-mogelijke toevallen).
't Ware te wenschen dat de handvesten van s. Salvators' eens mochten stelselmatig ontzolderd, ontgrijmd, ontschimmeld, verlucht, gedroogd, gekast en geklast worden... zoodat er daar een keer een mensch kan in kijken met moete, met ten minste zooveel voldoening als de muizen.

Mijne opzoekingen in die kostelijke handvesten heb ik niet kunnen doordrijven. Bij al wat hierboven staat, was veel nog te vinden en te voegen daaruit, ik ben ervan overtuigd; maar 't en was er niet doorgerakelijk. Vooreen troost toch heb ik vernomen, dat Z.E.H. Duclos een oogsken heeft op een ruime plaats in 't nieuw kapitel, om daar die schatten te bergen... of liever om ze er bloot te leggen. Mocht het hem lukken; en dan, hoop ik, zal er weleens iemand heel mijn onderzoek willen meer-vanbij een meer-met-tijd hervatten.

(2) Vgl. voor wijze van uitgeven, boven bl. 84, in de opm. De scheidingsteekens (/) en (//) hebben we door hedendaagsche vervangen.

in ‘1547’ (samen met andere overblijvende maten), alles hebben moeten dekken, ‘vervanghende huerlieder medeghesellen’. Zij bleven ten anderen, met die aanhoudende maten (ttz. de ‘vaetspoelders’ en ‘keytvoerders’ voornamelijk) de gilde ‘van hoūden tijden’. - Of ben ik mis, en moet bovenstaande stuk anders uitgeleid worden?

We gaan 't zoo laten. De bezonderste vrage is liever nu: welaan *of die gilde van de ‘biervoerders’ - naderhand van de ‘aerbeyders’ - oprecht stoffelijk dezelfde is als deze* die, minstens een dertigtal jaren, geheeten heeft ‘*van s. Ontcommere*’ t.w. (maatschappelijk dezelfde, en niet huishoudkundig)? Medunkt dat er daaraan niet mag getwijfeld worden. Zooveel te stouter durven we dit bevestigen uitreden van nog een andere oorkonde, nl. eene uit 1512, die blijkelijk van de biervoerders-, spoelers- en arbeidersgilde spreekt, en ze duidelijk noemt ‘van s. Ontcommere’. Ze zegt: ‘de ghilde van Sint Ontcommere de welcke de wasschers beuterdraghers ende kuitevoerders houden binder kercke van Sint Salvators’. Straks gaan we dit stuk voorstellen (bl. 108-110).

Hierna (bl. 102) staat nu eerst aanschouwbaar de samenvatting van al onze teksten. Men ziet er ineens waar, binnen de aangegeven jaren, er spraak is van ‘Ontcommere’: wanneer van haar ‘busse’, wanneer van haar altaar, en wanneer meer bepaaldelijk van haar gilde.

De *gilde* van s. Ontcommere kan bestaan hebben vóór 1481, misschien van 1477 af, toen 't ambacht der biervoerders ingesteld werd[1]. 't *Altaar* van s. Ontcommere kan nog ouder zijn; en nog meer oud de *busse*. Doch langer dan tot aan den Geuzentijd (2^{en} helft der XVIe eeuw), zal de naam van ‘s. Ontcommere’ niet bijgebleven zijn. ‘Nous ne rencontrons plus ce nom après cette époque’ zegt KV.[2] doelende op 1491; verschuiven we en aanveer-

(1) KV. *Kath. S. Salv.* bl. 244; steunende op JG. *Amb. Ner.* bl. 156, welke zelf nooit en zegt waarop hij voortgaat.
(2) KV. *Rues... Br.* bl. 79, opm. 1.

JAREN bekend uit de kerkrekeningen	uit andere oorkonden	BUSSE	ALTAAR	GLDEESCHERMSIERS	GILDELEDEN
[1477]		?	?	?	[*Biervoerders*] ingesteld?
(Leemte)	.....	.....	.....	.....	.....
1° - 1481	.....	*s. Ontcomere*	s. Augustin	....?....	*Biervoerders* vande marct en haerlieder ghilde
1482	.....	*s. Oncomere*	s. Augustin-*s. Oncomere*	....?....	*biervoerders* van de maerct - huerlieder ghilde
2° 1483	.....	.....	.....	*s. Ontcōmere*-s. Agnieten	.....
1484	.....	*s. Ontcommeghe*	.....	.....	.....
1485-'86	.....	.....	.....	s. Agniete-*s. Ontcōmighe*	ghilde van de *biervoerders*
3° 1490	.....	*s. Oncommere*	.....	s. Agniete	ghilde die de *biervoerders houden*
1491	.....	*s. Oncomere*-s. Agniete	.....	.....	.....
4° 1497-'98	.....	.....	s. Godelieve	.....	.....
1502	.....	.....	.....	s. Agniete	.....
(Leemte)	.....	.....	.....	.....	.....
- (1509)	.....	.....	.....	.....	.....
(Leemte)	1512	.....	.....	*s. Oncommere*	ghilde welcke de wasschers beuterdraghers ende *kuitevoerders* houden
- (1526)	.....	.....	.....	.....	.....

1530	.....	.....	s. Agniete-s. Godelieve	.....	aerbeyders van der wulfhaeghe ende *keytvoerders*
	1547	.....	s. Angniete	s. Angniete	ghilde die de vaetspoelders *keytvoerders* ende Aerbeyders vande groote maerct houden - - - de zelue vervanghende huerlieder medeghesellen
1551	.....	.....	s. Agniete-s. Godelieve	.....	.... [dezelfden?]
[± 1580]	.....	.....	.....	.....	..... [*biervoerders* ver trokken?]
1827				s. Godelieve	Arbeiders

den we deze opmerking na 1512. In alle geval, er en was algelijk geen reden voor KV., om de bovenbesproken s. Ontcommere-gilde niet afzonderlijk aan te stippen in zijn 'Vierde Deel[1]: Broederschappen en Ambachten eertijds binnen de kerk van Sint Salvator gevestigd'. Twijfel aan haar gewezen bestaan is niet meer mogelijk.

Hier volgt thans de oorkonde uit 1512, waarvan even sprake. We brengen ze laatst aan, omdat ze ons terugleiden zal naar de speelmanskapel waaruit we zijn vertrokken.

Deze oorkonde hoort toe aan Heer A. De Wolf. 't Is te weten dat deze Heer in zijn huis bewaart tal van oude papieren; welke voortkomen ten grooten deele van een kranske vrienden-ondereen, uit den eersten helft der XIXe eeuw. Allemaal waren zij bekwame liefhebbers en geleerde verzamelaars. Ten anderen allen, goede makkers onder malkaar, en die hunne schriften aan elkander overlieten. 't Een en 't ander hiervan is alsdan achtergebleven bij zaliger L. De Wolf geneeswaarmenger (Heer ADW. 's oom, 1803-1863), te wiens huis die gezeide vrienden omtrent dagelijks invielen.

Onder deze Heeren gaan we noemen: P.J. Scourion, boekhouder en boekwaarder van stad[2], F. De Pachtere welgekend[3], P. Behaegel[4] een taalkenner, Justin. Van Damme[5] een snuisteraar; anderen waren er nog. Uit

(1) KV. *Kath. S. Salv*. bl. 199 vlgg.

(2) Om de zevenduizend boeken uit zijn sterfhuis te verkoopen, duurde de koopdag veertien dagen, nl. van 12^{n} tot 24^{n} in Zaaimaand 1840 (zooals er staat op bl. 11 van het *Catalogue des livres... de feu M. Pierre Jacques Scourion*, Bruges, F. De Pachtere).

(3) Vgl. DE SCHREVEL *Félix François de Pachtere* (1783-1849) in *Biographie Nationale* bd. XVI, 1901, hlfz. 443-448.

(4) Vgl. H. LIPPENS-BEHAEGEL *Esquisse biographique de Pierre Behaegel, savant grammairien* († *1857*). *Part qu'il a prise au mouvement en faveur de la langue flamande* in *Ann. Émul. Brug.* 1872, bd. XXIV, bl. 179-216.

(5) Deze is 't geweest die 't afschrift maakte van *De Dene's Testament*, welke berust in Stads boekzale te Brugge.

vroegerdagen gold P. Le Doulx[1] 'in zyn leven Kunstschilder' en die levensberichten gemaakt heeft. Hem noem ik hier ook op, omdat hij voorheen is geweest de 'boezemvriend'[2] van Pieter Van Lede, aan wien hij veel heeft overgelaten, en die weerom nu een lid was uit 't bovengezeide kransken. Een ongemeen werkzaam en verdienstelijk man was deze Pieter Van Lede[3], 'hoofddienstman bij het beheer van Westvlanderen's handvesten'[4], welke talrijke opzoekingen en verzamelingen heeft uitgewerkt, ookal afschriften en uitknipsels bijeengebracht[5], waarvan allemaal stukken achtergebleven zijn bij wijlen L. De Wolf bovenvermeld.

Welaan uit een pak papieren (even van PVL.) tzijnent nog over, bewaart ADW. in zijn huis, en heeft (doch niet voorwerpelijk genoeg meen ik) overgedrukt[6] in *Biek*.

(1) Vgl. P. BERGMANS *Pierre François Le Doulx* [1730-1807] in *Biogr. Nat.* bd. XI, 1890-1891, hlfz. 615-617; vgl. daarbij *Biek*. 1901, bd. XII, bl. 223, 273-274, beter ingelicht dan P. Bergmans nl. over een tweetal handschriftelijke boekdeelen van Le Doulx' hand, welke beide te vinden zijn bij Heer ADW.: ze heeten '*Levens der geleerde ende vermaerde Mannen der stadt van Brugge*'.

(2) Vgl. op 't w. 'Ledoulx' P. VAN LEDE'S *Naem-Rol ofte aenwyzer tot maeken van eene Korte Levensbeschryving der Mannen gebooren binnen de vermaerde Stad Brugge ende Lande van den Vryen - - - Alles getrouwelyk opgezogt, by-een verzameld ende getrokken uijt verscheyde Schryvers* [onderander uit P. LE DOULX' '*Levens - -*' hierboven] *ende andere egte bewys-stukken zoo gedrukte als geschrevene - - - opgesteld ten jaere 1807 en volgende*. Lijvig fol.-hs. ook berustend bij Heer ADW.

(3) Vgl. [A. DR WOLF] in *Biek*. 1893, bd. IV, bl. 174-175; met ook nog een woord in *Biek*. 1901, bd. XII, bl. 274 in de opmerk.

(4) En niet 'handvestwaarder van Stad' zooals bij-misse staat boven op bl. 62 in de opm.

(5) Ondermeer de *Naemlyste van alle de kerken kloosters abdien refugien en geestelyke gemeenten die in Brugge geweest hebben en aldaer hunne woonste hadden en waer toe die nu dienen*. Kl.-4° hs., waarvan de bl. 25-92 alleen beschreven staan. Een reke twee drie uit bl. 77 daarvan, staat boven op bl. 62 in de opmerking. Dit hs. hoort toe aan Heer ADW.

(6) We gaan 't hier vanher uitgeven, meer nauwkeurig. 't Staat verder op bl. 108-110.

(1894, bd. V, bl. 171-173) een handschrift[1], welke op weinige woorden na, onbeduidelijke dingskens, een oorspronkelijk stuk wedegreeft van den 21^{n} in Zaaimaand 1512.

Deze oorkonde is een afschrift van een eigenlijk ambtelijk stuk, zeere-zeere overgeschreven (niet door PVL., van wiens geschrift het niet en is, maar toch in de XIXe e.) door een liefhebber; deze was over niets bekommerd, meen ik, dan over het eigenlijke voorwerp van 't stuk. In 't begin zelfs heeft hij tot-tweemaal-toe getwijfeld of hij, om best te doen, heel het stuk van woorde-te-woorde ging overnemen, ja dan neen. Want: Eerst begon hij verhalend: '*Op den 21 8bnd 1512 Compareert* - - -'. Deze woorden heeft hij daarna doorgehaald; en hij liet staan wat er aanstonds achterkwam: 'voor'... met de persoonsnamen die volgden. Aldus door deze tweede bewerking stond er dan, wederom verhalend: *'voor Jan - - - ende Lodewyck - - - schepenen in Brugge* [,] *Andries- - - Claeys - - - Pieter* - - - [enz.] *kennen ende lyden - - - hoe - - - sy beloofden* - - - [enz.]'. Een derde maal heeft daarna de steller zijn afschrift willen verbeteren: en ziet, voorwerpelijk thans zal hij het stuk overnemen zoo het is. En wat doet hij? Eerst schuift hij in: 't woord **<***Wy***>**, t.w. achter 't woord *voor* (welke blijft staan zonder zin); waardoor hij bekomt: (*voor*) '**<**Wy**>** *Jan - - - ende Lodewyck - - - schepenen in Brugghe'*; en hierna stelt hij alsdan als tweede bijvoeging: '**<***in dien tyden dat camen voor ons***>**', waarvan ADW.[2] gemaakt heeft: '**<***in dien tyden* [*doen te weten*] *dat camen voor ons***>**'; dan vervolgt het voort '*Andries - - - Claeys - - - Pieter* [enz.] *kennen ende lyden - - - hoe - - - sy beloofden* - - - [enz.]'. (Ziet 't vervolg vender in 't stuk zelf; vgl. ook, op bl. 108, opm. 6).

Wie bepaaldelijk nu de steller van dat afschrift zal geweest zijn, en is niet geweten. Maar ik gis niettemin dat

(1) 't Meet 0.32 m. × 0.21; op papier, gewatermerkt met 'HS', en beschreven achter-en-voren met onbezorgd geschrifte uit den aanvang der XIXe eeuw.

(2) *Biek.* ten gemelden oorde.

het stuk afgeboekt weid ten bate of met hulpe van PVL., vermits het zat in zijn papieren; ook alleszins dat het afgeboekt werd door of voor iemand die opzoekingen deed over *Ontcommere*. Trouwens, aan den eenen kant uit het voorgaande reeds hebben we laten gevoelen, dat de steller getracht heeft nietzooveel naar 't uitzicht als naar den grond van 't stuk; zoo 't stuk spreekt nogalveel van de gilde van Ontcommere. En aan den anderen kant, één uitdrukking alleen op heel het blad staat onderlijnd, en 't is 'SINT ONTCOMMERE'. Tot bevestiging mijner gissing, zal ik hierbij nog zeggen 't volgende. Ten eerste dat langsachter op hetzelfde blad, en van dezelfde hand bijgeschreven staat: een bondig verhaal (laten we 't noemen V) van 't leven van s. Ontcommere; dit is alsof men zeggen zou een kleine uitleg daaronder bijgebracht, tot opheldering van de eerststaande oorkonde. Dan ten tweede zal ik nog zeggen, dat er nog een ander klein bladje immer daarbijgezeten heeft(1), zijnde de achterzijde van een briefken [met vrage achter Dischoorkonden; welk briefke weleer was gestuurd geweest naar een 'Mijnheer Steelandt' door 'Petrus J.: D'herbe'(2) ookal een bekenden vriend van PVL]. En op dit tweede bladje, staat er nu weerom van diezelfde eerste hand van 't afschrift, een nogveel bondiger en ook botter samenraapsel brokken (heeten we't B) uit het leven van s. Ontcommere. Deze laatste verzameling (B) werd blijkbaar bijeengeraapt uit Ribadineira(3), waartoe? ten

(1) Metende 0.155 hoog op 0.165 breed.

(2) Deze P.J. D'Herbe, geboren bruggeling, 'redenaer der heerlijkheid vanden Proossche: was eenen ervaeren land-meter en eene staetigen man'... werd voor den kop geschoten te Brussel op 17-X-1794, voor briefwisseling met een 'émigré', en als 'slag-offer van den haat, voor kerke en Staet en synen wettigen prince'. (LE DOULX *Levens der gel. en verm. Mannen d. stadt v. Brugge* [vgl. boven bl. 104, opm. 1] bd. II, bl. 351-353).

(3) RIBADINEIRA's verhaal zelf (in zijn *Generale Legende der Heylighen* - - - Den Sevensten druck - - - 2e dl., Antwerpen, Verdussen, 1711: op '20. Julii') getrokken zoobekend 'Uyt oude Registers van Port[ugael] ende Nederlant' (zooals staat *ald.* op bl. 58), is onloochenbaar de verjongde en verzuiddietschte vorm van de 'legende - - - geschreven in het midden der XVe eeuw, - - - thans in bezit van den Heer Mr. J.A. Grothe, te Utrecht - - -' overgedrukt door SL. in zijn meergemeld werk (bl. 1-3).

einde daarmee op te stellen dat eerste verhaal (V). Om reden van dit alles, vraag ik mij af, of ons hierbesproken afschrift soms niet komen zon van dezen ‘Mijnheer Steelandt’ (aan 't hooren uit het briefken, ook een die zat in oude handvesten). Deze zou dit laatste briefken gepakt hebben, zou gezien hebben dat het niet meer dienen moest, en zou dan den achterkant ervan gebezigd hebben om daarop te krabbelen de beknopte brokstukken (B) uit Ribadineira; dit zou hij gedaan hebben, immers om te kunnen aneenbrengen het opstel (V), welke hij (dezelfde hand) voegen wilde achter en op 'tzelfde blad van ons besproken afschrift. Dit laatste ten anderen zal afgeschreven zijn van een van de oorspronkelijke(1) ‘twee letteren’ (een voor de Speelmans en een voor de Gilde van s. Ontcommere) die gemaakt werden van 't stuk: misschien van 't opstel dat toekwam aan de gilde van s. Ontcommere(2), een verloren oorkonde allichte entwaar op den dool in de handvesten van s. Salvators'; we weten hoe PVL. (in wiens papieren het afschrift zat) juist was ‘de eerste en lestlevende der koopers’(3) van deze kerk, en een van de meeste loopers om haar schatten te redden.

Evenwel, allemaal enkel veronderstelling. Doch gevat en verkond, in afwachting en in de hoop dat iemand tot de waarheid helpe met deze gissing te bevechten of met ze te verstevigen.

Welaan en 't stuk zelf? luidt aldus(4):

(1) 't Is te zien aan de bovenbesproken tastingen uit den aanvang van 't afschrift (vgl. bl. 105). Vgl. ook hierna bl. 109 en 111.

(2) Aangezien alleen de speellieden [= de tegenpartij] erop ‘kennen, beloven, en hen verbinden’.

(3) Zooals staat op zijn doodsbeeldeken; vgl. *Biek.* 1893, bd. IV, bl. 174.

(4) We geven 't stuk op, zoo het gaat en staat, zonder de misgrepen eruit te verbeteren of de zinnen ervan in te deelen. Waarom aldus? Omdat het geen oorspronkelijk stuk en is, maar een afschrift; en dat in ons gedacht, men de afschriften leveren moet zoo ze zijn, wil een nakomer eruit kunnen onderscheiden wat daarin het oorspronkelijke was, en wat dan daarbij van den afschrijver kwam. Bovenal vinden we zulk een handelwijze geraadzaam met losse stukjes mindere handvesten, als dit hier, welke misschien eerlang op den dool gaan geraken.

Er komen nochtans teekens in voor, die we niet immer bepaaldelijk hebben kunnen scheen: de aanvangsstaf ‘*s*’ staat er altoos gelijk gebouwd, dat hij hoofd- of kleine letter zij; de eindletter ‘-n’ in sommige gevallen kan verward worden met ‘-r’. Waar we twijfelden, lieten we deze staven schuinsch zetten. De scheiteekens in twee-drie gevallen ook zijn onduidelijk: we geven ze alsdan weer met (/), en anders met (,). Vgl. daarbij wat we zeiden boven op bl. 84, in de opm.

[r^{o}][1] voor <Wy> jan ghyselyn f^{s} jan ende Lodewyck van hille[2] Schepenen in Brugghe <in dien tyden [doen te weten] dat camen voor ons> andries vander Paele[3] meyere Claeys van der Ruvere Deken, frans van Dale, gillis vander capelle, pieter[4] scudding, ende jan Willeron[5] sorghers van der ghilde ende gheselschepe vande menestr*ú*elen ende speellieden die sy houden binder cappelle van der menestruelen staende beneden de wulfhaghe brugghe binnen deser stede kennen ende lyden over hemlieden ende over hemliede*n* [naercommers] ende voorts inde name vanden ghemeenen gheselschepe vander selfver ghilde, dan of sy hun ten passeren van desen sterck maeckten[6] ende seyden consent hebbende, hoe[7] ute dien dat Clais Beints ende Agniete syn wyf omme sonderlinghe affectie de welcke sy hadden ende draghende waeren ter selfver ghildewaerts der voorn. ghilde, ende tselfve gheselschap gheerft hadde*n* int Reghte vierde van twee huyssen met hunne toebehoorten staende deen neffens dander by der Carmers kercke jeghens over tbleeckerstraetie[8], ghenaemt twyngaerdeken[9], sy over hemlieden ende over hemlieden naercommers, meyer, Deken ende sorghers van den selfven gheselschepe belooft ende hemlieden verbonden hadden ende by desen teghenwoordighen beloofden hemlieden verbonden ende oblegierde[n] ten Eeuweghen daghe ende t'elcken op OLVrauwe dagh Lightmisse wesende den anderen dagh van sporcle binder voorn. cappelle ende ter messe, diemen op den selfven dagh danne daer doen sal, te wiedene de partien der wassene keerssenen hier naer verclaerst te wetene vier

(1) Ervoor staat: '*Op den 21 8bnd 1542 compareert*', daarna doodgedaan. En waarom '*voor*' daar staat, verneemt het boven, op bl. 105.
(2) Beiden staan inderdaad bekend onder de schepenen te Brugge, voor 't jaar 1512.
(6) Misgreep. Eerst was 't 'maecken' (beschrijvend en verhalend); de uitgang werd gewijzigd in '-ten' (meer voorwerpelijk juist). Vgl. boven, bl. 105.
(8) Nu de '*drie zwanenstrate*' zegt ADW., wijzende waar het was (*ald.* bl. 172, opm. 1).

ghelycke[1] kerssen elck weghende een derden Deel van een pondt ende tot dien nogh andere vyf kerssen elck weghende een Vierendeel van een pondt de welcke kerssen al ghewi*e*dt synde men *s*enden beweghen ende distribueren sal, te wetene den cappellaen vanden gheselschepe, claeis beints fondateur, meyere ende Deken elck eene*n* vande voorn.[2] kerssen van Derden deelen den viere sorghers ende den clerck elck een[3] keersse van eenen vierendeele Eeúwelyck ende erfvelyck ghedeurende Ende de voorn. fondateur[4] midtsgaders d[e] selfve Agneese syn wyf ende een Wouten[5] Beints huerlieder Zuene deser wereldt overleden synde, soo sal de vierde kersse van eenen derden deele int pondt bescict ende ghegeven worden den Deken ende die van de ghilde van SINT ONTCOMMERE, DE WELCKE[6] de wasschers, beuterdraghers ende kuitevoerders houden binder kercke van Sint Salvat*o*rs ten oirboire ende proffytte van haeren dienst, sullen totte dien de voorn. speellieden van *n*u voortaen ten eeuwighen daghe ghehouden worden die vander voorn. ghilde van Sinte Ontcommere te gheven ende besorghen op den voorn. dagh van onser[7] Vrauwen Lightmesse twalf grooten in ghereede penninghen omme daer mede te doen haerlieden goede gheliefte, dies worden Deken ende die van den[8] voorn. ghilde van Sinte Oncommeren ghehouden ten voorn. Daghe ende als men de wiedynghe van de voorn. keerssen doen sal ter voorn. cappelle in persone te compareren omme te sien ende sorghe te te draghen dat de wiedinghe en distributie van de voorn. keerssen gheschiede by den middelen, ende also voors^{t} es ende ghebrec daer inne bevonden te doen beteren ende repareren op de pene van de voorn. twalf grote, telcker[9] reyse te verheurene dat sy dies in fautten ende ghebreken sullen bevonden worden, al sonder finte[10] ofte malengien, ende es te weten dat hier of syn twee letteren van eenen inhoudt[11] dan of de menestruelen hemlieden den eenen daer af hebben

(1) Misgreep: 't Was eerst 'ghelyckene'; '-ne' werd doodgekrabt.
(2) Hier begint juist een nieuwe reke, en er staat een kruiske '×' voor,
(3) Misgreep: hier stond eerst 'van' dan uitgelijnd.
(4) Misgreep: 't was eerst 'end', waarvan dan 'mid-' is gemaakt geweest.
(5) Voor 'Wouter'?
(6) Tweemaal onderlijnd.
(7) Misgreep. Alreeds stond 'L', waarvan dan 'V' gemaakt werd.
(8) Voor 'der'?
(9) Misgreep. Hier staat nogeens 'van de twalf grooten' maar daarna doorgehaald.
(10) Misgreep. Eerst stond iets als 'fyte', waar alsdan 'finte' doorgekrabbeld werd. ADW. verstaat daaronder 'feinte, fictio, geveins' (*ald.* bl. 173, opm. 2). En 't volgende woord 'malengien' begrijpt hij als 'malis ingeniis, kwâ meeningen' (*evend.* opm. 3); 't kan ook beteekenen 'mal engin, kwâ werk', al verre 'tzelfste ten anderen.
(11) Misgreep. Eerst was 't 'inhouden'; en nadien is '-t' gesteld geweest als doorkrabbeling van '-en'.

> ende die van de voorn. ghilde van Sinte Ontcommere als toesienders den anderen, in kennisse van dese [v^{o}] dinghen hebben wy Schepenen voorseyt dese letteren uythanghende beseghelt met onse seghelen Dit was ghedaen int jaer duyst vyfhondert ende twalfve, up den eenentwintighsten dagh van october was ondert. f Rapaert, met paraphe.

In dit stuk is sprake van een wederzijdsche verbinding tusschen de gilde der speellieden en de ‘Ghilde van Sint Ontcommere’. Welkeene deze laatste was, weten we reeds, voorzooveel. De eerste kennen wij ook, genoegzaam. Maar de betrekkingen tusschen beide? Welke banden worden verondersteld, en welke nieuw-aangeleid door de bovenverhaalde verbinding?

Banden die bestonden van de eene gilde naar de andere? Geene, meen ik. Maar van de leden van de eene naar de leden van de andere? Dit is iets anders. De leden van de s. Ontcommergilde waren biervoerders, maar waren allengerhand ookal daarbij ‘wassetters’ [= ‘vaetspoelders’?] en ‘beuterdraghers’ [= ‘aerbeyders’?]; en in 1530 vonden we uitdrukkelijk den naam erbij van de ‘aerbeyders van der wulfhaeghe’. Bezondere gebuursbetrekkingen kunnen, alreeds in 1512, bestaan hebben tusschen de ‘aerbeyders van der wulfhaeghe’ ende ‘speellieden’ van de ‘wulfhaeghe’. Ten anderen binnen de kapel der speellieden bloeide al van 1350[(1)] de gilde van de keerse van Atrecht, waar alleman mocht ingaan[(2)], zonder te moeten van de speellieden zijn. Meest wellicht zullen daarin meegedaan hebben: de gebuurs. Dan, een der groote dagen van dit broederschap zal geweest zijn op Lichtmis; 't was immers ook op dezen dag dat de speellieden hunne keersegilde gesticht hadden[(3)].

Zoo, wat is er nu geheurd? ‘Claeys Beints en Agniete syn wyf’ hebben gewild dat er voortaan op Lichtmis,

(2) Mits enkel entwat-van-niets als lidgeld. Vgl. *evend.*
(3) Vgl. *evend.*

twee ‘partien wassene keerssenen’ werden ‘gliewied’, ten bate van al de kopstukken uit de speelmansgilde. 't Staat in 't stuk hierboven. En dit stuk is geenszins een overeenkomst tusschen de gezeide gevers en deze gildehoofden, welke overeenkomst immers alreeds voordien gemaakt was; maar 't is het vastestellen van een verbintenis aangegaan vóór schepenen, door de speelmansgilde als uitvoerders dor stichting, en de s. Ontcommergilde als ‘toesienders’. ‘Twee letteren van eenen inhoudt’ zijn dan daarvan gemaakt geweest, een voor de eerste gilde, en een voor de tweede. Op beide stond vermeld hetzelfde: vier groote keersen moesten er zijn, en vijf kleine. Deze vijf kleine waren: een voor elkeen van de vier zorgers, is vier; en een voor den gildeklerk, is vijf. De vier groote waren: *a*/ een voor den kapelaan, *b*/ een voor den meier, *c*/ een voor den deken, *d*/ en een voor ‘Claeys Beints’ en vrouw en Wouter hun zoon, na welker dood deze vierde keers overging naar de gilde van s. Ontcommere.

Blijkbaar is hier in 't spel: een stichting ten voordeele rechtstreeks van de ambtsmannen uit de speelmansgilde, wie zij ook waren; en de gilde van s. Ontcommere kwam daarbij, zooals er staat, om alles na te zien. Hiervoor kreeg deze een bepaald loon telkens, en na-tijd-van-jaren kwam haar toe de keers van den ‘fondateur’. Haar aandeel dus was geen begiftiging, 't was een belooning om een opgeleid erfrechterswerk. Dit werk bestond: in den ‘fondateur’ te ontlasten van toezicht over zijn stichting t.w. binnen zijn leven, en hem daarin te vervangen na zijn dood, wordende alsdan zelve lijk ‘fondateur’. Dus, van de twee gilden: de vreemdste aan Beints zou ik zeggen, was de speelmansgilde; en de hem-meest-eigene, in welke hij meest trouw en schik had om, in zijne plaats, de andere heur werk waar te keuren, was deze van s. Ontcommere.

Hoe ik het nu draai of keer, om de redenen van Beints' ‘affectie’ tot de speelmans te achterhalen, 'k en gerake er niet ver mee. Want ziet! Waarom was het dat hij ten hunnen voordeele alzoo handelde? Duidelijk blijkt het

niet. 't En zal niet geweest zijn, dat hij toen handelde als lid hunner ‘keersegilde van Atrecht’ welke nieteens genoemd word. Toch kan hij een hunner geburen geweest zijn; want 't en is niet onmogelijk dat hij zelf ‘aerbeyder van der Wulfhaeghe’ was: immers zoo hard-vriend zijnde, of wat-weet-je lid zijnde, of misschien nogmeer zijnde in de s. Ontcommergilde. Doch wederom, 't en zal niet zijn als gebuur dat hij hun zijn gifte deed, evenmin als enkelmaar een vriend van den eenen of anderen speelman, noch als speelman-zelve-misschien, of als speelman-geweest-misschien, noch omdat zijn zoon het mogelijks nog was[(1)]: trouwens zijn junste spreekt daarvoor al te onpersoonlijk, en ze draagt veel te verre; gaande immers recht naar de ambtenaars ongenoemd, en naar hun achterkomers in 't ambt ‘eeuwelyck ende erfvelyck’.

Om voort te doen: wat ook de redenen mogen geweest zijn zijner ‘sonderlinghe affectie’ - of liever *hunner* ‘sonderlinghe affectie’, want zijn vrouw had en droeg die evenook ‘ter zelfver ghildewaerts’, - heel anders, nl. heelwàt-minder ambtelijk en plechtig, gevoelden de gevers hen gesteld tegenover de ‘ghilde van s. Ontcommere’. Hier gold hunne genegenheid niet voor alleen de hoofden, maar voor heel de bende, voor ‘die van der voorn. ghilde’; daarbij hun junste en sprak niet in 't belang van de lieden, maar ‘ten oirboire ende proffytte van haeren dienst’; en eindelijk de voorwaarde-ertoe en was niet van te ‘zijn’ zou 'k zeggen, maar van een bepaald werk te doen, op boete bovendien... Allemaal veelmeer huiselijke bekommernissen zie'-je wel, burgerlijk uiteengendaan door menschen die mochten spreken, aan veelmeer eigen!

('t Slot volgt).

Eindnoten:

(3) ADW. stelt ‘Van de Poele’.
(4) Misgreep. Er stond reeds ‘sch’, dan uitgedaan,
(5) ADW. stelt ‘Willeran’.
(7) Misgreep. Er stond ‘ute d’; beklad, en dan uitgedaan.
(9) Vgl. ADW. *ald.* bl. 172, opm. 2.
(1) Vgl. DVdC. *ald.* bl. 87, uit het Kort en waerachtig verhael - - - waarvan spraak *alhier* op bl. 61 in de opm. Vgl. ook *Rond den Heerd* 1879, bd. XV, bl. 69 [steunend op datzelfde ‘*verhael*’].

(1) De zoon hier heet Wouter Beints. Er staat een Wouter Beyts bekend, die in 1528-'29, '29-'30, '36-'37 aangehaald wordt in de stadsrekeningen als ‘tromper up de halle - - - ende alle huere van der nacht trompet te slane’. Vgl. GILL. *Les mén.* bl. 76-77, 82. Zouden die twee soms dezelfden niet zijn?

[Nummer 8]

De gewezen muurschildering uit de Speelmanskapel te Brugge

Met een algemeen woord over S. ONTCOMMERE TE BRUGGE (*Verv. van bl. 112*).

Om dit alles begin ik haast te denken dat Beints was entwie-alzoo: te weten een gebuur ja ‘van der wulfhaeghe’, nogal thuis met de kopstukken uit de speelmansgilde ookal, maar vooral zelf een kerel die entwaarvan aan 't hoofd was, en weet-je waarvan peis-ik? van de ‘ghilde van s. Ontcommere’, misschien daarvan de deken. ‘Sonderlinghe affectie’ en een onpersoonlijke stichting voor eeuwen, vanwege een zeker gildehoofd ten bate van zijn evenknien (al was het uit een ander gilde), aanzie ik als een groot gebaar nogal-natuurlijk bij een kleinen burger! Niettemin de ware thuis van Beints ('k zeg daarom niet wat-men-noemt ‘de groote liefde’) was en bleef in zijn gilde uit S. Salvators'; en in alle geval ‘*Agniete* syn wyf’ zal stijf eringevonden hebben dat het meeste betrouwen

en 't laatste aandenken nogvoort bestemd stond voor de ghilde van '*Ste Agniete* en Ste Ontcõmighe', waarin immers haar eigen beschermheilige - en misschien zijzelf ook - ten minste den helft te zeggen had, alreeds vanin 1485!

Alevenwel met alle deze gissingen en kom ik niet uit aan 't voornaamste: nl. aan een bezonderen band die bestaan zou hebben tusschen de speelmans zelven als zoodanig, en den eeredienst van Ontcommere. Ten hoogste zou schijnen uit laatstgestelde oorkonde, dat er aleens een *toevallige* betrekking geweest is tusschen de speelmans en haar 'ghilde'. - Daarenboven, 't en zal zelfs niet dankzijn aan gelijkwie-nog uit het speelmansgebuurte (b.v. aan de arbeiders 'van der wulfhaeghe') dat s. Ontcommere in S. Salvators' is ingebracht geworden; de biervoerders van de markt vereerden ze lange aldaar, vóórdat de arbeiders 'van der wulfhaeghe' daarin met hen meêdeden.

Om te eindigen. Nog een laatste *spoor-misschien* van Ontcommere-vereering in Brugge.

't Is een gewezen straatnaam - meer niet; in schijn gemaakt van half-en-half den naam onzer volksheilige.

In Groeninghe, komende uit den Nieuwen Gentweg, en gaande Dijverwaard op, had men voorheen, op de rechterhand een tiental huizekens verre, een straatje-zonder-einde: en dit heette 't *Commerstraatje*, ook genaamd *Commer(s)kerke.* Of liever 't staat vermeld in de handvesten met twee-drie namen; deze namen werden gebezigd terzelfdertijde (en soms worden erbijvermeld de woorden: 'in Groenninghe' of 'bi Groeninghe'). Men zie hoe, alhier op bl. 115; en waar, op bl. 116 in de opmerkingen.

Vanouds was daar gelegen een hoek, met 'wylen' een hoop 'diversche wuensten - - - eertyts ghenaemt Commer(s)kercke'. En 't straatje daarheen en daarbinnen, liep 'bachten Scotebols', en heette daarom 'Schottebollestraatje'; 't heette ooknog 'Oostwalstraatje'. Wel te verstaan, deze twee straatjes-namen golden meest waar

In 1482	Commerskerke (= wijk)	.....	.....	.....	.....	.....
1540-'42	Commekerck(stat)	.....	.....	.....	Scotebolestaekin	.....
1545-'48	.....	.....	.....	.....	Scotebolestaekin	.....
	.....	.....	.....	.....	Straetkin backten Scotebols	.....
1551-'61	.....	.....	.....	tCommerstaekine	Scotebolestaekin	.....
1557-'59	.....	.....	Commerstecke	.....	.....	.....
	.....	.....	Commerstecke (= straat)	.....	Scottebolestrate	.....
1559-'61	tCommerskercke (= straat)	.....	.....	.....	.....	Oost Walstraetkin
1581-'87	eertyts Commerskercke (= treutje huizen, nu 'Den Coornemuelen)	Commekerckstatkin	.....	Commerstratkin	Scottebolle	.....
1525-16..	.....	.....	.....	Commerstratkin	.....	.....
1605[(1)]			(GEDEMPT)			

(1) Deze benamingen allemaal komen uit Rekeningen van Stad, Akten van klerken, enz.; vgl. de volle bewoording ervan *alhier*, op bl. 116 in de opm.:
Voor 1482: 'Straetkin jn Groeninghe streckende jn Commerskerke'. GILL. *Inv. Arch. Br. Intr.* bl. 487.
Voor 1540-'42: 'Scottebollestraetkin dat men heet Commerkercke by Groeninghe'. *Evend.*
Voor 1545-'48: 'Scootebollestraetkin, in Groeninghe'. *Ald.* bl. 515; 'Straetkin bachten Scotebols in Groeninghe'. *Ald.* bl. 455.
Voor 1551-'61: 'Scottebollestraetkin dat men heet tCommersstraetkine bi Groeninghe'. *Ald.* bl. 513.
Voor 1557-'59: 'Commerstrecke bi Groeninghe'. *Evend.*; 'Scottebollestrate die men heet Commerstrecke bi Groeninghe'. *Evend.*
Voor 1559-'61: 'Oost Walstraetkin dat men heet tCommerskercke bi Groeninghe'. *Evend.*
Voor 1581-'87 en 1525-16..: 'Scottebolle ofte Commerstratkin' [met opmerk.: 'Commekerckstratkin'. *Rent.* fol. 64, t^{k} 2]: daarin worden aangewezen zeven huizen; dan 'thuys ende vulmeulene [met opmerk.: *Reg. decreten* 1581-87, fol. 104 v° t^{k} 2] wylen diversche wuensten nu een zynde, eertyts ghenaemt Commerskercke ende nu Den Coornemuelen'; volgen daarna nog twee huizen, en dan Jacob de Clercq's [met opmerk.: 'Gheconsenteert Gheeraert de Clerc huvettere te moghen afbreken zekere vervallen huusekin jnt commerstratkin ande vulmeulene in Groeninghe mids aldaer maken een camer an zyn woonhuus ende beghinnende te wercken te meye zonder te intermitterend'. *Tresor.,* 1525-1608, fol. 113 v° t^{k} 4]. GILL. *Les Registres des 'Zestendeelen' ou le Cadastre de la ville de Bruges de l'année 1580* (in *Ann. Émul. Br.* 1893, bd. XL1II, 1-401 bl.) bl. 179-180.
Voor 1605: 'Supprimée en 1605'. 't Zijn de woorden van GILL. (*Brug. anc. et mod. Notice*... bl. 69), die echter op deze plaats niet en zegt waarvandaan hij dit uithaalt.

het geschrifte deed. De eigenlijke volksnaam was anders: deze volksnaam en staat in onze teksten albij-nooit vermeld tenzij als bijgevoegde naam, als de naam waarmee ‘men’ 't Schottebollestraatje of 't Oostwalstraatjen ‘heette’; hij was te weten ‘Commer(s)kerk’ of ‘Commerstraatje’. Doch ongetwijfeld was juist-deze de ware-oude en oorspronkelijke naam van 't geweste, bewaard in den volksmond.

Welaan, zal er nu daar een ‘*kercke*’ (of kapelle) geweest zijn - aanvankelijk vaneigen - met plaatse groot genoeg (vgl. beneên) om daaruit nadien verschillige huizekotjes, en nog later een ‘vulmeulene’ te maken, bovendien met een insprong en een straatje daarheen? En, mag die ‘kercke’ (of kapelle) ons doen peizen op een heilige die er wellicht werd vereerd? En, mogen we 't koppige woord *Commer-*

of liever *tcommer-*[1] aanzien als den naam van die heilige? Ribadineira deelt mee[2] een reeks ‘Vercorte Nederlantsche namen met de Latijnsche in 't geheel, om daer uyt zijnen Patroon te vinden’, en daarin staan ‘*Comerijne, Commercken*’ als gebruikvormen van ‘Ontcommera’; GG. ook in zijn Duikalmanak[3] wijst aan als namen ontsproten uit ‘Ontcommere’: ‘*Commere, Comer, Comerine*’. Zijn deze afleidingen werkelijk goed, dan zou onze ‘Commerkerke’ (of ookal ‘tcommer(s)kercke’) ‘eertyts’ geweest zijn een s. Ontcommer-kerke’... Voorwaar niet onmogelijk.

Of, was die bidsteê eerder en liever een kerke, gesticht door een mensch die Ontcommere of Commer heette? Joh. Winkler[4] zegt: ‘*Commer, Kommer* is een oudnederlandsche mansvóórnaam die nog heden, vooral ten platten lande in Zuid-Holland wel voorkomt’; wat evenwel niet belet dat ‘Commer’ zou een gebruikvorm zijn van ‘Ontcommere’, vermannelijkt lijk in veel gevallen Ontcommere zelf het geweest is[5]... Ookal niet onmogelijk.

Of, (is er nooit een bidsteê geweest, en) was deze hoek niets als een verblijfoord eener familie ‘Van Commerkerke’?... Nogeens niet onmogelijk.

Meer en weet ik niet van heel deze zaak; noch meer en gaan we heuraangaande niet zeggen: de voldoende aanduidingen ontbreken om verdere gissing of vaster oordeel erover te mogen gewagen.

***

Als algemeen besluit nu van geheel ons opstel:

S. Ontcommere was te Brugge stijf-gekend; dit is vast.

(1) Want de aanvangende ‘t-’ in ‘tcommerskercke’ en is niet een onzijdig lidwoord bepalende 't vrouwelijk woord ‘-kercke’.
(2) In zijn bovenverm. *Generale Legende der Heylighen* dl. 2 (vgl. *alhier*, boven bl. 106 opm. 3) alachter.
(3) Op den 20n in Hooimaand.
(4) In zijn boek *De Nederlandsche Geslachtsnamen in oorsprong, geschiedenis en beteekenis* (Haarlem, 1885, 8°, x-636 bl.) op bl. 92.
(5) Vgl. boven, b.v. op bl. 35, opm. 2.

'k En zegge niet dat ze 't was als in een beevaartsmidden[1], met grooten toeloop van volk; maar ze is er vereerd geweest ten minste binnenshuis door alle standen in de maatschappij, - laat ons zeggen vooral van in den tweeden helft der XVe eeuw tot aan den geuzentijd. Is een.

Echter geen bewijzen zijn er totnutoe gevonden, om te staven dat Ontcommere te Brugge binnengerocht dank zij den speellieden. Is twee.

En wat de muurschildering betreft uit de kapel van deze laatsten, ze kan-ja een tijd aanzien geweest zijn voor een Ontcommere; maar niets, noch oorkonde, noch overlevering, noch teeken hoegenaamd, noch-ook bewezen aanleg bij de brugsche speelmans is totnog aan den dag gebracht, die deze ver-ontcommering ten minste als waarschijnlijk mag doen aannemen. Is drie.

Inzonder over deze muurschildering kan de geleerde Lezer nu zelf oordeelen... of, wat hij ook kan, is nóg wachten van spreken, totdat alweer andere sporen van Ontcommerdienst-te-Brugge ontdekt worden die het vraagstuk nogmeer zouden verhelderen.

En was er hier of daar een Lezer, die thans-reeds hier nog-wat bij of nogwat beters weet[2], hij deele 't aanstonds

(1) En nog! Wat kan nogal niet uitkomen! Ook te Steenbergen (SL. *ald.* bl. 48-49... 54..) was vóórkorts nietsmeer geweten van een vereering en ‘een pelgrimaedse’, die er voordezen ongemeen sterk was.

mee: is 't alreeds geboekt, hij zegge waar het staat; is 't niet geboekt, hij boeke 't zeere zelf nu, eens voorgoed.

En mocht dan Prof. Dr. Schnürer tevreden zijn over mijn lang antwoord aan zijn korten brief[1], en daarin iets nuttigs vinden tot een lichte vervolmaking van zijn standaardwerk tewege over s. Ontcommere.

L. DE WOLF

Eindnoten:

(2) NABERICHT.
- Op bl. 44 boven, staat te lezen een meening van Heer C. Wybo, over een Nieuwpoortsche heilige: die zou 'an'kommen' geweest zijn, en die op sommige dagen in 't jaar door een wacht werd vereerd. We hebben zijne melding als onduidelijk en onvast aangewezen (*ald.* opm. 3), al wenschende daarbij dat iemand dezelfde had willen klaartrekken. E.H.R. DUPONT heeft hem daarmee willen gelasten: hij antwoordt dat er hier verwarring in 't spel is, tusschen een aangespoelden gekruisten O.H., bewaard in 't 'O.H.-huizeken', en een O.H.-in-zijn-graf, omringd met een eerewacht in 't 'Paasch-huizeken' van de Goê-week. Vgl. hierna zijn opstel: '*Het Paasch- en het O.H.-huizeken te Nieupoort*'.
- Op bl. 47 en 48, heb ik aangewezen hoe een westvlaamsche spreuke zegt: '*Hij is op Sinte-Holpesdag geboren, drie dagen vóór 't geluk*'. GG. had dit spreekwoord gehoord en opgeteekend. Een bevestiging van 't bestaan dezer wending vond ik nadien bij wijlen G.V[AN]D[E]P[UTTE] (*Nog vlaamsche woorden en spreuken* in Biek. 1897, bd. VIII, bl. 220), die dezelfde zegging vermeldt doch zonder van GG.'s opteekening, en dus ook van GG.'s invloed, te weten. Hij neemt over: '*Hij is op Sint-Tolpesdag geboren, drie dagen voor 't geluk* (*van nen ongelukkigaard*)'.
- Op bl. 52, in de opm. Iets om te voegen bij '*Croix St. Sael*' en '*de Roste Geete*' en '*den Apesul*': is de Paddevijver tegen Ieper, die op een fransche kaart uit de XVIIe e. genaamd wordt '*Pas de vivres*'! E.H. Slosse, die 't me liet weten, zei medeen dat dit vermeld werd door den Heer LIÉGEOIS in het *Journal de Roubaix*, binnen dit jaar geweest ievers-omtrent in Schrikkelmaand. Nadere bepaling van boekenschouwelijken aard heb ik daarover nogniet kunnen inwinnen, totzelfs niet bij Heer Liégeois.
- Op bl. 62 in de opm. wordt uiteengedaan, dat er noch van een *S. Cecilia*-kapel noch van een *S. Cecilia*-gilde spraak is in de handvesten vanvóór den geuzentijd. Een feestdag van '*St Cecillen*' wordt er bijgehaald, en wel een voor de 'musiculi', doch weer is 't uit een oorkonde van de XVIIe e. Edoch overgelaten werd er dat in *Rond d. Heerd* (1874, bd. IX, bl. 419) vermeld staat dat 'in Sint-Salvatorskerke te Brugge, onze zangers [?] feeste hielden op sinte Ceciliadag, reeds in 't jaar 1397'; en dat erbij gezeid wordt dat 'dit staat bewezen in *Rond den Heerd* [1869], IV, 411'. Nochtans van dit bewijs vind ik op deze bladzijde geen spoor.
- Op bl. 72 in de opm.: *SS. Machochel, Niemandsvriend* en *Stakestijf* staan ook aangehaald in *Rond den Heerd*, 1870, bd. V, bl. 344.
- Op bl. 74-76, staat een printje weergegeven en beschreven, met een beeltenis op van s. Ontcommere; en we heeten deze voorstelling wat 'ontvreemd aan de teekenkundige overleveringen'. 't Weze nochtans gezeid dat deze beeltenis, toch in 't algemeen, een trek heeft van een voorstellingstype door Ribadineira aangegeven in zijn meergemeld werk (vgl. boven bl. 106, opm. 3), nl. op zijn plaat der heiligen uit de 'Hoymaent'.

(1) Hij vroeg immers uitleg over de benaming *s. Holpe* (vgl. boven bl. 45-53), gegeven (of liever niet gegeven) aan ons fresko (bl. 19, 47, 53, 71); dan over den zin van 't woord *s. Valba* (bl. 53-55); ookal over 't belang-in-deze-zaak van GG.'s volkskundigen *Duikalmanak* (bl. 47); eindelijk over de mate waarin s. Ontcommere gekend was te *Brugge* (bl. 73-117), te *Oostende* (bl. 51-53 in de opm.) of *elders* in Vlaanderen (dit weet ik niet, vgl. bl. 50, 118).

Het Paasch- en het O.H.-Huizeken te Nieupoort

IN Biekorf boven (1913, bd. XXIV, bl. 44, opm. 3), onder eene aanhaling naar C. Wybo, doet L. De Wolf opmerken ‘aan hoeveel kanten en waar de melding mankt’, en wenscht ‘mocht deze zelfde meening eens rechte geholpen en beter bepaald worden.’

Hiertoe dan deze bijdrage.

In ‘*Nieuport ancien et moderne*’ van C. WYBO op bl. 61 lezen wij: ‘Jusqu'en 1865, on conserva une contume assez originale, qui avait en potir cause la découverte en mer d'un grand crucifix en bois. Les pêcheurs qui l'avaient trouvé au XVIe siècle le rapportèrent à Nieuport, et une petite chapelle, nommée “Ons-Heere's Huizeke”, fut construite pour l'abriter. La Semaine Sainte, pendant la période de l'Ensevelissement de N.-S., quelques bourgeois, armés de piques, montaient la garde autour de la maisonnette, simulant ainsi les soldats veillant sur le tombeau du Sauveur’.

Hier, en dan ook in de aanhaling in Biekorf (uit *Rev. Trnais.* 1911, jg. VII, bl. 103) is C. Wybo nevens de waarheid: nl. hij verwart het gebruik van de wake op het h. Graf met den eeredienst van Onzen Heer uit O.H.-Huizeken.

Over beide zaken een woord.

Het Paaschhuizeken

Voor het eerst in 1586 spreken de Stadsrekeningen van Nieupoort over een nieuw gebruik in de O.L. Vr. kerk: het opslaan, bewaken en vereeren van het graf Onzes Heeren op Goeden-Vrijdag. Dit graf werd opgetimmerd in de kapel der Spanjaards, zijnde het koor van Onze Lieve Vrouw van den Rozenkrans. De ‘major-dome’ van de kapel met zijn soldaten was met de zorg en het waken gelast. In den beginne, voorzeker, moest dit graf uitsluitend verzinlijken de geheimenis van den dag nl. den

dood van den Zaligmaker en het verblijf van Jezus' lichaam in het graf, bewaakt door de soldaten.

Naderhand kwam dit erbij: op Witten-Donderdag werd boven het graf, het h. Sacrament uitgesteld, en er den nacht door aanbeden en bewaakt door de wakers. Ja zelfs in den laatsten tijd had de aanbidding van het Allerheiligste de vereering van het heilig Graf verdrongen: de waak namelijk eindigde met den dienst van Goeden-Vrijdag, en in den namiddag reeds begon men aan de afbraak van het heilig Graf: het plechtig gebruik voor de vereering van het heilig Graf was overgegaan naar het h. Sacrament.

Onafgebroken bleef dit gebruik voortbestaan tot en met 1864. Pastor Vandenberghe schafte het af het volgende jaar, tot groote spijt van de christene bevolking; en dat eerst en vooral om de groote kosten, en dan nog, zegt men, omdat het zijn vroeger beteekenis verloren had.

Dat graf komt voor in de rekeningen onder verschillende benamingen: '*het helich sepulchre, het monument van goeden Vrijdach, het huseken van het h. graf, het Paeshuis of Paeschehuyseken*'. In de laatste eeuw van zijn bestaan hield het bijna uitsluitend den laatsten naam, en nu nog is het aldus bij menschen van zekeren ouderdom alleen bekend.

Eerst stond het in de Spaansche kapel, in de vonte nu, later in het hoogkoor, en eindelijk in de kapel van den Nood-Gods, het Zuid-kruis van de kerk.

Uit de handschriftelijke kronijk van J.B. RYBENS, dl. II, bl. 237 en vg.[1] geven wij hier de beschrijving van het *Paeschhuis* in zijn tijd:

> 'Den 13 dito (April 1865) zynde Witten donderdag, alwaer in onze kerk van over oneyndige tijden een Paeschhuys was geplaetst, daer men in geene steeden van ons land, zelfs te Dunkerke, Cales, Bergen, etc. zulk eene vond; is dit jaer niet geplaetst geworden, tot groote spijt van de borgerij. Men klom in 't midden op met 6 trappen,

(1) Zie *Ann. Soc. d'Ém.*, 1906, bl. 382. Dit tweede deel berust thans ook bij M.P. Rybens, te Nieupoort.

> en op die hoogte was het geheel plankit; en al de beyde zijden was er een gelijke trap, en een tweede plankit waer op geplaetst was eenen Autaer, en op dien Autaer hoog verheeven was het tabernakel waerin het Alderheijligste Sacrament geplaetst was, die bewaekt wierd door vier gewapende mannen met pieken, twee op de onderste stagie en twee op de bovenste, die op ieder uurslag een stoot met hunne pieken gaven en bleeven aldaer dag en nagt, met nog andere godvrugtige menschen; het buytenste was ovael, in 't midden van booven haagden er vijf zilvere lampen, en van binnen en buyten op de leuningen al bezet met waschkerssen; van buyten op gevel was het gemaekt met lijnwaed schoon geschilderd, van booven zijnde de h. Veronica met den sweetdoek, Ons Heere, en al beyde zyden waeren weenende vrouwen, in een woord het was godvrugtverwekkend en schoon; welke al veranderingen dat men ziet zoo in de kerk, als anders; wat zouden onze voorouders daeraf zeggen dat zij te voorschijn kwamen, zij die dit alles ingesteld hebben ende doen maeken'.

Tot aanvulling geven wij hier nog een en ander vernomen van kerkbedienden uit die jaren:

Het getimmerte was ten minste vier meter breed, aan de kanten 2 pilaren. De gevel was ovaal, grijs in steenen geschilderd. Op het eerste plankijt was het eigenlijke graf; een kruisbeeld, met een wit laken gedekt waarop drie zilveren kronen, en daarrond een klein gelent.

De waak was toe vertrouwd aan de hoveniers, leden van de confrerie van 't heilig kruis; zij waren gekleed met langen mantel, en hielden pieken in de hand; zulk een piek is bewaard in 't Stadsmuzeum[1]. De groote koorvensters waren met blinden voorzien om de lichtkapel des te feller te laten lichten.

Dit gebruik schijnt hier ingebracht door de Spanjaards.

(1) C. WYBO, *ald.* bl. 103: Pique dont était armée la garde d'honneur de '*Ons Heeres* Huizetje' ofschoon het opschrift luidt: 'Pijk voortkomende van mijnen grootvader Pieter Braecke ten tijde hij grafwachter was in het *Paasch*huisje'.

Bestond het nog elders? Wij hebben het vermeld gevonden bij WEALE *Les Églises du Doyenné de Dixmude*: voor Dixmude alléén en eerst, lijk te Nieupoort, rond de jaren 1590; wellicht had die stad ook een Spaansch garnizoen. Hoelang heeft het bestaan en onder welken vorm: misschien zal M. Hosten daarover wel een mededeeling zenden.

De karige aanteekeningen uit de rekeningen van stad en kerk laten ons niet toe de ontwikkeling vast te stellen waaraf hooger sprake. Hoe en wanneer het heilig Sacrament de plaats innam van den gestorven God-Mensch; of het heilig Graf diende en tot autaar van het heilig Sacrament op Witten-Donderdag, en tot graf van Onzen-Heer, met diepe zinnebeeldige beteekenis; hoelang het heilig Graf tot zijn eerste bestemming uitsluitend bewaard bleef: al vragen die open blijven. Nu nog wordt op Witten-Donderdag en Goeden-Vrijdag- morgen het h. Kruis vereerd: vóór het autaar van het h. Sacrament ligt een kruisbeeld dat de geloovigen, na hun aanbidding, eerbiedig komen kussen. Is dit een aanwijzing dat men in het Paaschhuizeken het heilig Sacrament *en* het h. Kruis, zoo nauw met malkaar verbonden, vereerde?

Bijlage: Aanteekeningen uit de rekeningen:

- STADSREKENING *1586*. It. tot verchieringe van de Spangiaerden capelle jeghens goeden Vrydach de nombre van 12 capranen en 4 swedersche houten.

ID. *1596*. Jheronimus de Rock toesiender van den grave ons Heeren en van de capelle Onse Vrouwe es hem over de voorschiene capelle uut de capelle eñ advancemente vañ costen ghedoocht van het cieraet van O.H. grave in de goe weecke 24 l.p.

ID. *1597*. Sr Rocus met zyne medegheselle major domus en toesienders van de capelle Onser Vrauwe doorne chrone over eene gratuyteit tot voorderinghe vañ lichte vañ grave Ons Heeren bij heml. ghemaect in de voorl. goe weecke 20 l.p.

ID. *1600*. Jherone Rocq major domus van O.L. Vr. doorne croone over sijn goe debvoir int maecken van het helich sepulcre O. Heeren Jesu Xristi den voorleden Witten Donderdach 99 20 l.p.

- KERKREKENING *1614*. Raeckende d'aelmoesen ghejont up den goeden vrijdach 1614 by de persoenen bezocht hebbende 't voorn. heylich sepulcre: mits dat kercmeesters daermede betaelt hebben de wakers, 't was en anderssins.

Item an major domo met zyne soldaeten over heml. goeden devoir

nt maecken eñ waken vañ sepulcre ofte graff van onsen lieven heere Jesu Xristi up den goeden vrijdach 1613 10 l.

ID. *1615*. Alonzo Fernando, major domo vañ capelle van Onze L. Vr. doorne croone van 19 pont was voor sepulcre [op den rand:] dat men voortaen in 't uprechten van het sepulcre usere van gesparichheit, anderssins en in cas bij zoo eenighe excessieve costen zal 'tgelt in rekeninghe niet passeeren ende gherateert worden.

...mercerie voor sepulcre 18 l. hout 62 l. ghescildert de trappen en verhemelthede vañ sepulcre, 30 l.

ID. *1633*. ... monument in hooghen choor up goeden vrydach....

ID. *1801*. ... omganck voor 't was voor 't heijligh graf op witten donderdagh....

- '*Aanteekening* van Mr P.J. De Brauwere, "regeerder", zegt de aanteekening, van de prochiekerke van Nieupoort: *15 Dec. 1759* hebben dheeren kerckregeerders geaccordeert met Jacobus Macagge, meester schilder tot Veurne, tot maecken en schilderen een graf op Paeschhuys voor de kercke die hij Macagge heeft aangenomen met al het gonne daer aen dependeert voor honderd guldens vls.'. (= AD. D[UCLOS] in *Rond den Heerd* 1890[-1902], bd. XXV, bl. 217).

(Slot volgt).

Gildevaantjes

IN Biekorf (24^{e} jaar, t^{k} 1, bl. 15-16) deelt Heer T. Raepaert eenige merkweerdigheden mede betrekkelijk gildeteekens - misschien voorgangers of overblijfsels der gildevaantjes - en welke in Fransch-Vlaanderen gebezigd werden in sommige gilden op den feestdag. 't Zelfde gebruik bestond voorheen - en bestaat nog in enkele gemeenten van het land van Waes, namelijk te Sint-Gillis-Waes en waarschijnlijk te Sint-Niklaas-Waes.

Zelfs ben ik er in gelukt bij eenen ouden vriend uit het Waesland een zevental verschillende dezer blazoentjes of gildeteekens te bekomen. Ik laat er de beschrijving van volgen.

1° *Sinte Cecilia*: (houtgravuur met de hand gekleurd, heilige zeer naïef) eivormig blazoentje (2 spitse punten) 13 × 7 ctm. verbeeldende eene sinte Cecilia, gekleurd in rood en groen, zittende op eene bruine bank, aan een orgel in bruin hout, witte en zwarte toetsen en gele orgelpijpen. Daarboven een paar blauwe wolken, waartusschen een

bundel gele lichtstralen. Van onder staat gedrukt in zwarte boekstaven ‘ST. CECILIA’, met een paar primitieve versierteekens. Rondom een smalle zwarte en een breede roode boord.

2° *Sint Sebastiaan*: eivormig blazoentje, 10 × 6 ctm. Het onderste uiteinde spits, het bovenste afgerond. Zeer naïeve houtdruk. In het midden een boom, welks kapruin groen gekleurd; aan den boom is een gothische sint Sebastiaan gevestigd; hij is ongekleurd gelaten; enkel de doek rond de lenden is rood geverwd. De Sankt is met vier pijlen doorschoten en heeft eenen stralenkrans rond het hoofd. Links een heuvelachtig, rood gekleurd landschap met groenen boom; rechts een rood en groen geverwde schutter welke met gespannen boog zich bereidt eenen pijl op den Heilige af te schieten. Onder aan den voet van het beeld: ‘S. SEBASTIANUS’, en daar nog onder, vervullende den ganschen spitsen onderhoek, een hoop liggende lijnen waarin het wapen van St Sebastiaan: een groot middenkruis met vier kleine kruiskens. Rondom 2 smalle zwarte en een breede roode boord.

Beide bovenstaande blazoentjes werden tot vóór enkele jaren nog jaarlijks gebruikt in verschillende gilden van 't Waesland.

3° *Sint Jozef*. Eivormig blazoentje, 15 × 6 ctm., houtsnee gekleurd, voorstellende een Sint Jozef met het kindje Jesus, het hoofd met eenen gelen stralenkrans omgeven; Sint Jozef met lichtgroen kleed, 't kindeken Jesus met eenen blauw- en rooden doek rond de lenden. Daaronder het motto ‘ST. JOZEF’. Twee bloemkens onder en boven in de scherpe hoeken van het blazoen. Dit blazoentje fijner van teekening en van uitvoering dan de andere schijnt veel jonger te zijn. Eene smalle zwarte en eene groote lichtroode boord rondom.

4° *Sinte Barbara*. Eivormig gekleurd blazoentje doch met afgeronde hoeken; 10 × 6 ctm. Sinte Barbara met rooden mantel en om het hoofd eenen gelen stralenkrans houdt in de opgeheven rechterhand den marteliepalm, in

de neergehouden linkerhand een zwaard. Zij staat op eenen met groen rood en blauw gekleurden bodem en heeft aan haren rechterkant, links van het blazoentje eenen lichtbruingeel-gekleurden grooten toren, welke langs den rechter kant van het printje in eene blauwpurperen wolk zich verheft. Onder aan den voet der heilige het motto: 'S. BARBARA'. Het beeldje is omgeven met twee dunne zwarte en eenen tweeden lichtrooden boord. De houtgravuur schijnt nogal oud doch is niet van eene zekere fraaiheid ontbloot.

5° *Sint Ambrosius*. Eivormig blazoentje met twee spitsvormige uiteinden, 15 × 6 ½, ctm. De Sankt in rooden mantel met rooden mijter en gelen staf in de linkerhand, houdt in de opgeheven rechterhand een onbepaalbaar ding (waarschijnlijk een sleutel) vast. Nevens hem aan zijne linkerhand een tiental streepjes en een vlekje, bijen verbeeldende en met eene gele klad gekleurd. Onderaan het motto 'ST. AMBROSIUS'. Boven en onder een bloemteeken. Een zwarte smalle boord en een breede lichtblauw-purpere boord omgeven het printje.

6° *Sint Severius*. Juist dezelfde heilige als op het printje van Sint Ambrosius, doch gansch ongekleurd. Eveneens zijn de beide bloemteekens weggelaten. Hoogstwaarschijnlijk heeft de drukker vraag gekregen naar blazoentjes voor eene gilde of confrerie van Sinte Severius, en om grootere onkosten te vermijden heel eenvoudig het houtgravuurtje van Sint Ambrosius laten dienen mits het kleurloos te laten, de bloemteekens er niet boven en onder te zetten, en als motto 'ST-SEVERIUS' te gebruiken.

7° Een nog veel eenvoudiger blazoentje, 16 × 7 ctm. De breede buitenboord is wit gebleven, de smalle zwarte boord is er rond. In het midden twee handen welke elkander vasthouden in lichte tint van geel-bruin; de mouwen der beide handen zijn licht blauw. Daarenboven een hert in rood, en in het bovenste spitse hoekje evenals in het onderste spitse hoekje een zwartgebleven bloemteeken. Onder de beide handen het motto 'DE EENDRACHT', waar-

onder drij roode vlekjes. Nogmaals heeft hier waarschijnlijk de drukker vooreene maatschappij, *De Eendracht* genaamd, zonder groote onkosten een blazoentje willen maken.

***

Wie kan ons bescheed geven of dergelijke gilde-, broederschap- of maatschappijteekens nog onlangs gebruikt werden of tot heden gebruikt worden, in vlaamsche of in franschvlaamsche gemeenten?

Bovenstaande schijnt wel in verband te staan met onze meening als zouden er wel degelijk gildevaantjes in gebruik geweest zijn vroeger.

Ten andere de drie uittreksels uit het bekende werk van Edm. Van der straeten '*Le Théâtre villageois en Flandren*', welke wij hier laten volgen, schijnen een bewijs te meer te leveren voor onze meening, als zouden bedevaartvaantjes hunnen oorsprong vinden in gilde-, rederijkerskamers- en broederschapteekens.

'Actuellement encore, la veille d'un tir, le fifre, le tambour et le fou, en costume, vont saluer les membres de la confrérie. Le fou danse un menuet devant leur demeure et leur offre un petit blason gravé et enhiminé, que supporte une plume d'oie et que le tireur attache soigneusement à sa boutonnière. Pendant la solennité du tir, le fou rôde devant l'enclos ménagé autour de la perche et quand il aperçoit un promeneur qui dirige ses pas de ce côté, il s'élance vers lui en gambadant de son mieux, et, la pirouette finale terminée, il lui présente un blason. D'ordinaire le flaneur lui donne quelques centimes de gratification.'

'Le fou circule encore aux tirs de Bever, Eyne, Etichove, Leupegem et autres villages des environs d'Audenarde. En cette dernière commune, il distribue, aux membres de la société de St Arnoud, un petit blason, modelé exactement sur ceux dont se servent les bouffons des gildes audenardaises: St George, St Sebastien et St Hermès. Ils ressemblent d'ailleurs étonnamment aux vieux blasons de nos sociétés de rhétorique'. (EDM.

VAN DER STRAETEN, *Le Théâtre villageois en Flandre*, 2e uitg. Brussel, 1881, bd. I, bl. 48-49).

Sprekende van het vaantje der H. Godelieve van Gistel, zegt E.V.d.S. 'Non seulement les pèlerins - la coutume en existe encore aujourd'hui - se procuraient ces bannières, comme souvenir de leur visite à Ghistelles, mais, aux représentations du drame légendaire, les murs de la salle étaient littéralement couverts de ces petites images comménioratives, et parfois même, la scène en était ornée de tous côtés.' (*Ald.* bd. I, bl. 148).

Waar hij spreekt over het vaantje van Sint Laurentius te Eenaame, zegt hij o.a.:

'La bannière, attachée à une verge ayant à son sommet un plumet de couleur, s'étalait non seulement sur le chapeau des pèlerins, ma is s'exhibait au local ou se donnaient les représentations relatives au patron du village.' (*Evend.* bd. II, bl. 83).

OSCAR VAN SCHOOR

Mengelmaren

WIJ gingen eens naar Zande, als de kerk aldaar ingestort was.

Op het dorp zagen wij nen hoogen, gepinten meiboom staan.

Het gebruik, 'nen meiboom te planten, moet uiterst zeldzaam geworden zijn in Vlaanderen. De gedachtenis van den meiboom schijnt alleenlijk in herbergnamen bewaard te zijn. Als mei kent men maar den tak, dien men in den vlasgaard steekt als hij verkocht is, dien men op een nieuw huis plant, als de kappe erop staat, dien men op den schelf stelt als de oogst ingehaald is of dien men tien 1en Mei aan de deur van sommige huizen zet.

Den meiboom, die plechtig geplant en versierd wordt op den 1en Mei en hebben wij van ons leven maar te Zande gezien.

Dat gebruik, dat hier en daar nog in zwang is, bestond vroeger algemeen, in al de landen van Europa.

De volkskundigen hebben wel vier of vijf stelsels verzierd, om de bediedenis van den meiboom uit te leggen.

Geen enkel is voldoende.

Zie daarover W. BUGIEL. *Die bisherigen Deutungen des Maibaumbrauches* in *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien.* XXXXII Band, 1912. Bl. 83.

J.D.B.

[Nummer 9]

Het Paasch- en het O.H.-Huizeken te Nieupoort

Ons Heeren Huizeken

In de kronijk van J.B. Rybens, dl. I, bl. 108 en vlg.[1], lezen wij daarover hetgene volgt:
‘Op desen dag (24 October 1793) wiert er gestelt eene wagte in het onsen Heeren huyseken bij dese stad, zoo genaemt uyt oorsaeke datter in dit kerksken stond een weerdig beeld van den gekruysten Godt, die over veel jaeren was gevonden door de vijsschers van Nieuport drijvende in de zee en door de selve vijsschers opgevist, en aldaer in eene kapelle gesteld welke kapelle is gebouwt door den heer D'Avila alsdoen gouverneur van dese stad, met een schoonen autaer daerin voorsien van schooue en rijke ornamenten voor den heijligen dienst alsook silverwerk, benevens eene reliquie van een stuksken van het

waeragtig kruys ons heeren Jesus Christus, in welke kapelle allen Vrijdaege van het jaer gedaen wierden drij missen die aldaer waeren gefondeert met uytnemende devotie en toeloop van buytenlieden alsook van de stad; het is op desen dagh dat dit alles wiert vernietigt te weten alles dat daer van binnen was, als den autaer, banken, en ander dingen wiert gebrant door d'Engelschen die aldaer de wagte hadden; gelukkiglijk dat den gekruysten Godt is gesalveert door sekeren sieur Norbertus Merlebecq, zoon van den heer balliu dezer stede, want sij hadden alreeds dit weerdig beeld aen het vier gelegd, maar door den voorseyden persoon daer uyt getrokken en het selve gebragt naer de stad, het welke jegenwoordigh staet in onse groote kerke en met veel devootie aldaert werdt geeert en aenbeeden[1]". (Vgl. hierbij onze afb. van 't kruis en 't altaar uit die kapel).

INRI
Portrait van het Beeldt van den gecruÿſten Saligh maecker in zee gevonden door de viſſchers van Nieuport ende ruſtende inde Cappelle geſeÿt ons heeren huÿſeken nevens de ſelve Stadt Nieuport.

Zinkpr. van R. Dupont.

(1) De Kinders De Schietere-Vandenabeele hebben nog een "*Portrait van het Beeldt van den gecruijsten Salighmaecker in zee gevonden door de visschers van Nieuport ende rustende inde Cappelle geseijt ons heeren huijseken nevens de selve Stadt Nieuport*". 't Is eerder een afbeeldsel van het autaar van de kapel. 't Werd gesneên uit een boek, meenen we, maar uit welkeen? We drukken 't over in onze afb. 't Meet 12 cm. × 9 cm.

Iets heeft J.-B.R. nog vergeten, volgens de legende: het kruis vroegertijds herhaalde malen in de kerk gebracht, werd keer op keer den volgenden morgen gevonden op de plaats, waar volgens die wondere aanduiding, naderhand de kapel gebouwd werd.

Laat ons nu, met het weinige dat we daarover tot nog vonden, bovenstaande toelichten, verbeteren en aanvullen.

In de stadsrek. 1574[1] is er reeds spraak van het maken van '*thuusken van terucifix*' en nog in 1578 van 't zelfde '*godshuzeke*'.

In den geuzentijd hebben de 'rebellen van zijne majesteyt' het kapelleken vernield; de stad bouwde het weer op in 1607. Pedro Davila, gouverneur der stad, zonder daarvan kennis te geven aan kerk - en wetheeren, deed het afbreken en bouwde een nieuw op dezelfde plaats in 1718. Hij gaf aan de kerk een som van 1000 guld. vl. courant, met last wekelijks 2 missen te doen lezen in het 'O.H. Huyseken' door de Paters Recolletten. Na de plundering van 1793 werd het kruisbeeld overgebracht naar de kerk. Binst den beloken tijd werd het in veiligheid gesteld; in 1802 heeft men het gehangen in de kerk nevens de spaansche kapelle (nu de vonte), en in 1834 voor goed op het autaar van het h. kruis, toevertrouwd aan 't hoveniersgilde[2]. Op de plechtigheid der boetprocessie binst de Zending, wordt het oude kruisbeeld van O.H. Huiseken door de hoveniers gedragen.

Dat kapelleken stond buiten de Stegherpoort (bewesten stad) tusschen het oud-westelijk-Veurne sas en den vlotkom nu.

Over de herkomst van het kruisbeeld hebben wij tot nu niets kunnen opsporen. Voorzeker bestond het vóór 1574:

(1) Hierachter geven wij de bewijsstukken.
(2) RYBENS *ald.*, dl. II, bl. 205.

immers volgens de aanteekening in de stadsrekening van dat jaar schijnt het een reeds gekend crucifix.

Tot 1718 was het toezicht en bestuur van het O.H. Huizeken toevertrouwd aan den hoofdman van de parochiekerk, en de gelden der offeranden waren voor de kerk. Van toen af trok de gouverneur Davila alles tot zich. Drie rekeningen zijn bewaard: zij geven de inkomsten vrijdag per vrijdag: daarin zien wij dat het heiligdom druk bezocht werd op dien dag en tegen alle kwalen. Een gebruik dat op te merken valt is het uitdeelen van zijdedraad. Sluit dit gebruik zich aan bij de legende die nu nog in den volksmond ligt, nl. dat na de wonderbare ontzetting van 28^{n} Juni 1489 er 's nachts rondom de stad een wondere zijdedraad gespannen lag, dien men opwond en uitdeelde? Zoolang men hem kosteloos uitdeelde verminderde de hasp niet.

Bijlage I: Aanteekeningen uit rekeningen berustende in 't stadsarchief.

STADSREK. *1574*: ghemaeckt thuusken van terucifix buuten de Stegherpoorte in Sporcle.

ID. *1578*: ...ontdeckt tgodshuzeke buuten de Stegherpoorte.

ID. *1609*: Mr Joos de Boode burchm. van der courpse over zeker verschot bij hem ghedaen tot uprechten van een nieu onzen lieven heeren huyzeken buyten de Stegherpoorte dezer stede staende, hier voor tijden bij de rebellen van zyne Majesteyt afgebroken... bet. den 26 Januari 1608

220 l. 10 s.

ID. *1610*: Mich. Van Rolleghem matsenare van bij hem ghepaveert thebben onze lieven Heeres huuseken buuten de Stegherpoorte in Oest 1609

16 l.

ID. *1790*: Joris De Brauwere directeur van O.H. huyseken staende bij het Veurne Sas, bewaeken van het gebouwken gen. het keirshuys van de Capelle.

KERKREK. *1677*: Ontfaen van Melchior Deleeuw uit penninghen van Onsen heere huyseken

210 l.

ID. *1701*: Ontf. van h. Lambrecht uut het ghelt van O.H. huuseken

803 l.

ID. *1751*: Ontf. van Pieter Winnaert als directeur van O.H. huyseken nevens de stadt 1000 g. vl. c. tot exoneratie van 2 gefondeerde messen te weke in tselve capelleken van den heer generael Davila overleden gouverneur deser stede (ghejont de kerke om ghemployeert te worden tot d'indispensable refectien) te doen in 't kapelleken door de Recolletten.

ID. *1752*: Pr Winnaert directeur van het capelleken ghen. O.H. huyseken staende in de fortificatien deser stadt voor de 2 ghefondeerde messen voor gouverneur Davila ghecelebr. door recolletten in 't zelve capelleken.

ID. *1802*: 15 mey bet. voor het halen en stellen van de cruyssen te weten dat van Sieur Carel Willaert eñ dat van Sieur Merlebecq geseyt dat van O.H. huyseken.

Bijlage II. Aanteekeningen uit Pak C, n° 2, berustende in 't kerkarchief.

[Bundel]. Bewysen van Ons heeren huyseken van hetgonne de hooftman Poetewijn van de kercke van Nieup. heeft ontfangen eñ uutghegeven, dat geschiet is tzijdert den overlijden van H^{r} Hooftman Lambrecht tot den tydt dat dheer gouverneur Davila, het selve huyseken naer hem heeft getrocken. (1714-15 tot 1718.)

[Uit het sterfhuis van Mr Lambrecht:] Goederen toebehoorende aen onsen Heeres huyseken:

Een groen zyden schortie met een gespellewerckte cant van onder daeraen
een haspken roo zyde
It. 5 silveren herten
een silveren plattie daerop gegraveert twee ooghen
een plattie silver daerop gebotseert de forme van eene schuittie
een silveren beentie ofte voetie
5 cleene silveren madaelkens
een silveren agnus deyken met een silveren keetentie....

Nota datter inde maent van meye 1716, synde Synxendagh door een man en een vrauwe van Blankenberghe, aen onsen heere, een silveren croontie vereert is.

Item het selve sterfhuys moet oock goet doen aeñ kercke het incommen van twee bussen van onse Heeres huyseken... genomen tot 8 schellynghen groote te maende bij accorde.

It. oock goet te doen de henden van de wassen kerssen, als oock wassen beentiens, armkens, ende kynderkens....

Rekenynghe van het tgonne poetewijn ontfāēn heeft over het vercoopen van roeten kerssen, zydedraeykens eñ wassen beentiens aermkens ende anders in onse Heeres huyseken...

27 Sept. 1715 synde vrydaegh heeft Poetewijn van Marye vidua Mattheus Cytor over het vercoopen van kerskens ontfangen ende over roo zyde tsamen dry guld. 19 st., hier van afgetrocken ses stuyvers over zydedraykens gelevert, ende vyf stuyvers over haer moeyte, sonder den druyp van de kerskens het welk is in profytte van het selve onse L. Heeres huyseken, rest nogh suyver voor het capelleken
3. 7. 9.

Al de vrydaghen van 27 sept. 1715 tot 25^{n} dito '16 brachten op van kerssen, zydedraeykens, bussen, wassen beentiens, etc. 123 l. 13 s. 6 d.

Nota dat den heer gouverneur Davila op den 28^{n} Maerte (1718) heeft doen haelen ten huyse van Sr Louys Van Roo, den sluismeestere, den slooter van onse heeres huyseken als wanneer zij het oude capelleken hebben doen afbreken, ende gestelt Onse Heere-aen-het-kruys, in een houten capelleken, tot dat nieuwe ghemaect is, eñ aen selven sluismeestere belast, met de sorghe van het selve open en toe te doene, om daerin kersen te laeten branden, waervan zy een nieuw slot en sloter hebben doen maeken, eñ in sijn handen hebben gegeven; ende op den 31^{n} Maerte sijnde donderdagh, heeft de selve heer gouverneur ten huyse van heer Poetewijn den adjudant Nicolou gesonden tot haelen eñ vraghen de sloters van bussen van het selve capelleken. De heer Poetewijn niet thuys wesende heeft die naermiddagh gesonden ten huyse vañ heer gouverneur, de welke ten selven daeghe, den eersten steen heeft geleyt van tselfde capelleken eñ die slooters gegeven aen voorseyden sluismeestere, sonder oyt gesproken ofte gheseijt heeft ofte doen segghen, aen voorn. Poetewyn, om wat reden ende het oude capelleken ghingen afbreken. Van welcke weeringe van voors. slooters heeft Poetewijn op den eersten April sijnde vrydaegh gheweest part ofte te kennen gheven aeñ heere Burgmeestere Coppieters ofte den heer Gouverneur hem ofte de weth daer over kennesse hebben gegeven van dat hij het selve capelleken ginck doen afbreken ende nieuwe doen maken, ende dat hij de slooters heeft geweirt ofte doen haelen ofte weiren, sonder iet te doen segghen in wiens proffijte de rekeninghe soude wesen. Welcken heer Burgm. seyde dat men hem niet en heeft daer over de wete heeft gedaen dat hij het oude capelleken ginck doen afbreken nogte aen weth; waerop de selve heer Burgm. aen Poetewijn versochte dat hij s'anderendaeghs, synde saterdagh, ende Wethdagh, dat ick soude willen boven op schepencamer kommen ende sulcx aeñ weth daer over raport te geven; hebbende de weth aen Poetewijn geseydt dat zij daerover sullen voorsien.

In Nomine Domini. - Amen.

Wy onderschreven, guardiaen ende discreten van het convent der Minderbroeders Recollecten tot Nieuport, zynde tot kennisse gekommen hoe dat het myn Edele heeren van het Magistraat deser Stede in qualiteyt van opperregeerders van het capelleken gheseyt Ons Heerens huyseken staende omtrent dese stadt, belieft heeft op te nemen ende rentewijs aan te leggen de capitaele somme van duysent guldens vlaems, eertijts gelegateert door wijlent d'heer Pedro Davila gewesen gouverneur der stede ende port van Nieuport om uyt de croysen derselve twee wekelyksche missen in het geseijde cappelleken door onse religieusen (gelyck blyckt uit sijn testament) tot laeffenisse zynder ziele te doen lezen; voor welke twee wekelijcksche missen jaerlijcx aen ons convent soude gegeven worden de somme van vyf en veertigh guldens vlaems courant. Maer aengesien wij dusdanighe

legaeten uyt kracht van onse instellinghe ofte regel ende van reghtsweghe niet en moghen aanveerden ten sij bij maniere van enckele aelmoesse - Protesteeren wij liberlijk in den heere dat wij het voorschreven legaet uijt kracht van legaet (als hier toe onbequaem zijnde) niet en versoucken nochte en willen ontfanghen. Is het saecke nochtans dat het mijn Edele Heeren sal believen de voorseijde somme van 45 guldens bij maniere van enckele aelmoesse, sonder obligatie, dominie ofte eijgendom jaerlyckx aen ons convent te verleenen, sullen deselve aldus enckelijk ontfangen; ende soo veel als in ons is ten vollen ende getrouwelijck voldoen aen den godtvrughtigen wille van den Testateur. Actum in Nieuport desen vierden Augusti 1731.

Fr. Ildephonsus Gellemei	guardiaen
Fr. Guilielmus Looten	vicarius
Fr. Cajetanus Terryn	discretus.

R. DUPONT

Eindnoten:

(1) Vgl. *Ann. Soc. d'Ém.* 1906, bl. 282 vlgg.

De laatste uitgave van Gezelle's gedichten

HET ziet er niet uit, alsof de ongeluksvoorspelling van sommige twijfelaars moest vervuld worden: ‘Gezelle was in de mode, en de mode voorbij, zou het met Gezelle gedaan zijn en vergeten’, want... en daarna uitspraken over den graad en de maat zijner grootheid.... over het dieptepeil zijner denkbeelden.... en nog wat.

Pas twee jaar na eene uitgave, in 't bereik van eenieder, alweer eene andere, vermeerderd met onuitgegeven gedichten in de ‘Laatste Verzen’, en met een bijvoegsel van gelegenheidsgedichten.

Over deze laatste een anderen keer. Nu zullen wij alleen de reeds gekende bundels in dezen nieuwen herdruk overzien.

Nogmaals dient herhaald te worden, wat wij reeds zeiden in Biekorf 1910, bl. 366:

1) Eene uitgave moet ofwel *alles* geven, ofwel alleen dát, wat de dichter zelf uitgaf, en in zijn nagelaten werk, een keuze, die zooveel mogelijk op den leest zijner eigen uitgaven geschoeid weze.
2) Is de uitgave *niet* critisch, dan moeten alleen de dagteekeningen, door den dichter meegedeeld, worden aangegeven, en zijn de *varianten* weg te laten. Is zij *wel* critisch, dan alle vindelijke dagteekeningen en varianten.

Nu deze laatste uitgave *wil* volledig zijn in de meêgedeelde onuitgegeven stukken, want vele, in den grond soms onbeduidende verzen worden gedrukt in *Laatste verzen*.

Zij geeft hier en daar dagteekeningen, door den dichter niet meêgedeeld, zij voegt bij den tekst enkele nota's en varianten.

Zij *wil* dus critisch zijn.

Welnu, zij is het geenszins. Er zijn vele stukken te kort, (die geen gelegenheidsverzen mogén heeten) en er ontbreken oneindig vele data en varianten die gemakkelijk te vinden waren.

Wij zullen dat nu bewijzen. Vooraf gezeid, wij *houden niet* aan al die opgaven, maar eens dat men ermêe begon, moest men ernstig zijn, en naar volledigheid streven. Er is wel verbetering op den voorgaanden druk, vooral in ‘Laatste verzen’, zoo wij verder zullen zien, maar zelfs daár, en vooral in de andere bundels, is er nog al wat aan te merken. Dit zij dus gedaan, *sine ira et studio*.

Volgen wij de boeken van 't begin af.

Dichtoefeningem.

In ‘*Dichtoefeningen*’ staan er 11 nota's op veranderingen in de schikking der stukken; van die 11 zijn er 5 onnauwkeurig, en ééne bewijst niet wat ze beweert.

1-2) Bl. 56, bij 't gedicht aan de Eerw. Heeren Carlier, op n^{r} I: *Waarom 't gebrom:*

‘Komt niet voor in de uitgave 1858, maar eerst in die van 1878’ zegt de nota.

En de uitgave 1858, op bl. 70 geeft: *Waerom 't gebrom*... onder titel: ‘Het katholiek altaer’, met twee strophen erbij.

De huidige druk neemt zelf dit gedicht een 2^{e} maal op (bl. 85); heeft men dan de gelijkheid niet gezien? Dit maakt, dat de nota op dit gedicht, nu op bl. 85, ook onjuist is. Is twee.

3) Bl. 57, bij n^{r} II van 't zelfde stuk: ‘Staat niet in de uitgave 1858’ zegt de nota.

En de uitgave 1858, op bl. 69, geeft: *Sinaï*, dat, buiten de 8 eerste en de 2 laatste verzen van n^{r} II, juist hetzelfde is.

4-5) Bl. 60, bij n^{r} IV van idem. ‘IV en V ontbreken in de eerste uitgave.’

En de eerste uitgave geeft, op bl. 165: *Dank na de Misse*. Doe daar de 2 eerste en de laatste strophen van weg, en gij hebt. IV (vers 1-24) en geheel V van de verzen voor de Carlier's.

Dit maakt dus ook de nota op bl. 171 onnauwkeurig of ten minste niet volledig.

De nota op bl. 132 bewijst niet wat ze vooruitzet. Hier kwam, zegt zij, onder den titel *Weenen* het bekende: *Ha beklaagt hem* uit Kerkhofblommen.

‘De voorrede bij de 1^{e} uitgave is gedagteekend: O.H. Hemelvaart (d.i. 13^{en} Mei) 1858. Kerkhofblommen zijn geschreven omtrent den 8^{en} Mei 1858. Het stuk zal dus vermoedelijk wel voor Kerkhofblommen oorspronkelijk bestemd en ermeê gedicht zijn. Bij de 2^{e} en 3^{e} uitgave van Dichtoefeningen bleef het weg.’

Het kan waar zijn, en het ‘vermoedelijk’ is gegrond, maar dat de inleiding van 13^{en} Mei is, bewijst zulks niet geheel.

Kerkhofblommen *verschenen* half Juni 1858, want Gezelle (R.d.H. II, 150) noteert dat vader Van den Bussche stierf ‘terwijl de Kerkhofblommen onder druk lagen’, en zijn dood, luidens zijn doodprentje, had plaats den 10^{en} Juni. De Dichtoefeningen waren toen ook nog, en voor nog lang, onder druk, want de goedkeuring van den Bisschop, die op de laatste bladzijde staat, is geteekend St Laureinsdag, dat is 10 Augustus. Het kan dus zeer goed zijn, dat ‘Ha beklaagt hem’, 't welk midden in de 1^{e} uitgave staat van Dichtoefeningen

afzonderlijk gedicht was, vóór Meie, en dat het in de Kerkhofblommen, in Mei of Juni, ingeschoven werd; zooveel te meer, daar ik een papiertje van Gezelle's hand gezien heb, waar dit versje, met de lezing: *van 't gekwetste pijnhout* (zooals in Dichtoefeningen) onafhankelijk te lezen is. Maar de twee vermoedens hebben grond, en noch 't een noch 't ander bewijs is afdoende. - Nu, tot daar.

Kerkhofblommen.

Bij de Zielgedichtjes in den bundel Kerkhofblommen heb ik drie aanmerkingen te maken: 1° Men hadde de jaartallen, hoven ieder stukje eens moeten nazien, er zijn eronder verkeerd opgegeven. Zoo b.v. n^r^ VIII: ik heb hier het doodsanctje van het kindje (Al. De Kiere) en een uittreksel uit den Burgerstand van Rousselare voor mij liggen. Beiden stemmen overeen, gevende het jaartal 1852.

2° Aan t'einde van de Zielgedichtjes, in een goed afgescheiden aanhangsel, ware de plaats geweest voor de dergelijke versjes, na 1892 door Gezelle gemaakt, en die nu in den lateren bundel gelegenheidsverzen zullen staan.

3° Bij eenige dier Zielgedichtjes waren zeer wetenswaardige nota's te passe gekomen, bij CXV en nogal andere.

Gedichten, gezangen en gebeden.

Bij *O Dichtergeest*, 8, is de nota van de uitgave 1910 weggebleven, zij gaf den datum 1879; waarom is dan die bij *O Morgenstond*, bl. 31, ook niet weg, daar zij toch ook maar den datum 1870 gaf? De variante bij 't *Meezennestje*, 31, is weg; zij is blijven staan bij 59. *Geen blijder stonde;* 62. *Ach, Hemellawerke* en 65, *Hoor 't is de wind*.

Waarom die varianten? Neem eens de 1^e^ uitgave 1862; bij vele stukken verschilt hier en daar een woord of een vers, al even weinig of al even zeer belangrijk, met de latere uitgaven. Ik zou er zoo wel 20-30 kunnen geven, zonder eenige moeite. Liever geene, dan, of mocht ik iets wenschen, dan ware 't de verbetering van een grove fout, die sedert de 2^e^ uitgave overal werd herhaald in 't *Edel spel der vlugge schaverdijnders* (4^e^ laatste vers). In de 1^e^ uitgave staat er, en 't moet dat zijn: ‘toen de *Kers*misblok nog aan lag’; later is 't overal gedrukt: *Kermis*blok.. Zulk een variante ware al beter dan die willekeurige 3 andere, niet waar?

Daarbij, in dezen bundel waren zeer wetensweerdige nota's te maken over de personen aan wie de stukjes opgedragen zijn, en ook verscheidene datums konden gemakkelijk toegevoegd worden, wilde men critisch zijn. 't Zelfde geldt voor Dichtoefeningen.

Onder de Kleengedichtjes zijn er twee van de 3×3 met een variante verrijkt (?): *Verloren, verloren* (bl. 151) zij geeft: *geen zegen laat gaan*, in plaats van: *geen vrucht en laat gaan* en *Brandt los* (154); *ketenduw* voor *ketens nu*. Hoe hoogst interessant! Nogmaals, met eenig geduld hadde men, naar de XXXIII van 1860 en de vele die in Ged. gez. en geb. 1862 staan, en naar eenige hier en daar in R.d.H., wel bij een 70 tal, varianten gevonden. Ook verdiende 't wel eenige nota's, om aan te duiden welke van de latere uitgaven de XXXIII van 1860

mieken, welke naar andere of uit andere bundels verhuisd zijn enz... men doet zulks bij Dichtoefeningen, en waarom niet overal?

Liederen, eerd. en reliqua.

Er staan nota's bij: *Eerste Ode Horatii* 'vertaald uit het latijn'. (Dat is niet zeer nieuw, noch nuttig!); bij: *David* (wederom: 'vertaald uit het latijn'. Welk latijn?); bij: *De Gypten* ('Naar Geibel, duitsch gedicht getoonzet door Rob. Schumann') en hij: *Heidensch lied* ('Vrij naar Horat. Carminum liber III, Carmen 19. Ad Telephum'). Goed! Maar dan waren er wel andere nota's wenschelijk, en zelfs noodig. J.B.V.: Wie is Philip Verhulst? (6) Naar welk duitsch gedicht is Gewijde klok? (4) Welk tafelliedeken van dezelfde sneê is dat van 23 voorgegaan? Naar welke legende is St Joseph's leere (37)? Van welke ingeving komt O Maria die daar staat (41)? Wie wordt er bedied in 't vers uit *Torrebrand* (82):

> was de gouverneur gekomen
> met zijn dichter, die zijne daden
> seffens moet in verzen naaien?[(1)]

Op welk feit spreekt O.L.V. van Vlaanderen? (89) Van waar ontstaat Boerke Naas? (93) Welk lied is herdicht in Viva Maria? (97) Wie was Smedtje van 105? enz., enz... Waarom 4 nota's, waarvan ééne nuttelooze, en geen andere, veel belangrijker?

En dan, hier, geen enkele datum! Men moest toch eens toonen hoe waar het is, of hoe onwaar: 'van de stukken in dezen bundel verzameld, dagteekenen twee derden van vóór 1860[(2)]'.

Tijdkrans.

Juist hetzelfde als bij de voorgaande uitgave. Gezelle had buiten een paar stukken, geen enkel gedicht gedateerd. Hier, zooals in 1910, vinden wij datums bij het heilig zevental:

1) I. 41. *Winterzonne*. Kortrijk, 5 Jan. 1891 (varianten).
2) 110. *Slaapt gij nog*. Kortrijk, 7/2/'93.
3) 150. *O Eerdentroost*. Kortrijk, 7/10/'91.
4) 167. *Als ge naar het kooren luistert*. 20/5/'93 (varianten).
5) II. 11. *Breydel en De Coninck*, nota = 1882.
6) 69. *Andleie*. Kortrijk, 's Vrijdags na O.H. Hemelvaart, 1882.
7) 88. *O Pereboom*. Kortrijk, 5 Nov. '90 (variante).

Laten we eerst 'Breydel en De Coninck' weg. Nog eens zegt de nota, dat de Breydelfeesten in 1882 waren. Iedereen kan nagaan, dat het in 1887 was. Ook hadde men kunnen noteeren dat de nummers I-V, met daarbij *O Vrijdag* van bl. 15 en *O Heilig Zoete Bloed* van bl. 16 één 'zangstuk' uitmaken, dat, met den titel: *De Brugsche Metten* te lezen staat in Rond den Heerd 1887, bl. 297.

(1) Gouverneur Vrambout, dichter Karel Versnaeyen.
(2) D. War. en Belf. I, 2, 168.

Andleie is met zijn datum te vinden in Loquela, bijvoeg n° 2, 1882. Zie nu eens, hoe logisch: Loquela is criterium voor Andleie. Nu in bijvoeg 1, 1883 van 't zelfde blad, geeft Gezelle 3 gedichten van

Tijdkrans met hun datum: *Alleen uit aller oogen* (bl. 23) aan K. de Gheldere, Kortrijk, half Meie 1883. - *O gij dikke* (bl. 160) Kortrijk, den 22 in Meie 1883. - *Mijn hert is als een blomgewas* (II, 150) Kortrijk, den 23 in Meie 1883. Waarom is dat dagteekenen geen bewi js voor *die* drie? Of is Andleie uitverkoren, omdat het iemands stokpeerdeken is?

Van de vijf andere vinden wij *Slaapt gij nog*, met juist denzelfden datum als hier, in Biekorf 1893-88. In de drie eerste jaren van Biekorf staan er aldus wel 20 gedichten uit Tijdkrans gedateerd, en door Gezelle zelf ingezonden; onder hen zijn er van de allerschoonste; waarom mocht de wereld alleen dezen datum van *Slaapt gij nog* kennen? Is het, omdat dit gedicht werd opgedragen aan Dr Gust. Verriest? (Zie Dietsche War. en Belf. 1900, bl. 187).

Is 't misschien om dezelfde reden, dat *O Pereboom* werd gekozen, dat ‘in eersten worp onder de oogen lag’ van Dr Verriest? (zie ibid. bl. 186).

O Eerdentroost, dat van 1891, staat, alzoo geteekend, eerst in 1893 in Dietsche Warande, van P. Alberd. Thijm, te Leuven (bl. 178) en wordt met voorliefde aangehaald door Dr Gust. Verriest in *Revue Neo-Scolastique*, 1894. Eenîge Gezelle-gedichten, in Dietsche Warande verschenen, kwamen er langs dezer heer Hoogleeraar om. Ook dit? en zal dáár de reden zijn om gedagteekend te worden in deze critische (?) uitgave?

Zoo dit waar is van deze drie laatste gedichten, dan mogen wij misschien hetzelfde gissen van de twee overblijvende, die met varianten prijken, welke opeen *handschrift* moeten gezien zijn, daar zij in geen tijdschrift gedrukt werden.....

Ik wenschte, dat deze gissing valsch bevonden werde, maar zij krijgt waarschijnlijkheid door een tal feiten, die overal in deze of vorige uitgave te blinken staan. Zoo *is* 't gelegen met de nota op *Morgenstond* (Ged. gez. en geb. 34) die van dezelfde bron is, want het gedichtje werd te Kortrijk bij Ad. Verriest geïmproviseerd. Zoo *was* het, in de *vorige* uitgave met de nota op *O Dichtergeest* (ibid. bl. 8) dat aan G. Verriest werd gezonden (zie D.W. en Belf. I, 2, 173). Zoo is 't, hoogst waarschijnlijk, met de nota bij 't Rijmtje: *Vergeefs zal ooit* (ib. 175); bij *1e Ode Horatii, David* (Lied. eerd. et rel.) zie Dietsche War. en Belf. 1909, n^{r} 10, bl. 220-21.

Alzoo ook onder de zeven stukken die varianten mêekrijgen in

Rijmsnoer,

vinden wij *Jam Hyems*, bl. 48, dat in Dietsche Warande 1895-398 aan Gust. Verriest staat opgedragen, en *Samson* dat met dezelfde nota prijkt, die stond in Dietsche Warande, 1896-215. Varianten zouden bij menig stuk van dezen bundel alweer te vinden zijn, door vergelijking met den tekst der stukken in Biekorf 1893-96; en uit andere bronnen meer. Nog eens, waarom *deze* 7 alleen?

Het zij ons dus toegelaten te zeggen, dat het niet ernstig is, in eene uitgave van eens dichters werk, alleen als opmerkenswaardig te verkiezen de ophelderingen die aan één of twee menschen rechtstreeks mochten bekend zijn. Daar men zich nu toch de moeite gaf, een nieuwe *volledige* (?) uitgave te bezorgen, moest men wetenschappelijk

te werk zijn gegaan, ofwel alles gelaten hebben zoo 't was in den druk van Gezelle zelf. En wij mogen, hoe 't ons leed doe of niet, nog eens de woorden herhalen, die we in Biekorf, 1910, bl. 368 schreven: ‘Met de opgegeven bijzonderheden weten wij maar één ding: hoe veel (of hoe weinig) de mensch ervan weet, die ze deed opnemen. 't Is ook iets.’

Laatste verzen.

Hier zijn verbeteringen sedert 1910, en goede. Git de afdeeling: *Ongedagteekende gedichten* zijn nu de meeste stukken die wel geteekend waren, naar hun plaats verhuisd. Blijven nochtans: *Gekruiste God.* 187, dat van 1889 is, zie Biekorf 1906. 360 - en: *Aanziet de kraaien*, dat is van 12/4/'93; zie Biekorf 1901. 198.

Het stuk van bl. 53: *Die mijn hert bemint* staat nu onder 1897; een oogslag op Biekorf 1909. 46, ware voldoende geweest, om te zien dat deze 3 strophen maar een herafschrift zijn, met weinig verandering, van een veel langer en ouder gedicht, dat, dáár volledig opgenomen is, en wel weerd was geheel herdrukt te worden. Het is uit de eerste jaren, rond 1860.

De *XIV stonden, Goddelijke Beschouwingen* en andere zijn er nu bij, dat is goed en zeer goed. Toch ontbreekt nog veel, dat niet bij gelegenheidsgedichten mag komen. Nergens vind ik b.v. *Geheel* (Reynaert 1860 - R.d.H. 1866) - *Schoenmakers kermesse* (Hekel en luym Hasselt, 1856) - *O God, temmer van de woede* (Vlagge 1880) *Nachtegale - schuifelare* (voor de helft, met de Gheldere 1881); de 2 nog ongedrukte Adventliederen getoonzet door Tinel: *Hoe eenzaam is 't*, en *o Moeder Gods, o maagdenkroone* 1886. *'s Morgens* (uit het Duitsch. Biekorf 1899. 262) enz....

En de *Dertig geestelijke liederen?* Er zijn thans gedichten opgenomen, die niet gewichtiger zijn dan deze.

Late varen een menigte kleengedichtjes, voltooide en andere, die op vele plaatsen verspreid staan, vooral R.d.H., Biekorf etc.... Alles te zamen, buiten alle Gelegenheidsvers, zijn er alzoo, kleine en groote, een 80-tal te kort.

De nieuwe uitgave is dus nogal verre van volledig, wat men ons beloofde, en haar pogen tot critisch zijn is niets minder dan bespottelijk.

Nogmaals, wanneer vraagt men de medewerking van alle menschen van goeden wil, om eens een waarlijk klare en goed-geschikte uitgave van Gezelle te maken? Wij leven in de goede hope.

AL. WALGRAVE.

Eene hofstede in Denemarken

OP kleinen afstand van Kopenhagen zou men niet denken, dat men zich zoo dicht eene groote stad bevindt; ze ligt daar stil gedoken, achter een groot woud

en men ontwaart er niets van; men zou denken dat men te midden een vlaamsch landschap rondwandelt.

Wij volgen eene wijle, een grooten steenweg; de zomerweg ligt op de baan niet, waar wel nevens de baan, langs den akker, achter de gracht, die langs de baan loopt; daarna volgen wij eene zandstraat en wij komen welhaast aan een gehucht van huizen en hoeven, waar er echter geene enkele herberg te zien is.

Wij komen aan eene hofstede, die vierkant toegebouwd is, evenals onze frankische hoeven; wij kloppen aan de deur van de woning en de meid komt opendoen; gansch onthutst slaat zij de deur weder toe en de boerin komt zelf opendoen en vergunt ons oorlof om de hofstede te bezoeken.

Wij treden in den peerdstal, die eene der zijden van het vierkant uitmaakt; de peerden staan niet als bij ons, met den kop naar den muur, in slieten, die langs de muren staan; te midden van den stal is er een gang; aan elke zijde van dezen gang staan de peerdenslieten en staan de peerden met hunnen kop naar den gang gekeerd, zoodanig dat men achter en tusschen de peerden niet moet gaan, om harer of drinken in de kribbe te gieten en hooi in het rosteel te werpen.

De koeistal en de schuur verbeelden ook eene zijde van het vierkant hof: de ingangpoort is tusschen de beiden, rechtover de woning.

In den koeistal gaat men al den zijgevel en men komt eerst in het koeitetenkot, waar er verschillende standen staan en waar een knecht bezig is met lijnzaadmeel te roeren.

De koeien hebben geene slieten: ze staan nevens elkander met een keten aan de beide zijmuren gebonden.

In de schuur is er geen dorschvloer; de gansche schuur is maar een kot dat vol schooven zit.

De vierde zijde van het hof bestaat uit het wagenhuis en de slaapkamers van de knechten.

In het wagenhuis staan er schoone rijtuigen met twee en vier wielen: een bewijs van den welstand van de Deensche boeren, wier werk meest door katholieke Poolsche arbeiders verricht wordt.

Als wij alles nauwkeurig nagezien hebben treden wij op verzoek der boerin in de woning.

Al de kamers zijn sierlijk opgeschikt met steedsch huisgerief; de piano, die in alle Deensche huizen, ook bij de werklieden te zien is, ontbreekt er natuurlijk niet.

De pronkzaal, die op 't einde van 't huis, de gansche breedte van de woning bekleedt, bevat tafels, kassen en stoelen, zooals er bij ons in de rijke burgershuizen te zien zijn; al buiten nochtans, gelijkt de woning, met heur rieten dak en heure grijze vensterluiken, een eenvoudig vlaamsch boerenhuis.

J. DE BIE.

Mengelmaren

Arth. Coussens. Pennetrekken uit Denemarken. J. Lannoo, Thielt. 2 fr.

Wie goedkoop een aangenaam en leerrijk uitstapje wil doen naar Denemarken, die zette zich enkel in zijn zetel en neme, benevens een kaart van Denemarken, ter hand het boek van E.H. Coussens, dat Jos. English heelt opgeluisterd met een prettige bandversiering. Zoo doende zult gij u het ongemak sparen te reizen op een stikheeten zomerdag en u een nacht lang te vervelen met ‘Duitschers die knackwurst aten, Duitschers die ham aten, Duitschers die kaas aten, Duitschers die eiers aten, Duitschers die spraken over Marokko, Duitschers die spraken over soldaten, Duitschers die spraken over officieren, Duitschers die spraken over den kroonprins, Duitschers die spraken over Wilhelm den Zweite in persoon.’

Al lachende zal men erin loeren Denemarken kennen

in zijn *geschiedenis*, terloops;

in zijn *volk:* ‘een Deen is iemand die in zijn vrijen morgentijd veel te gaarn een uiltje blijft vangen om tijd over te hebben voor de kerk en die zich veel te gaarn verlustigt in schouwburgen, circussen, cinemas en Tivolikermissen, om op iets ernstigers te denken, die niettemin vast meent dat niemand het beter doet of kan doen dan hij, en die dan natuurlijk ook denkt dat de hemel hem van rechtswege toekomt, wel te verstaan als hij er aan gelooft’ - dit volgens 't oordeel

van een Pruis, dus een rasvijand der Denen; maar volgens eigen oordeel zie: maar liever ‘Deensche menschen’;

in zijn *boerebedrijf*, die van Denemarken 't klassieke land maakt van den wetenschappelijken landbouw;

in zijn *gedenkbouwen*; oude te Lund en te Roskilde: nieuwe te Kopenhagen;

in zijn *vaderlandsliefde* en taalfierheid die zich vooral uit in Zuid-Jutland, door de Duitschers veroverd, in de gedichten van Richardt en Lauritsen, en grootendeels leeft van den haat tegen Duitschland;

in zijn *godsdienst*, een plooibaar protestantismus hevig door 't moderne rationalismus aangetast, met hier en daar toch reeds een oplevend katholicismus onder de werking van Duitsche Jesuieten en Vlaamsche paters en Vlaamsche zusters. Heel belangrijk het hoofdstuk: ‘Naar het Missiehuis te Vejle.’

Vooral *in zijn letterkunde*. Het boek is als een schrijn vol pareltjes van Deensche dichtkunst, die de schrijver heeft vertaald zoo letterlijk mogelijk[1].

> Breek van de oude moedertaal,
> Snijd het marmer blok na blok,
> Verzamel u gebed en liefde;
> Zoo een muurwerk houdt zeker,
> De dolle barenslag der zee
> Maakt het dubbel blank en sterk.

Wij leven in het gezelschap en vernemen er 't werk van mannen als Georg Brandes, den wereldberuchten godshater, als Holger Drachmann, den bekrompen sectaris, als Johannes Jörgensen, den groothartigen bekeerling, wiens meesterstuk ‘De weg naar het Licht’ de schrijver E.H. Coussens met zoo'n bijval aan de Nederlandsche letterkundige wereld bekend maakte, en andere letterkundigen. Maar daartusschen een wemeling van tweede rangsch personen uit de Deensche wereld: boer Larsen, pastor Schmidt, den potsierlijk verwaanden gids door Aarhus, enz. personen die leven en bewegen in het land dat de schrijver voor onze oogen doet opdoemen ‘zachtgolvend, gerust-landelijk’ uit de zee.

En dit alles in een losse, zwierige, huppelende taal die toch weidsch en breed kan worden en soms wel eens sidderen van ontroering als in 't laatste hoofdstuk: ‘In stil herdenken’.

Veel Vlamingen moeten eens die reis medemaken in dit typische en wel getypeerde land. Ouder een geleide als dit van E.H. Coussens die hier heurtelings zoo gemoedelijk weet te praten, zoo geestig te schertsen, zoo boeiend te onderrichten, zoo diep te ontroeren, zal hun de herinnering aan het heerlijk uitstapje naar 't Noorden bijblijven, onvergetelijk.

O.V.

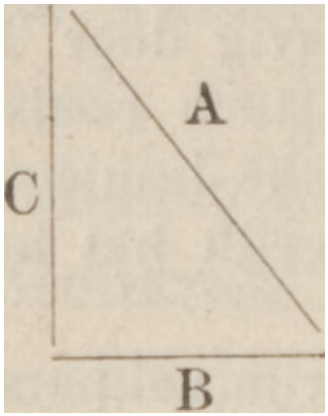
(1) Jammer, dat schrijver geen kleine nota gegeven heeft over de uitspraak van het deensch.

Wij ontvangen de volgende brief:

Mijn waarde Biekorf,

Mag ik u, voor de liefhebbers van mathesis, de oplossing zenden van uw ‘oud chineesch vraagstuk over den rechthoekigen driehoeks’?

De schuinsche zijde, zegt gij is a?
De grondlijn b en de hoogte is c.
c + a = 144 en b + a - c = 28.
Welke is de waarde van a, b, c?

***

a + c = 144 (1)
b + a - c = 28 (2)
$a^2 = b^2 + c^2$ (3)
(1) en (2): 2a + b = 144 + 28 = 172 (4)
(1) c = 144 - a
$c^2 = 144^2 - 288a + a^2$
(3) $c^2 = a^2 - b^2$
$144^2 - 288a + a^2 = a^2 - b^2$
$144^2 - 288a = - B^2$
$b^2 = 288a - 144^2$ (5)
(4) geeft: b = 172 - 2a
$b^2 = 172^2 - 688a + 4a^2$ (6)
(5) en (6) geven:
$172^2 - 688a + 4a^2 = 288a - 144^2$
$- 688a + 4a^2 - 288a = - 144^2 - 172^2$
$- 976a + 4a^2 = - 144_2 - 172^2$
$244^2 - 976a + 4a^2 = 244^2 - 144^2 - 172^2$

$$244 - 2a = \sqrt{244^2 - 144^2 - 172^2}$$
$$244 - 2a = 96$$

Bij gevolge:

$$a = \frac{244 - 96}{2} = 122 - 48 = 74.$$

c = 144 - 74 = 70

b = 70 + 28 - 74 = 24
Quod erat demonstrandum.
Hoogachtend.
DR A. PEEL, Volksvertegenwoordiger.
Kortrijk, 4 Jan. 1913.

[Nummer 10]

Het werk van Omer K. De Laey

(Uitgegeven door E. Vlieberg en J. Persyn. Keurboekerij, Leuven).

OMER De Laey is een der begaafdste en eigenaardigste van Vlaanderen's kunstenaars geweest.

Zooeven is zijn werk volledig verschenen. Veel van wat daarin opgenomen staat, was elders uitgegeven. Hier en daar is er een geweest die De Laey's boekjes kocht. Niet velen echter. Hij zegt het zelf:

Ik wilde dus, lijk andren doen,
Vol hoop op 't welgelukken,
Met prachtletter, op prachtpapier,
'n bundel laten drukken.

Helaas! ik heb - dit is me nu,
Post factum, klaar gebleken -
Er honderd franken drinkgeld en
Mijn moeite aan toegesteken.
(Honor alit artes).

Na eenigen tijd had hij van zijn verzen ‘Van te Lande’ 36 exemplaren verkocht op de 260! Zoo was 't ook ongeveer voor de andere. Stilaan toch werd hij beter gekend en... betrouwd als dichter. Maar hij die, wars van alle gerucht, benauwder was van letterclubjes dan van den dood, bleef wel eens verzwegen bij de anderen. Een verrassing moest het voor menigeen wel zijn toen 't Februarien Maart n^{r} van ‘Dietsche Warande en Belfort’ 1910 met J. Persyn's meesterlijke studie de aandacht trok op het vele en veelzijdige en allemaal voorname dicht- en prozawerk van den betreurden overledene. Mijn doel is niet anders dan de twee lijvige boekdeelen, die de Laey's werk vullen, een weinig bekend te maken, omdat zij het wel verdienen en een beste gelegenheid zijn om zich het kostelijke aan te schaffen dat hier en daar verstrooid lag of onuitgegeven bleef.

Laten we 't eerste deel eens ter hand nemen. Na de overdrukte studie van Dr Persyn vooraan komen een paar stukjes: I. *Uit het College*. Hij was op zijn zeventiende jaar toen zijn vader tot ridder in de Leopoldsorde benoemd werd en hoe lief kon hij hem niet reeds in dicht gelukwenschen! Diezelfde kerel was het ondertusschen die het later zoo boos en leuk tegen alle titels en decoraties moest hebben. Zie maar bl. 171.

Nu: II. *Uit ‘Ons Leven’* en *uit* ‘*Lettervruchten van ‘Met tijd en vlijt’*. Er schuilt menig talent, we weten het, onder den deknaam van de geëerde medewerkers van het leuvensch studentenblad en waar ze den kneep vandaan halen om de voorvalletjes van die wereld zoo fijn telkens weer te berijmen weet een mensch wel niet. Maar geen die zoo pittig wist te verzen en te filosofeeren als de Laey. Ge zoudt hem dadelijk erkend hebben uit de bende. Zoo heel studentikoos was hij, zoo weergaloos-oorspronkelijk, zoo onschuldig-geestig, of zoo schamper-bijtend soms, drooge feitenvaststelling in en om de Alma Mater, of vaderlijke vermaning tot de schachten als in het ‘nunquam soli, semper tres’. Hebt ge nog die ‘geschiedenis van een

feuilleton' gelezen? of zijn: 'in den trein' of zijn 'nieuws'? Ja? dan weet ge of zijn proza ook niet fijn was. En sommigen zullen wel zeggen: en zijn: 'pathologie interne' en zijn 'dagboekje van een ezel' kennen we ook. Die 't niet kennen, missen wel iets van 't leukste uit onze taal.

III. *Ook verzen* en IV. *Van te Lande*. Die zijn nog best gekend. Zij verschenen toch ook in boek.

In de afleveringen van 'Dietsche Warande en Belfort' gaf hij zijn mooie zichtjes: V. *Van over ouds*, alsmede meestal zijn glanzende tafereelen: VI. *Flandria Illustrata*. Tusschenin prijken hier een zestal stukjes: '*Eigen indrukken*', meer naar modernen zin, die een anderen, meest verdoken gebleven kant van De Laey's dichter-persoonlijkheid bovenbrengen.

Zijn VII. *Bespiegelingen* zijn zoo pittig, zoo humoristisch met een dosisje van 't fijnste attisch zout daar telkens bij. De Laey bleef immers na zijn eigenlijken studietijd met voorliefde bij de ouden ter school. Wie dit ooit las, heeft zich stellig verkneukeld aan en werd al eens beter onderricht, door deze rake bevindingen en hekeling, over der menschen dwaasheid. Onwillekeurig denkt men op pater Poirters; maar deze leek was wel 'voornamer' in zijn afmaskering, niet minder zinrijk echter.

Belangrijker, omdat ze minder gekend zijn, zullen wel: VIII. *Andere bespiegelingen* zijn. Parodieën, satiren weeral; daartusschen zichtjes op zijn De Laey's opgevangen. Als staaltje, dit hier; een spotprentje dat hij in zijn 'Drie Zustersteden' over Brugge ophangt. Het verscheen vroeger niet.

> 't Is Zomer, 't is heet en ginder staat
> De stoere Halletoren,
> De reus die ons groot verleden zag,
> In de avondzonne te gloren.
>
> De koene helden, te midden der markt
> Op 't eenzaam voetstuk verheven,

Gevoelen somtijds in hun bronzen gemoed
Den trots der poorters herleven.

Bezijden hen lamlendig passeert
Een roeper van ‘slunsen en beenen’
En verder te peerde een piket lansiers
Klabettert al over de steenen.

De Vlamingstraat uit, met voetvrijen rok
En zeer manhaftige schreden
Daar komen, verslingerd, op ancien art
Twee engelsche misses getreden.

De beiaard ontwaakt, hij rammelt zijn voois,
De wijzers der uurplaat blinken,
En wij, wij zitten ‘au Panier d'or’
Een Pseudo-Pilsen te drinken.

Zie, 't is heel iets anders als wat we ooit over Brugge lazen door onze dichters of door de Franschschrijvenden G. Rodenbach of E. Verhaeren of door den Amerikaan Longfellow of door den Oostenrijker Stefan Zweig of door den Zweed Oscar Levertin of door de Denen Jörgensen of Chr. Rimestadt: wel een teeken dat Om. De Laey onder allen de oorspronkelijkste en de nuchterste dichter is. En wat het ook zij, 't zijn ‘ook verzen’ en dat is ‘Brugge’ ook...

Nog zoo menig ongekend dichtje staat hier. Wat daaruit gegrepen? ‘Het Manneken uit de Mane’ of ‘een oud deuntje’ of wat? Alles bekoort even zeer. Na de dramatische gewrochten: IX. *Falco* en X. *Hardenburg* komen we aan 't einde van den eersten bundel.

Het tweede boek schijnt wel het belangwekkendste. Wellicht niet om de grooter letterkundige waarde van den inhoud, doch hoofdzakelijk omdat het betrekkelijk ver meest brengt wat tot nog toe onuitgegeven bleef.

I. De eerste opstelletjes zijn nog oude kennissen. Zie, daar is ‘Zeger of de middeleeuwsche flamingant’, ‘Floris, of de Renaissance-flamingant’, en ‘Carlos, of de Neoflamingant’; daar zijn de engelsche, duitsche en fransche

‘IJzerwegreizigers’; daar zijn de drie ‘pastores ovium’. Toen de ‘Groene Linde’, zaliger gedachtenis, nog fleurde, heb ik als menig andere aan die menschjes zoo 'n hartelijken lach beleefd en 't doet mij deugd dat ik er na 7 jaar nog om lachen kan en moet....

Na de II. *Recensies*, treden we III. het *Rijk der Dieren*, binnen. Hier hebben we een reeks ‘kleine sprookjes voor groote kinders’. Zij berustten nog steeds in handschrift. Altijd hield Omer De Laey veel van La Fontaine; hij kende hem van buiten. Overigens, men moge nu zeggen wat men wil, maar de groote fransche fabulist is en, wat men op zijn tijdgenooten niet altijd kan toepassen, hij blijft met zijn onveranderlijk ware menschenkennis en zijn eenvoudige, treffende ineenzetting van avontuurtjes nog immer een die ruim belang opwekt, meest wijsheid en veel kunstverdienste levert. In onze taal hebben we niets dat hem nabijkomt. Doch dit gemis hebben wij zeker met andere volkeren gemeen. Mij dunkt dat Omer De Laey voortaan mogelijk wel onze beste sprookjesdichter zal kunnen geheeten worden. Wilt ge stellen ‘fabeldichter’, even goed, al blijkt het dat deze verhaaltjes niet allemaal strenge gelijkenissen zijn; er loopen er meer tusschen die liefst sprookjes zonder meer zijn, verhaaltjes die boeien om zichzelf zonder bijbedoeling of zedeles. Toch meest fabels. Omer De Laey vertelt ons van den aschgrauwen reiger, van den koppigen ezel, van de witte zwaan, van den vluggen haas, van den driesten haan, van den blinden mol, van de schuchtere tortel, van de looze kat, van de schuwe kraai, van den lustigen krekel, van den schoonen pauw, van het moedig veulen, van den vroeden uil, van den wreeden snoek, van de loome gans, van den blooden puid, van den krielen vlinder, van jonker kalkoen, en van de schichtige zwaluw. Luister naar 't eerste 't gereedste:

Van aschgrauwe reiger.

Bij het krieken van dien zomerschen morgen steeg aschgrauwe reiger de lucht in.

Hij was van zins ditmaal zijne wieken te reppen tot na het schemeren van den avond.

Over de weiden hing een gordijn gespannen van zilverachtigen mist. Doch de laaiende zonne priemde er van lieverlee heure stralen door en dra zag aschgrauwe reiger alle dauwdruppels flonkeren op de grashalmen en alle lamlendige runderen kauwen in de schaduw der knotwilgen en alle rookwolken puilen uit de schouwpijpen der pachthoeven.

- Hooger op! riep aschgrauwe reiger.

De ruimte donkerblauwde. Aschgrauwe reiger zweefde reeds verre boven de prille duiven en de schichtige zwaluwen, die hem heusch uit de diepte goedendag wenschten. De huizen beneden en de kerken en de steden zonken in de eerde weg. Alles geraakte effen en slak en de trotsche bergen waren niet grooter meer dan molhoopen en de hooveerdige schepen op de stroomen niet ruimer meer dan nootschelpen.

Nu wierd aschgrauwe reiger aan het zoeven van de lucht gewaar dat een gevleugelde makker hem achtervolgde. Hij keek nieuwsgierig om. De boosaardige valke was het. Zij zeilde voorbij en lonkte moedwillig en spotte met zijne traagheid.

- Hooger op! morde aschgrauwe reiger.

Hij rekte zijn ranken hals nog meer uit en hij liet zijne spillebeenen dieper achteraan zijgen en hij rees.

Schuins vóór hem wemelde het azuren uitspansel. Het gerucht van de eerde stierf weg en zijne blikken tuurden met onzeggelijk genoegen door de eenzaamheid.

Het nederige, het vreesachtige, het armelijke verdwenen uit zijn gedacht en uit zijn gemoed. Perken en palen gingen te loor. De vriendelijke wegen des hemels lagen uitgestrekt wijds en zijds en de vijandige wind was gevallen.

Aschgrauwe reiger roeide en roeide. Hij wist niet waarheen. Hij wilde het niet weten. Een springvloed van licht omspoelde hem. Hij kende niets anders meer dan blijdschap en hij vergat te verlangen.

Toen echter kwam een verre kwelling op van honger. Aschgrauwe reiger verschrikte. Honger? In Godsnaam, nu honger! Aschgrauwe reiger voelde de verbolgenheid zwellen in zijn boezem.

- Hooger op! kreet hij en hij spande dapper al zijne spieren en zijn machtige slagpennen voerden zijn lijf recht naar de zonne toe.

Het glimde, het gloeide, het blaakte overal. Hij naderde de oneindigheid.

Doch plotseling begon alles te wirlen voor zijne oogen. Hij worstelde tegen zijn wee en gilde van woede.

Te vergeefs. Langzaam, wanhopig zakte hij af.

De zonne was amper tot halfweg den hemel gewandeld of reeds stond hij op de eerde terug en ving als voorheen, uit nooddruft en ellende, vleezige wormen en klibberige slekken en ander ongedierte'.

Zoo een, zoo al. Een prachtige reeks. Ik hoorde reeds den wensch uitdrukken dat hiervan een schooluitgave mocht worden gemaakt, en inderdaad 't zou iets puiks zijn en uiterst nuttig in opzicht van taal, van stijl en voor de waarheden en zedelessen nog allermeest. La Fontaine wordt in 't fransch bestudeerd tot nut ende genoegen van meesters en scholieren; de twee Grimms boeien en leeren de duitsche kleuters; Andersen is de meest geliefde van de mannen die op 't deensche schoolprogramma voorkomen. Konden ook op deze sprookjes van onzen Omer De Laey onze scholieren uit de humaniora zich vergasten!

'Dietsche Warande en Belfort' 1905 en 1906 gaf ons reeds wat nu volgt: IV. *Uit Italië* en V. *De Jongste Gedachten over de Renaissance*. Wie 't gelezen heeft zal wel getuigen dat hij hier in het eerste een allerkleurigst reisrelaas gaf van een wonder opmerkzamen en fijn oordeelenden geest en in het tweede een streng beredeneerde studie op de zoo belangwekkende verschijning van de wel eens misbegrepen Wedergeboorte.

IV. '*Uit Hooger Leven*' en '*Rodenbachblad*'. Losse,

hier saamgebrachte opstellen: merkwaardig, alhoewel doorgaans minder oorspronkelijk dan het overige.

Zoo komen we ten slotte aan de talrijke opgenomen V. *Brieven van De Laey*. Die beslaan meer dan 100 bl. Een echte kans voorwaar! Zorgvuldig, hebben de bestemmelingen ze bewaard. Ze waren toch ook niet om zoo maar de scheurmand in te gooien. Want Omer De Laey praat hier over zooveel zaken van kunst en vlaamsch leven, zijn werk en zijn levensvoorvalletjes, en dat alles is weer zoo spitsvondig, zoo persoonlijk, zoo kernachtig, zoo sappig, zoo guitig als het maar zijn kan. Zijn zeg is nu nog vrijer en losser, daar hij, zonder wel ooit de publiceering ervan te vermoeden, zijn invallen en meeningen in alle intimiteit zijn goede vrienden Scharpé, De Cock en Persyn zoo maar overbriefde het een na het ander. 't Zijn echte kruisvuurtjes van humor, maar niet afmattend, hoor! want tusschenin gaat het over ernstige en soms levendig besproken en betwiste zaakjes. En zeker is het dat wie de zoo opvallende persoonlijkheid van Omer De Laey wil leeren kennen, zoo volledig als het zijn kan - en dat verdient zij wel! - dit nog best zal kunnen uit zijn briefwisseling.

En wie deze twee boekdoelen nu doorlas, zal zich tot innigen dank gestemd voelen jegens den dichter uit wiens werk hij zooveel genot, veredeling en waarheid mocht ophalen; bewondering ook voor die rustelooze werkzaamheid tot-heil-van-zijn-volk, die den doodelijk zieken, jongen man in zijn kaatsten brief, pas 13 dagen voór zijn afsterven, nog deed schrijven: ‘Mijn gezondheid verzwakt wederom. Moest dit het begin zijn van het einde van mijn aloude kwaal.... “uit Engeland”[(1)] zal ik voortschrijven zoolang het gaat en ik daardoor niet te zeer vermoeid ben’; en een gevoel van meewarigheid en treurnis zal hem bekruipen bij de gedachte aan zijn jammerlijken, vroegtijdigen dood.

Doch zulk een leven is meer dan boekenvolle redeneering

(1) Zijn wekelijksch staatkundig overzicht voor “Hooger Leven”.

en na zijn dood blijft het zegevierend werken. En terwijl wij, gelaten, zijn woorden herhalen die hij in dien zelfden brief plaatste: ‘Gods heilige wil geschiede’, gedenken wij hem voort in bewonderende, maar ook christelijke herinnering....

ARTH. COUSSENS

De Winter

CANTATE

I. - De Winterboden

De Storm.

Het stormt.....
't Is nacht en 't stormt... onmeetlijk hooge en grondloos diep
omroert de wervelwind en land en locht en wolken.
Ontredderd moet wat lente en zomerpracht eens schiep!
't Neigt al ten ondergang in dwarrelende kolken.

Het stormt.....
De dolle boomen gaan hun eeuwgen worstelgang;
een donderend strijdgewoel vaart door hun reuzenlanken;
hun bladerenzee golft op en neer met 't wild gezang.
Ze woelen hard dooreen hun stukgezweepte branken...

Het stormt.....
Door 't scheurend lochtgewelf, door 't aardrijk diep gewond,
voert de oude wintervorst zijn schokkende oorlogswagen.
De ziellooze herfst bedekt den natbespeersden grond;
zijn laatste tooi wordt 't vuige spel der laatste vlagen.

De landtocht der vogelen.

De wintermorgen daagt. Het aardrijk traant en zucht.
Daar ruischt een heemlijk wee als zoevende harpensnaren:
door 't zelverblauwe ruim der stil ontroerde lucht
komt 't zangrig vedervolk naar vreemde kusten varen.

God vordre u vooglenschaar, kom weder vlug en gave,
en spaar 't gestorven veld voortaan een tweede dood....

Ons blijft als boodschap van den naren winternood
het aaklig rouwgekras der zwartgekleede rave.

II. - Zegezang des Winters

Hoezee! ik won het jaargetij!
Nu heersch ik vrij op veld en land.
Den doodenscepter zwaait nu blij
mijn koud en killig hand.
Hoezee!

III. - Doodzang der Schepping.

Zang der Wanhoop.
Vaarwel, o bontgeverfde kroon
die d'Herfst om 't rijpe jaar kwam weven,
waar lentegroen en zomerpracht in leven
met lachend rood... hoe waart ge schoon!
Zang der Hoop.
Vaarwel gij doodgeleefde kroon
die d'Herfst om 't kwijnend jaar kwam weven,
waar lenteleed en zomerrouw in leven
met weenend rood... Kom! Winter schoon!
Zang der Wanhoop.
Hoe aaklig grauw in neevlig dons
de boomen van hun groen ontdaan,
als zuilen van verkankerd brons
te midden doodsche puinen staan!
Zang der Hoop.
Hoe machtig schoon in zelvren dons,
veel eedler als met groen belaan,
die zuilen van het eelste brons
te midden grootsche puinen staan!
Zang der Wanhoop.
De zonne ontzegt haar lieve licht;
ze trekt heur mistig rouwfloers aan;
ze dekt der Schepping doodsgezicht
en plengt op aarde een weegetraan.

Zang der Hoop.
De zou verzoet heur stralend licht;
ze trekt heur blanke sluiers aan,
verzacht der schepping fier gezicht
en plengt op aarde een liefdetraan.
Zang der Wanhoop.
Na ongestoorde lentgenuchten
schonk ons haar rijpe zomervruchten
alom uw milde moederschoot,
O! Schepping! hoe neigt gij ter dood?
Zang der Hoop.
De Schepping zal nog lentgenuchten
ons schenken, en ook zomervruchten:
zij leeft! in lentebarensnood
trotst zij voor haar een liefdedood!
Zang der Wanhoop.
Zal dit uw laatste ramp niet wezen?
Zult gij nog wêerom als voordezen
te groeien en te bloeien staan
of eeuwig nu te Gode gaan?
Zang der Hoop.
Welhaast, uit 't wintergraf verrezen,
gelijk haar Schepper eens voordezen
zal zij als beeld ons voorgedaan
Voor God op nieuw te bloeien staan.

IV. - Het Winterrijk

O! Wondere kunstenaren
die om den koningstroon
des Winters, komt vergaren
de perels van zijn kroon!

Daar schildren zij vol purpre banken
het Oosten, op een gouden locht;
en hangen om des werelds lanken
een reuzig kantgewrocht.

Geen lentemeien
met geluw groen
ziet men nu spreien;
geen zonnezoen
komt nu beschingen
het lachend veld;
maar blommelingen,
die ongeteld
als zilverlingen,
met speelsch geweld
de lucht doorzwingen,
hoezee!

Ze krinkien
en winklen
rond de aardekoon
een sneeuwenkroon;

ze draaien
en zwaaien
en verwen zoo bont
den wintergrond.

Ze zweven,
en weven
nen zelveren zoom
op plant en boom.

Ze dragen
op d'hagen
'nen fijnen kant
van diamant!

Wees welkom winterlaken
gij kleedt in 't wit het aardrijk zwart;
gij dekt met zachte en warme vlaken
den wintergrond zoo koud, zoo hard.

Hoor! 't gure Noorden blaast.
De winter spookt en raast.

De windzweep huilt en giert,
heur scheppend adem tiert
in vollen zegenpraal
een wereld van kristaal.

Vol egels
vol kegels
hangt 't boomengewand
die glimmen
als schimmen
in zonnebrand.

En, dichter daalt de zonne
en verft met kleurig hand
en zoent met winterwonne
heur bed van diamant.
hoezee!

O! wee!
Gij bloem der vensterramen
die rijken juichen doet;
't zit bij uw beeld te kramen
zoo menig arme bloed.

Doch schoonder wast een bloeme
vol edeldrachtigheid;
wie zal uw grootheid roemen
bloem van liefdadigheid...

V. - Het Wintergraf.

O! langverwachte stralen
der zonne die aan 't dalen
langs bosch en boomgewand
heur gouden draden spant.

Wij waren moe van zuchten
naar verre lentgenuchten.
De grijze winterdag
schenkt ons nen lentelach.

O! vrijgewoelde winden
die langs de velden sliert,
komt gij de Lente vinden,
de winterroede ontvierd?

Telt gij, wie al in kiemen,
wie al in botten staan?
Laat door die lentepriemen
uw zoelen adem gaan!

O! zwartgevlerkte raven
wil 't wintergraf nu graven!
Zing wondre nachtegaal
der Lente zegenpraal!

Horand.

Eene Verrassing

WIJ nemen den tram aan de Beurs: de Beurs is ook een van de groote gebouwen van Weenen, die langs den Ring of kring der groote lanen gelegen is.

De tram voert ons door de voorgeborchten naar buiten: hier en daar oudbakken uitzichten van kleine steden en groote dorpen; oude muren met donkere kruinen van knuistige boomen die er over hangen; voorvaderlijke herbergen met lommerhutten voor de deur, waar de marktboeren uitspannen; geschilderde uitsteekberden met mannen in schilderachtige kleederdracht en zappige benamingen: *Zum blauen Donau, Zur Flücht nach Egypten*; dan de strijd tusschen den bebouwden en den onbebouwden grond, met minderachtige huizen en weiden waar er fabrieken in staan en waar het gras door onhebbelijke zandhoopen vervangen is... en eindelijk Nüssdorf, een dorp uit den omtrek van Weenen, wel bekend door de gevechten van Napoleon rondom Weenen.

Wij stappen in het klein spoorhuis van de tandwielbaan

die naar den Kahlenberg leidt, naar de hoogte van waar Sobieski uederstormde om Weenen te ontzetten; 't is er ook herberg en rondom de tafel zitten vier kloekgespierde boeren te kaarten; ze praten gemoedelijk en hunne wezens bleuzen van gezondheid.

Bij het luikje waar men de kaarten uitdeelt, hangt er een bericht om te vermelden dat de reiskaarten niet duurder zijn den zondag, dan andere dagen; wij begrijpen den zin van dit bericht niet, maar wij verstaan het den volgenden dag, als wij den heiligdag van 8 September, op den tram in Weenen, meer moeten betalen, dan de andere dagen: den zondag is het duurder, voorzeker om het zondagwerk zooveel mogelijk te beperken.

Een kaartje genomen en dan in den kleinen spoorwagen gestapt, die wellicht opwaarts klimt, tusschen de velden en de wijngaarden.

Aan het klein en schilderachtig spoorliuis van Krapfenwaldl, stappen wij af, gansch alleen; buiten gekomen, slaan wij eene kleine dreef in, die met notelaars beplant is; 't is er stil en eenzaam en daar staan banken voor de wandelaars, onder de bescherming van het volk; bij ons te lande, is dat nergens te zien.

Na eene korte wandeling, slaan wij een diepen holweg in, door eenen wijngaard en wij komen uit op eene kleine weide, waar er een doornstruik staat.

Daar wacht ons eene zonderlinge verrassing.

Daar ontrolt zich voor onze oogen het meest verbazend schouwspel, dat wij ooit mochten genieten!

Voor onze voeten ligt Weenen.

De wereldstad ligt er in al hare pracht te baden in het goud en den glans van de stille namiddagzon.

Een bosch van torens en paleizen; de statige toren van den Stephanusdom, het kantwerk van den gothieken toren van 't stadhuis, de beide naalden van de Votivkirche; eene eindelooze wemeling van koepels en daken, in den driehoek door de heuvelen ingesloten en uitloopend op de vallei van den breeden Donau.

Rechts de zwarte wouden, die de kruinen der heuvelen bedekken, niet den purperen vuurgloed van de zinkende zon in den achtergrond.

Nog nooit hadden wij zoo eene uitgestrektheid lands gezien, als er zich links ontvouwde; de onafmeetbare vlakte, met heure zilveren stoppelvelden en de blauwe wateren van den breeden stroom, strekte tot aan de uitloopers der Karpathen, die ginder zoo ver, zoo eindeloos ver, aan de donkere kimme blauwden.

Onder den onuitwischbaren indruk van dit eenig gezicht, keerden wij opgetogen naar de groote stad terug.

J. DE BIE.

Mengelmaren

Nog over Duitsche schapers

HIER laten we nog eenige namen volgen van Duitsche schapers wier afstammelingen nu ook meest een hofstede beboeren.

Pijpers, Lutters te Dudzeele.
Deckers, Westcappelle.
Schruers, Nijskens, Linskens, Ramaeckers, te Lisseweghe.
Hudders, te Oedelem.
Hobus, Nobus, te Damme.

De stamvaders dezer gezinnen kwamen zich in 't Noorden vestigen als schapers. Ze dienden op de ‘schaaphofsteden’ en terwijl ze met de schapen uitgingen, breidden ze wollen kousen en netten. Ze hadden het recht een zeker aantal schapen ten koste van de boeren voor eigen bate aan te kweeken. Vlijtig waren ze en spaarzaam: zoo vertelt men van een hunner dat hij de wol welke de schapen nalieten langs de ‘doornhagen’ en afsluitingen zorgvuldig afploos en er mede verscheidene matrassen vervaardigde en verkocht. Niet zelden huwden ze de dochter van hun boer en werden allengerhand zoo welstellend als hun meester.

Rond hun naam vertelde men ook allerlei sprookjes: sommige hunner werden aanzien als gemeenzaam omgaande met tooverheksen; ook wisten ze soms aau anderen te vertellen wat ze in hun eenzaam leven ontmoet hadden; ze spraken van katten die verschenen en plotselings verdwenen, enz.

C. SCH.

[Nummer 11]

Oud Vlaanderland

Appianus
of
Belgo-romeinsch Caster

GOEDE moeder, heden had ik wederom het geluk Fulvia te ontmoeten. Zij heeft mij eens te meer verzekerd, dat zij niemand anders dan mij tot echtgenoot zal nemen.

- Beste Appianus, antwoordt Ambrivia zijne moeder, steek dat uit uw hoofd.
- Waarom, goede moeder?
- Dit huwelijk is onmogelijk.
- Ik heb het ook gevreesd, doch nu twijfel ik niet meer.
- En gij meent dat gij, de zoon van een armen landbouwer, de zoon der arme weduwe van den Menapiër Brinius, de dochter zult huwen van Marcus Burrhus, den Duumvir der Menapiërs, die de schoonste villa van Cortoriacum bewoont?

- O moeder, ik weet dat wij arme landbouwers zijn, pachters van Marcus Burrhus, een der eigenaars dier uitgestrekte latifundia, welke den rijkdom der senatores uitmaken. Doch Fulvia bemint mij; zij is rijk genoeg om eenen man van haren keus te huwen.

- En zij handelt onder den wankelbaren invloed van een vluchtig gevoel; 't zal vervliegen als kaf voor den wind.

- Ik geloof het niet, moeder.

-Zij laat zich medeslepen door een overdreven gevoel van dankbaarheid. Gij hebt haar leven gered toen haar peerd stormde op de jacht. Dat bracht eenen schok in haar gemoed te weeg; 't is maar een voorbijgaande ontroering...

- Moeder...

- Laat u niet bedriegen!... De teleurstelling zal bitter zijn.

- Fulvia wil mij huwen, omdat ik begaafd ben, omdat ik eigenschappen bezit, die mij boven mijnen stand verheffen!... O die rijkdommen!... O mocht ik het hoofd fier opgeheven voor Marcus Burrhus verschijnen!...

- Arme Appianus!... Tot nog toe heb ik gezwegen, maar heden wil ik u een geheim openbaren. Gij weet dat ik de dochter ben van den romeinschen wapenknecht Atticius Maternus.

- Ja moeder, gij hebt mij dikwijls van mijnen grootvader gesproken.

- Gij weet dat hij te Bonna aan den Rhenus deel maakte van de eerste keurbende MINERVIA PIA.

- Ja, gij hebt mij dikwijls zijn leven en zijne daden verteld.

- Als hij den dienst verlaten had, is hij hovenier geworden op de villa van Antinius, twee mijlen van Bonna. Daarna heeft hij als romeinsche *colonus* eene hoeve betrokken in het land der Menapiërs. Met hem ben ik natuurlijk naar dit land gekomen, waar ik later, uwen vader, den pachter Brinius gehuwd heb.

- Dat alles is mij bekend, beste moeder.

- Wat gij niet weet is het volgende: Atticius Maternus, de gewezen wapenknecht van Bonna, de gewezen hovenier op de villa Antiniacum, de gewezen landbouwer in dit land der Menapiërs, is mijn vader niet. Hij is maar mijn pleegvader. Toen hij op de villa van Antinius woonde, heeft hij het kind van eenen werkman aangenomen, omdat hij geene kinderen had. De vrouw van dezen werkman was de voedster der dochter van Antinius, van den rijken, romeinschen edelman; zij heeft haar eigen kind aan Atticius Maternus niet afgestaan; zij heeft aan den hovenier het kind van Antinius gegeven en hare eigene dochter als de dochter van Antinius doen doorgaan. Ik ben het pleegkind van Atticius Maternus; ik ben niet de dochter van den werkman, die zijn kind afstond, maar de dochter van den rijken Senator Antinius....

- Moeder, spreekt Appianus trillend van aandoening, wij zouden dan van edele en rijke afkomst zijn!.... Ik zou mijnen voet nevens deze van Marcus Burrhus kunnen stellen!.....

- Ja, indien wij ons rechtveerdig erfdeel in handen hadden!....

- Moeder, moeder, hebt gij geene bewijzen?.... Vermogen wij niets om ons recht te doen gelden?... Weet gij geene verdere bijzonderheden?...

- Alles wat ik weet, heb ik u verhaald, mijn zoon; het wierd mij bekend gemaakt door mijne pleegmoeder op den dag harer dood!... Mijn pleegvader, eenigen tijd vroeger gestorven, had haar streng verboden mij het geheim mijner geboorte kenbaar te maken en hij schoot in eene razende gramschap als zij er een woord over wilde reppen. Zij heeft mij verzekerd dat ik het levend beeld was van Antinius...

- Moeder, zou de fortuin ons toelachen, om dan weder verraderlijk onze handen te ontglippen?... Wat voor een ongeluk!

- 't Is waarlijk ongelukkig. Ik had misschien beter gedaan daar niet over te spreken. Hadden wij de gelegen-

heid naar Bonna te reizen, de dochter van Antinius op te zoeken en met haar te spreken, wie weet?... Doch Bonna is zoo ver van hier.

- Wat zullen wij aanvangen, moeder?... Hebt gij niets?... Geen enkel bewijsstuk?...

- Ik heb niets anders dan een wastafeltje, op hetwelk Antinius getuigt dat de hovenier Atticius Maternus eenige jaren in trouwen dienst op zijne villa heeft overgebracht. Dat het bloed van Antinius in onze aderen vloeit, vertoonen onze wezenstrekken, maar hoe dit doen gelden?... Laat ons den tijd afwachten: de tijd vereffent vele zaken.

Aldus spreekt Ambrivia met haren zoon Appianus in 't jaar 330 onzer tijdrekening.

Van op den houten bank waar zij nederzitten, aanschouwen zij weemoedig het landschap, dat daar over den breeden stroom *Scaldis* zijne weêrgalooze pracht ontvouwt: heuvelen met donkere wouden bewassen, vormen een schitterend rondgezicht en liggen in blauwendig waas en gouden zonneglans te tintelen.

Hun pachthoeveken is te *Castra* gelegen niet ver van het romeinsch legerkamp, rondom hetwelk een belgoromeinsch woonoord ontwikkelde, op de uiterste akkers der eigendommen van Marcus Burrhus. Woning, stalling en schuur bestaan uit leemen wanden, die strooien daken ondersteunen en in de eenige ruimte van het huis ziet men op den aarden vloer eenige houten banken en tegen de muren eenig grijs en zwartachtig vaatwerk. Zulke kleine boeren, als de bewoners dezer hoeve hebben de uiterste velden der groote landeigendommen in pacht; zij weten hoevele vruchten zij aan de heeren moeten uitkeeren en zij betalen de hoofdlasten en de menigvuldige andere lasten en tollen; met de kleine grondeigenaars en de ambachtslieden maken zij de volksklas uit; de weverij en de veeteelt bloeien in het land der Menapiërs, die vroeger in Cesars tijd aan de monding van den Rhijn woonden, maar die nu, sedert twee eeuwen in het land der Morienen gedrongen zijn.

***

Vele rondleurende kooplieden bereizen de groote banen van het romeinsch keizerrijk en eenige dagen later treedt de koopman Speratus over den dorpel van Ambrivia.

- Welgekomen, duurbare Speratus, spreekt Ambrivia. Heeft onze oude god Teutates uwen tocht beschermd in Vindelicië en Germanië en heeft Lugos, de oud god der Galliërs, uwen handel gezegend?

- Ja; ik geloof dat onze oude Lugos en Mercurius van Rome mijne zaken beschermden, met even grooten ijver; 'k heb alles uitverkocht. Mijn ransel is ijdel. In de oude stad der Trevirers heb ik eene menigte bekers met drinkspreuken gekocht en 't grootste deel te Bonna aan den man gebracht. En hoe staat het onder uw dak? Sponnen de schikgodinnen u voorspoedige dagen?

- Helaas! beste Speratus, sedert uw laatste bezoek is mijn man, uw broeder Brinius gestorven. Zijn aschvat berust in den schoot der aarde, op het grafveld, ginder niet ver van de *Scaldis*...

- Ik heb hem in volle gezondheid verlaten en nu ben ik door de wreede dood van hem gescheiden...

- Er is nog ander nieuws voorgevallen. Appianus wil de dochter huwen van den Duumvir Marcus Burrhus. Hij heeft haar leven gered en, kwam de vader er niet tegen, Fulvia zou de vrouw van Appianus worden. Gij spraakt daar zooeven van Bonna. Ik stel mijn vertrouwen in u; ik wil u een groot geheim mededeelen.

Ambrivia deelt Speratus de geschiedenis mede, welke wij uit haren mond vernomen hebben.

- Wat meent gij daarmede aan te vangen, lieve Ambrivia?

- Kent gij Antinius? herneemt de weduwe. Weet gij Antiniacum liggen?

- Antinius is sedert jaren gestorven, doch zijne dochter Agrippina bewoont nu de villa. Wilt gij mij uwe zaak toevertrouwen?

- Wat denkt gij te doen?

- Ik zal naar Bonna reizen. Geef mij de wastafel, waarvan gij gesproken hebt: wie weet of gij geen deel van de erfenis kunt verwerven, welke u toekomt!...

- Ik heb over mijn lot niet te klagen. Zonder rijkdommen kan men ook een gelukkig leven genieten. De pracht en de overtolligheid hebben lasten, die den eenvoud onbekend blijven. Doch op dit oogenblik zou een deel der rijkdommen mijns vaders mij een groot genoegen verschaffen.

- Het zou den goeden uitval der plannen van uwen zoon bevorderen.

* * *

Zonder moeite wordt de koopman Speratus op de villa Antiniacum aanveerd; zij is op eene bekoorlijke hoogte gelegen, twee mijlen van Bonna; de bewoners zien de stad voor hunne voeten liggen en genieten een prachtig uitzicht op de vallei van den Rijn en op de omliggende heuvelen.

Speratus wordt in den aecus, in de pronkzaal der huisvrouw, binnengeleid; muurschilderingen en marmeren platen bekleeden de wanden en beelden van ingelegde steentjes versieren den vloer.

Speratus groet de dochter van Antinius, die de villa bewoont en in haar gezelschap ontmoet hij eene stokoude vrouw, die sprakeloos blijft en wier aangezicht gerimpeld is als de schil van een ouden appel.

Hij vermoedt in haar de moeder der edele vrouw en bij is overtuigd dat Agrippina, de vermoedelijke dochter van Antinius, met het geheim harer geboorte bekend is.

Daarom besluit hij recht op zijn doel los te gaan.

- Edele vrouw, ik vraag u oorlof, zoo zegt hij, om u over eene zeer gewichtige zaak te spreken.

- Spreek vrij.

- Ik kom om u te bestrijden, doch ik strijd met eerlijke en degelijke wapens.

- Ik vrees geenen aanval.

- Gij hebt het recht niet deze villa te bezitten.

- Ik ken niemand, die mij dit recht kan betwisten.

- 't Is de waarheid. De personen, die ik vertegenwoordig, bezitten de middelen niet om hun recht te doen gelden. Zij hebben ook geenszins het inzicht u voor het proetorium te dagen. Zij doen een beroep op uwe eerlijkheid....

- Ik ben nog nooit aan mijne verplichtingen te kort gebleven.

- Weet gij dat gij de dochter van Antinius niet zijt?

- Ja.

- Weet gij dat de wettige dochter van Antinius nog leeft?

- Ik weet het niet. Ik heb ze te vergeefs gezocht.... Kent gij de dochter van Antinius?...

- Ja. Het eenigste rechtstreeksch bewijs van mijn gezegde is deze kleine wastafel, door Antinius beschreven. Wat meent gij te doen om de dochter van Antinius schadeloos te stellen, om het onrecht goed te maken, waarvan zij het slachtoffer geweest is?

- Ik heb het inkomen mijner fortuin niet verleefd. Ik wist dat deze dag eenmaal zou schijnen. Wij mogen den eerlijken naam van Antinius aan allerhande schandelijke gissingen niet blootstellen... De zaak moet geheim blijven.

- Gij hebt volkomen gelijk.

- Ik heb als vergoeding voor de onterfde dochter van Antinius eene som van twee honderd duizend denarii bestemd: zoude zij daarmede tevreden zijn?

- Ik meen het.

- Ik zal u deze som ter hand stellen.

- Ik zal ze met de grootste erkentenis in den naam der dochter van Antinius aanveerden. Zij is mijne schoonzuster en zij heeft eenen zoon die zeer begaafd is en die, dank aan dit geld, een schoon huwelijk zal kunnen aangaan.

- 't Is ter gelegenheid van een huwelijk dat ik het geheim mijner geboorte leerde kennen. Mijne gewezene voedster woonde met mij op de villa; ik ging eenen jongen man huwen, dien ik vurig beminde; de voedster vreesde dat zij zou gedwongen worden de villa te verlaten, met de

aankomst van den nieuwen meester. Daarom maakte zij mij het geheim bekend.

- En wat deedt gij?

- Ik gaf mijnen bruidegom zijne vrijheid terug, onder voorwendsel dat ik hem niet genoegzaam beminde; 't was echter omdat ik hem te zeer beminde, dat ik hem tegen eene vreeselijke teleurstelling, eene bittere ontgoocheling wilde behoeden.

***

Wanneer Speratus de hoeve van Ambrivia bereikt, wordt hij als een bode van de goden onthaald.

Op den grond, dien Appianus koopt, op den top van den schilderschoonen heuvel bouwt hij eene villa en hare bloedroode dakpannen liggen in zonnegoud te bakelen.

Te Cortoriacum wordt de bruiloft gevierd.

In de tegenwoordigheid der getuigen overhandigt de schoonvader den bruidschat aan zijnen schoonzoon; de hennen die gretig het graan oppikken, voorspellen een voorspoedig huwelijk.

De bruid draagt een geel kleed en eenen krans van amberperelen.

Eene voorname vrouw, die Juno, de godin van het huwelijk verbeeldt, legt de hand van Fulvia in deze van Appianus.

Een feestmaal, dat dagen duurt, bekroont de plechtigheid; uitgelezene spijzen geuren in schotels van glimmend rood vaatwerk met beelden van hertenjachten getooid en de Falernum vloeit bij stroomen in bekers, die met hunne drinkspreuken de gasten tot vreugd opwekken.

Na het feest betrekken de gehuwden de villa van *Castra* en eenige jaren later worden hare bewoners door den H. Martinus, tot het christen geloof bekeerd.

J. CLAERHOUT

Vrede

MIJN herte hongert naar den vrede
en 'k heb hem overal gezocht;
ik smeekte om hem zoo meen'ge bede;
niets, niemand heeft me vreê gebrocht.

Ik zocht om vrede in honderd boeken
- want aller titel had beloofd
me 't spoor te wijzen in mijn zoeken -
Waarom heb ik 't bedrog geloofd?

Ik zocht den vrede in duizend grillen
die lokkend mij zijn vinden boôn:
geen enkle kon mijn hunkren stillen,
'k ben, vredeloozer, heengevloôn!

Ik zocht den vrede in 't vroom aanschouwen
der wonderheên, zoo mild verspreid
in lucht en zee en hofgebouwen:
geen enkle heeft me vreê bereid.

Daar is geen vrede voor de menschen,
hun leven is één marteldood;
hun werd gegeven 't ijdel wenschen
opdat hen feller neep de nood!

- ‘Mijn arme kindje, waarom vloekt ge
en bergt ge spijtig uw gelaat?
Mijn dwaze, dwaze kind, wat zoekt ge
oneind'gen vreê in 't geen vergaat?

Bind mij als onkruid al uw lusten,
sla vóór mijn voet uw hert ten gruis;
kom aan mijn hert: gij zult er rusten
in zachte omhelzing van mijn kruis.

Kom, 'k zal u aan mijn herte drukken:
daar rust ge zacht in zaal'gen vreê;
Kom, 'k zal u aan u-zelf ontrukken;
want uit u zelven komt uw wee!

ARM. VAN VEERDEGEM

De bladeren vallen.... vallen!...

ZIE rondom u!... Zie rondom u!...
Hoe al de boomen weenen
En zilte tranen pletsen op
Hun ruwe wortelteenen.
De winter is gekomen nu
Met dood in hand en longen;
Ach! al de bladjes hebben reeds
Hun stervenslied gezongen.

Zie rondom u!... De boomen daar
Nu staan, half naakt, te kermen,
Terwijl de bladjes vallen, ach!
In 't slijk bij heele zwermen.
Zij vallen, wiegend, weg en weer
In rosse, dikke kringen
Lijk neêrgeschoten vogels al
Met slappe en slutsche zwingen.

Zie rondom u!... De velden al
De hoven - wegen - straten;
Met rosse blaren toegedekt
Ligt alles nu verlaten.
Gelijk een reuzig doodenveld
Vol verschgedekte graven
Waar niets dan mist en smokkel huist
En hongerige raven.

Zie rondom u! Hoe zeere toch
En zonder staan, zij vallen;
Ten avond zeker, bladerloos
Staan reeds de boomen alle!
Ach! winter... booze winter toch
Gij doet mij toch zoo lijden.
Ik voel met ieder blad dat valt
Een wond in 't hart me snijden.

Ik minde zoo de bladjes al
Ik had ze zien ontzwellen
En met de lente dagelijks
Langs al de takken snellen.

Ik had z'in zomers zonnegloed
Zien blinken en zien blozen
En nu, ze liggen aan mijn voet
In 't slijk daar vastgevrozen.

‘Ach! winter... hoor mijn bede toch!
‘Ik smeek u!’... 't kan niet baten
Zij vallen... vallen... vallen al
En dekken steeg en straten.
Vorst winter is gekomen ach!
Met dood in hand en longen
En al de bladjes hebben reeds
Hun stervenslied gezongen,

Brugge, 25/Okt./'12.
BERTHOLF BIEKENS

Volkenbeschrijfkunde

Brief

ZEER GEACHTE VRIEND,

GIJ bewoont een dorp, gij beschikt over ledigen tijd en gij voelt lust tot eenige wetenschappelijke bedrijvigheid.

Gij vraagt mij: Wat zou ik doen?

Ik antwoord u zonder aarzelen, kort er klaar: houd u bezig met de *ethnographie* of volkenbeschrijfkunde van uw dorp!

Verschiet in dat woord niet; E.H.J. Craeynest heeft het getimmerd en 't is goed gemaakt.

En nu ter zaak.

***

De volkenbeschrijfkunde onderzoekt eerst en vooral de lichamelijke eigenschappen van een volk en onder deze komen er drie, die heel merkweerdig zijn, namelijk het maaksel van het hoofd, de kleur der oogen en de kleur van het haar.

Dit zijn drie voorname kenteekens van menschen-

geslachten en voor iemand die oogen heelt, is elk dorp, om zoo te zeggen eene kruisstraat, waar verschillende menschengeslachten en verschillende volkeren elkander ontmoeten!

Neem eenen passer en meet eenen schedel.

Neem de breedte tusschen twee stippen, boven elk oor gelegen; neem de lengte van de uiterste kobbe van het hoofd naar eene stip tusschen de wenkbrauwen; wanneer de breedte 0.75 van de lengte bedraagt, dan is de schedel lang; wanneer de breedte 0.85 van de lengte meet, dan is de schedel kort en zoo kent men langhoofdige en korthoofdige menschen, die tot verschillende menschengeslachten behooren.

Wetenschappelijk gesproken, beschouwt men de zaak als volgt:

Lengte van den schedel, 187 mm. b.v.

Breedte van den schedel, 142 mm.

142: 187:: x: 100

187 x = 14200

x = 14200: 187 = 75,92.

De uitkomst 75,92 wordt het schedelkenteeken genoemd en de schedelkenteekens onderscheiden de menschen in lang- en korthoofdigen, hetgeen ook zeer goed bij het oog waarneembaar is, als men een langen en een korten schedel nevens elkander stelt.

Daar zijn vooral blauwe en bruine oogen van verschillende tinten.

Het haar is donkerbruin, helderbruin of blond.

Daar worden menschen gevonden met langen schedel, blond haar en blauwe oogen.

't Ware merkweerdig op te sporen koevele menschen van zulk slag gij in uw dorp zoudt tegenkomen, ook koevele er te vinden zijn met kort hoofd, bruin haar en bruine oogen.

't Moet ook nagegaan worden in welke maat, in welke verhouding elke eigenschap onder de menigte bedeeld is.

* * *

De volkenbeschrijfkunde spoort ook de geestelijke eigenschappen op.

Hoe staat het met de geleerdheid in uw dorp?

Bestaan er kunstwerken of vertoont de bevolking eenigen aanleg of eenigen smaak voor de kunst?

Vermindert het getal misdaden zooals het gelukkiglijk in ons land sedert 50 jaar van hier het geval is?

***

Het derde onderwerp van de volkenbeschrijfkunde en een der meest belangwekkende is de taal.

Gij weet dat onze taal tot den indogermaanschen stam en tot den germaanschen tak toebehoort.

Velen nochtans weten niet dat zij de taal der Franken is en dat hare wetenschappelijke naam nederfrankisch is: in onze gewesten is zij dikwijls friso-frankisch.

Benevens den oorsprong, onderzoekt men ook de klankleer en den taalschat.

Hoe luiden de klinkers in uw dorp? Ondergaan sommige medeklinkers geene merkweerdige verwisselingen?

In ieder dorp ook bezit de sprekende taal, woorden die nog nergens geboekt staan en die het hoogste belang kunnen opleveren voor de geschiedenis van de taal en voor de geschiedenis van de beschaving.

Ik was eens op reis met Guido Gezelle in Fransch-Vlaanderen en 't doet mij nog deugd als ik indachtig ben, met welke blijde verrassing hij voor den eersten keer zijns levens te Zegerscappel, het friesch woord *dei*, dag, van de lippen van eenen ouden man vernam!

***

De volkenbeschrijfkunde doet ook navorschingen over de voorwerpen, die een volk in gebruik heeft.

Het volk heeft woningen.

Het volk heeft huisgerief.

Het volk heeft werktuigen.

De landelijke woning is uiterst merkweerdig.

Zij is zeer oud, zoo niet van bouwstoffen, toch van gedaante en zij vertegenwoordigt eeuwenoude en kenmerkende overleveringen.

Die hoevekens, die zoo schilderschoon zijn, met hun bronzen strooidak, met hunne blanke muren en hunne lachendgroene vensterluiken, met hunne verdeeling van woning, stal en schuur zonder vaste bouwschikking, ze dagteekenen van aanleg en maaksel van uit den jongen steentijd en zij zijn door den keltischen tijd en door den romeinschen tijd tot ons gekomen.

Hoe weet men dat? zult gij vragen.

Dat heeft men nauwkeurig onderzocht en men heeft in den grond de grondvesten van jongsteentijdsche, voorromeinsche en romeinsche hofsteden gevonden, met het onderste deel van de wanden.

Andere hoeven zijn frankisch van maaksel, omdat woning, stallingen en schuur een gesloten vierkant uitmaken.

Hebt gij op uw dorp geene mikken of bergschuren, die van frieschen oorsprong zijn?

Ze bestaan uit vier lage muren, bekroond door een hoogverheven, viervakkig dak.

Ze zijn 't vermelden weerd, want zij verdwijnen spoedig, alhoewel zij in Vlaanderen als een allermerkweerdigst verschijnsel mogen aangestipt worden.

Het huisgerief wierd leelijk geschonden door de rondleurders.

Wat al kasten met lief snijwerk zijn er verdwenen! Wat al prachtig gleierwerk van alle kleuren hebben de Wandalen weggesleurd!

Alevenwel kan er nog Doornijksch koperwerk, Doornijksch tinwerk en Doornijksch gleierwerk hier en daar opgemerkt worden.

Wat de werktuigen betreft, daar is een gansche oogst op te doen; gij moet u haasten; na korte jaren zal alles gekloven en verbrand zijn.

Weet gij dat de oude wielploeg van germaanschen oorsprong en de kegge van keltischen oorsprong is?

Weet gij dat er vele werktuigen op de dorpen bestaan, wier bestemming volkomen onbekend is en wier naam nooit geboekt wierd?

Zoek en ga rond; teeken alles op en gij zult schatten verzamelen.

Wilde men de volkenbeschrijfkunde van elk dorp opmaken, dat zou voor ons zoo eigenaardig West-Vlaanderen een verbazenden uitslag opleveren.

Gij hebt stof tot arbeid genoeg; val er moedig aan en ontvang mijne beste groetenissen.

Uw verkleefde

J. DE BIE.

Mengelmaren

Duitsche Schapers

TE voegen bij deze van voorgaande, bl. 160:

Mathias *Pendre*, gezeid *Spender*, geboren te Opgeleen, bij Sittard, en overleden te Dottenijs, 24 November 1789.

Zijne afstammelingen wonen te Luingne, Halewyn, Tourcoenje en Robaais.

Pieter Van Maris, van Helden, bij Roermond, schaper te Sint-Denys rond de jaren 1770.

Zijne afstammelingen zijn verspreid op Coyghem, Helkyn, Spiere en Wasquehal.

L.S.

Nog een grapje-twee-drie

(Vgl. jg. 1912, bl. 336).

EERST een stuk-of-twee van Vader Radder zaliger (reeds vermeld in *Biekorf*, 1909, XX, 288, 303-304).

(En omdat we spreken van hem: 't Gaat er oprecht moeten van komen, dat ik dien braven man ook hier eens vorenstelle: ik ben het al een keer tewegegeweest; en 't ventje verdient het. 't Was nog een van die ‘oukde’ brugsche tutteraartjes, die er lijk voor gedroomd waren, om te staan-draaien bachten de halvedeurtjes van hun kromme

geveltjes. - Wat is Brugge toch veranderd sedertdien!... niet verschoonerd! Want de ziele gaat er uit, en de waarheid is er al achter, ...en leugen is immer leelijk).

Zoo, vertelde Vader Rudder:

‘'t Was een jubilee tewege; en 't kwam een pater om biecht te hooren. En 't zaten daar een deel lappers aan zijn biechtstoel; allemaal kleermakersgasten. En de eerste die biechtte, zei:

- Eerweerde Vader, ik heb gekabast.

- Ja vriend!... en wat is dat?

't Schijnt dat dit was: entwaar een laptjen achterhouden [Vgl. DE BO o.w. “Kabazen”]...

De pater gaf hem dan wat hij hebben moest, en hij schoof het deurke toe.

En de tweede zei ook:

- Eerweerde Vader, ik heb gekabast.

- Ja, mijn kind... en...

...en de pater herbegost zijn sermoen, en de tweede mocht ook weg. Een derde kwam, en 't was weer:

- Eerweerde Vader, ik heb gekabast.

Maar als de pater dit hoorde, en dat hij er alzoo een-stuk-vijf-zes achterreke gekregen had, hij stak al met een keer zijn kop uit den biechtstoel, en hij vroeg luidop aan de anderen:

- Zijn er daar nog vele van die kabassers?’

***

Nog een ander, van menschen die meenden dat 't genoeg was van herberge te houden.

‘Ja, zei Vader Rudder, ze gingen ook een keer bier verkoopen en rijkeworden. En ze deden een vatjen op.

En de vent zei aan 't wijf: 'k Zou wel een kappertje drinken.

- Jamaar neen, neen, zei de vrouwe, we 'n gaan niet borgen.

- Jamaar enwel, zei de vent, 'k ga ik dat betalen.

En hij lei daar een kluite, en hij kreeg zijn kappertje.

Maar de vrouwe kreeg ook goestinge. En ze dronk zij ook een glazetje, en ze betaalde 't ook.

En alzoo gerocht het vatje leeg... en ze 'n hadden nog geen cent gewonnen.’

***

't Is haast lijk van Comper(r)e en Gevâre, zie'-je wel. Maar dit nu, weet ik van een oude brugsche juffrouw. - De juffrouwen van dit slag zijn ookal begraven.

‘Comperre en Gevâre brachten malkaar naar huis. En de eene leidde den anderen tot aan de deure. En deze andere kwam dan wederom mee.

En ze leidden alzoo geheel den avond naar huis.’

***

- ‘Jamaar, 't gaat-al alzoo’ zeggen de menschen dan.

L.D.W.

[Nummer 12]

Een ‘Cluyseghe’ te Sint-Winnoksbergen

IN *Biekorf*, 17e jaar (1906) bladz. 110-112, deelt E.H.R. Dupont eenige wetensweerdigheden mede over de ‘cluseneghen’ te Nieupoort, gedurende de XVe eeuw.

Omstreeks denzelfden tijd, of liever in het begin der XVIe eeuw, was er ook een ‘cluyseghe’ te Sint-Winnoksbergen(1). L. DEBAECKER, *Recherches historiques sur la vitte de Bergues*, Bruges, 1849, blz. 194-196, spreekt ervan en verhaalt dat, nog in de XVIe eeuw, op Sint-Pieters-

(1) Te Kortrijk ook hebben er tot in de XVIe eeuw kluizenaressen geleefd. ‘In de middeleeuwen en gedurende de XVIe eeuw, was er bij de St-Maartens- en O.-L.-Vrouwekerken een kluis, waarin eene vrome dochter woonde, die den Heer wenschte te dienen buiten het klooster en het begijnhof. In den aanvang der XVIe eeuw schijnen er bij de O.-L.-Vrouwekerk zelfs verscheidene, tezamen of afzonderlijk, gewoond te hebben. Doorgaans leefden zij van de aalmoezen der goede lieden en bekwamen, in de XVe en XVIe eeuw, telken jare eenigen onderstand van de gemeente.’ DE POTTER, *Geschiedenis van Kortrijk*. Gent, 1875, IIIe Deel, blz. 450.

kerkhof, een armtierige kluis stond, uit steen gebouwd, waar een boetveerdige man of vrouw het leven doorbracht in gebed en versterving, levende alleen van aalmoezen. Om tot de kluis toegelaten te worden, moest men vooraf van het magistraat oorlof bekomen en voor den pastor van St Pieters geloften afleggen. Dan leidde de pastor, met zekere plechtigheid, de nieuwe kluizenares of den nieuwen kluizenaar binnen de kluis, en, na dezen den vredekus gegeven te hebben, sloot hij voor altijd de zware eikenhouten, met ijzer beslagen deur.

L. Debaecker betreurt niet meer bijzonderheden te kunnen geven en wij betreuren daarbij dat hij vergeet te zeggen uit welke bronnen hij zijn gezegden put.

Uitvoeriger inlichtingen, nauwkeurig en betrouwbaar, treffen wij aan in twee kronijken uit dien tijd: een fransch handschrift van CH. DE LAROYÈRE en een vlaamsche kronijk van PIETER LANCZWERT, 'poorter der stede van Berghe' (1476-1542), die schrijft 'de zaeken binnen mijnen tijde geschied, eensdeels alzoo ik gezien en eensdeels alzoo ik vernomen hebbe'.(1)

Deze inlichtingen laten ons toe de beweringen van L. Debaecker te wijzigen en te volledigen en wat meer licht te werpen op deze eigenaardige instelling. Vooreerst, L. Debaecker vergist zich wanneer hij zegt dat de kluis nu eens door een man, dan eens door een vrouw bewoond was. Van een kluizenaar is er nergens sprake(2), maar altijd en alleen van 'de cluyseghe van de stede'

(1) Uittreksels uit deze kronijken, betrekkelijk de 'cluseghen', zijn te vinden bij A. PRUVOST, *Chronique et cartulaire de l'abbaye de Bergues-Saint-Winnoc.* T.I. Bruges, 1875, bl. 391.

(2) Op sommige plaatsen bestonden er kluizen, door een kluizenaar bewoond. Alzoo te Kortrijk, op het gehucht Sinte-Anne. Daar stichtte Barbara Bonte, begijn te Kortrijk, ten jare 1622, een kapel en twee jaar later liet zij in de nabijheid een kluis bouwen, waar een kluizenaar zijn intrek nam. In 1699 werd de kluis vergroot en bevatte nu een aantal cellen, waar verschillende kluizenaars samenleefden. De Broeders Heremijten van Ste-Anne openden later een school, die weldra wijd bekend en druk bezocht was. DE POTTER, *Geschiedenis van Kortrijk*, III, 353-357.

die verbleef ‘in 't cluyshuys van Sint-Pieterskerckhof’, waaruit blijkt dat er maar ééne kluis bestaan heeft.

In October 1530 was de ‘cluseghe’ gestorven, nadat zij ‘omtrent de 28 jaar hadde besloten gheweest’ zonder één enkele maal haar eenzaam verblijf te hebben verlaten, alwaar zij had gebeden voor het heil en den vrede onder de bewoners van de stad en de kasselrij.

In hare plaats trad ‘Suster Mayken Robins, religieuse van de susterkens boven’, ‘religieuse de l'ordre de S. Franchois, dit d'enhaut’. Hier is bedoeld het klooster der Annunciaden of Grijze Zusters, der Derde-Orde van St Franciscus(1), gelegen in het hooge gedeelte van de stad. Zij was aangenomen, niet door het magistraat alleen, maar door den abt van Sint-Winnoks, het magistraat en de notabele parochianen van Sint-Pieters. Voor deze laatsten en het magistraat, is hun tusschenkomst wellicht hierdoor te verklaren, dat zij de ‘cluseghe’ onder hun bescherming en verantwoording namen en waarschijnlijk bijdroegen tot het onderhoud van haar en van de kluis. 't Was echter de prelaat van St Winnoksabdij, die zoowel in de aanveerding als in de plechtigheid der besluiting de hoofdrol speelde; niet alleen gewis omdat hij de hoogste waardigheid bekleedde in de stad, maar wellicht ook omdat hij het patronaat bezat over de kerk van St Pieter en omdat, naar een onderstelling waarop we verder terugkeeren, de stichting der kluis aan de zorg van de abdij te danken was.

Den 16^{n} November 1530 deed Maykin Robins hare intrede in de kluis. In Sint-Pieterskerk werd er ‘ten hoogen autaere een devote misse’ gezongen, waaraan de geestelijkheid, het magistraat, edelen en burgers van de stad en de kasselrij tegenwoordig waren en waaronder de prior der Dominicanen een sermoen predikte. Of er voor den pastor geloften werden afgelegd, staat hier niet vermeld. Na de mis werd de nieuwe ‘cluyseghe’ stoetgewijze

(1) L. DEBAECKER, bl. 193.

uit den choor naar het cluyshuys geleid. Vooraan stapte ‘suster Mayken met een blommenhoed op zyn hoofd’, tusschen den prelaat van Sint-Winnoks en den prior der Predikheeren. Dan volgden de groot-baljuw, het magistraat en de kerkmeesters van Sint-Pieters. Bij den ingang van de kluis ontving de ‘cluseghe’ den zegen van den prelaat en trad daarna blijgezind de kluis binnen om er tot haar dood te bidden, te vasten en strenge boete te doen. De deur werd gesloten ‘met drie slotelen, danof den eenen gelaeten was in de bewaernesse van poortmeester ende schepenen’. De twee andere sleutels berustten, volgens L. Debaecker, in de pastorij van Sint-Pieters.

Hoe lang de kluis nog bestaan heeft, weten wij niet. Verders is er geen melding meer van gemaakt. Misschien zal Mayken Robins wel de laatste ‘cluseghe’ geweest zijn, daar ook elders, te Kortrijk, te Nieupoort, in de XVIe eeuw, dekluizen opgehouden hebben te bestaan.

Wanneer en in welke omstandigheden de kluis gesticht werd, meenen wij te vinden in een brief van 2^{n} October 1478, gestuurd uit Brussel, door Johannes, nuncius van Paus Sixtus IV bij het hof van Maximiliaan, naar Jan Maes (Masius), abt van Sint-Winnoks(1). De nuncius had een smeekschrift ontvangen van Maria Van Hende, kloosterzuster in het hospitaal te Boonen, waarbij deze verklaart dat zij, door een bijzondere godsvrucht gedreven, sedert verschillende jaren besloten heeft zich in een kluis terug te trekken, waar zij, voor 't overige van haar leven opgesloten, zich in rust zou kunnen wijden aan gebed en vrome beschouwing. Derhalve smeekt zij den nuncius haar de toelating te verleenen een kluis te bouwen en er zich op te sluiten. De nuncius wil haar steunen in haar loffelijk besluit, doch daar hij niet oordeelen kan over hare gesteltenis, belast hij den abt van Sint-Winnoks te onderzoeken of haar voornemens gegrond en oprecht zijn en dan te zorgen dat voor haar op een geschikte plaats een kluis zou gebouwd worden.

(1) PRUVOST, *Chron. et cartul. de S. Winnoc*, I, p. 345.

Mag men daaruit niet onderstellen dat abt Maes alsdan, in overleg met het magistraat van de stad en het kerkbeheer van Sint-Pieters te Sint-Winnoksbergen de kluis heeft laten bouwen?

E. VAN CAPPEL.

In mijn hoveken

‘Late sneeuw’

DAAR buiten sneeuwt mijn hoveken
Allengerhand heel wit;
Terwijl ik bij mijn stoveken
Gerust te rooken zit.
In dikke-watten'-krimgelkes,
Valt vlokje op vlokje traag....
Terwijl ik blauwe ringelkes
Uit 't steenen pijpje jaag.

Op de adem van de windekes
Gedreven zus en zoo,
Een bent van blije kindekes,
Zij vallen toch zoo nôo.
De lucht is hun warandeke,
Hun lieve speel-lusthof.
En de aard, dit hard-zwart landeke
Schijnt hun zoo vuil en grof.

O lochte-blanke-vlinderkes,
Valt blijde, daar gij moet;
Op 't gras of op de zinderkes,
Uw komst is mij zoo zoet.
Mijn hart uitte veel klachtekes
Daar 't beidde lang om u.
Voor vele dage' en nachtekes,
Mijn vlokjes, welkom, nu!

Brugge

BERTHOLF BIEKENS

Doode kunst

O! meesterschrijver en verlichter fijn,
die wist weleer Gods heimnis te openbaren
zoo wisselkleurig op het blank velijn,
en rijk met weeldrig bloemenwerk te paren;

Uw lijdend boekschrift is wel derf, getaand,
beduimd, beklad, en hier end daar in schaarden;
- de tijd heeft door uw kunst een weg gebaand
die staaf, noch verf, noch goud en spaarde -

maar de eedle schim van 't vroeger kunstenpand
heeft menig edel oog en heilig hand
gestreeld, en hunne liefde en gunst verworven.

Ook, 't meesterstuk dat Simon Benning schiep
ontroert in zijn ellende ons nog zoo diep...
want stierf die kunst, die liefde is niet gestorven.

HORAND

Van Natus die den hemel droeg

NATUS wachtte naar den tram in de herberg ‘De Tramstatie’ en rond hem stonden vier van zijne kinders, vier kleine blozende jongens met gelapte broeken en frakken aan waar hunne armen en beenen ver buiten gegroeid waren. Ze stonden daar, de kleinen, met groote benauwde oogen te kijken naar de andere reizigers die langs den muur aan de tafels zaten en waartusschen twee madammen met groote hoeden en een mijnheer met een bril op, die stille zaten of zoetekes spraken alsof er kinders sliepen in dat groot huis met blinkenden toog en bloemen in de vensters.

Natus had eene pint gevraagd en bleef midden den vloer rechte staan met zijne bende. ‘Drinkt, gasten!’ zei hij; en de kleinen zogen een voor een aan het roode vocht, de

kleinste langst, totdat er maar een kousenband breedte op den bodem van het glas bleef.

De vent bekeek het, hief het omhoog, en zei lachend, luide: Ze zouden 't haar van uw hoofd eten! 'k Heb t'huis nog twee meiskes! Maar 'k en zou nog geen eentje willen kwijt zijn! En hij goot de veste in zijn zwelgenden roeper. Daar alleman loech om zijn openhartig gezegde werd hij preusch en rooder en zei met luide stem:

Ja, menschen, als ge zoo zes vogels in uwen nest hebt die altijd met den bek openzitten, ga dan maar naar 't Fransch, en pikt er dat uw ribben kraken! Maar binnen eenige jaren zijn ze groot, dan trekken ze mee, en Natus zal in zijne oude dagen met eene buis naar de hoogmis komen; rekent daar op!

- Geef Natus eene pint, zei eene der dames.

- Merci, madam! zei Natus en miek een koddige buiging. 'k Ben gisteren van Frankrijk gekomen en vandaag trek ik met mijne vier palingen naar de stad om ze in 't nieuw te doen steken, want er komen vensters in hunne kleeren.

- 't Is een geluk voor ons landsvolk dat Frankrijk bestaat, zei de bazin.

- Ja 't, meesteresse, maar 't is een geluk voor Frankrijk dat wij niet te lui zijn om ginder den oogst af te doen; en zonder ons zou den hemel ginder blijven staan!

- De hemel?

- Ja, 'k heb ginder den hemel gedregen dezen zomer, den hemel van de kerke wel te verstaan!

De vier kinderkoppen keken met groote oogen naar vader op die zulke groote dingen gedaan had en die zoo luide dierf spreken in al dat vreemde schoongekleed volk.

- 't Was zondag, vertelde Natus, en als ik mijn oogen openstak in mijn bedde, gevoelde ik mij zoo zwaar van moeite als een vierduimer zonder wielen. 'k Ben zeker dat ik den helft van den nacht met mijne armen voortgepikt had lijk een machien dat niet stilgeleid en geraakt. Ik lag te peinzen op mijn huisje ginder verre op Valkenberge,

waar de vrouw en de kinders den blijden zondag zouden vieren, en ik rekte mijne armen uit met een grooten geeuw en riep: Mannen, 't is zondag, ik ga naar de mis! Er kwam gerucht in de kambuize en geeuwstemmen riepen: ik ga mee!

't En is geen klein spel in Frankrijk naar de mis gaan! 't Is eerst de permissie te vragen aan den boer en de kerk staat twee uren gaans van ons hof; en als ge terugkomt, 't is aan 't werk te vallen zonder genade, want de zonne en een Franschen boer zijn twee dingen die noch reden noch ruste verstaan voor de Kozakken.

Een half uur nadien waren wij op weg, heel de bende, en als wij ginder toekwamen hadden wij het gelukt, want 't zou processie zijn in de kerke.

Was mij dat een kerke! De muizen liepen er op den vloer binst den dienst en buiten ons was er nog een groepje vrouwvolk. 't Is goed te zien aan de vervallen muren en gebroken vensters dat Ons Heere ginder in zijn land niet is.

De koster had ons zien staan van onder aan 't portaal en bij kwam er vier uit onzen hoop roepen om den hemel te dragen, want 't vrouwvolk is daarvoor niet geteld: ze zouden hem laten vallen om te kunnen klappen. Den grooten van Molierde die onzen taalman was en die hoog geleerd is want hij is een meter tachtig lang, stelde ons het voorstel van den koster over en wij stonden opeen te kijken met onzen mond vol tanden gelijk jongens in de leering. Niet dat wij niet wilden meehelpen, alleman wil geholpen zijn, zei Uilspiegel en hij at den pap van zijn kind uit, maar, bloo zijn, menschen, en den hemel dragen in een Fransche kerk als ge de taal niet kent, dat is zoo ongemakkelijk als u neerzetten op 'nen stoel zonder zate.

Zei den grooten: Willen wij het maar riskeeren? Anders gaat dat vrouwvolk peinzen dat wij niet durven.

Ik trok achter hem met Wies van Elst en den witten van Balegem, alle vier al slepen naar den koor zonder te weten wat met onze handen gedaan; inwendig fier maar uitwendig rood gelijk hanen, en de koster begon op zijn

orgelke te spelen. 'k Meende dat ik een beroerte kreeg van schaamte als wij daar met dien hemel stonden, en ik voelde het zweet langs mijnen ruggraat afloopen. 'T en is geenen hemel gelijk hier! alleen vier vergulde stokken waaraan op den top een rooden doek vastgemaakt is met verguldsel rond, en ge moet zien dat ge goed op stap gaat of heel het getrek hangt scheef. Het pastoorke kwam onder ons schuilkuis met het H. Sakrament, wij kregen wierook in ons wezen, er werd gezongen van ora pro nobis en alzoo trokken wij de kerke rond, terwijl de nagels van ons lompe schoenen de mate gaven op den vloer.

- Dat was schoone gedaan, zei de bazin.

- Ja maar 't schoonste komt nog achter loech Natus. Als wij uit de kerke gingen kwam de koster achter ons en riep de vier hemeldragers naar de pastorij om getrakteerd te worden. De andere mochten aan hunne vingers zuigen! Raadt nu eens wat er op de tafel stond? Een kanne bier meent ge? Mis, menschen, een flessche wijn was 't; zoo goed, dat wij het voelden loopen tot in ons zielken en het pastoorke was zoo kontent dat hij ons alle vier de hand gaf. Hij moest lachen als hij onze berenpooten bekeek en hij zei aan den koster: voilà des hommes! het wil zeggen: dat zijn de mannen! en 't is waar, want er zijn geen beter werkers dan de Vlamingen.

Als wij 's avonds weer in de donkere kambuize op onzen strooizak lagen, moe gelijk honden, zei den grooten in de stilte: Natus, wij hebben vandaag den hemel gedregen, 't zal nu te zien zijn of de hemel *ons* zal willen dragen later.

- 'T en is maar, antwoordde Wies van Elst, als wij ginder binnengeraken dat de heilige die aan den brouwketel staat werk zal hebben.

Heel de bende schoot in 'nen lach al peinzen dat het waar was... Toen sliepen wij lijk molensteenen... Komt gasten, de tram is daar!

De kleinen gaven elkander de hand, Natus greep de hand van het oudste en alzoo trok heel de rote de straat op naar den tram.

THEO BRAKELS.

De laatste uitgave van Gezelle's Dichtwerken

III. Gelegenheidsgedichten

VOLGENS afspraak, moesten wij nog een woord besteden aan dit nieuwe gedeelte van Gezelle's Dichtwerken, waarin men wilde verzamelen alles wat nog van den Dichter vindbaar was, vooral zijne ontelbare gelegenheidsverzen.

Deze staan aldus verdeeld: I. *Nieuwjaar. - Geboorten. - Eerste Communie. - Priesterwijding. - Huwelijk. - Geestelijke kleeding en Professie. - Welkom. - Pastorinhaling.* - II. *Patroonfeest. - Liederen. - Rouwgedichtjes. - Aan Vrienden*. - III. *Jubeldichten. - Jubeldichten en Varia.*

Deze schikking is goed, behalve nochtans de rubriek: *Liederen*. Immers, er staan liederen in bijna iedere afdeeling; liederen op welkom's, inhalingen, jubile's etc... (Zie b.v. I. 175, III. 35, 72, 81 etc...) en daarbij, onder *deze* liederen zijn er dan weer die geen gelegenheidsliederen zijn, b.v. de Vertaling van Klaas Groth's: *Min Modersprak; Kruisweg; aan 't Vaderland* (1876) en andere.

Het strootje *Harba Lorifa* op bl. 117 staat daar ook aardig alleen te kijken, 't is immers het eerste van een Meiliedje uit de *Dertig geestelijke liederen*. Ook *Kruisweg* bl. 132 komt daaruit. Waarom mochten de andere er dan *niet* instaan?

Zoovele over die *Liederen*. Zij staan op een verkeerde plaats, en maken een verdeeling die met de andere niet past.

Ook in andere afdeelingen zijn verscheiden stukjes, hier en daar, herhalingen van gedichten uit de oudere bundels:

I. 27. Vereerd met uw goed nieuws. Zie
Kleenged. Laatste XXXIII. 23.
I. 23. *O kind, hoe lang is 't leên*[1].
Tijdkrans, Lentemaand. 104.
I. 110. *Dat ze allemaal die God*...
Tijdkrans, Herfstmaand. 271.
II. 154. *Zij bad den Heer*...
Zie *Kerkhofbl*. Zielgedichtje CLVII.
III. 16. *De Brave Maarten*...
Liederen eerd. en rel. 174.
III. 49. *Eerweerdig hoofd...*
Tijdkrans. Weidemaand. 260.
III. 56. *O Dankbaarheid, wat zijt gij schoon*.
Lied. eerd. en rel. 176.
III. 88. *Gezegend oudrenpaar*.
Tijdkrans. Weddemaand. 251.
IV. 58. *Hoe gauw is vijftig jaar*.
Tijdkrans. Weddemaand. 250.
IV. 93. *West welkom, aan den Hemel*...
Lied. eerd. en rel. 156.

Dankbaarheid. II. 95, is maar een lichte variante van Kleengedichtjes. Laatste XXXIII. 24[2].

Het St *Gregoris Eierliedje*. IV. 82, kan wel in 't jaar 1880 tot dien vorm gekomen zijn, maar de kiemen en eerste gronden staan te lezen in de eerste uitgave (1862) van *Gedichten, gezangen en gebeden*. Aanteekeningen, bl. 160.

(1) In *Tijdkrans*: Alijs, hoe lange...
(2) De getallen verwijzen naar de uitgave 1893.

Het is te begrijpen en te vergeven, dat er nogal eenige van die verspreide versjes niet werden gevonden en dus niet opgenomen;

maar deze, die in de Tijdschriften staan, waarin Gezelle schreef, zouden toch kunnen en moeten gevonden zijn. Zoo *Biekorf*. De Rouwdichtjes van II. 139 zouden alzoo vermeerderd zijn met:

P. Leroeye, S.J.
Biekorf, 1895, 143.
P. Van de Kerckhove
Biekorf, 1896, 304.
Sophie De Potter † 1893
Biekorf, 1900, 320.
L.K.M.J. Van Caloen † 1890
Biekorf, 1902, 135.
Oscar Willems † 1897
Biekorf, 1903, 143.

Ook voor andere afdeelingen hadde men in *Biekorf, Rond den Heerd, Vlagge, Nieuwe Tijd* zelfs, nog stukken gevonden.

Vindbare en gevonden datums ontbreken ook allerwegen, evenals nadere bepalingen van menschen en omstandigheden. Voorbeelden:

III. 32 en 35. Het eergedicht en het tafelliedeken voor Lod. Beernaert en H. De Jonghe, 1888. Welke is de gelegenheid? Dat staat wel te vinden in 't gedicht, maar 't moest er boven staan, zooals bij vele andere. Zie *R.d.H.* 1883, 252: vijf-en-twintigste jaar van hunnen dienst als leden van 't Broederschap der algemeene Berechtinge op St Salvators te Brugge.

IV. 48, 49. *Tafelliedekens*. Zou het niet wetensweerdig zijn, dat die liedjes behooren bij het gelegenheidsgedicht: *'t klooster van Bethel te Brugge* (Lied. eerd. en rel. 24), en samen daarmede in één boekske wierden gedrukt in 1864?

En dat is de groote zwarigheid tegen deze Gelegenheidsgedichten. Wij moeten 't wel zeggen: Voor Gezelle's *roem* als dichter, mochten verre de meeste onbekend blijven.

Hij zelf heeft zijn *beste* verzen van die soort in de oude bundels geplaatst. Er staat in deze nieuwe verzameling niets dat reiken kan aan: *Onze Bewaarengel, - Op de kust van Westvlanderen, - De roep des Heeren* uit Dichtoefeningen; aan *Philip Verhulst, - Doctor Waffelaert* uit Liederen eerd. en rel.; aan *De bruilof klokke luidt, - De kerels zij waren, - Ach Lena lief*, - etc... uit Tijdkrans.

Ook ware 't een misgreep, dezen hoop voor-de-vuist gedichte en weinig kunstige stukken op denzelfden voet te stellen met die uit de voorgaande boeken, zelfs met de gelegenheidsverzen daarin.

Wat echter belang had, 't waren de historische bijzonderheden aan deze verzen gehecht. Daarom moesten alle omstandigheden van plaatsen, personen, tijd, gelegenheid, aanleidende oorzaken, zinspelingen op geheurtenissen etc... zooveel mogelijk aangegeven zijn. Bij gebrek hieraan is dit laatste deel voor den gewonen man onverteerbaar en grootendeels nutteloos.

Den dichterlijken lezer bekoort het niet; den weetgierigen lezer voldoet het niet, tenzij hij reeds den weg zelve gebaand hebbe. Maar hoevelen zijn in dat geval?

Voor *zoekers* in Gezelle's dichtgeschiedenis is echter het boek kostbaar, zelfs zooals het is.

AL. WALGRAVE.

Stijn Streuvels' Morgenstond

- **H**EBT gij Stijn Streuvels *Morgenstond*[1] gelezen?

- Ja.

- Wat dunkt u daaraf?

- Wel, ik zal het u in korte woorden zeggen. Stijn Streuvels bezit twee wondere eigenschappen, twee uitnemende begaafdheden. Hij bezit een fijn oog, om alles op te merken, voornamelijk het spel der natuurkrachten en de doening der eenvoudige lieden en hij beschikt over eene schitterende en alles overweldigende taal om zijne opmerkingen te vertolken. Zijne taal dreunt als een welluidend en machtig orgelspel; zijn penseel speelt met meer verwen dan de fijnste lichtschilder er op zijn doek kan tooveren. Gezelle zag en sleep verzen zooals anderen vonkelsteenen slijpen. Stijn Streuvels ziet; en dezelfde natuur in al heure wentelingen en diepste plooien, het leven in al zijne tintelingen, glimmen in zijne taal, zooals het zonnegoud in duizend tinten speiert in 'nen waterval...

- Denkt het u niet, dat ge nog ergens zooiets gelezen hebt, zooals de *Morgenstond* geschetst door Stijn Streuvels?

- Ja, Tolstoj, toen hij zijn eigen leven beschreef, heeft vele zulke tafereelen van zijne kinderjaren, op eigenaardige wijze en met een diep en ongewoon gevoel der wezenlijkheid, na het leven geteekend... Wat mij hier vooral aanstaat, 't is dat wij met geene romankunst te doen hebben. Ik vroeg eens aan Guido Gezelle, ot hij geen lust had een tooneelspel te maken. Hij antwoordde mij met een gebaar, dat mij luidop deed kennen en gevoelen, welk een gruw Gezelle had voor zulke kunst, voor gemaakte kunst. Een

(1) L.J. Veen, Amsterdam, 1912. STIJN STREUVELS. *Morgenstond*. Met eeneteekeuing van JULES FONTEYNE.
Morgenstond werd gedrukt met de Hollandsche-Mediaeval van De Roos en wel: 50 Exemplaren op Oud-Hollandsch papier, gebonden in pergament, genummerd van 1 tot 50. Pr. 10 fr.; 100 ex. op Oud-Holl. pap., geb. in wit Engelsch linn. band, gen. van 51 tot 150. Pr. 6fr.; 500 ex. op zwaar Eng. pap., geb. in papierb. gen. van 151 tot 650. Prijs 3 fr.

vent die delft en de zon die glinstert op zijn spa was hem meer weerd dan het schoonste ingebeeld tafereel. Zijne zeggenschap uitte zich in 't inkleeden van zulke tafereelen, in al heuren verwprachtigen rijkdom. In de volle rijpheid van zijn vernuft heeft hij ook geene vertellingen, geene ingebeelde kunst meer voortgebracht. Hoe zoutloos zijn al die ontledingen en schetsen toch van karakters en toestanden, die nooit bestonden! Stijn Streuvels oefent ook zijne kunst op het spel van licht en leven, op het wezen van de dingen en hunne afwisselingen zijn zoo aantrekkelijk en boeiend, als de meest roerende roman! Zie welke fijne waarnemingen nopens de bedoeling van het licht in de kinderkamer, nopens den slaap van elk der twee kinderen in het *Lijsternest*, bij het lijmen van den warmen lentedag, het binnendringen van eenen meer helderen zonnestraal, die door zijne kitteling het knaapje wekt, de kinderlijke doening van Broer en Zus, om kennis te maken met den dag, op te staan, naar beneden te komen en een nieuwen dag van kinderlijken levenslust in te treden.

Zoo is de *Morgenstond* van Stijn Streuvels zoo fijn als kantwerk, zoo glinsterend als dauwperels, zoo teeder glanzend als de goudgroene dageraad, zoo lieftallig als 't onschuldig kinderlijk gelaat, zoo prettig als de blijde doening van de kinderen.... Hebt ge nog den zinbouw van Stijn Streuvels opgemerkt? Sla een blad open en ontstuk eene schildering, 't is gelijk de welke:

De heldhaftigheid
en de strenge ernst
van den knaap
in rust
schijnen niet gemaakt
noch ongepast,
want over zijn wezen
straalt als een glans,
de ongerepte onschuld
van het kinderlijke welbehagen.

Ziet ge die kleine, schilderschoone en pittige zindeelen zoo goed in evenwicht en soms als stafrijmen luidend, en rustend op het einde op twee langere, die ook elkander beantwoorden en evenluidend op elkander steunen? 't Zijn lijk de rimpels van de baren die in lichte deining komen aangespoeld en dan in breedere, schuimende plooien open-

spreiden. Elk woord is gepast. Elke klank zit vol kleur. Elk zindeel vertolkt het gevoel dat het verwekken moet... Doch wij moeten nog iets doen opmerken: Stijn Streuvels heeft ook veel voortgang gedaan. In 't spel van klank en kleur sloeg er vroeger soms iets als eene valsche noot tusschen. Hoe zou ik zeggen? Onze veldnatuur werd soms met verwen en klanken geteekend, die men er niet in waarneemt. Nu is zijn vernuft gerijpt. Die valsche tonen zijn verdwenen. Elk beeld staat in 't passend raam en glimt met de passende kleuren.

J. CLAERHOUT

Mengelmaren

Nog Duitsche schapersnamen

Lekens, uit Limburg, sedert 1780 te St Pieters-op-den-Dijk gevestigd, en *Letens*, van Roggel en Weert, nu t'Ilseghem.

L.S.

STAAT te lezen in: ‘Guide du Touriste à Cambron-Costeau et environs de l'abbaye, par R. Paternotte, 1909’, bl. 53: ‘Un peu vers Lens se trouve le magnifique ferme des Wespelières bâtie en 1784. Il était infesté de nombreux nids de guépes, appelés wasses ou wesses en patois du canton’.

Wasse ofte *wesse* is voor *waspe* ofte *wespe* (aangezien de hoeve heet *Wespelières*) en van daar *guespe, guépe*. En *waspe, wespe, guespe, guêpe* is 't vlaamsch *wespe*. Quod erat probandum.

Een uitvinder van 't vliegen

Bruggeling De Groof

BIJ 'tgene dat staat op bl. 32-63, 1912, is nog bij te voegen:

Op bl. 41, dat dit opstel van G. Berardi uit *Le Figaro*, overgenomen in *Le Soir* en in *La Patrie*, dan ook *ver-Gazette-van-Brug-scht* werd op 5-x-08: onder hoofding ‘De eerste vliegende mensch’.

Op bl. 54, dat dit eerste liedje gezet staat op een waalschen deun. Iemand heeft me dit laten weten: iemand die veel liedjes kent: doch, als ik hem nu vraag en hervraag, op welken deun? ‘'t is entwaar een luikersch lied’ zegt hij, maar hij en kan 't niet nader meer bepalen.

Op bl. 57, dat ik het tweede liedje ‘De Brugsche Vlieger’ in zijn oorspronkelijk gemaaksel heb kunnen achterhalen, en hier late volgen. Welverstaan, dit volgende komt nu van den dichter zelf, [Heer V. Steyaert]; 't is nagenoeg 't opstel dat hij eerst gemaakt heeft. Ik geef het aan, niet om 't stukske's letterkundige weerde, maar tot oorkondschap. Bovendien: men vergelijke thans dit eerste aanvankelijke scherpstuk bij dien ronden glimmenden kei (op bl. 57-60), dien de vloed der volksmonden ervan gemaakt heeft; voor elk zal blijken eenstemeer, dat volkskundige handeling streeft naar verenkeling, verfijning en rythmeering. En 't slotgevoelen van den Lezer zal zijn: ‘welk een eendelijk verschil tusschen 't werk van een volksdichter en een eigenlijk volksgedicht!’

1. Komt vrienden laat ons zingen,
   Laat ons dansen en springen:
   Nu gaan we zonder liegen
   Recht naar den hemel vliegen.

2. Te Brugge een vriend van Maes,
   De Groef, de Plakkersbaas
   Hedendaags speelt de klucht
   Van 't vliegen door de lucht.

3. Laatst stond zijn vriend Goddyn
   Verbaasd lijk een konijn,
   Als hij zag zijn geheur
   Den slimmen plafonneur.

4. Twee vlerken aan den nek
   En het pijptje in den bek,
   Flik! Flak! Ineens al smekken
   Recht naar den hemel trekken.

5. Lijk de pijl uit de boog
   In een scheut vlak omhoog,
   Zag men voor d'hemelsdeur
   Den brugschen plafonneur.

6. - ‘Wat komt die kromme kemel
   Hier doen in onzen hemel?
   ([Of] Wat komt die vogelpiek
   Hier doen in 't hemelrijk?)’
   Sprak Petrus de poortier,
   ‘'t Is een ziel uit 't vagevier.’

7. - ‘Neen Petrus, 'k zijn De Groef
   Plakker in 't fijn en in 't groef,
   Een welbekende man
   Die zeer goed plakken kan.’

8. - ‘Ga-je-gang, beste maat,
   't Plafond is nog in staat;
   En op ons deur men ziet:
   Vrienden hier plakt men niet!’

9. Dit gezeid, Petrus voet
Gaf een schoon ‘Wees-gegroet’
Zonder veel kompliment
In 's vliegers fondement.

10. Hij draaide lijk 'nen top
En vloog vlak met den kop
Plotsling gelijk een bal
Op Goddyns proces-verbaal.

11. Goddyn nu stond te gapen
Hij moest De Groef oprapen,
En voerde hem ziel en lijf
Boveriestraat, nummer vijf [zothuis].

12. Daar is hij, door zijn licht
Bevallig en rap vliegen,
Zeer nuttig in 't gesticht:
Hij vangt er al de vliegen.

L. DE WOLF.

VAN DEN BOGAERT, O.P., *Onze beweging tegen de drankplaag*. Een boekje van een 100 bladz. Het wil zijn als ‘de grondslag der katholieke drankbestrijding’. ‘Alleen kennis leidt tot afdoende redmiddelen. We willen dus het alcoholisme in al zijn afschuwelijkheid laten zien en alzoo toonen dat onze beweging een eisch des tijds is, waaraan niemand zich onttrekken mag die den plicht van katholiek staatsburger eerlijk wil nakomen.’

De inhoudstafel geeft ons een breeden kijk op de ingestudeerde kwestie:

I. Aard van het alcoholisme.
II. Oorzaken van het alcoholisme.
III. Gevolgen van het alcoholisme
{ *a*/ voor het lichaam.
{ *b*/ voor het zedelijk en godsdienstig gevoel.
{ *c*/ voor huisgezin en samenleving.
IV. Redmiddel: vereeniging tot bestrijding der drinkplaag.

Dit boekje van Pater Van den Bogaert, algemeen secretaris der katholieke drankbestrijding in het aartsbisdom Mechelen, zal dus door al dezen die het wél meenen met het maatschappelijk welzijn, verwelkomd worden. Het is geroepen om vele onverschilligen wakker te schudden, om de werkenden aan te moedigen en te leiden, om ‘de beweging tegen de drankplaag’ een goeden stap vooruit te helpen.

Het weze zóó ten bate van ons volk.

Te bevragen: Ploegstraat, 33, Antwerpen.

1 ex.: fr. 0.50; 25 en meer ex.: fr. 0.30.

[Nummer 13]

Wenduine

DE beteekenis van den oordnaam Wenduine is witte duin: de bepaling *wen* is van keltischen oorsprong.

De belgische tak van de keltische spraken heeft geene andere oorkonden nagelaten dan eenige namen van plaatsen en waterloopen; moesten er stukken van Belgisch bestaan, zooals er Bortoensch, Iersch en Gallisch bekend is, wij vermoeden dat het woord *wit, wen* zou luiden in de keltische tale van de Belgen.

***

De keltische woordstam *vindos*, wit, komt men onder de volgende gedaanten tegen in de gedenkstukken en overblijfselen van den keltischen taalschat:

1° Men weet dat de gallische druiden de grieksche boekstaven bezigden om te schrijven. Op eene munt van de Remers staat in grieksche letters, het volgend gallisch opschrift: *pennoouindos*. Men kent ook den gallischen

mansnaam *Pennovindos*, die wit van hoofde beteekent. Die mansnaam wierd een oordnaam: *Pinnevendus, Penvennum* was een *fundus* geworden, de eigendom van een man, vroeger *Pennovindos* genoemd. Penvennum is de middeleeuwsche naam van Pavant (Aisne). Zie eens hoe dat woord *vennum*, wit, reeds van bij verwant schijnt met onze belgische gedaante *wen*[1].

2° *Wit* luidt in 't Ierlandsch *find:* men komt het woord tegenin den eigennaam *Findmag*, die witveld beteekent[2]. In 't kymrisch luidt dit woord *gwynn*, in 't bortoensch *guenn*, hetzelfde woord nagenoeg als ons belgisch keltisch *wen*[3].

3° Westfalen werd door de Kelten bewoond, vooraleer door de Germanen ingenomen te worden; zou de westfaalsche oordnaam *Wenheim*, ook het wit woonoord niet bedieden, evenals menigvuldige dorpen *Witheim* genoemd in Westfalen en ook elders gelegen[4]?

***

Wenduine heeft zijnen naam aan het uitzicht zijner ligging ontleend, evenals Blankenberghe en Wissant, dat *wit zand* beteekent.

***

De naam Wenduine is hoogst belangwekkend voor de geschiedenis onzer kust.

In het vierde aardkorstelijk tijdvak stond Vlaanderen onder water.

Wat geheurde er?

(1) D'ARBOIS DE JUBAINVILLE. *Les premiers habitants de l'Europe*. Paris, 1899. Deel II, bl. 291. - ALFRED HOEDER. *Alt-celtischer Sprachschatz*. Leipzig, 1896 en 1904. Deel II, bl. 966.

(2) D'ARBOIS DE JUBAINVILLE. *Op. citat.* Deel II, bl. 268. - ALFRED HOLDER. *Op citat.* Deel II, bl. 385.

(3) WHITLEY STORES. *Urkeltischer Sprachschatz*. Göttingeu, 1894 bl. 265.

(4) H. JELLINGHAUS. *Die westfälischen Ortsnamen.* Kiel und Leipzig, 1896, bl. 48.

Frankrijk was aan Engeland verbonden; de landengte werd door de baren van de zee gebroken; de zeeëngte van Kales werd gevormd en de bodem van Vlaanderen kwam boven water. Waar er eene effene kust bestaat, begint de wind met het droog zeezand te spelen en langzamerhand komt er eene kustlijn van duinen tot stand. Dit geschiedde op het einde van het vierde aardkorstelijk tijdvak. Deze kust was verder westwaarts gelegen dan de hedendaagsche kust, want men vindt dikwijls sporen van 't verblijf van menschen op plaatsen, waar hedendaags de golven van de zee komen aangespoeld.

Achter de duinen wierd het vaste grond; hij was alevenwel doorsneden met eene menigte geulen en moerassen, waarin de turflagen tot stand kwamen.

Die streek, achter de duinen gelegen werd achtereenvolgens door de volgende volksstammen bewoond: de jongsteentijdsche bevolking, de Galliërs, de Morienen en de Belgo-romeinen. Die menschen waren hier en daar op den vasten bodem gevestigd; zij waren ook op paaldorpen en op *crannogs* of paaleilanden gehuisvest.

Te Zeebrugge, in 1904, vond men in eenen kom, diep in den grond, houtwerk gemaakt als volgt: lange boomstammen lagen vast tusschen korte palen, twee en twee, van afstand tot afstand, in den grond geslagen; zulke boomstammen vormden verschillende reeksen van gelijke lengte en zoo had men een rechthoekig timmerwerk bekomen om den grond vast en bewoonbaar te maken.

Men wist niet met wat men te doen had.

Nauwelijks waren wij bij het werk gekomen of wij erkenden een keltisch *crannog*.

Dikwijls ook heeft men in de turflagen steenen bijlen en keimessen gevonden, als getuigenissen van de eerste bewoners van die streek.

Op het einde van het romeinsche tijdvak, ten gevolge van hevige stormen, had er eene groote overstrooming plaats en werd de vroeger bewoonbare bodem onder eene dikke laag vetten poldergrond bedekt. De frankische

woonoorden komt men om zoo te zeggen in de polderstreek van Vlaanderen niet tegen.

Na het frankisch tijdvak veroverden de Friesen wederom den bodem op de zee; door de natuur en door hunne werking werd de hedendaagsche kust gevormd[1].

Nopens de overstrooming, die in het begin van het frankisch tijdvak geheurde, verschillen de meeningen. Heeft de zee alles ingenomen, zooals M. Rutot beweert of bleven er hier en daar nog bewoonbare plaatsen over?

Het schijnt thans bewezen dat de overstrooming, die in 't begin van het frankisch tijdvak plaats greep, niet alles vernietigde.

Op de kust, in de omstreken van de Panne wierden er door M. den baron A. de Loë en anderen woonoorden ontdekt en onderzocht, die onaangeroerde heerdsteden vertoonen van voor den tijd van Christus en die onafgebroken bewoond bleven tot in het begin der Middeleeuwen[2].

De laag aangespoelden grond is niet overal even dik: te Caeskerke ontwaarden wij eene turflaag die verschillende meters diep lag en te Dudzeele zaten er romeinsche oudheden maar eenige centimeters diep in den turf.

Vlisseghem is vermoedelijk ook een frankisch woonoord en Wenduine is een keltisch dorp dat in de oude, voorromeinsche duinen bleef bestaan en dat ons eene merkweerdige gedachtenis van den keltischen tijd heeft overgeleverd.

J. CLAERDOUT.

Klooster

Voor Edm. H.

ZOO statig-stille rijzen hooge, frissche boomen, als hemelwachten rond het vreedzaam kloostersticht;

(1) A. RUTOT. *Sur les antiquités découvertes dans la partie belge de la plaine maritime*. In *Mémoires de la Société d'Anthropologie de Bruxelles*. Deel XXI, 1903.

(2) A. DE LOË. *Fouilles de la Panne*. In *Bulletin des Musées royaux*, 1908, bl. 35.

de leien daken glimmen kalm, vol zonnelicht waarin de vooglen zingend dartelspelen komen:

Een stille burcht van vrede, in jeugdig-groene zoomen van vele weiden, bosch, en akkers versch bedricht, waarboven 't torentje den slanken vinger richt naar 't vlekkelooze blauw der meische hemeldroomen.

Op ieder windje waait een adem vredewoorden, met iedren vogel zingt een lied vol liefde-akkoorden, 't geluk glanst hier zoo gouden als de meiezon.

Geen aardsche rook bevuilt, geen aardsche beelden storen den kalmen zonneschijn waarin de daken gloren.... Hier troont de stille Deugd die elken drift verwon!

ARM. VAN VEERDEGEM

De Zonne

WAT is de zon toch,
dat 't menschelijk herte
met zulk een juichen
haar shijnen begroet?
dat heure stralen
heelen de smerte,
blijdschap doen glanzen
in het gemoed?

Dagen na dagen
vol wolkengetuimel
doken de zonne:
't aardrijk scheen dood!
Amper nu strooit ze
één lichtenden kruimel:
bruischend stroomt 't leven,
machtig en groot!

Zon, gij zijt liefde!
En ach! wat is 't leven,
Straalt er geen liefde?
't Leven is dood!
Zonne der Liefde,
heilig mijn streven,
balsem mijn lijden,
houd me immer groot!

ARM. VAN VEERDEGEM

Memling

Aan Dr O. Rubbrecht[1].

WAT heilig oord, wat paradijs hebt gij betreden, wat hooge lijdenschap beheerschte uw godlijk brein, wanneer ge in 't woeligst hert van Vlaanderens verleden uw hemelbeelden schiept, zoo kalm, zoo godlijk rein?

Een guld' legendenboek vol wondre heilgenbeelden leefde in uw dichterziel en schiep die schepping groot, dit kunstenheiligdom van kristen vlaamsche weelde, 't onsterflijk meesterwerk dat gij ons kunste boodt.

Laat maar een Wichel Angelo zijn reuzen baren, een lieve Raphaël zijn zuidermaagden schoon, geen stervling ooit zal uwe kunstrei evenaren, o Memling groot! uw vlaamsche hemel spant de kroon.

Ook, was 't uit d'hemel zelf, dat gij dit oorbeeld haaldet waar uw penseel het menschlijk met het godlijk paart, als gij vorstin Maria van Burgondië maaldet; dan wist ge wel dat gij der schilders koning waart.

HORAND

(1) Zie *Annales de la Société d'Émulation*. Février 1910, bl. 15. Trois Portraits de la Maison de Bourgogne, par Memling.

Kobusjes uiterste dag

WAS een heel klein huizekotje waarin Kobusje moederziel alleene woonde. Vier rauwe muurtjes waarin twee luchtgaten, die dienst deden voor vensters, 't meestendeel van den tijd met twee zwartgeworden blinden toegesloten; want Kobusje was een geheimzinnig wezen en heel zijn doening vreemd. Amper, met dak en al twee meters hoog, stond het als een geniepig dingske neergehurkt tegen de hoogblokkende duinen. 't Lag eenzaam weggestoken als de armelijke kluize van een eenzaat. De schrale landen strekten stil-doezelend daarrondomme, met erboven de oneindige lucht die loom welfde in een neerzakkenden kreits, ginder ver in zee, achter de duinen. Snaterende meeuwen zwierden en kringden erin met afwisseling, in den zomer, van eene schuifelende leeuwerke die ginder hooge zich blind keek in een lichtende zonne. Ver in 't verschiet droomde 't vreedzaam dorp en langs de bane die er, van zee af, naar toe krinkelde, ruischten de klagende boomen somtemets huilend ook als de noordwester winden in de wijdte zoefden. Daarachter de duinen met ertegen het eeuwig geklots van de oneindige zee gonzend haar diepe klacht uit haar schoot van weemoed en rouwe.

Zoó afgeboord stond dat huizekotje daar. Kobusje sleet er zijn dagen en was met zijn huisje vergroeid tot een dor geheel dat verloren liep in de overweldigende wijdschheid van dees wereld.

En Kobusje was zijn leven lang eenling geweest, van niemand gekend en zich zelven niet begrijpend. Het geruchte van de buitenwereld was nooit meer tot hem doorgedrongen sedert onheugelijke tijden en dikwijls had hij gedacht, zonder het te vatten, hoe verwonderlijk de gang van de natuur, zomers op zomers, en lenten op feuten had doen verrijzen uit den slaap van vele herfsten en barre winters, wijl hij, die deel maakte van dit alles, altijd dieper gebukt ging onder dien zwaren last der jaren. En Kobusje

dacht toen op de vreemde krachten die 't leven wekten uit den dood maar ook den dood in 't leven brachten. Zoo was Kobusje een diepzinnig wezen geworden, dat zich had willen vereenigen met de natuur, omneveld in de grijsheid van den winter, en dan op nieuw in 't lenteleven herboren als een kind van geluk.

Kobusje was ineens oud geworden, heel oud, en 't kwam onverwachts als een vreeslijk ding dat niemand kan ontgaan. De dagen hadden gezapig, in regelmatig verloop en zonder een poosje stilstand, over zijn hoofd gewenteld, en nu plots in dien eendelijken nacht had hij al die dagen op hem voelen drukken als een groote last.

Geen stonde had hij gerust kunnen slapen dien nacht. Daar stak zoo'n danige pijn in zijn ruggegraat en 't kriebeldezoo ijselijk koud tot in de stramme toppen van zijn teenen toe. Hij had in zijn oogen een zerp water voelen opkomen en bij stonden klapperden zijne tanden zoo akelig luid in de liggende stilte rondom. Tegen den morgen had de vaak hem overmeesterd maar weerom was hij wakker geschoten in eene koude rilling van zijn lichaam onder de kale dekens.

Zijn laatste dagen, vol schrille pijn waren begonnen om hem zachtekes te duwen, als een ellendig menschje, naar het einde.

Plots kreeg het als eene groote klaarte in zijn hoofd en 't scheen hem toe dat heel zijn verloopen leven met schokkende stootjes voor zijne oogen kwam te staan.

't Was reeds lange, lange op de wereld; doch, 't was altijd een dompelaarken geweest, levend eenzaam- armzalig als eene landsche kraaie die verloren is gevlogen op de onmeetelijke vlakte van de zee.

Zoo hadden ze hem gevonden, op een zonnigen dag langs den eenzamen zeeweg, spartelend, in 't warme zand.

Een rond reizende foorwagen had daar eenigen tijd gestaan in 't dorp. 't Was 't kindje van die menschen en gelijk zulk goedje niet te betrouwen is en met zich draagt het noodlot van alles wat kan overkomen, had niemand van 't dorp Kobusje gewild. 't Ging wel vergaan zóo, toen

't opgenomen werd in 't huizeken waar 't nu lag, oud in zijn strooizak bedde, door brave visschers die geen kinders hadden gekregen.

En zoo wierd Kobusje kind. Een vreemd wonder kind. Land en zee, natuur en water vochten in zijn binnenste om zijn innerlijk bezit en 't wiste niet wat eene wereld rond hem roerde in nooit vermoede doening. 't Liep door de duinen, barvoets, met blooten kop, en 't stond soms uren te droomen tusschen twee uitersten die 't niet begreep.

Het zag hoe zijn pleegvader geregeld met zijn klein garnaalbootje de zee koos en langs de kuste zeilde met zijn korretje op touw, om 't onderhoud van hun leven te winnen. 't Liep nu en dan eens mee tot aan het strand, dragend in kinderlijke preutschheid de groote ‘buuzemande’, op zijn rugje gesnoerd met twee breede singels. Maar 't wilde niet mee op die wijde vlakte waarvoor het schrikte en bang was. Eens wilde hij 't kind, willens nillens, den zeedoop doen ondergaan, maar 't schruwelde zoo eendelijk zijn afkeer uit, dat hij 't weer aan land moest zetten. Toen had het heel den dag gedoold in de duinen, al snikken en hokken, en soms van drieste smart met zijn handen gewroeteld in 't zand, wijl 't zijn lichaam wentelde als een bezeten wezen.

En zoo groeide 't op als eene wilde plante die niemand snoeien kan. Zijn ziele haakte naar meerder en ander vrij-zijn en in zijn hoofd ronkte en ruischte, als orgelmuziek, een verre naklank van een te beginnen doolaardsleven. Ginds lag 't onbekende dat hem aangreep met sterken klauw en onbewust op een nacht liep het er naar toe, de wijde wereld in. Doch 't bleef niet weg, 't kon niet wegblijven want de zee had in zijn herte de pekelzouten druppel geleekt van hare macht, van in zijn prilste dagen al en hij had ook een liefde gevoeld die losrukte al ineens de laatste vezels die hem bonden aan de buitenwereld.

Nu was hij mak en gedoogzaam geworden; na de laatste inwendige beroering uitgehuild te hebben in 't hutteke dat hem had leeren leven de dagen van die er woonden.

Opvallend was de verandering, hij gehoorzaamde aan een ijzeren wil die vastgeankerd in zijn herte zat. 't Wier 'n struische kerel en dankbaar bleef hij met heel zijn ziel en uiterlijk. Hij hielp vader in al zijn doen, breide netten, ging op vangste en later sjorde hij zelf het ‘kruinet’ aaneen en vischtte garnaal te voete. De zang van de zee bromde en gonsde in zijn oor als in de schelpe van een ‘wullok’ en op en top was hij geworden een zoon van de kuste.

Toen had hij aan trouwen gedacht. Met uit drang of aantrekkingskracht, maar omdat zijn pleegouders 't hem gezegd hadden te doen, daar 't zoo behoorde en het de gang was van de wereld. Hij toog naar 't dorp, klapte met meisjes die hij nooit had gekend, maar niemand die naar hem luisteren wilde. En als hij vroeg met schuchtere natuurlijkheid en een vlammetje in zijn oogen doch onverschillige klank van stemme: ‘Zeg waarom wil-je mij niet hebben??’ dan klonk het onveranderlijk: ‘neemt een foorewijf, spook!’ 't Griefde hem op 't laatst zoo deerlijk dat hij er bij weende en 't opgaf uit louter afkeer voor allen. Een wange bitterheid kwam in hem op en hij die meende gelijk geworden te zijn aan iedereen, besefte nu dat hij gebleven was 't verstootelingske van zijn eerste dagen.

Eene wondere keering doorwoelde hem en hij zonderde van iedereen af, sprak nooit zijn innigste gewaarwordingen meer uit, hield alles in zijn binnenste gesloten.

En dan kwam 'tonvermijdelijke. De twee oudjes stierven. Ze lieten hem 't huizeke en de boot, eene geit, wat keuntjes, een brokje zand en hunne herinnering. Hij veranderde niets aan zijne levenswijze, wierd nog stugger en afgetrokkener en van jaren ook. Hij verkocht de boot en orderde zijn leven als den gang van een uurwerk. 's Zomers kuierde hij met 't garnaalnet, als 't water hem niet te koud was in de stramgewordene boenen; 's winters zat hij netten te breien; ging op de meeuwenvangst[1] langs 't strand, en

(1) Nu wordt die meeuwenvangste nog heel letter gedaan. Hier en daar een sukkelaar om 'n druppel te verdienen. Als men meeuwen wil hebben, dan schiet men ze maar dood. De concurrentie legt alles plat!

de gevangene vogels verkocht hij aan den ‘opvuller’ van stad. Tusschenin, als hij 't gat schoone vond, stroopte hij zonder achterdenken ook eenige duinekeuntjes en bracht ze in 't geniep aan den man. Zoo kwam hij treffelijk aan zijn broodje, doende alleen wat hij begeerde en latende wat hem niet wenschelijk of overbodig scheen.

Zoo duurde dat lange reeds, zoo lange en Kobusje had wel eens gemeend dat 't eeuwig meegaan zou, toen nu dezen nacht, als eene verschrikking, de ellende gekomen was in zijn armzalig lichaam, dat oud werd nu, oud, zeer oud.

.....

Kobusje lag stille in angstige verwondering om al 't geen hij daar nu kwam te overpeizen. De beelden waren weg en een groote leegte was in zijn hoofd gekomen. Hij zuchtte en hij voelde de pijnen steken en wierd bang.

Dan schrikte hij op. Een voorgevoelen kwam hem nu als eene zekerheid, in den geest, dat 't overdenken van uw vroeger leven een slecht teeken is en voorbode van ongekende dingen die draaien moeten naar ongeluk.

Met moeilijke haast wentelde hij zich uit 't bedde, trok zijne kleederen aan en ging, knielend, het bussel ke hout in den haard in brande steken. Hij blaasde met geweld op de vlamme die knetterend omhoog sloeg in een vlage zwarte rook. 't Kittelde zoo onbermhertig in Kobusjes keel dat hij kuchte van de pijne, toch hield hij vol en welhaast laaide 't vuurke lekker en helder in spokkerend genot.

Kobusje warmde erboven zijn knokkelige handen en 't schoot hem toen ineens te binnen, dat 't nu allichte ver in den morgen moest zijn. Zoo lange had hij daar liggen suffen dat 't Gode geklaagd was. Werktuigelijk keek hij naar de vensters en zag tot zijne verbazing dat twee flauwe lichtstraaltjes door de oogen van de blinden in eene trechtervormige openspeiering, hardnekkig schitterden. Daar speelde eene witte tinteling op den zwarten vloer. En schoone dag, meende Kobusje, met een flauw zonneke en eene koud-klare lucht.

Hij trok de deur open.

Al ineens trof hem bliksemend, de blanke witheid van verschgevallen sneeuw, mat glinsterend, in de oogen. Met gapende mond staarde hij 't onverwachte verschijnsel aan dat onafzienbaar verre uitstrekte effen en glad. Zijn beroerde zinnen deden hem den dag van gisteren herdenken, die bijtend koud en droog was, zonder zienlijk teeken van de nieuwigheid die hij verborg.

Zoo was 't ook gegaan met hem, dacht hij, en 't scheen hem als eene duidelijke vermaning van een verveerlijk iets dat ginds verre te raden was in de diepten van den einder en dat hem treffen zou, ongeweten en ongekend, maar plotselings als de geheurtenis van dezen nacht.

Kopschuddend om al de narigheid die zijn gemoed verbitterde, deed Kobusje de blinden los. De koude rilde door zijne voeten langs heel zijn lichaam op en eene smartlijke trek verkrampte zijn aangezicht om de pijne die hij overal, als speldeprikken, in zijn ziel voelde steken.

Schuinsch keek hij even langs het dak naar den hemel, die zwaar geladen was met grijsde vuiligheid.

- ‘Daar zal d'r nog uitvallen’. Doch toen hij uit 't land achter hem het blazen van den wind geware wierd, die over de vlakte scheerde en wegdoezelde in de duinen: ‘'t Zal in zee drijven. De wind zit zuid’, opperde hij.

Kobusje trad weer binnen, dronk een slokje warme koffie die hem wonderlijk opknapte. De warmte deed hem waarlijk deugd en hij voelde zijn bloed sneller rondloopen in zijn lijf. Nu en dan nog een steek in de zijde, maar 't kon geen bekommeringe baren. 't Schoot hem toen ineens te binnen dat hij voor dees week nog twee vogels beloofd had aan den ‘opvuller’. En 't zou vandaag wel juist gepast zijn deze te vangen. Slechts tweemaal had hij naar 't strand te gaan om zijn lijntjes te plaatsen en later dan ze na te zien, 't overige van den dag kon hij veilig thuis blijven zitten in de weldoende warmte.

Hij haalde zijne ‘dreggetjes’ uit een hoek van den haard en begon ze te overzien. 't Waren lange koordelijnen, met enthoeveel knobbeltjes erin om de sterkte ervan nog duur-

zamer te maken en met op 't uiteinde een ijzeren latje, waaraan twee kleine touwtjes gebonden waren. Aan ieder touwtje was een groote haak vastgemaakt met erboven een stukje kurk om 't getuig boven water te houden. Hij legde een voor een de dreggetjes op zijne knieën, trok aan de koorde waar hij meende een ‘vort einde’ te vinden, onderzoekt zorgvuldig de haken en glimlachte vergenoegd, ziende dat alles in regel was. Dan nam hij eenige gezouten schardijntjes en stak aan iederen haak een beetje, en legde alles in een wissen mandje.

Nu overviel hem weer eene aarzeling die de bekoring bracht van niet te gaan. Hij d ubde; doch overwon weldra die ongewilde vrees. 't Was kinderachtig ook, meende hij; indien 't de eerste maal ware, ja, maar hij die erin verhard was! Te meer de meeuwen laten zich best vangen, wanneer ze in de koude 't geluk hebben een vischje te snappen op 't strand, in plaats van te moeten uren lang wiegewagen over de vlakte zonder spijze voor hun maag te vinden.

Hij zou zich warm ‘duffelen’ en dan maar doen lijk altijd.

Hij trok zijn winter-oliegoed aan, zette zijn roste harenmuts op, waarvan hij de lappen onder zijne kin toebond, deed zijne holleblokken vol strooi, en overtrok zijne handen met dikke piewanten. Hij nam 't mandje onder den arm en trok naar 't strand toe.

Hij baande zijn weg dwars door het eindje land dat zijn huizeke scheidde van de duinen. De sneeuw kraakte onder zijne voeten. Kobusje sloeg de duinen in. Ze stonden er bot en verveerlijk hoog rondom als ontzaglijke gevaarten. Op hunne planken en toppen blonk de vaste sneeuw. De biezens staken daaruit hunne eeuwiggroene halmen, aaneengesponnen met een zijden tooisel. De koude sneed hem als een mes in 't aangezicht en hij moest het nu en dan uitproesten om den ijzel van zijne lippen te doen verdoomen.

Hij was op 't strand eer hij 't wist. De zee lag stille nu, overspannen met een ondoordringbare nevel. Het gerommel

van 't zeerot klaagde onophoudelijk als de zware reutel van een stervende en plots vloog boven Kobusje eene meeuw met een snaterend geluid.

Kobusje keek op en lachte: ‘Ah! gij duivelinne, vanavond zult ge 't misschien wel gelaten hebben!’

('t Slot volgt).

Mengelmaren

Dr Juul Persyn. *Dr Schaepman I*. Centrum, Utrecht, Veritas, Antwerpen. Prijs 6.30 fr.

Dat de Nederlandsche letteren weeral met een nieuw prachtwerk verrijkt zijn, kan men alleen hieruit opmaken, dat het de belangstelling heeft opgewekt van alle letterkundige bladen en tijdschriften. Niet altijd was hun geschrijf ongetemperde lof. Men heeft het Dr Persyn euvel gerekend dat hij den ‘grooten katholiek’ te veel naar het uiterlijke heeft geschetst, midden eene onafzienbare reeks van wetenswaardigheden, waaronder het innerlijke zieleleven zoek geraakt. Gansch anders was Verwey's methode toen hij het over Potgieter had. Niet zelden, zoo schreef men nog, laat hij zijn held een poos met rust, om de aandacht der lezers af te wenden naar tallooze bijkomende personen en feiten, zoodat men zich onwillekeurig afvraagt: ‘maar waar blijft de Doctor nu weer?’ Niet heelemaal onjuist schreef K.E. in Hooger Leven: ‘deze levensbeschrijving is de ruim omvattende lijst waarin tal van biographiëen zijn ingeschoven’. Niets blijft onaangeroerd in die zooveel omstrengelende levensbedrijvigheid. Op het ouderlijk erf vinden we onzen held stoeiend en leerend, en volgen hem dan naar het Seminarie en hooger op naar Rome. Gaandeweg genieten we zijn eerste pennevruchten ‘De Paus’, ‘Vondel’, enz. Maar onzeggelijk veel meer nog vernemen we op die zware reis, want Dr Persyn met zijn weergalooze belezenheid, zijne overbekendheid met de Nederlandsche toestanden van dien tijd, weet zoo bijster veel te vertellen dat de geest eronder bedwelmd geraakt. Zooals het boek daar nu ligt is de moeilijkheid minder geworden, maar zij die week voor week in het Centrum die tallooze feiten hebben trachten aaeen te schakelen hoefden wel eens naar oudere nummers te grijpen.

Dat zal nu wel alles reeds vermeld zijn geworden: alleen de letterkundige waarde van het boek is over het algemeen buiten kritiek gebleven: geen wonder waar we te doen hebben met den gevierden woordkunstenaar van ‘Kiezen, Smaken, Schrijven’.

Liefhebbers van gezonden, pettigen humor, leest even het kap. XX, of best nog in kap. LIII, ‘aan Utrecht’ dat bezoekje, met van Heukelum, aan het krankzinnigenhuis. Maar het opvallende in het

bijblijvende uit den stijl van Dr Persyn zijn steeds die overgelijklijke portretten zoo fijn afgelijnd, zoo keurig en zoo schilderachtig naar het leven geschetst. Een echte meesterhand is hier aan het werk geweest, en hoe valt het mede dat die onafzienbare rij groote figuren, een schilder gevonden hebben hunner waardig.

Verwondering en bewondering heeft het gewekt dat een Vlaming in keur-nederlandsch het leven van den katholieken nederlandschen Emancipator heeft geschreven: teeken des tijds. Tijd waarin het ‘commando’ aansluiten op gebied van taal en geestesleven aldoor meer weerklank vindt in Noord en Zuid. Moge dit standaardwerk, ten deele uitvloeisel van dit streven, ook tot stuwkracht er van verstrekken.

A.L.

Paul van Biervliet. *Landeleven*. Verkrijgbaar bij den schrijver te Gits. Prijs: 1 fr.

In een voorwoord tot dezen bundel verzen zegt Warden Oom - op zijn Warden Oomsch - hoe Paul van Biervliet als zijn eerste werk een boekje geeft dat het volk zal verstaan en waar het zijn duimen zal van likken. Zoo kan het. Indien ons volk ooit poëzie die kunst is, kan genieten, dan zal het ‘Landeleven’ zijn, evenals het dan ook zijn smaak zou vinden in vele van Omer De Laey's verzen. Paul van Biervliet's gedichten zijn immers uit het volk en het volksleven gehaald; daarin staat berijmd wat het volk ziet en doet en dat staat er, objectief. Maar over den objectieven grond speelt de lichttrilling van eigen opmerkzaamheid als bij wijlen Omer De Laey. De dichter De Laey was een padvinder voor deze miniatuurkunst en hij heeft er ook een echte meesterschap in getoond. Wat hij in bonte verscheidenheid opmerkte uit zijn meer bewogen leven, wat hij vernam uit lessen en las in boeken, werd voor hem stof voor poëzie en telkens was het iets moois. Hij had aldra en heeft nog zijn epigonen, die 't min of meer goed konden. Van al zijn navolgers is Paul van Biervliet die welke hem best evenaart en wel zoo dat ‘Landeleven’, mij dunkt, voor de meeste stukjes althans gerust door De Laey zou mogen onderschreven worden. Zeker, Paul van Biervliet is door den eerste treilend beinvloed, is in alles zijn navolger, maar als gezegd moet worden dat hij zijn model zoo benaderd heeft dat het is alsof Omer De Laey zelf hier weer aan 't woord was, met zijn gansch eigen, weergaloos talent in deze verzen soort, dan komt het hierop uit dat men zegt: Paul van Biervliet is een echt dichter, met als zijn voorganger een even kieskeurige ontwikkelingsbeperking in zijn objectiviteit, even pittig en kleurig van subjectieve zijde uit, die hier zwijgend spreekt.

Een staaltje:

Ommegang

Uit den toren smijt 'n vlag heur
Diepe rimpels door de lucht;
Aan de smisse wachten mannen
Blootvoets, op de duivenvlucht.

In 'n kraam dat bij de kerk staat,
Hangt 'n glazen rozenhoed
Rond te sling'ren en te dreelen
Over 't wakke suikergoed.

Op den ‘Burcht’ met gele schuiten
Er 'n rennekoker staat.
En voor d'hondenkoers daar liggen
Tonnen, langs de ‘Hazelstraat’.

't Orgel staat te swaatlen, en te
Babb'len lijk 'n papegaai;
Ginder komt 'n man geloopen
Vlucht'lings, aan den stratedraai.

Met 'n duivenring in d'handen
Spoetert 't ventje door 't geraas,
En zijn hemde zwelt gelijk 'n
Opgezwollen zwijneblaas.

Als 't volk aan Paul van Biervliet's frissche beeldjes nog geen genot kan beleven, dan zal 't voor hooger ontwikkelden zijn, voor velen, hopen wij.

A.C.

Toovergebeden

DE zoogezegde tooveraars, of tooveressen die de verbrandheid aflezen, hebben hunne toovergebeden, of tooverspreuken die ze weigerlijk weten te verbergen, en 't en is maar als ze de groote reize moeten aangaan dat ze van dit goed, en met groote moeite nog kunnen scheiden.

Zulk een tooveresse lag overtijd om gaan in het Hospitaal te M. in West-Vlaanderen. Ze wierd ondervraagd of ze nog haar boekske met die spreuken en gebeden bewaard had.

Doch het was verbrand. Dit oud boekske met de hand geschreven bevatte spreuken en gebeden, om perels af te lezen, om de verbrandheid af te lezen, om ongroei of overkomste weg te lezen, om ratten en muizen te verzenden, enz.

De oude vrouw en kon maar een gebed meer van buiten, dit voor de verbrandheid:

Ons Heere kwam aldaar gegaan,
en hij vond een kind in brande staan,
en hij nam het in zijn gebenedijd hand,
en hij bluschte den maledijden brand,
't En blaasde, noch t' en verzwoor niet medal.
'k Hope dat' in Gods name ook niet doen en zal.

HORAND.

[Nummer 14]

Per nosto lengo mespresado

‘'t **E**N is naar 't Zuiden van Vrankrijk niet dat ge moet gaan om 't fransch volk te hooren fransch spreken!

Van aan Valence op de “*Rose*” - *le Rhône*, zegt de franschman - begint de *Miejour*, le *Midi*, het zuiderland van Vrankrijk; en van daar voort spreekt het volk Provençaalsch, zijne eigene, aangeborene moedertale, tot aan de boorden, ja, tot over de boorden, van de Middellandsche zee....

't Ware een schoon dingen, wisten wij Vlamingen daar ook iets van, al ware 't maar om, door het voorbeeld van dat volk van den *Miejour*, geleerd te worden hoe wij schuldig zijn eerbied te hebben

> *Per nosto lengo mespresado,*
> voor onze misprezene moedertale, zooals Mistral zingt, v. 13 van zijne wonderschoone, maagdelijke *Mirèio*.’
> GUIDO GEZELLE, *Biekorf*, 1890, bl. 7.

Biekorf is al zeer eerbiedweerdig van ouderdom! als men bedenkt dat er middel is om er drie-en-twintig jaar in achteruit te gaan op zoek naar eene inlichting. En, wat al kostelijke wetensweerdigheden liggen en berusten op het spoor dat ons tijdschrift achter hem heeft gelaten!

Onder 't werken aan Gezelle's levensbeschrijving hebben we dit spoor weer langzaam en bewonderend bewandeld, keerwijze om, tot aan zijn eersten uitzet. *Biekorf* was des dichters lieveling zooals vroeger de thans uitgestorven *Rond den Heerd* zijn lieveling was; om wien hij weleens misnoegd kon zijn en zelfs vergramd, maar tot wie hij toch steeds terugkeerde om hem veel, ja alles mêe te deelen.

Alzoo was 't dat hij van af 't eerste nummer, *Biekorf* bekend maakte met zijn genegen vereering voor Provence en de Provençaalsche dichters en vertellers. Hij was, ten anderen, ingenomen met alle gewestelijke woord- en dichtkunst: met de Bertoenen, met de Iersche en Schotsche zangers, met de Platduitschers, met de Friezen; en geen wonder! Maar die hij 't liefst van allen zag, waren de Provençalers: met Mireio, Mistral's eerste meesterwerk, dweepte hij, hij wou 't in 't vlaamsch overbrengen(1), en, men moet hem gekend hebben om te begrijpen wat een warmte van liefde en bewondering er besloten ligt in dat woord: '*maagdelijke* Mireio' als het vloeit uit zijne pen.

Dit wist misschien menige lezer van *Biekorf*, maar 't is wellicht minder geweten hoe die genegen belangstelling van uit Provence beantwoord werd en terugbetaald met belangstellende genegenheid. Op eene andere plaats in *Biekorf*, te weten in den 6^{en} jaarg. bl. 176, staat het hiervolgende berichtje:

> 'Een onzer vrienden die daareven terugkeerde van eene reize in Provence, heeft een bezoek afgeleid bij den gevierden dichter Mistral, opsteller van Mireio. Zoo vond

(1) 'Ik ga Mireio vertalen, en 'k betrouwe erop dat ik niet mijn Vlaamsch het schoone Provençaalsch evenaren zal en ja overtreffen'. G. Gezelle. - Brieven.

> hij dat de zuiderzanger teenemaal op de hoogte is van onze vlaamsche beweginge en dat hij er met gespannen aandacht al de verschillige afwisselingen van gadeslaat. Mistral heeft waarachtig eene broederlijke genegenheid ten opzichte van onze vlaamsche strijders die, gelijk hij het is in Provence, de verdedigers zijn van eigen volkstale; van eene tale dewelke optreedt als de bewaarster der christene zeden en der vaderlandsche overleveringen'.

En nogmaals: geen wonder! Ingezien de volkomen gelijkheid van hun streven, de volkomen gelijkheid van hun aard, de eenzelvigheid van hunne kunst, kon het niet anders of die twee, Gezelle en Mistral, moesten malkander bij 't eerste gemoet, begrijpen, bewonderen, lief krijgen.

Gezelle was de vlaamsche Mistral en Mistral was de Gezelle van Provence: de strijd voor taal zoo hem Gezelle opvatte was de taalstrijd zoo Mistral hem begreep, en beide hebben ze gewerkt op eene wijze, waarop anderen 't werken misschien niet kunnen goedkeuren of althans niet zullen volgen: maar ze hebben hunnen naam en hunne strijdvlag op de hoogten gedragen, den naam van hun land hooggeplant op den berg, dat hij vlamt en wappert daar in den breeden wind van de wereldbekendheid.

Mistral wordt alhier te weinig gelezen: hoe menigeen heeft zijne studiejaren doorgemaakt en nooit dien naam hooren vernoemen: en niet alleen Mistral maar al de hedendaagsche dichters en schrijvers uit Provencenland zijn ons te weinig bekend, en ze zijn toch de zonen van de *trobadores*, ze zijn hun vaderen weerd, de félibres[1], hun vaderen overweerd.

Kent ge Frederic Mistral?

Ik wist er geen gezegend woord van, toen ik op zekeren grijzen October-namiddag, nu vijftien jaar is 't geleden, toegang verkreeg bij zaliger Eerw. Heer Seraphijn De Quidt. Hij zat in zijn leunstoel, met zijn eene hand aan een potzwartberookte goudsche pijp, en zijn ander hield een

(1) Zie verder: félibre. Hedendaagsch Provencaalsche dichter.

boekje, Lemerre-uitgave, daar hij gansch verslonden in zat te lezen: hij stoorde zich niet aan mijn binnenkomen, maar las door, nu luidop:

O Magali, ma tant amado!....
Commenci noro; e l'oustalado....

Cantas, cantas, magnanarello, en desfuiant vosti verguello. Chantez magnanarelles, en défeuillant vos rameaux!.... - 'Vois! vois! tout à coup Mireille crie, vois!' - 'Qu'est-ce?' - Le doigt sur la bouche, vive comme une locustelle sur un cep, vis-à-vis de la branche où elle juche, elle indiquait du bras.... - 'Un nid... que nous allons avoir!'.... Mireille éclata de rire. - 'Écoute, dit-elle (à Vincent), ne l'as tu jamais ouï dire? - Lorsqu'on trouve, à deux, un nid au faîte d'un mûrier, ou de tout arbre pareil, l'année ne passe pas qu'ensemble la Ste Église ne vous unisse.... Proverbe, dit mon père, est toujours véridique.

Hij las en hij las zooals De Quidt lezen kon, en las mij, bij stukken, geheel Mireio.

Wat een dankbare geheugenis heb ik immer van dien eersten namiddag bewaard, en hoe ging ik, mijmerend, hoofd en hert tot overstroomen vol, en sloot me op mijn kamerken in 't Seminarie.

Ik wist nu iets, veel van Mistral! en door zóó iemand als De Quidt mij bekend en lief gemaakt! Ik had hooren lezen, door een zoo bescheiden maar zoo zekeren kunstkenner en kunstenaar als De Quidt was, van '*le mas des Micocoules*', van '*la Crau*' van '*Maître Ambroise*' en '*Vincent*' geheel dat prachtwerk: *Un raisin de Crau, qu'avec toutes ses feuilles t'offre un paysan;* en dat was in mij gedrongen als iets geheel nieuws: die landelijke liefde-idylle van Mireio en Vincen, met, als achtergrond het frisch-levende tafereel van geheel Provence, met, als belichting, de liefde van Mistrau voor zijn land; in mij gedrongen om nooit meer vergeten te worden. Sedert heb ik veel landsche poezie en letterkunde gelezen en hooren

lezen, er was er ruwer, tragischer, maar geen schooner dan Mistral's. Een veropenbaring dus, iets om lang, zeer lang, nog gedurig een zonnig genot aan te hebben: '*a thing of beauty*...'

Kom, willen we even kennis maken met Mistral: den held van de felibrige beweging en van de provençaalsche wedergeboorte: Oh! ik heb zooveel om hem u bekend te maken en alles zoo hoogst loffelijk: 'Mistral, poète primitif égaré en plein dix-neuvième siècle, aède qui incarne l'âme de sa race, comme Walter Scott incarne l'Ecosse, comme Runeberg incarne la Finlande, Mistral le grand vieillard inspiré que l'an passé toute la France acclamait et que déjà en 1859 Lamartine saluait comme l'Homère de la Provence'[1]. Maar, daar is beter nog dan dat: laat den Provençaler door eenen zijner landgenooten, voorgesteld worden, door Alphonse Daudet; den schrijver van de *Tartarins*, van *Jack*, van *Numa Roumestan*, maar bovenal de wonderlijke verteller van *Lettres de mon Moulin*.

> 'Il n'y a qu'un Mistral au monde, celui que j'ai surpris dimanche dernier dans son village, le chaperon de feutre sur l'oreille, sans gilet, en jacquette, sa rouge taillole catalane autour des reins, l'oeil allumé, le feu de l'inspiration aux pommettes, superbe avec un bon sourire, élégant comme un pâtre gréc, et marchant à grands pas, les mains dans ses poches, en faisant des vers...'

Daudet brengt hem een bezoek op het Mistral's geboortedorpje Maillane, eenen zondag, en doet hem zijn laatste werk voorlezen: *Calendal*, een tegenhanger van Mireio. Zeven jaar heeft er de dichter aan gewerkt en nog kan hij er niet van scheiden, hoewel hij sedert zes maanden zijn laatste vers geschreven heeft. En Mistral leest voor Daudet:

(1) CHAKLES SAROLEA. *Lettres demon Moulin*. Introduction. Collection Nelson. Eene uitgebreide opgave van 't geen over Provence en zijne letterkunde werd uitgegeven, is te vinden bij het verder vermeld artikel in *Dietsche Warande en Belfort*.

> *D'une fille folle d'amour, à présent que j'ai dit la triste aventure, je chanterai, si Dieu veut, une enfant de Cassis, un pauvre petit pêcheur d'Anchois.*

Calendal is de liefdegeschiedenis van een visscher en van Estérelle. Maar Calendal is meer, zegt Daudet:

> ‘Calendal zelve daargelaten, wat er vooral in dit gedicht besloten legt, 't is Provence, - Provence ter zee, Provence in de bergen, - met zijn geschiedenis, zijne zeden, zijne legenden, zijn landschappen, geheel een kinderlijke en vrije volk dat zijnen dichter heeft gevonden aleer het sterven gaat. En nu, trekt maar spoorwegbanen, plant telegraafstaken, drijft de provençaalsche taal uit de school! Provence zal eeuwig leven in *Mireille* en in *Calendal*.’

Ik moet hier spijts mijnzelven eene bladzijde ten beste geven van Daudet:

‘Ik had het handschrift van *Calendal* meê genomen naar Mistral's kamer en wilde mij er nog een stuk uit doen voorlezen, eer ik me ter ruste begaf. Mistral koos de plaats uit van het gleiers tafelgerei. Hier volgt ze in korte woorden:

Het was bij een groot gastmaal, 'ken wete niet meer waar. Een prachtig dischgerief in gleierswerk van Moustiers wordt opgebracht. Op den bodem van elk bord, blauw gemaaid op witte glazuur staat een provençaalsch tafereel; geheel 's lands geschiedenis staat daarin. En ge moest zien met hoeveel liefde die schoone gleiersstukken beschreven worden; eene versschakel voor elk bord, evenzooveel dischperels kinderlijk en kunstig, volmaakt afgewerkt als een tafereeltje uit Theocrites.

Mistral leest me zijn verzen voor in die heerlijke taal van Provence, meer dan drievierden latijnsch, die vroeger door vorstinnen gesproken, ten huidigen dage nog slechts van onze veehoeders verstaan wordt; en middelerwijl zat ik stil bij mijnzelven dien man te bewonderen, en bedacht ik in welken toestand van treurig verval hij zijne moedertaal gevonden en wat hij ervan gemaakt heeft; ik stelde

mij eene van die oude burchten voor van de prinsen van Baux, zooals m'er nog vindt in de Alpillen; zonder dak onder de open lucht, geen stijlen meer aan de trapsteegers, de vensters gapend zonder schijven, met gebroken drieluik aan de boogspitsen, met het wapenschild boven de deuren bekankerd van 't mos; hennen loopen te kezen over het eerehof, verkens liggen gekloesterd onder de slanke zuilen van de gaanderijen; een ezel houdt het gers kort dat wast door den kerkvloer, duiven beeten op 't wijwaterbekken en drinken den regen daar het vol meê staat, en ten slotte, te midden al dat puin, twee, drie boerengezinnen die hunne stulp hebben gebouwd in de flanken van dit eermalig vorstenverblijf.

Maar hoor! zekeren dag wordt een kind van die boeren verliefd op de grootsche puinen en het smert hem dat hij ze aldus moet zien ontheiligd; gauw genoeg drijft hij het vee van het eerehof; de feeën leenen hem hulpveerdig de hand, en uit eigen macht herbouwt hij gansch alleen den grooten trapsteeger, legt het houten beslag terug aan de wanden, zet schijven in de ramen, richt de torens weer op, schenkt haar goud terug aan de troonzaal, en richt het heerlijk vorstenhuis weer in, waar vroegertijds pauzen, en keizerinnen hebben verbleven.

Die herstelde burcht is de provençaalsche taal.

Die boerenzoon is Mistral.

En hoe was Vlaanderen gesteld?

Wie was onze Mistral?

(*'t Vervolgt*)

CAES. GEZELLE.

Vijver in het Bosch

HOE roerloos rust in 't zwoele middagzwijgen
De blauwe vijver onder 't groen geboomt'.
Een wieglend windje doet de boomen nijgen
En 't droomend riet dat 't water zacht omzoomt.

Een lauwe loomheid komt uit 't water stijgen
Een zacht' muziek die door de boomen droomt,
Komt droomend op den stillen vijver zijgen....
In 't middaguur ligt heel het bosch vervroomd.

In 't hooge blauwe brandt de zomerzonne,
Straalt moede droomen op den vijver neet;
Een vlammenhitte kaatst uit 't water weer....

In 't stil geboomte roert geen vooglenveer....
De stille vijver ruischt noch rimpelt meer
En alles hijgt naar lavende avondwonne.....

Blankenberghe
HENDRIK CAYMAN

Kobusjes uiterste dag

(Vervolg van bladz. 206.)

HIJ legde nu zijne dreggetjes. Hij bond de lijnen aan een paaltje dat hij daar voor 't gebruik geplant had, en ontrolde ze één voor één, langs alle kanten. De vischjes lagen juist op den boord van 't water te witblekken. De opkomende vloed zou er voor zorgen ze levende te doen schijnen met ze weg-weer te slingeren als zouden ze te spartelen liggen aan de oppervlakte.

Na 't gedane kon Kobusje bijkans zijn oud lijfje niet meer rechten. 't Moest zich schoren met zijn beide handen in de lenden en 't verzuchtte erbij: ‘Als 'n mensch toch oud wordt en versleten’.

't Bleef zoo een tijdeke staan en 't keek binst wijlen den einder in. 't Snoof luidruchtig de lucht op als rook het verandering van weer, en met een hoofdschuddingske meende het dat 't wel zou kunnen bruischen in 't korte. Een klein briesje woei van 't land de zee in, en als dat ‘beestje’ in 't Noord-westen zou verspringen, meende Kobusje, dan was er zeker ‘hooze’ te vreezen.

Kobusje vond het overbodig bij zijne lijntjes de wacht te houden. 't Strand lag eenzaam verlaten.

- 'k Zal tegen avond komen zien, besloot hij.

Weer beende hij door de duinen naar zijn hutje toe. 't Vuurke brandde nog lekker. Hij verorberde zijn maaltje dat bestond uit brood, zwart en droog, een kommetje koffie en een beetje spek dat hij met zijn ‘vlâmes’ in peerdekes sneed.

Toen zette hij zich gemakkelijk te rusten in 't hoekje van den haard en dutte in, gelijk het zijne lijvelijke gewoonte geworden was sedert jaren.

.....

De achternoene kon op haar einde draaien, toen Kobusje, plots ongeschikt wierd, door een felle windzweepe die tegen de vensters openkletste, langs den drempel van de voordeur binnenschuifelde, zoevend door den schoorsteen huilde en 't verteerend vuurtje te spokkeren zette, dat een bundel vuurvonkjes in de kamer openspetterde.

- ‘He! He! wat beteekent dat’, rulde Kobusje. In angstige gejaagdheid sprong hij op en keek door de ruiten. De lucht zat zwart dikke van sneeuw die alle oogenblikken uitvallen kon. De wind zwiepte verveerlijk en raasde met dolle zotsprongen die opsloegen en neerewentelden in eendelijk gehuil.

't ‘Beestje’ was dus zoo ineens versprongen!

‘En mijn dreggetjes, mijn dreggetjes,’ dacht Kobusje, maar 't scheen geen weer om er een hond door te jagen. Kobusje trippelde van ongeduld en vreeze en 't jammerde gedurig luidop: ‘mijn dreggetjes! mijn dreggetjes!’

't Wiste niet wat gedaan. 't Had nu voor 't gevaar een eendelijken schrik gekregen die voortkwam uit zijn gemoedstoestand van heel den morgen en daartegen streed zijn oude natuur, die ontelbare stormen getrotseerd had lijk kinderspel. Zijne lippen beefden en 't ronkte in zijn hoofd: ‘mijn dreggetjes’. Hij hield er zoodanig veel van, niet om de groote weerde, maar als iets waaraan men is verknocht geworden en dat men niet willen missen zou voor niets ter wereld.

Toen nam hij een heldhaftig besluit. Hij zon gaan. Koortsachtig bond hij de ‘buuzemande’ op den rug en trok weg. Tot aan de duinen ging het goed, maar eens daarin begon de moeilijke tocht. Hoe hachelijk schuifelde en huilde de wind met grepen scherend over den grond en openkletsend tegen de flanken. Hij kon zich bijkans niet rechthouden. Twee- driemaal viel hij op de knieën als hij eene bil omkeerde en de wind verraadsch in zijn buuzemande sloeg.

- ‘God allemachtig’ zuchtte Kobusje, ‘God allemachtig’, 't is van me t'haasten.

Toen wilde hij schielijk weerkeeren, maar 't gedacht hield geen stand. 't Zou belachelijk zijn, meende hij luid en hij vorderde toch.

Een schrikkelijke windgreep sloeg hem vlak in 't aangezicht en Kobusje wankelde achterover. Hij scharrelde zich met moeite recht en had zich danig bezeerd.

- ‘God allemachtig’ bad hij weer, ‘'k worde zoo oud!’

Doch neen, hij wilde nu eens koppig zijn. Hij strompelde vooruit: ‘Onzin!’, pruttelde hij luidop,‘Onzin! ta! ta! ta! Onzin dit alles!’

Toen ineens viel de sneeuw uit, dikke en dichte wervelend en dwarrelend, nu eens met vlagen, dan al dooreen in zottig gedans. Kobusje liep er door als eene vreemde gedaante omstraald van een wonder licht. Zijne oogen wierden als blind van de gedurige vlokkenwemeling die krielde vóór hem.

Plotseling was hij op 't strand zonder dat hij 't geware wierd. De zee brieschte als een bezeten gedrocht en de baren rolden woelig op 't strand. 't Zand en de sneeuw vlogen door elkander en schenen een gerafeld net te vormen dat altijd voortjoeg langs den grond. Kobusje hoorde boven hem dat er meeuwen snaterden. Er waren er dus gevangen, anders zouden ze wel allen 't land ingevlogen zijn. Dit hield nu al zijn denken vervuld en onbewust om al 't geene rondom hem geheurde hield hij zijn aandacht op zijne dreggetjes en op de meeuwen.

Hij taste naar 't paaltje dat hij welhaast beet had en bond er zijne ‘buuzemande’ aan vast.

Toen haalde hij zijne lijntjes in.

- ‘Ha! daar zit er eene vast, juichte hij in zijn eigen. Hij voelde het touw trekken en groote kringen maken, dan een woesten snak opwaarts geven om eindelijk neer te vallen. De vogel lag op den grond en Kobusje ‘haalde’. Hij keek uit, maar kon niets onderscheiden. De sneeuw vlokte wild en zotbollig voor zijne oogen en 't deed hem ten langen laatste danig pijn. Hij herhaalde gedurig:

- ‘God allemachtig, wat 'n weer!’ Hij stond met zijne blokken bedolven in de sneeuw en 't zand en eene koude rilling doorvoer hem heel en al; koortsachtig ‘haalde’ hij. Wat was dat touw toch lang. Eene floddering op den grond deed hem begrijpén dat de meeuwe in zijn bereik was. Hij reikte de hand uit, grijpensgereed; doch de vogel in eene laatste kracht, rukte weer aan 't touw dat uit Kobusjes handen gletste.

't Was herbeginnen. ‘Vervloekt beest’ sakkerde hij, ‘wacht, 'k zal je gaan hebben’!

Weerom haalde hij. Een rare klopping hamerde in zijne hersens en hij snakte nu en dan om adem. Hij voelde over hem drukken een vreemde onzekerheid. De wind huilde en tuitte in zijn hoofd en 't scheen hem een luidruchtig gespot om zijn klein menschenbedrijf. 't Wierd hem welhaast als eene marteling en 't eendelijk gedruisch van de zee kwam hem voor als een vliemend verwijt. Boven zijn hoofd krasten er de meeuwen zoo akelig en naar.

Ha daar was ze weer!

- ‘Nu zult ge de mande in, ‘duivelinne’, grolde Kobusje. Hij smeet zijn lijf voorover en greep in 't yle. Toen geheurde 't ongeweten. Kobusje kreeg zijne voeten niette verroeren. Ze waren als in 't zand geplant. Met een plof viel hij languit met zijn aangezicht in 't sneeuw. Hij trachtte overeind te kruipen maar als eene vermaledijging voelde hij de koorde rond zijne handen krinkelen. Hij zag niets van wat er ommeging, zijne oogen waren blind van

de vuiligheid. En de vogel trok aan 't touw en Kobusje vernestelde meer en meer. Hij wentelde in 't zand, sloeg met zijne handen om hem heen; weer kwam hij rechte op zijne beenen, maar 't docht hem dat hij niet meer wiste waar hij was. Hij trappelde als een zinnelooze rond. Met eene laatste inspanning om zelfbehoud, wilde hij gaan loopen. Maar hij en zag niet. Hij wrong in een geweldigen ruk zijne oude handen los en wreef met uitzinnig geweld de vuiligheid uit zijne oogen. Maar 't baatte niet, en 't deed hem zulke pijn!

Hij klaagde als een kind, hij voelde de tranen verstijven op zijne wangen en rondom hem was 't aneens al zwart, zwart als de nacht.

Eene ijselijke gedachte schudde zijne hersens. Hij dacht aan de dood. Hij schruwelde in laatste toevlucht om hulpe en bijstand: ‘Jesus! Maria! Help! Help!

Waar was de zee nu! Huilde 't water niet om hem heen langs alle kanten? God! God! waar was de zee!

Hij besefte dat 't al verloren was! Hij vermocht niets tegen al die elementen en hij viel op de knieën, stal smeekend zijne armen omhooge, als een tragisch beeld van de uiterste wanhoop en hij bad zochtekens met verstijvende lippen. Twee woorden slechts ‘Jesus! Maria!’ ‘Maria! Jesus!’ onophoudelijk voort tot dat de doezeling kwam van ongekende dingen en Kobusje wegrukte uit 't werkelijke.

De sneeuw dwarrelde rondom, vlokte voort in eene wriemelende wemeling en tartenden dans. 't Zand vloog tegen hem aan en metste hem in. De wind kletste hem heele vlagen in 't bleek vertrokken wezen, boven hem snaterden twee of drie meeuwen voort, maar Kobusje voelde of zag of hoorde niets meer. Ginds bulderde de zee haar lied, haar lied van den dood.

Zoo hebben ze 's anderendaags Kobusje gevonden; 't arme stakkertje dat gekomen was als een indringer op een vreemd gebied, waar 't zijn ondergang vond als de straf van zijn roekelooze daad!

Nieuwpoort.

JUUL FILLIAERT.

Larugge of Rugge?

IN de jaarboeken van Sint-Pieters-Abdij te Gent vinden wij in het Hs. der 10e eeuw (A. Van Lokeren, Chartes et documents de l'abbaye de S. Pierre, no 6, p. 11a) het volgende bericht:

'Temporibus Hlodowici imperatoris et Hambardi abbatis dedit Wicbertus et hucsor sua Hildeberga in pago Tornacense in loco nuncupante, propre fluvie Scalde et fluvio *Larugge* Bacceningahem curtilum unum...'

Het Hs. der 11e eeuw (F. Vande Putte, Annales abb. S. Petri Blandiniensis, p. 75) vermeldt deze begiftiging der abdij, met weglating echter der gouwaanduiding, in bijna dezelfde woorden. Beide teksten komen van af 'in loco nuncupante' in de opvolging der woorden volkomen overeen, en toch heeft er naar allen schijn een omstelling plaats gehad, want Bacceningahem (2e tekst: Bacceningim) stond in het oorspronkelijke document zonder veel twijfel onmiddellijk achter 'in loco nuncupante'. En dan hapert er mijns dunkens nog iets anders aan.

De naam der rivier Larugge, die tot nu toe nog niemand thuis heeft kunnen brengen, kwam mij dikwijls verdacht voor, en even dikwijls beschouwde ik den raadselachtigen tekst en trachtte mij te verbeelden hoe alles wel in het oorspronkelijk document mocht gestaan hebben. Hoofdletters werden er zeker niet voor de plaatsnamen gebezigd, en, indien wij een juiste kopij ervan hebben, stond er dus: 'prope fluvie (-o) scalde et *fluvio larugge*'. In hetzelfde stuk en op dezelfde blz. vond ik bij Van Lokeren: 'prope *fluviola* Wildia' en op blz. 12b: 'prope *fluviola* Absentia', en in eens schoot het mij binnen dat wij hier insgelijks 'prope... *fluviola Rugge*' moesten lezen.

Dergelijke fouten van kopisten zijn uiterst talrijk, en wij zijn te meer geneigd, er in dit geval eene te veronderstellen, omdat een riviertje Rugge in de nabijheid van de Schelde ons waarschijnlijker voorkomt dan eene rivier Larugge. Dit riviertje Rugge zou men vooral in de omstreken van

Avelgem moeten zoeken, waar Sint-Pieters-Abdij volgens een ‘Liber inventarius’ van 1281 eene ‘curtis Rugghe’ (V. Lok. no. 896, blz. 408 vlg.) bezat, dewelke zonder twijfel te vereenzelvigen is met de ‘villa Rucga’ (ald., n° 78, blz. 66^{b}), haar omtrent 995 door graaf Diederik geschonken, en met den ‘mansus indominicatu[s]’ ‘in Ruggis’ (ald. n° 119, blz. 84^{a}), t.j. 1037 in het diploom van den franschen koning Hendrik onder hare bezittingen opgesomd. Een beek was er niet verre van dit landgoed, want in het zooeven aangehaalde cijnsboek van 1281 (V. Lok. blz. 409^{b}) vinden wij onder de ertoe behoorende gronden vermeld: ‘I quart. pasture in Duxmeersch super *Beke*’. Nu hadden zelfs de kleinste waterloopen oudtijds gewoonlijk eenen naam, dien zij echter in de meeste gevallen verloren door hem af te staan aan hoeven, gehuchten of dorpen, in hunne nabijheid opgericht. De veronderstelling dat deze beek oorspronkelijk den naam Rugge droeg die van haar op het gemelde goed overging, blijkt derhalve niet van allen grond ontbloot.

Aan deze beek Rugge zou dan ook de ‘curtilus’ *Bacceningahem* waarover wij later niets meer vernemen, gelegen hebben. Piot (Les pagi, p. 40) vereenzelvigt die plaats met ‘Beekeningen, probablement dépendance d'Avelghem’. Daar de ontwikkeling van een oud Bacceningahem tot Bekke-, of zelfs Beekeningen geen groot bezwaar oplevert, zouden wij dat als een staving onzer zienswijze kunnen beschouwen, indien wij wisten waarop de meening door Piot uitgedrukt, steunde. Er schijnt in alle geval heden ten dage geen Beekeningen meer in de omstreken van Avelgem bekend te zijn; evenmin vermeldt de cijnsrol van 1281 die nogtans over de dertig gelegsnamen uit die streek aanliaalt, een naam die er eenigzins op trekt. Dit laatste mag echter niet als een bewijs ertegen beschouwd beworden, omdat de abdij dien eigendom al lang tevoren kan verruild, verkocht of op een andere manier verloren hebben. Het ware insgelijks mogelijk dat de ‘curtilus’ Bacceningahem later door de villa of den mansus indomi-

nicatus Rogge opgeslorpt werd, doch van waar haalt Piot dan zijn Beekeningen dat Sint-Pieters-Abdij t.j. 1281 niet meer kende?

Wij moeten het dus daarbij belaten. Misschien zal iemand anders erin gelukken een nog bestaand of verdwenen Beekeningen in den omtrek van Avelgem op te sporen en daardoor het bewijs te leveren dat wij inderdaad *fluviola Rugge* in plaats van *fluvio Larugge* moeten lezen.

H. POTTMEYER.

Mengelmaren

Eenige gedichten van Mgr Van Hove

OP het afsterven van M. Fideel Dardenne, cantor in het Seminarie van Brugge; geboren te Coyghem 30 Juni 1817; in t Seminarie overleden 23 Februari 1842:

Terrenas inter socios qui voce canebat
Hymnos coeligenâ mellifluos Domino,
Cantica nunc laudis, Fratres, quam dulcia cantat
Additus angelicis Angelus agminibus.

Toen Mgr Bruno Van Hove nog leeraar was in het kollegie van Brugge, stierf op Coolkerke een leerling in poëzij, met name Hendrik Pieters. Op dat afsterven dichtte Mgr in 't latijn en in 't vlaamsch:

Carmina vix plectro juvenis tentabat alumno;
Carmina sed divis personuere tonis:
Dilexit Deus angelicae modulamina vocis,
Adjunxitque choro qui canit ante thronum.
21 Novembris 1845.

Zijn dichterlier kon slechts haer eersten toon ontvringen;
Maer lief was deze toon - te lief voor 's werelds oord....
Mijne Engelen, zeid God, hebt gij die snaer gehoord?
Haelt mij die hemelstem om vóór mijn troon te zingen.

Voor Modest Van Hee, leerling in Wijsbegeerte te Rousselare, geboren te Merckem 7 November 1841; aldaar overleden 8 Juni 1864:

Hij schrikte op 't ingaan van Gods Heiligdom.
En durfde, ofschoon God riep, niet verder treden....
God zond zijn Engel, in die lange onzekerheden,
Die zachtjens zeide: Word geen Priester, neen maer kom,
En vlieg met mij naar 't rijk der zaligheden.

SEDERT wij in *Biekorf* een woord schreven over de keisteenen werktuigen van Legrand Pressigny hebben wij te Caster ook twee stukken van dit wijd verspreid keigerief gevonden. Het een is eene brok van een schoon mes, dat 25 milimeters breed was; de brok heeft eene lengte van 25 millimeters. Het ander is een schreepmes geklopt en afgerond op den top van een lemmer, dat 4 centimeters lang is.

VROEGER was het Fransch de taal van de wederlandsche zitdagen van oortijdsche menschenkunde. In den laatsten zitdag van Geneven werd er bij groote meerderheid gestemd dat ook het Duitsch, het Engelsch en het Italiaansch in de mededeelingen mochten gebezigd worden. De volgende zitdag zal te Madrid plaats hebben.

M. Commont spoort de oortijdsche lagen op van den kom van de Somme. In den zitdag van Geneven heeft hij eene mededeeling gedaan over een woonoord van het tijdvak van Moustier in de vallei van de Somme ontdekt. Het kan tot den Würmijstijd niet toebehooren omdat het dierenrijk, in dit woonoord opgespoord, met *Elephas antiquus* en *Rhinoceros Merckii,* tot een warm tijdstip behoort. Dit woonoord moet ook om dezelfde reden, in tegenstrijd met de meening van priester Obermaier, den Würmijstijd voorafgaan.

TE Dudzeele, tegen de vaartbrug, ligt de hofstede, de *Goudbloem*. Zij vertoont een friesch maaksel. Eene friesche hofstede bestaat uit een hooger en een lager huis en uit de hooge, vierkante schuur met een viervakkig dak bedekt: die drie gebouwen staan op eene reeks. Onze vlaamsche hofstede van Dudzeele verschilt hierin van de friesche dat er tusschen de hoogere woning en de schuur ook nog stallingen gelegen zijn. In Friesland zijn de stallingen in de schuur. Maar die inwendige schikking daargelaten, wat het uitwendig maaksel en het uitzicht betreft, komen de vlaamsche, frieschgekleurde hoeven en de friesche hoeven volkomen overeen. Wij kennen er nog eene op Oudenburg, dicht tegen het dorp van Snaeskerke, en eene langs den spoorweg links, als men van Jabbeke naar Oudenburg reist. Wie kent er nog? De streek tusschen Oostende en Blankenberghe konden wij niet doorloopen.

J. CL.

[Nummer 15]

Per nosto lengo mespresado

(Vervolg van bladz. 215)

WAAROM ik nu juist Gezelle neem, om in hem onze Vlaamsche wedergeboorte met die van Provence te vergelijken? Is hij misschien alléén de ontwerper, de aanvoerder, de vaandeldrager in onzen strijd geweest? Zeker niet! Ik neem hem ook niet zoozeer als Vlaming, maar als West-Vlaming; niet als het hoofd van eene beweging, aanvoerder is hij immers nooit geweest, noch heeft hij ooit de behoefte gevoeld om een strijdvlagge te torschen. Maar ik beschouw hem als de grootste voorstaander van eene overlevering, de Westvlaamsche, oude taaltraditie; en terzelvertijde als de dichter die liet voor eenig doel had opgenomen Vlaanderen, de vlaamsche natuurpracht vooral, in vlaamsche taalpracht aan de eigen Vlamingen en aan de wijde wereld te doen kennen.

Daarom koos ik den dichter van Tijdkrans en Rijmsnoer, omdat hij in dit opzicht zooniet de eenige dan toch de

grootste is; dáárom en omdat ik maar bij hem alleen zoo 'n treffende gelijkenis vind met den held van Provence; omdat hij 't hoofd en de schouders uitsteekt boven al de West-vlamingen van zijnen tijd, zelfs boven zijnen vroegeren meester De Bo, dien hij later van meer Noord-Nederlandsch gezind dat hij was, meesleept in zijn Westvlaamsche vaart; omdat zijn tijd het morgenbreken was van die heerlijke dag dïe na hem over Vlaanderen zou opgaan.

En Mistral noem ik liever dan Roumanille, hoewel deze laatste hem vóór was en lijk De Bo in Vlaanderen, gindsch in Provence de vervallen overlevering van de plaatselijke taal en poësie, het eerst meer had opgeraapt. Maar Mistral overschittert hem en bij den zonneglans van den trotschen boerezoon van Maillane verbleekt de ster zelfs van een Roumaniho.

Doch waarom de eene om de andere verkleinen of vergrooten! Laten we allen dankbaar zijn, omdat ze ons 't leven zoo heerlijk vermooien.

Wat was nu Gezelle's levensplan? Waartoe had hij zijne liefde en zijne kracht gewijd?

Lees, en tracht ze te onthouden, de verantwoording die hij schreef voor de eerste uitgave van Dichtoefeningen; 28 jaar oud was hij toen hij die uitgaf; lees zijn *Principium a Jesu*, zijne *Aanroeping;* daar staat het in wat hij wil, wat het doel is dat hij zal nastreven, wat het oorbeeld waarin zijn gansche leven zal opgaan; lees in het eerste jaar van *Biekorf*, bl. 7, waarom hij Mistral in 't Vlaamsch overbrengt, waarom hij hem geheel vertalen wil, waarom hij boven zijne vertaling dit vers uit Mireio heeft geplaatst: Per nosto lengo mespresado.

Dit alles omdat hij wilde de misprezen vlaamsche kunstoverlevering weer in hare eer herstellen; de vlaamsche gebruiken en zeden met al de schoonheid ervan doen herdenken; de vlaamsche natuur met hare stille pracht doen bewonderen; omdat hij wilde de taal van Vlaanderen die overal in de scholen verminkt of verdrukt werd, weer op den troon herstellen waar men ze afgedwongen had;

omdat hij dat wilde bekomen, met erdoor heen te jagen den levendmakenden gloed van de goddelijke poëzie.

En Mistral?

Het was er me eigenlijk om te doen mijne lezers een boek bekend te maken, waarin Frederic zichzelf voorstelt; een schat van een boek. 't Is al enkele jaren oud, maar 't schijnt alhier de bekendheid niet te vinden die het zoo rijkelijk verdient: '*Mes origines. Mémoires et récits par Frédéric Mistral*[1]' is een van de zeldzame schoone boeken die Ruskin, had hij het gekend, onder de King's Treasuries, des konings schatten zou gerangschikt hebben. Daarin vertelt Mistral van zijne kinderjaren, zijn studietijd, de eerste wijding van zijne kunst aan zijn vaderland, zijn eerste beginnen, zijn samentreffen met zijn provençaalsche kunstbroeders, hun heerlijk samenleven en zijn glorietijd.

En dit is alles is zoo schitterend verteld, zoo glanzend met zuidersche verbeeldingspracht, zoo geestig hier, zoo pakkend daar, zoo innig en gemoedelijk dat men zucht van betreuren als men 't werk uitheeft, en men zichzelf belooft er dikwijls naartoe weer te keeren en anderen ertoe heen te brengen, om 't zelfde als u te genieten en daarbij eens eigen genot te verhoogen.

Ik moet zooveel onvermeld laten dat mijne pen uit zou willen, om maar te vertellen, Mistral na te vertellen, hoe de jonge heereboer, na zijne studiën voleind te hebben, als licenciaat naar de vaderlijke' *mas*, of hostede:

'Ik stond nog recht, voor al ons boerewerkvolk, daar ik hun verteld had van mijnen laatsten keer zweetens dóór den bloktijd, toen mijn eerzame vader, zonder verder bemerken, sprak tot mij als volgt:

- Nu, mijn flinke knaap, ik heb mijne plicht gedaan. Gij weet er veel meer van dan al hetgeen men mij ooit heeft wijsgemaakt... 't komt u toe uzelf den weg te kiezen die u past: ik late u vrij.

(1) Paris, Plon, 1906.

- Van herten dank, antwoordde ik.

En daar ter plaatse - ik was alsdan een en twintig jaar oud - met mijn voet op den drempel van de vaderlijke mas, met mijne oogen naar de Alpillen gekeerd, in mijzelf en uit mijn eigen vatte ik het besluit: vooreerst, van in Provence het stamgevoel te doen herleven dat ik zag te niet gaan onder de valsche en tegennatuurlijke opleiding van alle de scholen; ten tweede, van die verrijzenis te weeg te brengen door het herstellen van de natuurlijke en historische taal van mijn land, tegen welke taal de scholen een strijd op leven en dood hebben aangegaan; ten derden, van het Provençaalsch in eere te herstellen met er het leven en den gloed van de goddelijke poësie door heen te jagen'!

Zoo schrijft Mistral!

En schettert die taal niet als een klaroengeschal? En is dat niet fier als van een vorst. Een vorst was hij met de macht van zijn albeheerschend woord. Legt nu de twee jonge dichterportretten: Mistral-Gezelle, vlak nevenseen en zegt of ze op malkaar trekken!

'Dit alles', gaat Mistral voort, 'suisde nog gansch onduidelijk door mijne ziel. En vol met zulk opwellend leven, vol met dat gistend provençaalsche zap dat mijn hert deed zwellen, vrij van alle neiging om iemand ook als meester te volgen, las van elken letterkundigen invloed, sterk met mijne onafhankelijkheid die mij vleugels had aangebonden, zeker van nu voort, dat niets mij meer zou komen stooren, zekeren avond in den zaaitijd, in 't zicht van 't werkvolk dat stapte in de vore al zingend achter den ploeg, begon ik, eere zij aan God, met den eersten zang van *Mireio*.

Er is iets waarin Gezelle onderdoet voor Mistral. De felibre heeft aan zijne vaderlandsche tafereelen de eenheid gegeven en ze bekroond met ons ook de Provençaalsche menschenziel als middenstuk van al zijne rijke paneelen te geven. Den mensch als bekrooning van Gods scheppingswerk, één en geheel, levend en handelend, lievend en lijdend, heeft de West-Vlaming niet uitgebeeld.

Gezelle had vrienden, die rondom hem geschaard, hem vierden als de meester. Hij had ook bestrijders, hij moest zelf strijd voeren voor zijne gedachten en zijne vrienden kampten moedig meê. Mistral ook had vrienden die zijne gedachten en zijne liefde deelden, hij had vijanden om hem te bestrijden. In Frankrijk zag men er gevaar dat een kind van het algemeen groot vaderland verrukkelijk schoone dingen zong in de taal van zijne gouw. In België waren er Vlamingen en overgewaaide Noord-Nederlanders die 't met leede oogen aanzagen dat een Nederlander zong in zijn vlaamsch. De West-vlamingen, met Gezelle kwamen bijeen, verkozen voor beschermheilige Sint Luutgaarde, en stichtten de Ste Luidgaarde-gilde, tot verdediging en verspreiding van de West-Vlaamsche taal en poësie; *Rond den Heerd* was hun orgaan. Leest de verslagen over de handelingen der Sint Luidgaarde-gilde in de jaren 1875-79, en ge zult ondervinden dat de stemming er over 't algemeen gemoedelijk was en rustig, een geest van ‘Doe wel en zie niet om’, maar somtijds ook was de lucht er zwoel, de stemming bitter, immers er hing strijd in de lucht, de vijand stond aan de deur die luisterde en daarna zou vechten met ontzaglijke wapens: spot en verdachtmaking. Maar hoe gelijkend wederom, de Luitgaarde bijeenkomsten met de Félibriges, de *Almanuch provençal* met den *Rond den Heerd!*

Bij de *Félibres* was er nooit een bitter woord te vernemen, niets, althans volgens Mistral's beschrijven, en we hebben geen de minste reden om hem niet te gelooven, niets als gulle, soms guitige vriendschap, bestraald met het licht van de zuidersche ziel, warmte en schitterende luim en geestigheid. Hier weêrom moet ik Mistral zelf aan 't woord laten: hij spreekt van het huis van vader *Aubanel, imprimeur officiel de Notre Saint Père le Pape*, un hôtel à tourelles, ancien palais cardinalice, waar ze bijeenkwamen, regelmatig, Mistral zelf en zijne vrienden.

‘Voilà où nous venions nous récréer comme perdreaux, Roumanille, Giéra, Mathieu, Brunet, Tavan, Crousillat,

moi et autres, Aubanel plus que tous... Aubanel le glorieux félibre...'

Nu vertaal ik:

'Het was beschreven in den hemel, dat op een zonnige zondag in den bloei, den 21 Mei 1854 in de volle vóórlente van ons leven en van 't jaar, zeveu dichters malkander zouden vinden op het slot van Font-Ségugne: Paul Giéra, een spotgeest die teekende Glaup (omzetting van Paul G.); Roumanille, een apostel die, zonder veel gebarens, gedurig het heilig vuur in vlamme hield rondom hem; Aubanel, dien Roumanille voor onze taal had overgehaald en die in 't bakelen van de liefdezon, nu juist het frissche koraal van zijne *Grenade* aan 't ontplooschen was; Mathieu, verzeild in 't gewolkte van zijn vizioenen, van een Provence aan 't herworden wat het eermalig was: ridderlijk en verliefd; Brunet, met zijn wezen als een Christus uit Galilea, en droomend van zijne utopie uit 't Aardsch Paradijs; de boer Tavan, die gestopen over zijn braakhouwe, zingezangde alin de zon gelijk de krekel over 't akkerland; en Frédéric, gansch veerdig om, gelijk de schapers in 't gebergte, den stamkreet te slaken in den Mistrau[1] om de kudde te verzamen; gansch bereid om de strijdvlagge op den Ventoux te loopen planten...'

(*'t Vervolgt*).

CAES. GEZELLE.

Plaatsnamen

IJper.

In de middeleeuwen *Ipera, Ipra, Ipris, Ypra, Ypris*, enz., naam van een riviertje en van de stad die erop gelegen is. Ongetwijfeld behoort de naam eerst aan het riviertje, van waar hij, zooals gewoonlijk het geval is, tot de stad zal overgegaan zijn.

Welke mag wel de beteekenis en oorsprong zijn van *îpra?* Men zou genegen zijn een ouder **ipara* te veronder-

(1) Provençaalsche naam van den zuiderwind.

stellen, wat niet ongeoorloofd is, en daarin een samengesteld naamwoord te zien, bestaande uit *íp-* en *-ara*.

Ip-, dat ware ons woord *ijp* = ijpeboom, in hd. dialekten *îffa, ifenbaum*, waarnevens het ndl. *iep*, met *ie* voor *ij*, eene ontleening zijn zal aan een niet diphthongeerend dialekt. En *-ara* zou een woord zijn dat beteekent: 'beek, waterloop, rivier', bewaard in de duitsche en zwitsersche riviernamen '*die Ahr, die Aar*'. **Ipara* zou dan beteekenen 'IJpenbeek', wat zeker niet onmogelijk, noch voor de hand onwaarschijnlijk is.

Toch is deze verklaring, hoe eenvoudig ook, bedenkelijk. Niet weinig riviernamen eindigen op eenen uitgang, waarvan de kenmerkende medeklinker eene *r* is (waarnevens niet zelden *l*, en *n*). Welnu, de algemeene indruk is, dat deze *r* niet een overblijfsel is van een zelfst. nw. *ara*, of wat het ook wezen moge, maar enkel suffixaal is (en dat vooral om de bijvormen met *l* en *n*). Kan nu een boomnaam, mits een afleidingsuitgang, van onbepaalde beteekenis, riviernaam worden? Dit is ten minste veel minder natuurlijk, en werkelijk zijn mij dergelijke riviernamen onbekend. Wat men meest aantreft, dat zijn afleidingen door middel van *r* (*l, n*) van reeds op zich zelf bestaande riviernamen, b.v. *Isa, Isara* (*Isala, Isana*). Dit vindt men op keltisch of vroeger keltisch gebied; of dit gebruik, ook bij andere volkeren, inzonderheid bij de Germanen, hetzij door ontleening, hetzij door voortzetting van oorspronkelijke namenvorming, in zwang was, laat ik in het midden.

**Ipara, Ipra* zou ik dus beschouwen, niet als samengesteld uit *îp-* en *-ara*, maar als afgeleid uit *îp-* door middel van eenen suffixalen *r*-uitgang. Zou *îpa* misschien ook op zich zelf een riviernaam zijn? - Waarom niet? En mogelijk kunnen wij hem nog aantreffen.

Ip- moet in het hd. *îff-, îf-*, en later, in de diphthongeerende gewesten van Duitschland, *eif-* worden. Welnu, in Beieren, wordt een tak van den Breitbach geheeten *Iff*, en daartoe behoort, zoo 't mij voorkomt, de middeleeuwsche gouwnaam *Iphigewe* (*-gewe* = gouwe). In het vertwee-

klankende Beieren zou men wel is waar *Eif* verwachten; doch geheurt het niet zelden dat, te beginnen reeds in de middeleeuwen, een lange klank verkort wordt. Vgl. nhd. *Waffe*, uit mhd. *wâfen*, waarnevens reeds *waffen*, uit ohd. *wâffan, wâfan*. Dit geschiedt, in eene gouwspraak meer dan in de andere, voor groepen van medeklinkers, voor dubbele medeklinkers, ja ook voor enkele stemlooze medeklinkers. Ook in de schrijftaal zijn een aantal dergelijke vormen voorhanden.

Gansch naar den eisch is *Eifa*, naam van een riviertje en van een daarop gelegen dorp in het Groot-Hertogdom Hessen. Daarover lees ik in WILH. STURMFELS: *Die Ortsnamen Hessens*, bl. 19: 'EIFA, im 12-15 *J. Ypha, Yphe, Iffe, Yffe, Eiff*= (Dorf) zu der EIFA; diese 782, *Ypha, Yfa*, aus *îwa-fa* = Eibenwasser'. De lezer zal zonder aarzelen de hier voorgestelde, onmogelijke etymologie van de hand wijzen, maar de belangrijkheid weten te waardeeren van den rivier- en dorpsnaam *Eifa*, die bij ons *ijpe* luiden zou.

In het fransch zou een oud *îpa* ontwikkelen tot *ive*. In het Namensche bestaat inderdaad een riviertje genaamd *Yve*, en daarop een dorp met den naam *Yves*. Doch, bij gebrek aan zeer oude vormen, is het hier onmogelijk een oordeel te strijken, want *ive* moet niet noodzakelijk opklimmen tot *îpa*.

Doch uit het voorgaande blijkt, dat ik het recht heb een riviernaam *îpa* te veronderstellen, en *Ipra* als afgeleid uit *îpa* te beschouwen. Maar wat is dan *îp*-? Buiten den boomnaam *ijp*, weet ik in het germaansch geen verder aanknoopingspunt te ontdekken; maar de naam kan keltisch zijn; het is zelfs waarschijnlijk dat hij keltisch is eerder dan iets anders. Nu, kelt, *îp* zou beantwoorden aan indogermaansch *îkw* of *êkw* (voor 't gemak schrijf ik *kw* zoowel voor *kw* als voor k^w).

Komt *îp* uit *îkw*, dan mogen wij daarin een afklanksvorm zien van liet latijnsche *aequus* = 'effen', *aequor* = 'vlakte, oppervlakte der zee, water der zee'. Men verge-

lijke *Glabbeek, Glabaix* (Brab.) *Gladbeck, Gladbach, Glattbach* (Duitschland), samengesteld met *glad* = 'effen'. Ook op zijn eigen wordt '*glad*' als riviernaam gebruikt in *Glatt*, zwitsersch riviertje, in 't kanton Zürich.

Komt *îp* van *êkw*, dan mag men denken aan verwantschap met lat. *aqua*, germ. **ahwô*, got. *ahwa*, ohd. *aha*, onl. *aha* in *Laraha*, a. 976 (SERRURE: *Cartulaire de Saint-Bavon*, bl. 10). Dit ware in het kelt, **apâ*, misschien aanwezig in den ierschen volksnaam *MavátIιoι*, in den ierschen stadsnaam *Mavaππία*, en in den Belgischen volksnaam *Menapii*, De afklanksgraad *êkw* schijnt ook voor te komen in den oudnoordschen naam *AEgir, AEger* = 'water, zee, zeegod', beantwoordende aan indogerm. *êkwios*.

Zoodat **îpa* en *Ip-ra* zonden beteekenen of wel 'effen, glad', misschien zelfs, met eenen verder ontwikkelden zin, 'glanzend', scil. water, beek, rivier; of wel 'water, waterloop', gelijk *Aa*, uit *Aha*.

Aanm. 1. In Normandie vindt men eene gemeente, die den naam draagt van *Ypreville* (Seine-Inférieure). Denkelijk zal deze wel in betrekking staan met, en afgeleid zijn van den vlaamschen stadsnaam *IJper*, te meer daar men in Normandie nog twee dorpen aantreft, die *Flamanville* heeten (Seine-Inférieure en Manche), en alzoo schijnen getuigenis af te leggen van vroegere betrekkingen tusschen deze landstreek en Vlaanderen. Vgl. *Biekorf*, 6e jaar (1895), bl. 325.

Aanm. 2. Het fransche *Ypres* is eene betrekkelijk jonge ontleening uit het vlaamsch. Indien *îp*(-)*ra* van eersten af de fransche ontwikkeling medegemaakt had, zou het *îvre* luiden. In Frankrijk zijn een aantal plaatsen die den naam dragen van *Ivry, Ivrey, Yvré, Yvrac*, die taalkundig uit *Ipriacum* en *Ipracum* zouden kunnen hergeleid zijn. Dit is echter onwaarschijnlijk. Eerder nog zou de plaatsnaam *Yvron* (Mayenne) kunnen oorspronkelijk een riviernaam zijn, en beantwoorden aan een vroeger *Ip*(-)*ro,-one.* Overigens kan ook ons *IJper* voorzetting zijn van *Ip-ro*, zoowel als van *Ip-ra*.

Aanm. 3. Men schrijve niet *Iper*, noch *Yper*: dit is strijdig met de huidige spellingsregels. De oud- en middelnederlandsche *î* wordt heden geschreven *ij*, en gesproken in het nl. *ei*, in de Westvlaamsche volkstaal *i*. Om reden dat *IJper* eene Westvl. stad is, spreken de vreemdelingen, of velen onder hen, *ij* hier uit als *i*; doch daar waar de naam sedert lang inheemsch is, is het anders. Te Gent, b.v., waar sedert eeuwen eene (zelfs eene lange en eene korte) *IJperstraat* bestaat, spreekt men, zooals 't aldaar behoort, *Eiperstraat*. Men schrijve ook niet met eenen uitgang *-en*: *IJperen*. Deze vorm is een (zwakke) datief, dien men soms aantreft, en zoo vindt men den geslachtsnaam *Van Iperen* nevens *Van Yper* te Gent; maar die niet is bewaard gebleven. Ten minste ben ik niet gewaar dat deze vorm in Vlaanderen ooit gebruikt wordt.

Men schrijve nog veel minder *Ieperen*, aangezien hier twee taalfouten voorkomen, waarvan de eerste eene grove is. Ook is het deze vorm, die in de ambtelijke stukken met goeden uitval naar den voorrang dingt.

Men schrijve *IJper*, omdat dit de eenige werkelijk bestaande vorm is. Ik weet niet waarom ik hier twee hoofdletters te reke moet zetten, maar dit is, zooveel ik zie, een algemeen gebruik.

Loker.

Dit is de naam van een dorpje in 't zuidwesten van Westvlaanderen. In de 12de en 13de eeuwen vindt men geschreven: *Locra, Lokre, Lokara, Lokere, Locris, Locres*, enz.; eens ook vindt men den vlaamschen datiefvorm in Walterus de *Loeren*, a. 1167 (SERRURE, Cartul. de S.-Bavon, bl. 47). Op het grondgebied van Loker loopt een beekje dat denzelfden naam draagt: zooals gewoonlijk, zal de beek haren naam aan het dorp gegeven hebben.

Aanzien wij het woord *Loker*, riviernaam, als keltisch, dan komen wij tot eene bevredigende verklaring. In het Indogermaansch bestaat een woordkern *leuk-, louk-, luk-*, vertegenwoordigd bij ons door het woord '*licht*', in

't grieksch door λευκός = ‘wit, helder, glanzend’, in 't lat. door *lûx, lûcêre, lûmen*, in 't kelt. waarschijnlijk door *Leucetius, Louketius*, een bijnaam van Mars, en door meer andere woorden in de hiergenoemde en in de overige indogerm. talen.

Den zwakken graad *luk*- vinden wij onder meer in het gr. *Λύκη* en *άμφι- λυκη* = ‘schemering’, in het lat. *lucerna*, in het on. *logi* = ‘vlam’, in het nhd. *Lohe*, en ook in het kelt. De stam *luko*- steekt in het kymrisch *am-lwg* = ‘conspicuus’, in het iersch *loch* = ‘zwart’, in het kymrisch *llwg* = ‘zwartgeel’. Voor de ontwikkeling van de beteekenis ‘glanzend’ tot die van ‘zwart’, vergelijke men eng. black = ‘zwart’, behoorende bij *blaken, blekken, φλέγω* = ‘in brand steken, doen glanzen, blinken’.

In de oudheid, vindt men op grieksch gebied den veelvuldig voorkomenden riviernaam *Aύκος*, bij de Romeinen *Lycus* geschreven. Deze mag gevoegelijk teruggebracht worden tot den stam *luko*-, en mogelijk bestond alhier vroeger een dergelijke naam *Lukos* of Lukâ, verder uitgebouwd met een *r*-Suffix: waaruit *Luk-râ* (of-*o*), later *Loker* = ‘de glanzende- heldere of zwarte- (beek). De benaming komt overeen met deze van *Wittegracht, Wittendijk, Zwartebeek, Zwart-water, Eau-Blanche, Eau-noire*, in Belgie; *Whitewater, Whitbourne, Blackbrook, Blackwater* in Engeland; *Weissach Weissbach, Schwarzach, Schwarzbach, Schwarzenbach*. in Duitschland.

Aanm. - Lokeren, in het hand van Waas, kan identisch zijn met ons Westvlaamsch Loker, want in onze oostelijke gouwen hangt men geern eene *n* aan de woorden die op -*e* uitgaan, en in de middeleeuwen vindt men soms vormen die met deze van Loker overeenstemmen; b.v. juxta *Locris*, a. 1139, CORP. CHRON. FLAND., I, *Append.* bl. 709; *Loukre, Lokere, Laukere*, ten jare 1231, *Corp. Chron. Fland.*, II, *Codex diplom. Abbat. Ninov.*, bll. 869, 870, 871; Dirmanus de *Locra*, a. 1145; SERRURE: *Cart. de S. Bav.*, bl. 38.

Het kan ook de datief zijn van Loker. Zoo vinden wij in 1139: juxta *Lokren*, CORP. I, bl. 708, en in 1130: Diremannus de *Locren*, SERR., bl. 35.

Het kan eindelijk eene *n*-afleiding zijn; b.v. *Lukronā, of iets dergelijks (vgl. *Bebrona* - Beveren). Niet zelden vindt men zulke afleidingen bij rivier- en plaatsnamen, en soms blijven beide vormen langen tijd in gebruik: zoo vindt men dikwijls *Beveren* nevens *Bevere*. Het bestaan eener *n*-afleiding wordt bewezen door de middeleeuwsche vormen *Lokerna* in 1190 en *Lokerne* in 1229, bij SERRURE: *Cart. de St-Bavon*, bll. 75 en 1229. Welkeene van de drie mogelijke vormen in het huidige *Lokeren* voortleeft, zou ongetwijfeld met zekerheid blijken uit een oppervlakkig overzicht der geschreven oorkonden uit de laatste eeuwen.

A. DASSONVILLE

Xanderke, de opper schaper

LANG is 't leên dat Xanderke 't in z'en kop kreeg zijne geboortestreek vaarwel te zeggen en naar Frankrijk te verlanden. Dan was het ventje nog jong en in 't volle beschikken zijner krachten, kort gekeerd en katterap, met een hart waar altoos de blijheid in juichte, met handen en armen die jeukten naar arbeid en bezig zijn. Te voete haspelde Xanderke de lastige reis af en ging zich verhuren bij den rijksten schaapboer van geheel Frankrijk. Van kindsgebeente immers voelde 't manneke eene neiging voor den schaperstiel en hier nu, diepe in 't fransche mocht het zooveel 't hem lustte die vocatie ten uitvoer brengen. Zijn patroon bezat menige kudden en even zoovele herders die elk eene kudde ten hoede hadden en onder 't bevel stonden van 'nen opperherder. Insgelijks kreeg Xanderke 'nen troep ten oppasse en daarmede ving voor hem d'eentonige, altijd eendere schaperstake aan: 't rustelooze zwerven, den ganschen dag door, langs

wegels en veldkanten overal waar er wat groenigheid opñikkerde en de lammekens kanse liepen een smakelijke bete te nut ten.

's Zomers bij 't jongste dagekrieken, toen nauwelijks de kimme klaarde en ter hoeve 't eerste hanengekraai wêerklonk, zette Xanderke reeds uit met zijne kudde, om maar terug te zijn als de navondscheemering 't allen kante over 't ploegland zeeg, en duizende sterrekens, met hunnen zilverglans den hemel verblijden kwamen.

Neerstiger schaper en woonde er nimmer op de doening, en 't leed geen wonder of stond het ventje in den boer zijn kaarte, iets wat d'andere schapers moeilijk heerdden en waarom ze 't dan ook kwalijk op Xanderke gemunt hadden. 'Nen tijd lang moest het hun vittenen plagen verduren, tot het zekeren keer in zijn ‘futje’ schoot en enkelen hunner de striemende kracht zijner vlaamsche vuisten liet kennen. Daarmede hadden z'allen hun bekomste en sindsdien bejegenden zij hunnen ambtsbroeder met meer inschikkelijkheid. Des te beter nu jeunde zich 't manneke; 't werd de vroolijkheid in persoon, 't zong en 't loech, 't verzon streke op streke, 't vertelde klucht op klucht. Binst de maaltijden at en dronk het zijn buiksken vol en 's nachts sliep het den zachten verkwikkenden slaap van iemand wiens geweten zich niets te verwijten heeft.

't Wou passen dat de opperschapper, moede van op d'aarde rond te tjolen, het tijdelijke met 't eeuwige verwisselde. Iemands dood, iemands brood, redeneerde Xanderke en 't trok zijn stoute schoenen aan om bij den boer de leeggevallene plaats te gaan afvragen. Zijne kans keerde goed uit en 't werd verheven tot de waardigheid van opperherder! Zijn levensdoel was bereikt en zijn geluk volkomen. Wat hem 't meest verheugde, was niet zoo zeer zijn recht aan d'andere schapers te heeten en te bevelen, dan wel de eer die hem gelangde de schoonste kudde van 't gedoe onder zijn bestuur te zien! Inderwaarheid gesproken. mooier schaapjes schenen er nergens te vinden; eene echte keurbende, zoo gelijkig van grootte, sierlijk van

lijve, gezond en kloek van vleesch; en wolle dat ze leverden, wolle blanker dan sneeuw, fijner dan zijde, wolle met alle wenschbare en mogelijke hoedanigheden.

Of Xanderke preusch was en krophalsde wanneer 't met zijnen troep door de velden toog! 't Bezat zich zelven niet van hoogmoed! Geen koning voorwaar en volgde zoo trotsch zijne legers als Xanderke zijne kudde!

Van wijlen zijnen voorzaat had het geërfd diens makke en voorraadstasch, diens hooge verlakte laarzen, en zware, met ijzer beslagen schoenen, diens vilten, breedgeranden hoed en lederen mantel; kenteekenen der waardigheid, groene geworden van ouderdom, maar die niettemin zoovele diensten bewezen als splinternieuwe! En spijts 't nu zomer was of winter, lente of herfst, steeds prijkte 't ventje met die kostbare voorwerpen rond zijn lichaam! Dus aangetooid bleek het hoogst schilderachtig en telkens 'top zijn bane nen schilder gemoette moest het poseeren, willen of niet!

Dit streelde zijne eigenliefde en gaarn diende 't ventje tot model. 't Poseerde volmaakt, zonder roeren of nichten, onbewegelijk lijk een standbeeld. Echter en verloor het zijne kudde uit d'ooge niet en alvorens den schilder te laten aanvangen spelde het telkens zijne honden de les. Aan Piek beval het ‘bijten’ en aan Fox ‘bassen’. De knappe honden verstonden degelijk wat hun meester wilde en volvoerden stiptelijk zijn gebod. Toen een schaapje te ver buiten 't spoor dreef blafte Fox vermanend toe en hielp dit niet, Piek rende zijnen makker ter hulp en beet lichtjes den ongewilligaard in de wollige huid. Dierwijze hielden zij den troep bijeen, binst de opperherder voor 't doek praalde en d'artist te werken zat dat 't zweet hem langs voorhoofd en kakebeenen uederdroppelde!

Vreugdig en vredig verzwonden Xanderken's dagen in den kolk der tijden. Zijn leven scheen eene lente vol reine hemels en lachende gezichteinders, bestraald met licht en gouden zonnevuur! Het minde de streek en den boer, de hoeve en de schaapjes, maar van tijd tot tijd toch leed

het aan 'nen aanval van landziekte en dan voelde 't onweêrstaanbaar in zich opdruischen 't verlangen naar een klein dorp dat ver aflag, diepe ten Noorden in 't hart van Vlaanderen! Van den baas kreeg het verlof en weg was 't naar dat dorpken waar 't geboren werd en opgroeide, waar vader en moeder gewoond hadden, waar 't iedereen bekend stond onder den name van den ‘franschen schaper’.

't Bleef er 'nen koppel weken, 't miek er teêre en leute, 't zamelde er 'nen voorraad in van versche krachten en vinnig vlaamsch bloed, en opgewekter telkens keerde het naar Frankrijk, naar zijn lammekens terug!

Talrijke vrienden deden hem tot aan 't naaste station uitgeleide. Met hartzeer zagen zij 't schaperken heenreizen, en zoolang de trein die hunnen boezemvriend meêvoerde, in zicht bleef, wuifden zij ten afscheide met hoeden en zakdoeken wijl Xanderke van zijnen kant hun uit alle kelen toe riep: ‘les z'amis a revoir!’

Kortrijk.

J. IMPE.

Mengelmaren

Bedevaartvaantjes

WIJ waren te Weenen, den 8sten van Herfstmaand 1906.

Op dien heiligdag van O.L V. bezochten velen een heiligdom van Maria, ook de *Mariahilfkirche*, waar het standbeeld van Haydn voor den ingang staat; vele huisvaders, die er eenvoudig en braaf uitzagen als onze brave, vlaamsche landslieden, wandelden met vrouw en kinders en vele kinders droegen welgezind in hunne hand, een driekantig bedevaartvaantje als herinnering aan het blij bezoek aan Maria.

J.S.

Een koppel mengelmaren uit China

IN *Rond den Heerd*, VIIIe jr, bl. 23, staat er een lesse van spellen zonder letters en van cijfers leeren lezen (niet een verwijzing naar VII. 192), zooals die lessen gegeven werden in de *Krutschole van meester Fluppe Verriest*. 't Is 't naargaan weerd en 'k en wete niet

waarom dat nu niet nog zou kunnen geleerd worden zoowel en beter als vele nieuwigheden van *Froebel-système en andere* waarbij de jongens niet slimmer worden, mij dunkt. - Op 't volgd. blad, 24 staat: ‘Leest dat getal: 123780’.

Antw.: ‘Stake, *zwaantje*, nijper op den neus
Pikhaak, bril, geld in de beus’.

Over 'k en wete niet hoeveel jaar, heb ik voorzeker ten minsten eens iemand zien schrijven *2* of *20* en zwaantje hooren lezen. Doen ze 't soms nog alzoo te Brugge of elders? - 't is mij zoo vast in mijn gedacht gebleven dat ik sinds 4 of 5 jaar reeds dergelijk vraagsteertje schreef bij 't engelsch woord *score: 20*.

***

Op 't zelfste blad lees ik nog:

‘De Bo en Kiliaen
die zullen nu voortaan
te gare moeten staan
om *ons te doen verstaan*
al dat wij niet en raân
ofschoon wij daarnaar slaan,
hoe 't in *ons Vlaamsch moet staan*.’

Zeven reken die dienden herdacht te worden wanneer men te zomer in Poperinghe den Westvlaamschen meester Vader Leenaart zal vieren.

J. DE W., Zendeling.

VEEN'S Gele Bibliotheek. Kost fl. 0,50 gebonden; werd verrijkt met een tweede Streuvelsnummer: De Werkman.

DE Sevenste Bliscap van Onser Vrouwen, mysteriespel van de XV^{de} eeuw.

Die nauwkeurige uitgave van een onzer liefste middeleeuwsche stukken werd bewerkt, voor de opvoering tijdens de nationale tentoonstelling van oude kerkelijke kunst te 's Hertogenbosch, door W. Smulders pr. De boekverluchting is te danken aan D. Hermsen, de drukkunst aan C.N. Teulings van voornoemde stad. Heel het boekje binnen en buiten is een heerlijk kunstjuweel, een feest voor oogen en voor geest. De grondige inleiding van Dr H. Moller, de vatbare textverklaring van E.H. Smulders, de kinderlijke eenvoud en hertroerende vroomheid van het spel, de innigheid der raakverbeelde personen, voornamelijk Onze Lieve Vrouw en Sint-Jan, laten den lezer in mond en hert als een smaak van heiligheid en blijheid over. Weze dit boek den letterlievenden Vlaming welkom.

[Nummer 16]

Per nosto lengo mespresado

(Vervolg van bladz. 230)

IK vertel en vertaal dus voort van den zonnigen zomerzondag der *félibres*[1], en bijna bij elke regel zou ik 't willen uitschreeuwen wat een dichtsluitende overeenkomst er bestond en nog bestaat tusschen Provence en Vlaanderen in de jaren '50:

'Om den disch werd er wederom, naar oude geplogentheid, gesproken over wat er te doen stond om onze gewestspraak te helpen uit de verlatenheid waarin ze lag, sedert dat de hoogere standen, de eer van Provence verradend, haar tot knechtschap hadden verwezen, eilaas! En dan, inziende dat in uit de twee laatste congressen, te Arles en te Aix, er niets voortgekomen was dat eene overeenkomst liet vooruitzien om de Provençaalsche taal in eere te herstellen; dat integendeel al de veranderingen voorgesteld

(1) 21^{en} Mei 1854. Zie D.W. & B. 1904, n^{r} 2.

door de jongeren van de school uit Avignon, kwalijk opgenomen waren en ongunst hadden ontmoet, zoo sloeg het zevental van Font-Ségugne raad en besliste, eenparig, hunne boot van kante te steken, hun doel met de hand te vatten en het to gooien waar 't hun beliefde.

- Jamaar, opperde Glaup, we zijn een versche ploeg, we moeten een nieuwen naam hebben. Want, onder rijmdichters, zie-je, al vinden ze ook niemendal, heeten ze allemale *vinders* (*trouvères*). Daar is ook nog het woord troubadour. Maar die naam is in gebruike om de dichters van een bepaalde tijdvak te wijzen en hij is ontadeld door 't wangebruik. Nieuw hof, nieuw schild!

Ik nam alsdan het woord.

- Vrienden, sprak ik, te Maillane leeft onder 't volk, van mond te monde voortgezet, een oude sage die, naar mijn inzien, het uitverkoren woord bevat.

En ik begon:

‘Monseigneur Sint Anselm las veel ende schreef nog meer, zekeren dag is bij van zijn heilig schrijfwerk opgevaren ten hemel. Bij het Jesus kind, haren allerdierbaarsten Zoon, heeft hij vinden zitten de Moedermaagd en zoo meteen heeft hij die gegroet.

Weest ons wellekom, neef, zoo sprak de Maagd. Schoone genoote, heeft haar kind dan gezeid, wat hebt ge?

Ik heb zeven bittere weeën doorstaan, die ik u vertellen wil.

‘Het eerste wee dat ik geleden heb voor u, o mijn dierbaarste Zoon, het was toen ik ter misse toog voor mijnen kerkgang; ik bood me in den tempel aan en legde u in de handen van den heiligen Simeon. Het was een lemmer van leed dat mij het hert afsneed en drong dweersdoor mijn ziel, - en door de uwe - mijn dierbaarste Zoon.

Het ander wee dat ik voor u doorstond, enz.

Het derde wee dat ik voor u doorstond, enz.

Het vierde wee dat ik voor u doorstond, o mijn dierbaarste zoon, het was wanneer ik u had verloren, en ik u

drie dagen en drie nachten niet meer weervond, want gij waart in den tempel daar gij redetwisttet, met de clercken van de wet, met de zeven *félibres*[1] van de wet'.

- De zeven felibres van de wet, maar dat zijn wij, riep geheel de tafelronde. Aan ons felibre!

Glaup goot in de geslepen glazen eene flesch zevenjaarschen Châteauneuf en sprak in aller plechtigheid:

- Op 't heil der Felibres! En daar we hier eenmaal aan het doopen zijn, laten we bij de benaming van onze herboorte al de afleidingen voegen die eruit zullen geboren worden. Ik stel ulieden dus voor dat *felibrerie* zal genoemd worden elke school van félibres die ten minste zeven leden sterk zal zijn, tot geheugenis van de pléiade van Avignon.

- En ik, sprak Roumanille, ik stel ulieden voor, zoo 't u believen mag, het lieve woord *félibriser*, om te beteekenen 'male houden zou we 't nu doende zijn, onder felibres'.

- Ik, zeide Mathieu, voeg er 't woord *félibrée* aan toe, om te benamen 'een vriendenmaal van provençaalsche dichters'.

- Ik, zeide Tavau, ik meen dat het woord *félibréen* niet kwalijk zou staan om al 't gene aan te wijzen wat de félibres aangaat.

- Ik, sprak Aubanel, draag den naam *félibresse* op aan de dames die zullen zingen in de provençaalsche taal.

- En ik, zeide Brunet, ik oordeel dat het woord *felibrillon* zou passen voor de kinders van félibres.

- Ik, sprak Mistral, ik besluit met dit nationale woord: félibrige, félibrige! die het werk en de vereeniging zal bestempelen.

En dan hernam Glaup:

- We hebben nog niet alles, mijne genooten! Wij zijn de félibres van de wet... maar de wet, wie zal die maken?

(1) Félibre = (qui fait des livres); provençaalsch: dichter, zoo staat het bij Kramers! Zie andere uitleggingen, Dietsche W. & B. 1904, n^{r} 12.

- Ik, was mijn antwoord, en ik zwere 't u, moest ik er twintig jaar van mijn leven aan besteden, ik wil, om te bewijzen dat onze taal eene taal is, de artikelen van de wet opstellen die haar beheerschen.

't Is wonder! en het klinkt als een sprookje, maar niettemin is het uit die verbindtenis aangegaan op eenen blijdag, eenen dag van poësie en hooge vervoering, dat geboren werd dit onoverzienbaar en gansch innemend werk: *Trésor du félibrige* of woordenboek der provençaalsche taal, waarin versmolten werden twintig jaren van eens dichters levensbaan(1).

In 1869 sprak Mistral in eene gloeiende rede het doel van de feliberbeweging uit te St Remy op de bloemendagen(2) en welke Vlaming, welke flamingant! (o spotnaam) is niet gereed zulk een programma te onderteekenen als wezende dit van den vlaamsche taalstrijd in zijn verhevenste opvatting:

'Provence', zei hij, 'Provence waar Massilon, Vauvenargues, Mirabeau, Thiers, Guizot en Mignet geboren werden, hoort Frankrijk toe en de roem der Fransche schrijvers bloeit hier zoo hoog als ergens ook.' En dan met vastberaden mannenovertuiging: 'Wij, Felibers, willen van dat onze zonen in plaats opgebracht te worden in de minachting hunner taal.... de taal van hunne streek immer voort spreken, de taal die hun eigen is, de taal waardoor zij trotsch, sterk en vrij zijn. Wij willen dat onze dochters in plaats van niets dan spotternij over te hebben voor de provençaalsche zeden, in plaats van de verfijndheid uit Parijs en Madrid na te volgen, hunne moedertaal voort in eer houden, de taal die zij in allen eenvoud aangeleerd hebben op de hoeve waar zij ter wereld kwamen. Wij willen dat ons volk in plaats van zijne geschiedenis, zijn vervlogen grootheid, zijn eigen aard te vergeten, eindelijk zijn adel leere kennen, en verneme hoe zijne vaderen steeds getracht

(1) *Met Origines*.

(2) D.W. & B. 1904, n^{r} 12.

hebben een eigen volk te zijn, en hoe de oude Provençalers het steeds begrepen hebben als vrije mannen te leven, en zich als vrije mannen te verdedigen.

Ons volk moet weten dat zijne vaderen zich altijd vrijwillig, doch op waardige wijze, aangesloten hebben bij het machtig Frankrijk, op waardige wijze, dat is immer voort zijne taal, zijne gebruiken, zijne zeden en zijn naam bewarend. Het moet weten dat de taal die het spreekt, eens de letterkundige taal van Europa geweest is, de taal der liefde, der blijde kunst, der landsvrijheden en der beschaving.

‘Ziedaar, wakker volk, wat wij u willen aanleeren: niet als een overwonnen moet gij u schamen over uwe geschiedenis, over uw vaderland. Uw vaderlandsch karakter, uw rang - den eersten rang onder de volkeren van het Zuiden - moet gij weder op- en innemen. En wanneer ieder Provençaler en ieder Cataloniër op deze wijze zijne eer herkregen heeft, dan zult gij zien hoe onze steden weder in vrije, zich zelf bewuste macht zullen oprijzen en, waar nu het stof van Provence ligt, zult gij de kunsten zien ontstaan, de schoone wetenschap zien herleven, een volk zien opgroeien en een land in bloei zien prijken. Ik drink op Catalonië, onze zuster! op Spanje, onze vriendin, op Frankrijk, onze moeder!’

Zij moesten het dus ook goedmaken en verdedigen dat hunne taal, eene taal was. Zouden ze dus ook afbrekerij en beknibbeling gekend hebben? Maar wie is er die dit lezen kan en niet denken op 't Idioticon van Vader De Bo, op Loquela van Meester Gezelle, op zooveel uit Rond den Heerd? Want, Mistral vertelt voort:

‘'t Is op die heugelijke bijeenkomst en die thans als eene legende geworden is, dat men besloot tot het uitgeven, in vorm van Almanach, van een jaarlijksch bundel, die de vlagge zou zijn van onze dichtkunst, de zegevaan van onze gedachte, 't verbindingsteeken tusschen ons felibres en de gemeenschap van de felibrige met het volk.

‘*L'Almanach provençal pour le Bel an de Dieu 1855*’,

(voor 't jaar O.H. Jesu Christi, zouden de Westvlamingen geschreven hebben), parut la même année avec cent douze pages; en met de Chant des félibres op de eereplaats.

***

Te goeder ure verscheen even in het Noord-Nederlandsch weekschrift *Van onzen Tijd*, 38e weeknummer, 28 Juni 1913, eene bijdrage door K.v.d. Oever, waarin betoond wordt hoe fel en hoe onridderlijk de West-Vlaamsche felibres bestookten besprongen werden. Veel meer kon de schrijver erover zeggen en dit meer komt weleens te gepaster plaats en tijd. De artikelen van hunne *wet* hebben de West-Vlamingen niet tot stand gebracht. Ze hebben gehooid maar niet gehopperd, al de verschillende dingen die ze voorstonden liggen verspreid over hunne werken; De Bo's kleine Spraakkunst voor Vlamingen is eene verdienstelijke proeve maar slaat niet door: met die spraakkunst nochtans en met meesters van besten wil hebben wij onze opvoeding gemaakt. Maar juist de Westvlaamsche bloedwei die ons aldus werd ingegeven was niet rijk genoeg aan opeengedrongen bloed en 't is - ten deele toch - uiteengewaterd.

Hunne wet moesten ze nog maken bij zooveel kostbaars dat ze opgedolven en bewaard hebben, bij zooveel heerlijks dat ze gesticht hebben en gemaakt. Dat ze 't niet deden was, zooniet geheel, dan toch ten deele te wijten aan de stelselmatige bekamping: het regende een tergende vlaag giftige pijlen op hunnen schild, en ze hadden geen tijd, zoodanig moesten ze te weer staan, om duurzame versterking op te bouwen.

En dat wij nu, de nakomelingen, armzalige halfslachtelingen zijn, noch geheel West-Vlamingen, noch geheel Algemeen-Nederlanders, dat hebben wij te danken aan menschen die, zonder zelf ooit iets op te bouwen, steeds maar afbraken, menschen van eene soort waarvan Nolet De Brauwere van Steenlandt de prototype mag genoemd worden.

Tot hier verwijs ik naar de degelijke en rijk gestaafde studie van de *félibrige*, die verscheen in Dietsche Warande en Belfort, 't jaar 1904, n^{r} 12, en 't jaar 1905, n^{r} 1.

Wie meer van de Provençaalsche taal- en letterkundige beweging, van Mistral en zijne kunstbroeders weten wil, moet lezen wat Van Winden schrijft ter aangegeven plaats.

Mijne bedoeling was hier niet een volledig overzicht te geven van de felibrige, maar enkel te wijzen op punten van overeenkomst tusschen den West-Vlaamschen en den Provençaalschen taalstrijd en een boek bekend te maken dat verscheen een jaar na bovenvermelde artikels.

Aleer te besluiten zou ik den lezers van Biekorf nog eens willen raden '*Kerstekind*' van Streuvels te lezen. Ik betwijfele 't grootelijks of de felibre van Ingoyghem de onderstaande provençaalsche volksvertelling kent. Streuvels heeft, zoo veronderstel ik, uit den mond van zijn volk en Mistral uit den mond van het zijne de legende afgeluisterd, en dan hebben ze beide in den smeltkroes van hunne groote kunst, het erts tot louter goud hergoten:

Zoo vertelt Mistral:

- 'Morgen is het Driekoningendag. Wilt gij de koningen zien afkomen, kinderkens, dan moet gij hen te gemoet gaan en geschenken mededragen.'

Zoo spraken zekeren keer, daags vóór den 6^{en} Januari, de moeders van Maillane, en al de kinders van Maillane waaronder ook de kleine Frederic, trokken de drie koningen te gemoet die met hoflui, kameelen en een groot gevolg naar Maillane zonden komen om het kindeken Jesus te aanbidden.

Zij zetten zich op weg naar Arles heen. Zij droegen koeken mede voor de koningen, gedroogde vijgen voor de edelknapen en hooi voor de kameelen.

Het werd avond en de zon ging langzamerhand onder. Niemand was er te zien tenzij een oud moederken dat een bundel droog hout op den rug droeg.

‘Waarheen zoo laat, kinderkens?’

‘Wij gaan de koningen te gemoet.’

De kerktoren van Maillane verzwond achter de donkere cypressen.

Alles was stil en eenzaam en de bende ging maar immer voort.

Een herder, die zijne schapen hoedde, vroeg hem:

‘Waarheen zoo laat, kinderkens?’

‘Wij gaan de koningen te gemoet. Kunt gij ons niet zeggen hoever zij nog af zijn?’

‘Ha, zoo, de koningen! Inderdaad! Van daaruit moeten zij afkomen!’

En de kleinen trokken maar immer voort met hunne koeken, hunne vijgen en hun hooi.

De dag was bijna uit; stil zonk de zon achter de wolken. De bende werd hoe langer hoe vermoeider en begon te wanhopen.

Opeens riepen allen als uit één mond: ‘Daar zijn ze! Daar zijn ze!’ En inderdaad! Daar straalde de glans van een koninklijken aftocht. Een vloed van de levendigste kleuren stroomde in het Westen uit; purperen vlammen sloegen omhoog en een halve kroon als uit goud en robijn prijkte aan den gezichteinder.

‘De koningen! De koningen! Daar zijn hunne kronen! Daar zijn hunne mantels! Daar zijn hunne vanen! Daar hunne paarden en kameelen!’ Allen stonden in bewondering. Maar plotseling zonk al deze pracht, de laatste groet der ondergaande zon, achter de wolken weg. De kinders werden bevreesd omdat het begon te dumsteren en keerden terug.

‘Hebt gij hen gezien?’ Vroegen de moeders.

‘Neen, zij zijn daar achter de bergen verdwenen’.

‘Welken weg zijt gij opgegaan?’

‘Den weg naar Arles’.

‘Maar kinderkens toch! De koningen komen uit het Oosten en niet uit het Westen! Gij hadt den weg naar Saint Remy moeten inslaan. O, haddet gij ze gezien als zij

te Maillane aankwamen met trommels en trompetten, edelknapen en kameelen!'[1]

CAES. GEZELLE.

Een woordeken op-en-weg

Het vlieg-vraagstuk

DAT en is nu een keer geen tijd meer! Wat een verschil bij vroeger. Elkendeen klaagt ervan: en met recht.

Vroeger? Men kon vliegen vangen op papier, met een glas erop omgekeerd, en met bier dat uit dit glas op dat bladje rondzimperde. 't Kostte allegaar een halve kluite van papier, evenzoovele van 't glas en een cent bier; 't mocht spoel zijn ook. Maar g'en moet niet peizen, er en is geen een vliege meer die daar nog wil op gaan! 't Is lijk alsof ze zouden beschaamd zijn. De grootheid komt erin.

Men heeft een tijd getracht ze te voldoen, en men heeft voor de vliegen flesschen afzonderlijk gemaakt, rond en wijd en met een stopselke vanboven, met bier dat erinbleef en met poersuiker eronder. Maar 't en heeft ook maar zijn tijd mogen duren. Dit geheurde juist in de dagen dat al die Derversbonden begonnen op te komen; en heeft dit daaraan geholpen? 'k en weet het niet; maar wat ik weet, is dat ge de vliegen aan den drank niet meer en kreegt.

Nu, wanneer vroeger dat papier of die flesschen niet en trokken, ondertusschen de jongens uit den huize werden al een keer aan 't werk gezet. Ik en gij, we hebben dat allemale gedaan: vliegen gevangen met ons hand; alzoo lichteweg, van verre en van alvoren, zoodat ze vlogen naar u toe... Ge moest rap zijn, maar 't bracht op: een halven cent het honderd. Doch ja-je! 't wil nu al met machienen gaan, en de handigheid verdwijnt; bovendien de uitwijkingen naar Verrepa' nemen immer toe... en 't en zijn geen-

(1) *Dietsche Warande en Belfort, l.c.*

handen-meer-over in 't Land; we hooren 't geheele dagen op alle soorten van Zittingen! En vliegen vangen met uw voet, en kan toch ook niet zijn... ge zoudt wel altijd moeten eerst uw schoen afdoen!

Ze hebben dan van die nettene banstjes uitgevonden, 't meerendeel schoone geschilderd in 't blauw: de vliegen kropen erin, met een gedacht dat 't een keer wat nieuws was; ze ruischten en ze raasden daarin lijk de duivels in de helle... 't Was geestig; en als 't vol was, men zettede toen vliege en kot, geheel den boel, in den oven... en men zei tegen hen: ‘stoof'-je!’ Dit stelsel had zijn voordeel. Al die vliegenlijken en lagen alzoo nietmeer te bederven in alle hoeken en kanten, tot groot gevaar van reeuw of van rapelijke ziekte... Bovendien, nog een voordeel: om die stoverij of die braderij te plegen, was er meer vuur vandoen; want in 't begin, de jongens ontstaken een-keermeer de stoof, om te zien hoe dat 't ging. Vandaar ook meer kolen vandoen, dus meer verkoop en meer vervoer, en meer werk in de koolputten. Toen was er leefte in 't Land, en velen werden rijke. Echter 't was gauw weer uit! Achter eenige keeren, de vliegen waren dat moe van alzoo bij 't vuur gezet te worden;... en onze kotjes gingen om zotjes!

Zoo zijn we thans gerocht aan de lijmlinten: een schroo papier met lijm daaraan, en met engelsche woorden op; die schroo zit in een vingerhoedje, ge kunt ze eruittrekken, en ge hangt geheel 't geloove aan de balke. De vliegen komen eraan rieken, eraan lekken, eraan smekken, en... eraanplakken... zoogezeid! De eerste jaren 't ging wel, maar 't is nu 't vierde en 't vijfde jaar en 't en werkt al nietmeer. Zi', 't is een dag of twee leên, ik dei er ook een kluit af, voor een lint alzoo. Met veel zorge we liongen 't op in den keuken. En we gingen dan zitten op een stoel, om te zien... De vliegen vlogen, en ronkten, en schijverden langs ons heen, en stekten een keer in ons vel al voorbijgaan. We sloegen ernaar, en stampten ernaar; maar van dat-lintswege? Wij, we keken ernaartoe meer dan de

vliegen! Op een einde, 'k was toch zoo kwaad, voor mijn kluite die daar hong te blinken noodeloos,... en voor onzen schoonen tijd dien we verspeelden in 't wachten!... en 'k zegge: ‘wacht een beetje!’ Ik steke mijn linkerhand uit: seffens zat er een van die ondieren op! En ik dan, met mijn rechterhand... voorzichtig bijgeschoven... tot op een duim of twee van de vlieg heur neuze... En knippe! toegeslegen, en ik had ze; ze was in smout! zoo wel had ik ze. 'k Hebbe ze dan gepakt over dat ze nog aaneenhong, en 'k hebbe ze geplakt op mijn lint... ik zelve! Er hong nu toch entwat aan; mijn lint had toch voor iets gediend; en ik kon zeggen aan de huisgenooten: ‘zie'-je wel, dat 't geen weggesmeten geld en is!’ Ik was eenigzins voldaan, maar ik peisde algelijk: 't is hoog tijd dat ze weerom iets anders gaan uitvinden!

Er zijn buiten-mij nóg menschen die dit peizen! 'k En kan zelfs niet verstaan dat er andere zouden wezen, die daar gerust in zijn. Want de plage zet uit, en er 'n is geen houden aan. De vliegen vermenigvuldigen immer voort... En te wiens bate? Vroegertijds was er altemets nog een keer vrage achter! Doch thans al niet meer. Er is een tijd geweest dat de jongens op schole veel-veel vliegen noodig hadden, om ze in uitgeholde kurken te steken met spellen ervoren, en om daaraan te prutsen onder de leering. Aleventwel hoe schrikkelijk en is 't onderwijs niet veranderd: de vliegen-van-toen waren zelfstandige naamwoorden; doch de jongens-van-thans zijn gevorderd in de spraakkunst, en ze zijn nu al meer-bezig aan 't werkwoord vliegen. Ze leeren 't vervoegen in al zijn zinnen: ‘ik vlieg, ik vloog, en ik zal vliegen’; waarop dan de leeraar antwoordt: ‘goed gevlogen’! En de jongens hebben alzoo leeren 't naamwoord zelf en de gronddeelen der spraakkunste missen! Eeuwig is 't jammer!

Ai mij! Maar ondertusschen: wat is er dus met onze verouderde vliegen te doen? Dat ze muizen waren, ge zoudt er een kat op kweeken; voor ratten, zou men honden houden! Maar voor vliegen? Katten of honden!... Als te

Brugge een hond bast en ongeduldig staat, om binnen te mogen in huis, de menschen lachen hem vriendelijk uit, en ze zeggen: ‘zwijgt zeere! ge zijt wel haastig om met uw g... vliegen te vangen!’[1] Willen ze zoggen: ‘ge 'n moet u niet weren; ge 'n kunt hier niets verrichten! Al waart ge een hond van de schabeletters, vliegen vangen en is van uw vak niet’!

En zoo blijft het vraagstuk staan!

In den tijd, toen Hij aan 't scheppen was, Ons Lieve Heer ook heeft reeds erop gepeisd. En Hij had-Hij daar een middel gevonden, een goed middel oprecht. 't Waren de kobbenetten. En de kobbenetten zouden nu-nog deugen. Maar... we moeten 't bekennen, hoe goed christenmensch dat we zijn, 't en is daar algelijk lijk geen mode meer van... En, als Ons Lieve Heer hierin, lijk in ander dingen, Zijn scheppinge niet een beetje begint te ‘moderniseeren’,... we moeten 't zeggen zooals het is, 'k en weet ik maar éénmiddel-meer tegen de vliegen... en 't is van alle jare te wachten totdat 't winter wordt, en totdat ze kapot zijn... Of 't doet, nog een middel: 't is van daarover een-keer serieus een ‘Congres’ te houden.

JAN HAGEL

Oud Vlaanderland

Virovius

EEN romeinsche wapenknecht stapt door de straten van Jerusalem naar zijne woning toe.

Een roode lijfrok, met koperen platen bezet, bedekt zijne ledematen; aan den linkerarm hangt zijn buisvormig schild; in zijne rechterhand draagt hij zijne speer; zijn koperen helm weêrkaatst de glinsterende zonnestralen, in dewelke de stad ligt te tintelen.

De woning heeft geene vensters, die op de smalle straat uitgeven. Onze wapenknecht treedt over den dorpel, zet

(1) Verzoek aan de ongeleerde menschen deze spreuke niet te lezen.

zijn schild in eenen hoek en stapt in eene ruimte, waar het gezin woont en kookt, eet en slaapt.

In een donkeren hoek is eene legerstede te zien; daarover staat eene vrouw gebogen en zij is zoodanig in hare beschouwing en hare kommernissen verslonden, dat zij haren naderenden man niet ontwaart en verrast opkijkt als hij zijne hand op haren schouder legt.

- Welhoe, Ligorix, gij hier? roept zij uit. Man lief, hebt gij de veroordeelden verlaten? Waarom zijt gij naar ons huis teruggekeerd?

- Lida, ik kon het over mijn hert niet krijgen, u met ons ziek kind alleen te laten. Ik ben gekomen om u te vertroosten, om u bij het bed van onzen zieken jongen bij te staan.

- O Ligorix, ik smeek er u om, keer weder. 't Ware beter voor ons dat gij de strafuitvoering der veroordeelden bijwoondet. Gij zult wellicht een deel der kleederen bekomen. Wij zullen ze verkoopen. Met het geld kunnen wij de noodige kruiden koopen, de heilzame redmiddelen om ons kind te genezen. Wordt heden die beruchte koning niet gekruist, die zoovele wonderen verricht heeft en die de macht bezit om de zieken te genezen? Wie weet of in zijne kleederen geene geheimzinnige kracht verborgen zit om onzen kleinen en duurbaren Virovius te genezen? Spoed u, Ligorix! Ons kind zal beteren; wij zullen weder, zooals vroeger, gelukkige dagen beleven. Hoe dikwijls denk ik daaraan! Hoe hebben wij beiden het land der Belgen verlaten? Met mijnen clan werd ik uit het land der Morienen op de boorden der Hadriatische zee vervoerd, om aan de bewoners van die kust de kunst der Morienen te leeren, het zout uit het zeewater te bereiden. Gij ook zijt in het land der Morienen geboren en als wapenknecht werdt gij in de romeinsche keurbenden ingelijfd. In Italië leerde ik u kennen en met de romeinsche keurbende heb ik u in 't land der Joden gevolgd. Spoed u, dierbare man... Ons kind is gered en 't vroeger geluk keert weder in ons huisgezin.

De groote wapenknecht met zijne blauwe oogen en zijne blonde keltische haarlokken beziet zijn ziek kind met aandoening. Hij drukt de hand zijner vrouw en verlaat zijne woning, om den stoet der veroordeelden te vervoegen.

***

De romeinsche wapenknechten liggen op den grond aan den voet der drie kruisen.

Ligorix heeft geen geluk.

De andere soldaten hebben de kleederen der roovers gewonnen. De kostbare heurs met de geldstukken van een der roovers is hem ontsnapt. Daar blijft nog een wonderbaar en prachtig kleed van den veroordeelde, die in 't midden hangt.

- Ik heb dorst!

Dit hertverscheurend verzoek van den gefolterde snijdt als een vliem door den boezem van Ligorix.

Hij grijpt zijne speer, bindt er eene spons aan, dopt ze in een vat met kruiden en azijn en reikt ze aan de lippen van den gekruiste.

Een blik van onuitsprekelijke goedheid beloont zijn medelijden.

- Ligorix, het is uwe heurt om de teerlingen te werpen, roepen de andere wapenknechten.

Ligorix neemt de teerlingen, waagt den gewichtigen worp met bevend hert en, o geluk! het kostbaar kleed zonder naad wordt zijn aandeel.

De aarde beeft; de grond davert onder de voeten van Ligorix. De rotsen scheuren met akeligen knal. Bleekgroene bliksemstralen doorklieven de ijzingwekkende duisternissen.

Ligorix snelt met het kostbaar pand recht naar zijne woning.

***

Als de wapenknecht thuis komt, ligt zijne vrouw Lida in tranen en wanhoop op den grond neergeveld.

De zieke knaap is stervend; eenige stuiptrekkingen bewegen zijne uitgemergelde ledematen, hij hijgt zachtjes den laatsten ademtocht nabij; eenige spieren trillen nog op zijn bleek gelaat.

Ligorix neemt den knaap in zijne armen en ijlt ermede naar buiten.

- Groote goden, zucht Lida... Man, wat droomt gij? Waarom draagt gij den jongen naar buiten? Hij heeft van de koude geklaagd.

Ligorix luistert niet.

Op den grond heeft hij het kleed zonder naad uitgebreid; hij wentelt het ziek kind in de plooien, zoodanig dat de bebloede vlek, waar het kruis heeft gedrukt, de borst van den knaap genaakt.

- Lida!... Lida!... roept Ligorix in verrukking; kom eenszien. Onze jongen herleeft!... Hij glimlacht!... Hij is genezen!... O wonder!... O die gekruiste!... Vrouw, die man was rechtveerdig. De honderdman heeft het getuigd: die man was de zoon Gods!...

***

De jonge Virovius wierd, evenals zijn vader, als wapenknecht, in de romeinsche keurbenden ingelijfd.

Na een roemvollen dienst, bekwam hij, volgens romeinsch gebruik, een landgoed, eene villa in de romeinsche wingewesten, in het land der Morienen.

Die villa wierd, volgens keltische geplogenheid, naar zijnen naam, Viroviacum genoemd en wierd later, evenals vele andere landgoederen, de kern en de oorsprong van een woonoord, dat heden nog de gedachtenis der romeinsche heerschappij verkondigt en de sporen der romeinsche heerschappij bewaard heeft.

In 't land der Morienen, later het land der Menapiërs, bestaat het aloud Viroviacum nog onder den naam van Wervik.

J. CLAERHOUT

Mengelmaren

OP Caster ligt er een stuk land, genoemd de Broel.

Dit is een gedachtenis van den keltischen tijd.

Dit woord is het keltisch woord *brogilo*, dat een stuk land beteekent, waar dat er een tuin rondom staat.

Van den Broele is dezelfde naam als de Broglie.

De Broel, de Briel, ten Briele, Brogel, de naam van priester Breuil, de Bruiel te Bavichove, komen al van dezelfde orie voort.

J. CL.

VERBIEST is zoo veel gezeid als van der biest en die naam komt voort van biest, riestemelk.

In 't Zwitsersch zegt men door volksafleiding *briest* en zoo ook is vermoedelijk ons volkswoord riest, riestemelk ontstaan, waarvan de geslachtsnaam Verriest, van der riest.

J.D.B.

GROOTMOEDER V.A. zaliger (die dood is in 1857) was een keer binnen in de Potterie, te Brugge, en een van de Zusters zei aan een oud wijveke daar: 'INVITEERT een keer madam'; en 't vrouwtje begon:

A sa, vrienden en geheurs
ge wordt verzocht op *maandag*
om te compareeren *dijsendag*
in 't huis van *woensdag*;
komt *donderdag*;
'k ga-je *vrijdag* zeggen
waar da'-je *zaterdag* moe' gaan
om de *zondag* noen'
uw maaltijd te doen.

Dit zeggen zal minstens honderd jaar oud zijn.

L.D.W.

Teeken van welstellendheid

EEN dertigjarige buitenmeid van Assebroucke wist onlangs te vertellen, ze had zij nog geweten:

dat, op heur streke, als er een jonkman van-te-boere achter een dochter ten huwelijke ging, en dat hij wist van te kunnen aanstonds op een hofsteê gaan, dat hij dan onder 't gesprek een beetje gruis van peerdestr... uit zijn zak liet vallen...

onbedacht zoogezeid, en al zittende te kouten. De dochter en heur ouders kosten zien alzoo hoe late dat 't was, en wisten daarmee dat hij... het... zitten had.

Doch, zei ze, dit gebruik valt nu af.

L.D.W.

[Nummer 17]

Rugge-op-Avelghem

HET weze mij toegelaten eenige woorden te voegen bij hetgeen H. POTTMEYER onlangs in *Biekorf* (z. bl. 221-223) schreef over den naamvorm en de ligging van den waterloop *Larugge = Rugge*, ten einde zijne gepaste en gegronde opmerkingen te staven en toe te lichten.

En vooreerst, de meening dat *fluvio Larugge* een verkeerde lezing is voor *fluviola Rugge*, is geen ijdele gissing.

Beschouwen wij den tekst zooals die voorkomt in de beschrijving der bezittingen der Sint-Pietersabdij van Gent. Deze beschrijving dagteekent uit de XIe eeuw en is uitgegeven door F. VAN DE PUTTE, *Annales abbatice S. Petri Blandiniensis*. Gent, 1842. Van het oudste gedeelte van deze beschrijving bestaat een handschrift uit de X^{e} eeuw, dat door den schrijver van het eltdeeuwsch Hs. gebruikt werd en uitgegeven is door F. VAN DE PUTTE, *Esquisse sur la mise en culture de la Flandre Occidentale,* pièces justitícatives, in *Annales de la Société d'Emulation*,

Bruges, t. III, bl. 200-219. 't Is volgens deze uitgaven dat VAN LOKEREN het meerendeel der oorkonden, die erin voorkomen, heeft overgedrukt in zijn *Chartes et documents de l'abbaye de Saint-Pierre*, Gand, 1868-1871, 2 vol. Beide handschriften zijn nu heruitgegeven, meer bezorgd en nauwkeurig, door ARNOLD FAYEN. *Liber traditionum Sancti Petri Blandiniensis*. Gand, 1906.

Ziehier, volgens deze uitgave, den tekst, die ons aanbelangt, uit het fragment der X^{e} eeuw:

> 'Temporibus Hlodowici imperatoris (= bodewijk de Vrome, 814-840) et Hainhardi abbatis dedit Wicbertus et hucsor sua Hildeberga sancti Petri Blandiniensis monasterii in pago Tornacense in loco nuncupante prope fluvio Scalde et fluvio Larugge Bacceningahem curtilum unum, wadriscampis cum pervio legitimo ingressum et regressum, terris arabilibus bunarias VII, silvis, campis, pratis ad fenum segandum carradas XX, pascuis communiis, cum adjacentiis adpenditiis cultis et incultis; et sunt ibidem inter terris arabilis et silvis et pratis plus quam capita C et super hec omnia totum et ad integrum quicquid ad ipsa loca aspicit. Adque omnia sicut carta docet'.

In dit bericht, zooals overigens in al de andere van de beschrijving, heeft de schrijver niet anders beoogd dan de hoofdzakelijke aanduidingen uit de oorspronkelijke oorkonde of 'carta': tijdstip van de begiftiging, naam van de begiftigers, aard, uitgestrektheid en ligging van de goederen, op te teekenen, zonder acht te geven op de nauwkeurigheid van zinbouw of schrijfwijze. Het springt in 't oog dat 't w. Bacceningahem onmiddellijk moet volgen op: in loco nuncupante.

Wat het schrift zelf aangaat, 't is voldoende een blik te werpen op het afdruk van een bladzijde uit het Hs. der X^{de} eeuw, ingelascht in de uitgave van FAYEN, na de Inleiding, om te begrijpen dat sommige woorden, vooral onbekende eigennamen, kunnen verkeerd gelezen worden. Niet alleen staan er in den tekst noch hoofdletters, noch zin-, noch scheidingsteekens, maar de woorden zelf zijn zóó geschre-

ven, dat sommige aan malkaar gebonden zijn, terwijl andere in tweeën gescheiden zijn zoodat het eerste gedeelte bij het voorgaande woord, het overige bij het volgende schijnt te behooren. Vermoedelijk staat er in 't Hs. *fluvio larugge*, zonder daarom een kopijfout te zijn, daar de kopist waarschijnlijk *fluviola rugge* bedoelde. 't Is echter niet te verwonderen dat de aldus geschreven woorden naderhand verkeerd begrepen werden en wel reeds door den schrijver van het elfdeeuwsch Hs.: ‘Temporibus Hludowici imperatoris et Ainardi abbatis dedit Wicbertus et uxor sua Hildeburga Sancto Petro in Blandinio monasterio, in loco nuncupante Bacceningim secus *fluviolum Larugge* curtilum unum’... *fluviola Rugge* is dus *fluviolum Larugge* geworden en 't blijft Larugge in de uitgave van F. Vande Putte en in die van A. Fayen.

En *Bacceningahem?*

Piot is de eenige niet die naar dien plaatsnaam gezocht heeft. DE VLAMINCK, *La Ménapie et la Flandre*. Anvers, 1879, bl. 144, maakt er Beekeningen van, volgens hem gelegen op Worteghem. Hoe hij van Bacceningahem tot Beekeningen komt en of er op Worteghem een gehucht van dien naam bestaat of bestaan heeft, weet ik niet. De reden waarom hij die plaats zoekt op Worteghem ligt hierin dat hij Bacceningahem vereenzelvigt met *Bucingehim*, vermeld onder de bezittingen van Sint-Pietersabdij, (FAYEN, bl. 65, VAN LOKEREN, bl. 38), afhangende van de villa Waelhem, nu een gehucht van Worteghem. Maar Bucingehim is geheel iets anders. A. DASSONVILLE, (Biekorf 1908, bl. 236) waagt de meening dat hiermee Butseghem op Caster bedoeld wordt, wat in 't geheel niet zeker is. Maar dat valt buiten onze bespreking. Een dingen staat vast, 'tis dat Bacceningahem niets gemeen heeft met Bucingehem en dus niet op Worteghem te zoeken is.

A. FAYEN, bl. 24, nota 1, verwerpt den uitleg van Piot en voegt er aan toe: ‘c'est plutôt Bekkelinge, dépendance de Bachte-Maria-Leerne, près de Deynze; et le fluviolus Larugge porterait aujourd'hui le nom de Bekkelingebeek’.

Waarop A. DASSONVILLE, (*Biekorf*, 1908, bl. 233), zegt - hij spreekt als taalkundige - ‘dit is geenszins waarschijnlijk’. Wat meer is. In *Dictionnaire encycloplédique de géographie historique du royaume de Belgique* van JOURDAIN en VAN HALLE, Bruxelles, 1896, vind ik op Bachte-Maria-Leerne, onder de afhankelijkheden van deze gemeente, *Rekkelinge* en niet Bekkelinge. En om mij te vergewissen dat het geen drukfout is, zoek ik verder Rekkelinge en vind er: dépendance de Bachte-Maria-Leerne. Fayen's meening moet dus verworpen worden.

Keeren we terug tot PIOT's voorstelling: Beekeningen, probablement dépendance d'Avelghem.

Waarop hij steunt om te beweren dat Beekeningen voortkomt van Bacceningahim, dat zegt hij niet. Ten andere, er is niet veel staat te maken op Piot, wanneer hij een vereenzelviging van plaatsnamen voorstelt. 't Is hem voldoende een gelijkenis te zien tusschen een ouden en ergens een hedendaagschen naamvorm, om maar aanstonds tot de vereenzelviging te besluiten, zonder er zich om te bekommeren of ze taalkundig en aardrijkskundig echt is. Zijn uitspraken, wanneer ze niet bewezen zijn, hebben over 't algemeen geen gezag en kunnen niet als bewijs ingeroepen worden.

De meening dat deze plaats gelegen is op Avelghem, is bij hem maar een vermoeden, maar dat vermoeden is gegrond. Inderdaad. Uit de woorden: *prope fluvio Scalde et fluviola Rugge*, valt te besluiten dat de Rugge een zijriviertje is van de Schelde, en wel aan de linkerzijde van de Schelde. Dat blijkt uit de woorden: ‘in pago Tornacensi’. Immers de pagus Tornacensis strekte zich alhier uit tusschen de Leie en de Schelde. Z.E. Van CAPPEL, *Pagus Cortracensis*. Handelingen van den Geschied- en Oudheidkundigen kring van Kortrijk, IV (1909), bl. 15-16. Wanneer men nu weet dat er te Avelghem een gehucht bestaat, Rugge geheeten, en dat Sint-Pietersabdij van Gent aldaar, *in villa Rucga* (995), in *Ruggis* (1037), *Curtis Rugghe, terre de Rugge* (1281), z. VAN LOKEREN, bl. 66,

84, 408, 409, uitgestrekte gronden bezat, dan komt men natuurlijk tot de gevolgtrekking dat het riviertje Rugge, en diensvolgens Baceningahem op het gehuchte Rugge te Avelghem moet gezocht worden.

Van het bestaan van een waterloop aldaar hebben wij een stellig bewijs. Terecht besluit H. POTTMEYER: Een beek was er niet verre van dit landgoed (Rugge). Dat blijkt uit het cijnsboek van 1281 (V. LOK. bl. 409), waar er sprake is van grond gelegen 'super Beke'. Ik zal meer zeggen. Deze waterloop, destijds bekend onder den naam *Beke*, liep door Rugge en moet dus beschouwd worden als de *Ruggebeke*, de *fluviola Rugge*.

Ziehier. In de XII-XIIIe eeuw was het beheer der landerijen van Sint-Pietersabdij regelmatig ingericht. De goederen uit een zelfde gewest maakten samen een geheel uit, één domein onder het beheer van een meier, een *major*. Deze hield zijn verblijf in de hoofdvilla, die het middenpunt was, waartoe de overige omliggende goederen, als zooveel afhankelijkheden, behoorden en waar, op bepaalde tijdstippen, de vastgestelde opbrengsten, in gelde en in nature, aangebracht en verzameld werden. Zulk een meierij was Avelghem en tevens een heerlijkheid, leen van Sint-Pieters. In 1168 (FAYEN, bl. 187), vinden wij zekeren Balduinus Lenement, die te Avelghem feodale rechten hield van den abt van Sint-Pieters en in de XIIIe eeuw (FAYEN, bl. 211), Gosuinus, *major de Avelghem*, insgelijks leenman van St Pieters. Van Avelghem hingen de naburige goederen af, namelijk Rugge en Ascoldenghem. Welnu, er bestaat een cijnsrol uit de XIIe-XIIIe eeuw (FAYEN, bl. 131 en volg.) met de cijnsen, jaarlijks aan Sint-Pieters te betalen en gerangschikt volgens de verschillende meierijen. Op bl. 144 hebben wij de *Census de Aflingem in die Sancti Bavonis*. Daaronder volgen de namen der cijnsplichtigen, ieder met hetgeen hij in gelde verschuldigd is. Op de volgende bladz. komen ongeveer al dezelfde namen weer, ditmaal met de verplichtingen in nature. In de eerste lijst is er een *Letbertus Textor de Beka*, die in de tweede lijst

genoemd wordt: *Letbertus Textor de Rugge*. Een bewijs dus dat de *Beke* wel de *Ruggebeke* is.

Zoo zal het wel gegaan zijn, zooals H. POTTMEYER voorstelt: De beek Rugge zal haar naam gegeven hebben aan de villa, die aldaar tot stand kwam, en den oorspronkelijken naam, Bacceningahem, verdrongen hebben.

Bestaat er nu een verband tusschen 't w. *Bacceningahem* en de *Beka* Rugge? Ik ben niet bevoegd om daarover te oordeelen. Volgens A. DASSONVILLE, (*Biek*. 1908, bl. 233) zou *Baccen-inga-hem* beteekenen, de woonstede van *Baccinus*, welk woord een afleiding is van den germaanschen persoonsnaam *Bacco*. Ware 't niet daarvan, ik zou mij afvragen of *Bacce-n-inga-hem* niet zou kunnen komen van *Bace* = *Beca;* te meer daar ik bij Fayen (tekst van de X^{e} eeuw) vind op bl. 27, in een opgave van een gift uit 't j. 825: '...in loco qui vocatur Hildeningahem seu Bursitia juxta fluviola *Bursitbace*,...' en verder op bl. 49: '...Hildingahem... juxta fluviola *Bursitbece*'. En zouden we hier niet kunnen hebben: Bekeninghem of Bekeninghe of Bekeghem = de woonstede aan de Beke? Dat laten we aan het oordeel der taalkundigen over.

Intusschen besluiten wij dat H. Pottmeyer overschot van gelijk heeft, wanneer hij zegt: 1/ dat *fluvio Larugge* een verkeerde lezing is voor *fluviola Rugge*; 2/ dat dit riviertje de Ruggebeek is, loopende door het gehucht Rugge, te Avelghem; 3/ dat het bij die beek is dat Bacceningahem gelegen was.

E. VAN CAPPEL.

Bij Robert Hugh Benson

IK wilde Engeland niet verlaten zonder den man te hebben gezien, wiens werken op mij dieperen indruk hebben gemaakt dan die van alle andere engelsche schrijvers, sinds ik, twintig jaar oud, Shelley las of, dertig

jaar oud, Newman. Zoo besloot ik Robert Hugh Benson in zijn huis op te zoeken.

De schrijver van: ‘De heer der wereld’ woont buiten Londen, tamelijk ver dan nog, te Buntingford, een klein stadje in de nabijheid van Cambridge. Elken Zondag komt hij naar de hoofdstad en houdt daar graag twee preeken in twee verschillende kerken, een in den voormiddag en een in den namiddag. In de bladen zag ik hoe hij moest preeken den eersten Zondag dat ik in Londen was, maar ik had geen tijd om er heen te gaan. Een paar dagen later zond ik dus een telegram naar Buntingford, dat ik daar heen wou gaan in den namiddag.

Er is geen rechtstreeksche verbinding van Londen naar Buntingford. Men neemt het spoor tot Hertford en men moet overstappen onderweg aan een klein station dat St. Margarets heet en van daar af is het langs een zijspoor. Dit werd me verklaard in Liverpool Street Station te Londen door een vriendelijken treinwachter die mij tot overvloed nog verzekerde dat hij wel komen zou en mij uithalen te St. Margarets.

Na 't gewoel van Londen en de vermoeienis der kroningsdagen doet het goed weer op 't groene land te komen. En wat is Engeland toch groen! Allerwegen groote grasweiden, deinende groene hoogten, groote boomen met ronde, schoone kruinen. Het is of men door één groot park reed. Iedermaal men zich rekenschap geven wil waarin de schoonheid van dit landschap bestaat, keeren dezelfde woorden terug - breede grasweiden, groote beemden vol gouden boterbloemen, wegen met breede, levende hagen er langs naar oude, roode huizen en overal lange reeksen hooge olmen met looverrijke stammen en kruinen of de ronde koepels van eenzame linden, over de hoogten uitgespreid. Dit land is zoo mooi dat alleen zijn afgezonderde ligging verklaart waarom het hier niet van toeristen wemelt. Hier is Vlaanderens weligheid, maar zonder Vlaanderens vlakke eentonigheid. Hier is Italië's blijde hoogland, maar zonder Italië's zonverschroeide naaktheid...

Wij sporen verder en verder door in dit groen zomerland. Station volgt op station, mijn medereizigers stijgen uit, andere stijgen op. Geen treinwachter komt mij uithalen. Eindelijk wil de trein niet verder meer - ik spring uit en op het naamschild van het perron staat metgroote, blauwe letteren het onheilspellend woord: Hertford: ik ben te ver gespoord!

Juist als ik mij dit heb klaar gemaakt, komt mijn conducteur met den schrik afgebeeld op zijn bebaard gelaat. ‘Ik zocht u te St. Margarets’, zoo verklaart hij mij, ‘en daar was een heer die uitstapte en die u volkomen geleek! Ik dacht zoo: Mijnheer heeft het zelf opgemerkt en zoo zijn wij verder gespoord! Het spijt mij zeer, mijnheer! Dit is me nog nooit voorgevallen!’ En hij ging voort met zijn klachten te herhalen, terwijl ik hem troostte door te zeggen dat ik tijd genoeg had en dat er geen bijzonder ongeluk geschied was.

Een oogenblik later rijdt de trein naar Londen terug en ditmaal kom ik goed terecht te St. Margarets. Maar nu duurt het twee uren alvorens ik van hier weg kan naar Buntingford!

Eerst en vooral een telegram naar Benson: *Missed connexion. Come next train*. En zoo ga ik in alle stilte buiten om St. Margarets te bezien. In den grond heb ik tegen dit kort landverblijf op eigen hand bepaald niets op. Twee volle uren in algeheele eenzaamheid en stilzwijgen is wel zeker niet te versmaden. Het dringt wel diep neer in de ziel, zoo geheel te kunnen blijven zwijgen - sich auszuschweigen, zooals de Duitschers het zoo schoon zeggen. Het stilzwijgen vloeit door ons als een helder, koel water, een bron, waarin de ziel die af is van gesprek en ijdele praat, opnieuw gezuiverd en gesterkt wordt. Er is geen twijfel dat de meeste menschen in onze dagen al te veel spreken en de Engelschen weten goed wat zij doen wanneer zij in trams en spoortreinen zitten te zwijgen. Ik herinner mij wat een plaag het was, op zekeren nacht vóór een paar maanden nu, tusschen Leipzig en Berlijn. Recht

vóór mij zaten twee duitsche handelaars en spraken onafgebroken, onophoudelijk, als twee draaiende molens en met al die overdreven, slaperige bewoordingen ‘kolossal’ ‘direkt’ enz. die een vreemdeling zoo dwaas voorkomen. Nooit geheurde het dat een van deze twee Geschäftsleute naar een woord moest zoeken, nooit kwam er een aarzelende: ah! of slepende: oh. Neen, alles wat uit den mond van de twee Germanen kwam, waren welgepolijste volzinnen, als gereed voor een dagblad-reclaam, met een heele woordschikking in de voortreffelijkste orde - het was of ze bezig waren een toespraak te houden tot eene groote vergadering. En deze geesel duurde heel den nacht, zes uur lang. Met den morgen zag ik naar dit paar monden om mij te vergewissen of de lippen nog hun huid hadden. Maar zij blonken mij tegen, rood, dik en sappig met sterke tanden daarachter. Die germaansche ‘Urkraft’!

Met Engelschen integendeel kan men uren ver sporen zonder een woord te hooren. Zij zijn beleefd en voorkomend, als het noodig is. Wil men een dagblad koopen in een station en het dagbladventertje kan niet terug geven van een schilling en er is geen tijd om het uitgewisseld te krijgen, straks is er een behulpzaam medereiziger die den jongen een penny toesteekt en het dagblad geeft - dit kunnen we nadien schikken! Maar zij schaden u niet met toespraken, plagen u niet met gesprekken - men is vrij in vrede te zitten, uit te blikken of te lezen ofte zwijgen of te slapen, zooals al de andere in het coupé uitblikken of lezen of zwijgen of slapen. *My self is my Castle*. Uit- en invoer van mijn Ik is verboden...

Zoo ben ik te St. Margarets. Ik ga naar de hoofdstraat van de klein stad; zij ziet er uit of zij geteekend was door Kate Greenaway. Het eene nette huis uit rooden baksteen na het andere met witte of groene vensters die noch naar binnen noch naar buiten open gaan maar die op en neergeschoven worden. Voortuinen met bloemen - papavers, vingerhoeden, kollebloemen, fuchsia's, roode anjelieren, vuurleliën, witte leliën, crimson ramblers en witte rozen

langs de huizen, en op de bloembanken vóór de vensters pelargoniën, madelieven, petunias...

Een brug voor 't uiteinde der straat voert over een kleine rivier en langs de rivier is het tuintje van een herberg waar ik binnentreed en thee vraag. Is het omdat ik even kom van Strand en Fleetstreet en den onderaardschen spoorweg, maar 't lijkt me dat ik zelden iets heb gezien dat liefelijker is dan deze tuin en dit klaterend water? De tuin is eigenlijk slechts een streep, een gang door bloembedden met een laag, breed metselwerk uit baksteen langs de rivier. Ik ga neerzitten op dit metselwerk en zie neer in het klare water, dat vol lange, groene waterplanten is, smalgebladerde of met stervormig loover of zonder vorm als de weefdraden van een groot, stukgescheurd tapijt. Dit alles wiegt met den stroom, deint, woelt op, glijdt heen en blijft toch waar het is, in eeuwige onrust en gestadige vastheid. Een weinig verder wordt de open tuin een gesloten loggia, overgroeid met wilden wingerd - kleine potten met gele steenklaver staan op het metselwerk te groeien. En aan den overkant van het water is er meer tuin - een welige graszoom die zich in de rivier spiegelt, een menigte rozen in groote struiken, roode en witte, moeskruiden die hoog en dicht staan, erwten met groote, witte bloemen en, over 't water hellend, een breedgebladerde kastanjeboom, waaronder een kleine boot vastgemeerd ligt, geelgeschilderd van buiten, hemelblauw van binnen.

Een man gaat stil en arbeidt daar over en verdwijnt bijna tusschen de toppen van witte kooien en machtige rhubarbestruiken. Daar zijn ook bedden met roode phlox en blauwe vitsen. Een hulststruik staat in laten bloei op een plankwerk. En ginds, over het plankwerk dat den tuin afsluit, een reeks zilvergrijze wilgen.

Deze beek is een als die waar de oude, engelsche visschers graag uren lang met hun hengelroeden zaten. Toch zie ik geen enkelen visch in het duistergroene, glasheldere water. Daar komt integendeel een troepje eenden aangezwommen,

alle stralend blank. Zij stevenen hier en daar aan, snateren, strekken den hals in 't water neer, staan op hun kop met de gele zwempooten achteraan vlekkend tegen de waterborst.

Ik volg de rivier met den blik, tot waar zij heenloopt in de groene velden, verdwijnt, breed en blank, tusschen rijke weiden, naar een niet verren horizont van groene boomen met geglans van roode huizen. Geheel den dag is het bewolkt geweest, zacht-grijs. Nu breekt de zon door, licht en schaduw schuiven heen over gras en loover, een licht tochtje vaart zacht suizend door de boomen van den tuin. En er komt over mij een stemming die ik sinds lang niet meer gekend heb, van gezondheid, vrijheid, jeugd, blijdschap...

Tea is ready, zegt het dienstmeisje. En ik ga naar een laag tuinhuisje met groen voor de blauwachtige spiegels en drink thee met brood erbij en boter en plumcake en marmelade en groene salade. Er is, zooals 't bekend is, niets dat de Engelschen niet met thee nutten. Wat denkt men van aard bessen? of selderij?)

Zoo is de wachttijd om en eerlang zit ik werkelijk in den trein naar Buntingford. Opnieuw door hetzelfde groene park-landschap. Groote, groene terrassen, schoone eenzame boomen, lange grasweiden, groene dalen. Aan de stationsgebouwen, tuinen met witte leliën en met crimson ramblers neerhangende over 't staketsel.

Te Buntingford staan veel rijtuigen buiten het station. Ik sta stil en zie een wijl besluiteloos rond. Daar is een koetsier, een jong man met vriendelijke en fijne kijkers, die boven op een geel cab zijn zweep tot groet opheft:

You are going to Father Benson, Sir?

Hare street house, waar Benson woont, ligt een kwart rijdens van 't spoorwegstation af. Wij rijden door het groene land, waar de mooie boomgroepen staan op alle hoogten - voorbij huizen die versmoord liggen in de bloemen (*lovely!* zegt de koetsier, wien ik mijn bewondering mededeel) - eindelijk langs een langen, effen weg

tusschen hooge, levendige hagen. Dit is Hare Street en weldra zwaaien wij binnen in een ruim voorplein van waar uit er toegang is tot huis en tuin. ‘Father Benson verwacht u in den tuin!’ zegt mijn rijman. Ik druk de blanke klink van de tuinpoort neer en treed binnen, juist als Benson mij uit de open tuinhuisdeur tegemoet ijlt. Hij is lang en slank, het aangezicht tevens krachtig en vriendelijk, lang roodbruin hair valt over zijn voorhoofd neer, de oogen hebben een bijzonder diepe, groengrauwe kleur. Hij draagt de roomsche priestertoga met violetten knopen - op zijn laatste reis naar Rome, waar hij vastenpreeken hield in de kerk San Silvestro (bij het middenpostgebouw - veel Rome-reizigers kennen die) werd hij tot Monsignore benoemd. Veel beteekenisvoller titels zullen zeker eens aan Benson's naam verbonden worden - men ziet in hem algemeen een toekomstigen bisschop, misschien eens Engelands katholieken primaat op Manning's stoel... De zoon van den aartsbisschop van Canterbury als roomsch kardinaal en aartsbisschop van Westminster - die 't leeft zal 't waarschijnlijk wel te zien krijgen!

Maar daar is men nog lang van af - Benson is nauwelijks de veertig voorbij... Ongelukkig hebben wij, ter oorzake van mijn onvrijwillig laat aankomen, slechts weinig tijd om samen te spreken, daar ik nog denzelfden avond wou terug zijn in Londen. Vlug brengt hij mij in zijn studeerkamer - er steekt blijkbaar haast in al zijn bewegingen.

Er is niet - zooals ik geloofde - een katholieke gemeente in Buntingford. Benson leeft gansch afgezonderd, zonder anderen omgang dan twee vrienden die samen met hem in huis wonen, een geneesheer en een kunstenaar, beide katholiek. Ook de koetsier en de dienstknecht zijn katholiek, maar daar bepaalt zich ook heel Benson's kudde bij. Hij leeft voor zijn schrijverstaak en voor zijn preeken - elken Zaterdag avond trekt hij naar Londen en spreekt elken Zondag twee maal, onder de hoogmis en het lof...

Wij zitten ieder in een diepen leunstoel bij den haard in Robert Hugh Benson's werkkamer. Een groote, diepe

kamer met vele, maar nagenoeg heel met looverbedekte vensters en de deur open naar den groenen tuin. Schappen aan beide zijden van den haard en midden in de kamer een groote werktafel, heel bedekt met boeken, tijdschriften en brieven, stapels brieven.... Ik werp een begrijpenden blik op deze getuigenis van een veel-omvattende briefwisseling, en Benson breekt uit in klachten over al den tijd dien het briefschrijven hem neemt... ‘Vooral de dames zijn onbescheiden’ verklaart hij. ‘Zij schrijven mij en vragen naar de eenvoudigste zaken die zij kunnen nazien in om 't even welk handboek. En antwoordt men hun niet, den krijgt men een nieuwen brief: “Daar ik onderstel dat mijn schrijven van dien of dien datum u niet bereikt heeft, veroorloof ik mij mijn verzoek te herhalen..” Mijn briefwisseling en mijn werkzaamheid als spreker neemt weldra al mijn tijd in beslag, ik schrijf geen boeken meer’.

Ik wijs er op dat er toch onlangs nog een paar nieuwe schriften uitgekomen zijn met: ‘R.H. Benson’ op het titelblad. ‘'t Zijn voordrachten, die ik heb laten drukken’ zegt hij. ‘Eigenlijk wou ik een grondig werk over deze onderwerpen geschreven hebben, maar hoe moet ik tijd vinden voor de noodwendige studiën en het afwerken?’

Wij treden in het onderwerp van een dezer nieuwe boeken. De titel van het boek is: *Christ in the Church* en de gedachte is, aan te wijzen hoe de apostolische voorstelling der kerk als het lichaam van Christus geen dichterlijke verbeelding is, maar eenvoudig de uitdrukking van een werkelijkheid met allergrootste beteekenis.

‘Wat ik tot nog toe gesproken en geschreven heb over dit onderwerp, is slechts een voorbereiding tot een diepgrondige behandeling daarvan. De Kerkvaders denken en leven met die gedachte over de kerk alsof zij de voortdurend levende, voortdurend tegenwoordige Christus is. Mijn gedachte - die ook de gedachte van de eerste christenen en van de Apostelen is - is deze: Jezus-Christus is niet dood, Hij heeft de aarde niet verlaten. Hij heeft een

lichaam waarin Hij zijn leven hier op aarde voortzet en 't voortzetten zal tot het einde der tijden. De Kerk is een lichaam, geen stelsel, haar stem is Christus' stem, haar macht is Christus' macht. Daarom vergeeft zij zonden, geneest zieken en doet al Christus' werken.

Maar daarom is de geschiedenis der kerk ook dezelfde of op zijn minst gelijkloopend met de geschiedenis van Christus. Zij heeft haar aanbiddende herders en wijzen gehad, haar kindermoord te Bethlehem, haar stille en gelukkige jaren te Nazareth. Zij heeft haar preektijd gehad, wanneer zij door Europa heentoog en de blijde boodschap tot het uiterste Thule verkondde. Zij heeft haar intrede in Jerusalem gehad en onmiddellijk daarop de vuistslag in het gelaat, en de vervolgingen, de bespotting, de doornenkroning. Nu zijn wij gekomen aan de laatste lijdenstijden - misschien is de dood en de graflegging dicht nabij - en het is lang tot den morgen der Verrijzenis, tot het duizendjarig rijk der veertig dagen en tot het groote Pinksterfeest, wanneer het loeiend weer en de vuurtongen opnieuw uit de diepten der eeuwigheden opschieten'...

Lang spreken wij over dit onderwerp en hoe verdergelijke gedachten af liggen voor de wereld, die ons omgeeft en die Benson zelf zoo recht heeft getypeerd. Ook over een ander punt stemmen wij overeen, in een diepe sympathie voor Salvation Army. 'Zij hebben de vereering van Jezus' bloed zegt Benson' en zij verzoeken om 'volle verlossing' d.w.z. om 'heiligmaking'. Wonderbaar genoeg: nooit heeft hij generaal Booth hooren preeken en ik beproef vóór hem een der toespraken van den ouden geestesstrijder weer te geven, een die ik vóór een jaar hoorde in den Koningshof te Kopenhagen...

'Kom mee om mijn kapel te zien', zegt nu Benson en staat op. Wij gaan dwars over den hof en treden in een groote, eenvoudige zaal, met balken onder 't gewelf, 'een oude schuur', fluistert de schrijver van 'De Heer der wereld' tot mij, terwijl wij binnentreden.

Juist aan 'De Heer der wereld' herinnert deze kleine

kerk in haar uitgezochten eenvoud, - herinnert zij levendig aan het schilderij van Paus Silvester's kapel. De vloer is uit rooden baksteen, enkele italiaansche strooien stoelen staan hier en daar, het koor (of als men 't nu zoo noemen wil, het deel waar het altaar staat) is van de overige ruimte afgescheiden met lage deuren uit zwart balkwerk. Daarover ziet men ‘een klein houten altaar en op het altaar is een ijzeren schrijn en in het schrijn een zilveren vaas en in deze zilveren vaas rust - IETS’.

Een oogenblik blijven wij sprakeloos. Dan wijst Benson mij een madonnabeeld dat zijn vriend, de kunstenaar, gesneden heeft uit hout - ‘het was de wortel van een ouden kerzenboom uit den tuin’. Het kunstwerk is eigennaardig, 't herinnert aan barok, gevernist en met een uitdrukking in het gelaat der H. Maagd die doet denken aan Murillo.

Een gedaante roert in de diepte der kapel en strijkt langs ons voorbij, terwijl wij uitgaan. Het is Benson's vriend, de kunstenaar; buiten worden wij aan elkaar voorgesteld.

En nu meldt de dienstknecht dat het middagmaal opgediend is. Wij zijn slechts met drie aan tafel, - de geneesheer, die ook in huis woont, is ziek en bedlegerig. Er staan rozen op tafel en Benson schenkt claret uit een vierkante, oude flesch met gekleurde printen die in 't glas gebrand zijn.

Onder 't middagmaal draait het gesprek op letterkunde. Benson heeft natuurlijk Huysmans gelezen, maar beklaagt het om wille van eenige boeken. ‘Daar staan b.v. in “Là-bas” dingen die men graag wou opnieuw vergeten, en dit is onmogelijk.’ Over Adolphe Retté spreken wij, over Francis Jammes (dien Benson niet kent), eindelijk over Lourdes, waar hij drie maal geweest is en waar hij zijn bewondering voor uitdrukt. Van Lourdes maakt men gemakkelijk den sprong over de Pyreneën, naar Madrid en het groote Eucharistische Congres, naar de aangrijpende plechtigheid, waar twintig duizend kinderen op een dag

ter H. Tafel gingen. Geen kerk was daartoe groot genoeg, het geschiedde onder den blooten hemel....

Maar de tijd gaat, terwijl wij spreken - weldra is het afscheidsoogenblik gekomen. Een hartelijk vaarwel en een weinig later zit ik in het rijtuig dat mij hierheen voerde. Terwijl wij voorbij den tuinmuur rijden, wijst de koetsier met den vinger ter zij - door een ovale opening zie ik uit op het grasplein, waar Robert Hugh Benson en zijn vriend, de beeldhouwer, met de hand staan te wuiven.

Uit het deensch van J. Jörgensen, vertaald door ARTH. COUSSENS.

Mengelmaren

HET tijdperk van de Madeleine is het laatste van het rendiertijdvak en van den ouden steentijd. Het is ook in eenige grotten van Namen waarneembaar. In dit tijdperk bewondert men vooral de zoo eigenaardige kunstwerken, die dikwijls geteekende, geschilderde of gebeeldhouwde bultossen verbeelden. Onlangs leden, ontdekte men in eene grot van het Ariègegewest, twee schoone standbeelden van bultossen, door de kunstenaars van het Madeleinetijdstip in leem uitgevoerd.

HOE bezigde men de steenen bijlen, welke men in zoo groot getal in de jongsteentijdsche verzamelingen aantreft? Men nam een stuk herthoren. Al den eenen kant, op het uiteinde, boorde men er eene opening in en men stak er de bijl in; al den anderen kant van dat stuk herthoren, boorde men er eene opening door, niet ver van het uiteinde, en in die opening stak men eenen stok, dienend voor handhaaf. Hoe weet men dat? In sommige lagen van den jongen steentijd, heeft men geslepene bijlen gevonden, die nog in zoo eenen handhaafkoker zaten. In Belgenland kent men er drie; 't wierd eene gevonden te Antwerpen en eene te Betecom in den turf en eene te Vaucelles, in 't land van Namen, in een jongsteentijdsch graf. Te Denterghem vonden wij handhaafscheeden in herthoren, maar 't en zaten geene bijlen meer in.

J. CL.

[Nummer 18]

In Memoriam

Edmond Van Hee

'*Ons Volk ontwaakt*' in zijn al te kort bericht van 9^{en} Augustus 1913, over den Veurenschen Gouwraadsheer zoo onlang geleden door den dood ontnomen, zegt onder meer: 'Op het klein Seminarie van Rousselare was Edmond Van Hee een der eerste leerlingen van Guido Gezelle. 't Was op de keerzijde van een zijner schoolwerken dat Gezelle het welbekende gedicht schreef, dat volgenderwijze inzet:

> Wijl gij ligt en rust en slaapt, Mon,
> op drie stapkes maar van mij,
> zit ik dikwijls en betraap, Mon,
> 't vluchtig vliegske, poezij[(1)].'

(1) "Ons Volk" drukt hierbij twee ergerlijke zetfouten: *Wil* - in plaats van *wijl*, en *vlieske* - in plaats van *vliegske*. Zetters en schrijvers schijnen tot elkanders marteling geboren.

Het zal meer dan eenen lezer koud op het hert gevallen zijn dat zoo 'n verdienstelijke naam met eenen zoo lagen dienst in ‘Ons Volk’, wordt begraven: zijn dood- en levensberichtje daar, onder de Mengelmaren in woord en beeld, is te kort en te nietszeggend. Voor mijn deel wilde ik er slechts de bovenstaande zinsneden uit oprapen, om hun de ontwikkeling te geven die hun toekwam, en ze als eene hulde neêr te leggen, met een stil gebed, bij de schoone gedachtenis van den betreurden overledene.

***

Kort opeen heeft de dood twee van Gezelle's gewezen leerlingen, twee van die het meest beteekenden, tot God teruggeroepen. Alle twee waren ze van des Meesters meest geliefde boezemvrienden en hebben zij diens genegenheid met een onbegrensde overgave, eene levenslange verkleefdheid in dank en vertrouwen beantwoord.

Later zullen we dit wel eens met de echt eigenhandige stukken gestaafd kunnen goedmaken. Vooralsnu blijven we bij Gezelle's leeraarsjaren te Rousselare en Edmond Van Hee's studententijd op 't klein Seminarie. In eene volgende bijdrage verzoeken we om 't zelfde te mogen doen over Jonker Mr Dr Karel de Gheldere van Hondswalle. Elders reeds, namelijk in *'t Daghet in den Oosten*, hadden we de gelegenheid om te schrijven en te bewijzen dat meer dan een van Gezelle's gedichten wel gedragen is op algemeen menschelijke aandoening en daarom ook algemeen en voor iedereen toegankelijk, maar toch slechts ten deele verstaanbaar. Immers zijn veel van zijne stukken gelegenheidsverzen in den engsten zin van het woord; hunne diepere en volledige beteekenis ligt verbonden aan omstandigheden van tijd en plaats en persoon, en eerst wanneer men die omstandigheden kent, *spreekt* het stuk met een zoo veel echter toon en gemoedelijker zin, dan zit het eerst in zijn raam en komt het tot zijn volle weerde.

Eene uitgave van GG's werk, die, bij elk stuk, ter inleiding de omstandigheden zou aangeven waarin het geboren werd, zou alléén voldoen als de volledige uitgave van zijn dichtwerk. Nu, dit zal hier eens te meer blijken uit de geschriften door G.G. bewaard en die aangeven hoe wonder teeder, gevoelig en toch kern gezond de betrekkingen waren van den Meester tot zijne leerlingen gedurende zijne wonderjaren te Rousselare, te weten van 1857 tot 1860.

Edmond Van Hee had in '55 zijne latijnsche studiën te Rousselare begonnen en is nooit eigenlijk de leerling van Gezelle geweest, 't is te zeggen, dat hij wel, in de eene of andere school, uren vlaamsche les van hem zal gekregen hebben, maar nooit zijn leerling in poësis is geweest. Doch hij was een vriend van hem, en *vriend* was bij Gezelle een zware naam. Edmond was een flinke, levendige en zeer verstandige jongen; wat stiller dan Alfons (zijn broer en opsteller van *De Nieuwe Tijd* en 't *Manneke uit de Mane*), maar toch een guitige en spelende geest: ‘paresseux comme une chenille’ zei Surmont later van hem, maar als hij zich eens aan 't werken zette schoot hij de hoogste gaaien af, zoo bijvoorbeeld op dat beruchte bisschoppelijk concours, waarop hij niet meer dan drie eerste prijzen won, omdat er niet meer dan drie te winnen waren, en getuige nog zijn laatste collegejaar, zijn Rhetorika, waar hij - 't was de eerste maal van zijn leven - verre de eerste was op 't einde van 't jaar, omdat ze hem gezeid hadden dat 't lijk alzoo betaamde.

Gezelle had den levendigen en begaafden knaap, die volgens Hugo Verriest, *ook* geen gebaande wegen vermocht te loopen, algauw in de gaten, en hij lei er zijn hand op, hij miek hem tot zijn vriend.

E.H. Rob. Willaert, *de dichter die den Leeuwerk zong*, vertelt dat toen Edmond Van Hee nog te Dixmuide op 't College was, d.i. in de jaren 1853-4-5, hij altijd zijne vertalingen maakte uit Lafontaine, wel nog niet in verzen, maar toch op rijm.

En dit is iets dat over hem niet mocht verzwegen, hoe dichterlijk van gemoed en hoe rijmveerdig van geest hij aangelegd was.

Ten bewijze van beide diene het hiervolgende:

Wat stafrijmen voor toemaetje[1].
Aen eene Bloem.

Blozend bloempje
Bloeit maer schoone;
Wiegewaegelt
Weelderig boven 't
Bobblend, borr'lend
Bonzend water
Van het vlottend
Vlietend beekske;
Schijnt en schittert,
Schoon en vreugdig
In dien effen
Effenen spiegel;
Pronkt en praelt maer
Preusch en ijdel;
Bloeit en bloost en
Blinkt maer prachtig;
Laet het lieve
Licht van boven
Glanzend, glimmend,
Geern in 't lieve
Kleene kleene
Kelkske glijden;
Daer uw dagen
Toch zoo kort zijn!....

Hij was, toen hij dit dichtte, 17 jaar oud, en, zoo gevoelig was hij voor maat en rijmslag dat hij met een neerbuigende streep, op zijn handschrift, telkens verwijst van het eerste woord van een vers, naar het laatste van drie, vier verzen dieper om aan te toonen dat bvb. Blozend en Boven 't, Wiegelwaggelt en Water, enz. stafrijmen zijn.

Hij dichtte ten anderen met een gemak en eenen overvloed waarin slechts zijn meester hem volgen en goedhouden kon. Want Van Hee maakte geen verzen of hij schonk ze zijnen dierbaren meester en deze liet geene van *Mon*'s verzen zonder antwoord... in verzen. Zelfs volgde hij hierin zijn goddelijk voorbeeld, den Meester aller meesters, die toen hij vermoeid was van leeraren, tegen den avond dan nog de kleinen tot zich liet komen. Zoo was 't dat zekeren keer toen Edmond verzen gedragen had aan Guido Gezelle, hij hem vermoeid vond en zich trachtte

(1) Opgedragen aan Guido Gezelle.

te verschoonen. Kort daarop kreeg hij de volgende versjes tot antwoord:

Verkwist
en is 't
noch leed mij niet,
zoo als ge ziet,
al ben ik moe,
hetgeen ik doe
voor hem die mij
met verzen blij
en welgezind
wil maken, kind!
Doe voort! doe voort!
en leg aen boord
de kracht van ziel
die u beviel
uit God zijn hand:
de dichterbrand
zoekt spijze, en blaekt,
hoe meer gij maekt.
Dat naer omhoog
uw blinkend oog
regt op gerigt
aen Hem de plicht
des dichters kwijt,
van wien gij zijt
het welbemind
het dierbaer kind.

GUIDO GEZELLE

J.C. heri hodie et in secula!

De verzen die Van Hee zijnen meester gedragen had waren een antwoord op een stuk dat hij daags te voren van hem had gekregen.

Den 14^{e}n December A.D. 1858 ontving hij in handschrift het roerende stuk, dat ik hier niet overschrijf, maar mijne lezers dringend aanrade eerst te willen lezen in Gedichten, Gezangen en Gebeden: '*G'hebt dan ook dat bitter water...*'. De eerste uitgave heeft eene opdracht bij dit stuk: *Aen eenen schipbreuklijdende*, heette het en die schipbreukeling was Van Hee. Wat was er geheurd? Och volstrekt niets, een storm in een bierglas; een van die ongerustheden, van die gemoeds- of gewetensontroeringen waaraan jongens dikwijls lijden en hun overspannen verbeelding schuld is. Van Hee liep met zijn hoofd vol muizenissen, Gezelle was 't gewaar, en, als eene moeder die de kleine verdrietjes van haar kind ernstig gelieft op te nemen omdat zij van haar kind zooveel houdt, zoo nam de Meester ook de bedruktheid van 's jongens gemoed ernstig op en hij dichtte voor hem van 't Bitter water ván de groote zee hoe 't hem in den mond en later in 't hert was geraakt.

Edmond antwoordde op zijn St Augustijn's of op zijn Adriaan Poirters':

Bekentenis door herkentenis toevertrouwd.

Het pekelwater van die zee
Heb ik helaes, in druk en wee,
Ach ja, maer al te lang gedronken.
In d'afgrond lag ik na verzonken:
De baren sleurden mij verwoed,
En nauw had ik op 't strand een voet
Of eene baer, met groot geklater,
Ach! wierp mij weêr in 't pekel water.
Mijn' keel, van dorst, was brandend heet,
En rondom mij in 't wijd en 't breed,
Was niets dat mij verzaden konde!...
Wanhopig sloeg ik 't oog in 't ronde:
Geen enkel medelijden hand,
Zag 'k toen voor mij op 't verre strand...
.....
Door dorst verlamd, ter neêr geslagen
Meend' ik dat 't water zou behagen
Aen 't hert verdroogd tot aen den grond
En... levend opend' ik den mond,
En dronk, en dronk met lange teugen...
Maer ach! in plaetse van verheugen,
In plaets van laving voor mijn dorst
Voeld' ik zoohaest in mijne borst
Het zoute nat was ingedrongen
Een grooter brand nog in mijn' longen:
Een' bitter gal lag mij op thert
En anders voeld' ik niet dan... smert...
Wanhopig sloeg ik 't oog in 't ronde:
‘Ach, dat ik toch een' redder vonde’!
'K en zag nog niet dan eenen hand
Die naer mij wenkt' op 't verre strand...
.....
De baren sleurden, sleurden mij,
En buldrend, dul van razernij

Verheften zich de woeste golven:
Ik was in 't schuimend nat bedolven...
Geen' hoop - het was met mij gedaen
En, zonder hulp, ging ik vergaen
Na lang stormen, na lang woelen
Mocht ik, eindelijk ruste voelen:
Een' baer met schrikkelijk geklots
Wierp me uitgeput op eene rots:
Ik dacht mij reeds gered, genezen
En 'k dankte vurig 't Opperwezen.
Maer ach! de rots was steil, en ik,
Ik lag daer kracht'loos, vol van schrik:
Want 'k zag de woeste, dulle baren
Die dreigend aen mijn' voeten waren
En reeds, ô reeds had 't woelend nat
Mij met zijn' dikke schuim bespat!
De zee ging mij der rotse rukken
En mij nog eens misschien verdrukken,
Wanneer een hand, met forsche kneep
Mij met geweld bij d'hairen greep:
Hij trok mij bijna zonder leven
En met de kleur der doods omgeven,
Heel verre van al' zeegevaeren
In eene plaets waer golf noch baeren
Mij meer en kon genaken
En toen kon ik de vreugde smaken,
De ware, de enk'le vreugd' die de aerd
Aen 't arme menschdom heeft gespaerd!...
Maer 'k moest dan nog een leidsman vinden
Die mij bevrijden mogt van winden,
Van storm en ander ongeval:
Dien man (gij raedt het zeker al?)
Dien heb ik ja, in u gevonden
Ach! houd mij steeds op goede gronden!...

Aen den Eerweerden Heer Guido Gezelle. van wege zijnen ootmoedigen dienaer,
EDMOND VANHEE.
15 van Kersmaend 1858.

Ter vertroosting zond de dichter zijnen welbeminden leerling op 'nen anderen keer dien brief, zoo prachtig van vers en zoo diep roerend zelfs voor hem die met de omstandigheden niet bekend is waarin hij geschreven werd:

Ik zoek en zoek schier vruchteloos het blanke vlies[1] en waarin die heerlijke hoewel dood-droevige verzen:

O kind wat heeft de bittere kelk toch bitters in Waer uit de mensch van kindsbeen af het sterven drinkt!

Dezen eersten brief liet hij volgen door eenen tweeden die er onmiddelijk achter komt in de eerste uitgave van Gedichten, Gezangen en Gebeden, en die begint met:

Hoe vaert, hoe vaert gij nu, mijn kind!

Vroeger reeds heb ik erop gewezen hoe bij 't uitgeven de dichter eene strophe - niet de schoonste - heeft laten wegvallen: daar stonden namelijk na het

Dan is 't
Op u
Da 'k peize: hoe vaert gij nu?

de volgende regels:

Welaen
In 't boot
'n Hebt gij nood
Als wind en wagen en water stoot
Dat men een helpend hand
u bood'
En zeide: kom aen land!
O kind hoe vaert gij nu?
Welligt en zal 'k noch mast noch iet
Meer zien van 't schuitje, en 't lied
Dat onze ziel te zamen zong
Ik zinge't en gij zingt het 'Mon''!
Zoo ver van mij misschien,
En ik zoo ver van u:
Hoe vaert gij nu?
En.... zal 'k u wederzien?

(1) Gedichten, Gezangen en Gebeden.

Daarna gaat het verder als in de uitgave:

Hetzij gij Noord of Westerwaerd, enz.

Het is al veel dat we weten op welken dag Gezelle dit aan zijnen leerling schreef, namelijk op O.L.V. ter Snee A.D. 1860, 't jaar dat Guido 't College moest verlaten: 't is een afscheidslied dus. Maar nog meer is 't te weten dat er van Edmond Van Hee een antwoord op kwam, een antwoord in verzen en dat de groote dichtveerdigheid van den jongen Gezelle-vriend weêrom laat blijken: dat stukje heeft Guido bewaard en hier is het:

Hoe da 'k nu Vare!

Deur winden en wagen,
Deur storrem en vlagen,
Het schuiteke vloog:
Door schoon en slecht weder
Vloog't op en viel't neder,
Het dons, en het droei, en het klom, en het boog.

In schuimende golven
Lag 't schuitje gedolven;
Het kraekte, en zonk nêer;
Het zonk, in de winden,
De baren 'n vinden
Van 't schuitjen den mast noch de vlagge niet weêr...

En op ende neder,
En over end' weder
Verrolde de zee
Heur' woelige baren
Waer 't schuitje gevaren,
Gezonken had!... 't schuitjen ach! zwom er niet meer!...

En grauw zat de Hemel
Met wolkengewemel,
En 't dondergebrom,
Ruischt' rommelde in 't ronde;
De bliksems die zonden
Hun' pijlen, maer 't vond niets van 't schuitje weêrom!...

En 't lag daer gedolven
Te midden de golven
Van 't woelige schuim:
De baren, ze woven
En zwalpten te boven
Te boven het schuitjes verzwolgene kruin!...

Maer ziet!... uit de wolken,
Daer schiet op de kolken
Een zonnestrael uit:
En stil slaen de winden
Hun' vlerken, en binden
De magtige stemme van 't storremgeluid!...

En zachte uit het zeezand,
- Waer 't naer 't Eeuwig ‘Wee’ vand, -
Het schuitje kwam op:
Klom, rees door de baren
Tot 't weder kon varen
Te boven de baren hun wemelende kop!...

En doomende vloog het:
- De zonne die droogde't
Met guldene strael: -
En blijde zoo droei het
Al bulderde en woei het
Nog dikwijls op 't huivrende, klotsende dael!...

Het vaerde, en het vaerde,
Waer God het bewaerde,
Maer 't wist niet waer toe?
'T en zonk niet meer neder,
Maer 't vaerd' heen en weder
Het vaerde en het vaerde, maer 't wist niet waer toe...

'T en weet niet waer varen,
Al kruist het de baren,
Al vaert het zich moê!
De vlagge die wappert
De roeispane klappert;
Het vaert, en het vaert, maer ' ten weet niet waer toe!...

E. VAN HEE.

Nu zou ik mijn geëerde lezers nog eens moeten verzoeken te willen Gedichten, Gezangen en Gebeden ter hand nemen en er twee stukjes uit lezen, te weten:
's Avonds en *Wie zijt gij*, anders moet ik ze hier weer overschrijven, gansch ten onnutte. De twee stukjes gaan over sterren en behandelen op dezelfde wijze hetzelfde onderwerp als door Van Hee bedicht in de volgende verzen: hij had ten anderen reeds over de sterren een bladje proza geschreven, eveneens door Gezelle bewaard:

Aen de Sterren.

Zegt mij schoone zoete lichten
Die daer flikkert in 't azuer,
Die daer pinkelt in den Hemel
Als een glanzend, vlammend vuer,
Zegt mij fraeije, lieve sterren
Wat gij daer zoo hooge doet?
Waerom gij zoo blinkt en glinstert
In den blauwen hemel zoet?...
Gij die, 'lijk zoo veel saphieren,
In de zilv're beekjes baedt,
Zegt het mij ô klare lichtjes,
Hoe gij daer zoo hooge staet!

Prijkt gij ergens als gesteenten
Aen den Allerhoogsten's kroon?
Zijt gij liever zijn' bedienden
Die daer beven rond zijn' Troon?
Zijn uw' stralen misschien de oogen
Van de ontellijk' Engelschaer,
Die voor 't menschdom altijd zorgen
En 't bevrijden van 't gevaer?
Zijt gij toortsen die den Hemel,
Met uw' schittrend licht vervolt?
Is 't misschien, als zooveel werelds,
Dat ge in 't luchtruim henenrolt?

Zijn bij u ook boomen, bosschen?
Vloeijen daer ook beek en vloed?
Is er ook voor u een' Zonne
Die de bloemkes bloeijen doet?

Zegt mij fraeije lieve sterren
Wat gij daer zoo hooge doet?
Waerom gij zoo blinkt en glinstert
In den blauwen hemel zoet...

Denkt nogtans niet, kleine stipjes
Dat ik u in iets benijd
Daer de Schepper van u allen
De aerd' met zijne komst verblijd':
Ja, de Groote God, uw' schepper,
Heer en Meester van t'heelal,
Mensch geworden hier op de aerde,
Wierd geboren in een' stal...
Ons, zijn schepsels, arme zondaers,
Heeft hij wonder lief gehad,
En het kruis voor onze zonden
Wierd door 't God'lijk Bloed bespat!...
Flonkert dan maer, kleine sterren,
Met uw' lichte en klare vlam
Sints mijn God op de aerde kwam.

Naer Mr G.G.
Deo Gratias.

Genoegzaam bekend is het reeds hoe zekeren keer Guido een versje aan zijnen jeugdigen vriend had gezonden, hoe deze het afgeschreven had en er van zijne eigene versjes had onder geschreven en teruggestuurd tot bedanking. Gezelle liet het eenige dagen liggen zonder iets geware te zijn en dan kreeg Edmond weer een blad vol, met een stuk dat tot slot de schoone verzen draagt, later als kleengedichtjen opgenomen:

O! Deugd van dankbaerheden.

Maar ik geef liever het ding op zijn geheel:

Edmond,

Ik schreef een dichtje en zond het u,
Een weke of drie geleden:
Ik vond het dichtje en kom het nu
Een tweedemael te lezen.
Al d'eenen kant gij schreeft het uit
Daer staet het dichtje, en even
Al d'ander kant van 't bladje juist
En had ik niet gekeken
Eer nu, dat ik, uit rustens lust
In mijn verblijf geweken,
Al d'ander kant daer kom, o kind
Uw' lieve verzen tegen
Eer nu dat ik, o welgezind
Kom uwe verzen tegen!
En: Dank is 't eerste woord dervan
En Dank is 't tweede, en weder
Het derde is Dank en 't vierde Dank!
O! Deugd van dankbaerheden!
Die diepe en lang gedoken mij,
Ten lesten eens gebleken,
Veel schoonder en veel liever zijt,
Oodmoedig weggesteken,
Dan zij die valsche leugen is,
En zegt: 'k ben: Dankbaerheden.
Ik sluite, en 't laetste woord gewis
Van mijn gerijmde reden
Zal, Edmond kind, versta dit wel
Noch wil dat ooit vergeten
('T vergeet zoo snel, 't vergeet zoo snel
Dat woord) 't zal ‘Dank u’ wezen.

GUIDO GEZELLE

en Edmond nog eens vatte zijn veerdige penne op en antwoordde op 't zelfde blad:

Zal ik dit uw blank papier,
  Met uw schoone rijme-reden
O zoo preudsch en blijde en fier!
  Vullen, en bekladden mede
Met wat woorden zonder zwier?
  Neen, 'k en durf het niet voor heden,
Neen 'k en durf en 'k zal het niet!
  'K zal u ‘Dank u, Dank u’ zeggen.
‘Dank u voor uw' zoete Lied!’
  En dan nêer mijn' penne leggen:
Meer en kan noch zal ik niet!...

EDM. VAN HEE.

Er is meer van Van Hee dat ik zou kunnen hier laten volgen, o.a. hoe hij ook eenen zang van Longfellow's Hiawatha heeft vertaald, maar 't scheen voldoende om te bewijzen dat hij over een gulden hert, en een vlugge pen beschikte, en dat het eigenlijk niet echt is als men zegt dat de meester op de keerzijde schreef van des leerling's opstellen.

Verscheidene stukken van den jongen V.H. zijn daar nog, o.a. over *De Lente, De kwade driften, Bloemen rondom de kribbe*, enz.; die verschijnen later wel hier of daar. Nu wil ik even nog terugkeeren op dat stukje dat aangegeven wordt in ‘*Ons Volk*’. Het stond dus niet op de keerzijde van wat ook, maar 't was een wederwoord op een dichterlijke ontboezeming van den leerling, en hier laat ik beide stukken volgen: eerst de leerling:

'T Is vergeefs!...

Blinkend als het sterrelicht
Zag ik eens een vliegske vliegen
Vliegen krom en flink en ligt;
'K zag het soms op bloemkes wiegen
En dan ronken door de lucht:
'K hoorde 't toch zoo geren ronken
Met zijn zangjes vol genucht!...

En zijn' kleerkes, hoe ze blonken
In het stralend zonnelicht!...
Zilver! purper! roode kleuren
Met het goud in een gewricht,
Was er overal te speuren
Op het vliegske dat daar vloog
Nu eens zwevend, dan al bonzen,
Nu omleege, dan omhoog
Nu heel stille, dan al gonzen...
Gretig liep ik 't vliegske na:
'K had het geren willen vangen;
Gansch zijn wending sloeg ik ga:
'K vliegske was mijn gansch verlangen!...
'K was het beestje soms zoo bij
Dat ik 't meende in mijn vermogen
Maar 'k stak nauw mijn hand uit blij
Of, ach! 't vliegske was vervlogen!
Lange volgde ik 't vliegske ja,
'T zweet liep langst mijn leên en wangen:
'K volgde 't driftig lange na:
'K wilde, en 'k wilde, en 'k wilde 't vangen...
Maar 't was al toch zonder baet:
'K vliegske vloog ineens omhooge!
En mijn wensch bleef onverzaed,
Want 'k verloor het gansch uit de ooge!...

Nu dat vliegske, zoet en blij
Naar waar ik zoo lang stond t'hijgen
Was de schoone poezij
Nooit en kon ik ze verkrijgen.

En de Meester:

Pas op Mon[1]

Aan Edmond Van Hee.

Wijl gij ligt en rust en slaapt, Mon,
op drie stapkes maar van mij,

(1) Uit: *Gedichten, Gezangen en Gebeden*, 2e uitg.

zit ik dikwijls en betraap, Mon,
't vluchtig vliegske, poëzij;
'k binde 't in een zijden draad, Mon,
en ik zende 't u terstond;
of gij, door mijn ruw beraad, Mon,
't vliegske nooit gekrookt en vondt!
't Is een wonderweerdig ding, Mon,
't vliegske, waarvan sprake is nu,
't vlucht zoo lichte en 't vliegt zoo flink, Mon,
't vliegt zoo snel, dat zeg ik u!
Schoone is 't en van fijn coleur, Mon,
't riekt zoo zoete als ambrosyn,
zeker kan geen zoeter geur, Mon,
noch geen zoeter vliegske zijn.
't Ronkt en 't rinkt, och hoe dat 't ronkt, Mon,
weet gij wel, al dikmaals is 't,
schoon gij 't een of tweemaal vongt, Mon,
u voorbij geronkt, gewis.
't Ronkt en 't rinkt zoo schoone, ik stop, Mon, -
'k hebbe al veel te lang gedicht, -
met: Pas op, mijn vriend, pas op, Mon:
't vliegske brandt zijn vlerkskes licht.

Het Wonderjaar, heeft men Gezelle's leeraarsjaar 1858-59 genoemd, omdat het zoo rijk in vruchten is geweest: maar zoo men uit al 't bovenstaande zien kan, heeft de invloed die uit hem straalde ook vóór en na zijn Wonderjaar, en ook buiten zijne school van poësis rijke vruchten gedragen; bij Edmond Van Hee ‘le poòte est mort jeune, l'homme a survécu!’

CAES. GEZELLE.

Yper, 24^{n} Oegst 1913.

[Nummer 19]

Tweespraken

Van Juffrouw met den Schoemaker

WELBEKEND te Brugge is deze tweespraak (immer opgezeid door één mensch, en al voordragend);

- Dag Jan Aloen [verder wordt hij Jan Troen].
- Dag Juffrouw.
- Wilt gij mij maken één-paar-schoen?
- Dat zal ik doen.
- Kloek en sterk?
- Dat is mijn werk.
- Lang en smal?
- Zoo doe ik ze al.
- Wanneer mag ik ze komen halen?
- Als ge geld hebt om ze te betalen [*of*...zult hebben om te betalen].
- 'k En heb nog geen ontvangen.
- 'k Zal ze laten aan mijn venster hangen.
- Dag Jan Troen.
- Dag Jufvrouw-zónder-schoen!

Van deze tweespraak (noemen we ze A) staan vier afwijkende vormen in *Ons Volksleven:*

- een uit Mechelen (B) ‘tusschen = 'nen Schoenmaker [Meester Koen] en 'nen Jonkman’ (*ald.* 1896, bd. VIII, bl. 51); en drie ‘tusschen eene Juffer en eenen Schoenmaker’, waarvan:
- (C) wederom uit Mechelen [met Mijnheer Coenen] (*ald.* 1894, bd. VI, bl. 116);
- (D) uit Schelle [met Jan Kapoen] (*evend.* bl. 76),
- en (E) uit Antwerpen [met Baas Schoen] (*evend.*).

In *Rond den Heerd, Volkskunde, Biekorf, Volk en Taal, 't Daghet in den Oosten, de Hagelander, Vlaamsche Zanten, Eigenschoon*, en A. DE COCK-TEIRLINCK's *Kinderspel en Kinderlust in Zuid-Nederland* staat er dienaangaande niets, of ik zou moeten slecht gekeken hebben.

Onder de vijf bovenstaande vormen A, B, C, D, E, is de meest-geschaafde en de minst-gemoderniseerde vorm nog A, de brugsche. Hij is de volledigste medeen. Toch voegt C, de tweede mechelsche wijze, twee reken bij (na ‘werk’):

- Plat van hielen en breed van zolen.
- Dat is mijnen knecht aanbevolen.

En B, de eerste mechelsche wijze, en ook E, de antwerpsche, sluiten met een tweeden eindgroet:

B - Dag, meester wel beteld [betaald?]
- Dag, jonkman zonder geld.

en

E - Dag, Baas wel gesteld.
- Dag, Juffrouw zonder geld.

***

Zulke soort tweespraken is in onze volksletterkunde niet vreemd. In *Volkskunde* (1888, bd. I, bl. 203) staat, uit Antwerpen meegedeeld, een dergelijke op een ander thema. (Thans ten anderen geldt deze andere tweespraak eerder als een kwelgesprek, dat behoort zoo snel mogelijk te worden opgezeid). Te weten:

Baas: Dag Klaas!
Klaas: Dag Baas!
Baas: Waar gaat ge naartoe, Klaas?

Klaas: Naar Sint-Nikolaas, Baas.
Baas: Wat gaat gij daar doen, Klaas?
Klaas: Leeren weven, Baas.
Baas: Wat wint gij, Klaas?
Klaas: Tien stuivers, Baas.
Baas: Dat zou ik niet willen geven, Klaas.
Klaas: Dan zou ik voor u niet willen weven, Baas.
Baas: Dag, Klaas!
Klaas: Dag, Baas!
Baas: Goede reis, Klaas.
Klaas: Van 's gelijken, Baas.

***

Dan weer een ander thema bestaat er, nl. een onder meer geschiedkundigen vorm ['t geval komt hier voor als geheurd]. Ik ken ervan drie deelsgelijkende zegwijzen (noemen we ze: X, Y, Z), in welke het mij voorstaat vier bestanddeelen (a, b, c, d) te ontwaren: X bevat a. en c.; Y bevat a.b.c.d., en Z enkel a. en b.

Hier volgen de drie opzegsels, en wat erin ongemeenzaams (of in schijn oorspronkelijks) voorkomt, stel ik schuins.

X luidt als volgt (te zingen als een [?] psalm uit kerkmuziek):

Pilatus en Ons Heere gingen al achter 't land.
Ze kwamen daar aan een hoog huis.
X a. - *Zoo sprak Ons Heer: Wie woont er hier alin dit hoog huis?*
- Zoo sprak *Pilatus:* 'Ne *rijke koopman*.
- Zoo sprak Ons Heer: Wat doet die rijke koopman?
- Zoo sprak Pilatus: Hij *verkoopt* bier en *brandewijn*.
- Zoo sprak Ons Heer: Zouden wij *wel geen* pintje mogen *drinken?*
- Zoo sprak Pilatus: *Bah* ja-w'! al ware het 'ne geheele stoop.
- Zoo sprak Ons Heer: *Waar zouden wij al dat geldtjen halen?*
- Zoo sprak Pilatus: *Verkoopt er uwen besten mantel aan*.
- Zoo sprak Ons Heer: *'t Zal te winter koud zijn*.
- Zoo sprak Pilatus: *We zullen vierken maken*.
- Zoo sprak Ons Heer: *Waar zouden wij al dat houtjen halen?*
- Zoo sprak Pilatus: 't Staan daar nog veel *oude* tonnen *in 't land*.
- Zoo sprak Ons Heer: Die oude tonnen en zijn de onze niet.
- Zoo sprak Pilatus: Wij zullen ze de onze maken.
- Zoo sprak Ons Heer: *Dit is de rechte weg naar den hemel niet*.
- Zoo sprak Pilatus: *Wij zullen een straatjen ommegaan*.
c. - Zoo sprak Ons Heer: *Sinte Pieter zal aan de hemelpoorte staan*.
- Zoo sprak Pilatus: *Wij zullen Sinte Pieter ommeslaan*.

Dit stuk kreeg ik van een vriend die het hoorde te Hulste.

't Ziet er hier-en-daar wat verhedendaagscht uit in de kleinigheden, b.v. in den ‘brandewijn’; maar voor grond en algemeenen bouw, in mijn oogen, 't geeft hem uit voor iets dat oud is.

Toch onvolledig is het ook. Dit valt gemakkelijk op te merken uit Y, een tweeden vorm welken ik opneem uit *Rond den Heerd* (1885, bd. XX, bl. 98): deze tweede vorm, zoo ik lees aldaar, ‘wordt al Vichte, Deerlijk, Meulebeke, enz. nog al veel gezongen op eene [?] schoone wijze’.

Y a. - Wie woont er in dit *groot* huis? zoo sprak Onzen Heer.
- *'t Is een manneke, het vindt er goed bier*, zoo zei [of ‘sprak’] Pilatus.
- *Zouden wij mogen om een pintje gaan?* zoo sprak Onzen Heer.
- *Ja of waar het een geheelen stoop*, zoo zei Pilatus.
- Waar zouden wij dat geldtje *hebben?* zoo sprak Onzen Heer.
- *'k Heb er nog eenen* mantel, zoo zei Pilatus.
- 't Zal te winter koud zijn, zoo sprak Onzen Heer.
- Wij zullen een vierke maken, zoo zei Pilatus.
- Waar gaan wij het houtje *hebben?* zoo sprak Onzen Heer.
- *Daar staander nog tonnen en staken*, zoo zei Pilatus.
- *Die tonnen en staken zijn de onze niet*, zoo sprak Onzen Heer.
- *Wij zullen ze de onze maken*, zoo zei Pilatus.

- Dat is den rechten weg naar den Hemel niet, zoo sprak Onzen Heer.
- Wij zullen een straatje ommegaan, zoo zei Pilatus.

b. - *Het zal in dat straatje donker zijn*, zoo sprak Onzen Heer.
- *Wij zullen een keerske ontsteken*, zoo zei Pilatus.

c. - *De Hemel zal gesloten zijn*, zoo sprak Onzen Heer.
- *Sinte Pieter* zal ze omme slaan, zoo zei Pilatus.
- *Er zullen twee Joden vooren staan*, zoo sprak Onzen Heer.
- *Sinte Pieter zal ze* omme slaan, zoo zei Pilatus.

d. - *In den Hemel zijn er engelkens*, zoo sprak Onzen Heer.
- *In de helle zijn er duivelkens*, zoo zei Pilatus.
- *In den Hemel zijn er zetelkens*, zoo sprak Onzen Heer.
- *In d'helle zijn er ketelkes*, zoo zei Pilatus.
- *In den Hemel zijn er kandelaarkens*, zoo sprak Onzen Heer.
- *In d'helle zijn er brandelaarkes*, zoo zei Pilatus.
- *In den Hemel is Maria*, zoo sprak Onzen Heer.
- *In d'helle is er Lucifer*, zoo zei Pilatus.

Weerom nagenoeg hetzelfde, doch alreeds meer verminkt en vergemeend (d.i. zoogezeid vermooid en vergemakke-

lijkt in een tijd waarin de lieden minder smaak en meer haast inhebben), staat overgedrukt door FR. ZAND in *Vlaamsche Zanten* (1904, bd. v, bl. 79). Komt dit uit Oost-Vlaanderen, uit de streke van Sint-Nikolaas? Ik gis het, maar ik weet het niet.

't Is Z (ook te zingen op een [?] psalmwijze):

Z a. - 't Zal te winter zoo koud zijn, zei *Petrus*.
- *Dan* zullen we *herd stoken*, zei Pilatus.
- *Ja maar* als we dan geen hout hebben? zei Petrus.
- *Ons geburen hebben hout genoeg*, zei Pilatus.
- *Ja maar* dat is het onze niet, zei Petrus.
- *Dan* zullen we er het onze van maken, zei Pilatus.
- *Ja maar* dat is de rechte weg naar den hemel niet, zei Petrus.
- *Dan* zullen wij een straatjen omgaan, zei Pilatus.

b. - *Ja maar* als het *dan* in dat straatjen eens donker was? zei Petrus.
- *Dan* zullen wij een keersken ontsteken, zei Pilatus.
- *Waar zullen we dat vuur halen?* zei Petrus.
- *In de hel is vuur genoeg*, zei Pilatus.
- *Wat zullen wij in de hel doen?* zei Petrus.
- *Met de kaart spelen*, zei Pilatus.
- *Ja maar ik ga naar den hemel*, zei Petrus.
- *En ik zal naar de hel gaan*. zei Pilatus.

Hier nu, in Z, is een van de spelers niet meer O. Heer, maar *Petrus*. Geen wonder of is (c.), met al 't geweld dat Pilatus ging plegen op 'Sinte Pieter' (in X), weggevallen. En omdenwille juist van (c.), meen ik dat 'Petrus' hier ten onrechte als speler is ingeslopen.

Om verder, zoo men wil, naar den echten oorspronkelijken tekst van dit thema op te geraken, acht ik

- best te wachten tot men meer varianten ter vergelijking ontdekke, 't is klaar;
- ondertusschen niet kwalijk voorloopig voort te gaan op de volgende kenteekenen:

1. Ingezien den evangelischen aard der spelers, en den kerkelijken aard van 't gezang, zullen we zeggen dat '*zei Ons Heer*' en '*zei Pilatus*' niet mogen komen achteraangesleept, al daar-vanachter uitstervende gelijk enclitieken; integendeel de woorden '*zoo sprak Ons Heer*' en '*zoo sprak Pilatus*' behooren (als in X) vooraanbehouden, plechtig als evangeliezang: 'dixit autem Pilatus... dixit autem Jestis... dixit autem Pilatus'.

2. In deze meening wordt men bevestigd, als men medeen wilt inzien, dat oorspronkelijk de reken zeker zullen gerijmd hebben, letter of vele. 't Inbrengen van ‘*tonnen en staken*’ (uit Y a.) zal wel vereischt ziju geweest door de rijmreke ‘*wij zullen ze de onze maken*’. ‘*Aan de poorte staan*’ en ‘*ommeslaan*’, ‘*de onze niet*’ en ‘*de rechte weg naar den hemel niet*’... ‘*engelkens*’ en ‘*duivelkens*’, ‘*zetelkens*’ en ‘*ketelkes*’, ‘*kandelaarkens*’ en *brandelaarkes*’ zijn ookwel sporen van dien trant. Misschien stond er aanvankelijk ‘*wie woont er in dit hoog huis hier*’ (vgl. X a.) om te doen voegen met ‘*het vindt er goed bier*’ (Y a.); misschien nog... ‘*om een pintje gaan*’ (als in Y a.) voegende met ‘*verkoopt er uwen* (*besten*) *mantel aan*’ (als in X a.).

3. Wat de algemeene zweem insgelijks opgeeft, is dat het kinderlijk-lieve moet erin vóórgetrokken bij het spijtige en sporrige van ons hedendaagsch ernstig-Nederlandsch! Dus bij 't oorspronkelijke zullen behoord hebben, de verkleinwoorden ‘*geldtjen*’ ‘*vierken*’ ‘*houtje*’ benevens dat ‘pintjen’ onderander en dat ‘straatjen’ en dat ‘keersken’ en die ‘engelkens’ enz. - Evenzoo, zal alles wat gerechtveerdigd wordt door zwier of gevoel, te verkiezen zijn boven dat wat ingebracht is geweest door onze huidige kleur-en hertelooze, jammerlijk-verschoolschte pittigheid. De herhaalde ‘*jamaar*'s’ en ‘*dan*'s’ (uit Z), om de opwerpingen en de antwoorden in te leiden, vallen zoo slap, zoo eentonig, zoozaagachtig, tegenover (in X en Y) de snedige stellingen die keer op keer tegeneenkappen. Vergelijkt ondereen de slotspraken van Pilatus: ons zeert het niet te hooren hem beslissen (in Z) dat hij ‘*zal naar de hel gaan*’; veel liever vernamen we zijn eerste besluit (uit X) dat hij zou ‘*Sinte Pieter ommeslaan*’: dit kwam meer onverwachts uit; het klonk veel stouter, en meer geweldig, meer gewaand, 'k zal zeggen dus meer invlaamsch; bovendien 't voegde zoo wel in den trant van dat vlijtig, dat fijn, dat smakelijk, dat onweerlegbaar: ‘*wij zullen een straatjen ommegaan*’.

Niettemin ik kan niet peizen hoe (b.) en (c.) zouden behoeven juist heropgemaakt te worden; ook niet hoe (d.) aan (c.) kan verbonden geraken; eindelijk niet hoe het einde van heel 't verhaal zal geweest zijn, want '*Maria*' en '*Lucifer*' (in Y), alzooveel als dat '*kaartspelen*' (in Z), schijnen me weinig oorspronkelijk.

Totdaar. Doen we voort met de tweespraken.

***

Tal van andere kinderdeuntjes, wiegeliedjes, dansliedjes, kettingvertelsels, aftelrijmtjes... enz. zijn er nog, en vele, ook in vorm alzoo van een tweespraak.

Bij voorbeeld:

- Goeden dag, gebuurman Stijsel!
  Is er geen nieuws in de stad van Rijsel?
- Wel ja, de generaal Zaadbak is daar gepasseerd
  Met 25000 man, goed gemonteerd.
  Zij waren gekleed in 't fijnste laken... enz.

(Uit Grimmingen. *Volkskunde* 1888, bd. I. bl. 203).

- Ora pro nobis
  De koster heet Jacobus.
- Hoe heet zijn vrā?
- Theresia.
- Hoe heet zijn kind?
- Vingeleeren snotvink!
- Wat zullen wij met die snotvink doen?... enz.

(Uit Dendermonde. DE COCK-TEIRLINCK *Kinderspel en Kinderlust*, bd. VIII, 1908, bl. 45).

- Bazinnetje van buiten
  Verkoop'-je gij geen visch?
- Bah neen-ik zuster Lotje [elders 'suikerluiten']
  'k en weet niet wat dat 't is.
    - 't Is haring,
      't is paling,
      't is versche kabeljauw.
- 'k En mag er niet van eten,
  Mijn hertje is veel te flauw.

(Uit Brugge. 't Staat in *Rond den Heerd* 1867, bd. II, bl. 384. Vgl. een dergelijk uit Meulebeke, *aldaar* 1885, bd. XX, bl. 92; en meer andere uit Strijpen, S. Jans Molenbeek, Oeren en Zedelghem in DE COCK-TEIRL. *evend.* bd. II, 1903, bl. 75-76.

- Bim, bam, bom
  Djoos-noom komt.
- Waar is he-ne?
- Aan 't hekkene.
- Wat doet hij daar?
- Mijn katten en mijn koeien vlaân!

(Uit Roeselare).

Wolf. - Herder waarom laat ge uw schaapskens niet uit?
Herder. - 'k Ben benauwd van mijnheer den Wolf... enz.

(Uit Waas. *Rond den Heerd* 1885 bd. XX, bl. 181; vgl. DE COCK-TEIRL. *evend.* bd. I, 1902, bl. 208-216).

Meer andere zijn er alzoo, een macht: *tweespraken door één mensch voorgedregen;* en ook tweespraken waartoe twee sprekers vandoen zijn.

Onder deze laatste soort, tellen b.v. de strikvertelsels met gedwongen antwoord '*ik ook*'! (Vgl. DE COCK-TEIRL. *evend.* bd. VIII, 1908, bl. 161-163, en 340); of nog: '*Grootvaderke mag ik meegaan?*' (Vgl. *evend.* bd. I, 1902, bl. 202-208); enz.

Doch met dit nieuwe slag zitten we op een ander gebied.

***

Welk is nu het verschil tusschen alle deze tweespraken, onderling beschouwd?

I. En liever eerst, waarin GELIJKEN ze onder malkaar?

Hierin. Uitgeweerd de laatst vermelden (terg- en strikvertelsels), *geenen* ken ik *die willen worden door twee sprekers opgezeid*. 't Ligt niet in den aard van mindere volks- en vooral kinderdeuntjes, van te moeten geschieden bij spreker en tegenspreker. En de reden, meen ik? Letterkunde die op 't geheugen voortmoet en door rythme beheerscht wordt, blijft bestaan natuurlijkst en zekerst in den mond van één mensch.

De toehoorders, waar het passen zou dat ze meehandelen, kunnen best niets-anders doen als achter- of meepraten... één woord mogen ze uitbrengen, of twee woorden, al nietveel meer, en immer dezelfde; zooniet ze zouden 't spel bederven. Dit 'meedoen' van velen geschiedt in een geval-ondermeer waar er verlangd wordt naar een vraag

of een antwoord, waardoor een van de tegenkanters zal geknezen worden. En merkt wel op, dan spannen die velen te gare ‘tegen een’: tegen een slachtoffer alleen, de winners al te zamen! Alzoo b.v.: één is er die uitgenoodigd wordt om te zeggen ‘*ik ook*’, en die zal betrapt worden; en de anderen, met meer, mogen hem dan ondervragen. B.v. nog: één is er ‘*grootvader*’ of ‘*speken*’: hij is 't die vragen zal of de ‘kinderen’ ‘dit of dat zijn’ en of ze ‘hunne beste kleederen aanhebben’...; en de kinderen daarentegen antwoorden kortweg ‘Ja-wel’, en zeggen op 't einde nog-korter ‘pr...!’, zoo geweldig en zoo wanordelijk als ze maar kunnen... en vaneigen met hoe meer hoe beter!

Doch zulke kwelgesprekken, getween her-end-weder zijin uitzondering. En algemeen worden de tweespraken uit de mindere volksletterkunde door één zegsman gehouden, ed dus verhaald eerder dan uitgevoerd.

II. Aan deze verhaalde tweespraken, voorgehouden door één man, is 't dat we ons hier thans beperken.

Onder hen bestaat een GRONDVERSCHIL, nl. op het gebied van kluchtigheid (dit is hun aller grondgebied, want allen dolen op de leute).

De leute wordt in die verhaalde tweespraken verwekt op twee manieren, immers dank aan een van de twee kluchtige kanten der voordracht. De leute ontstaat er ofwel uit reden dezer innerlijke koddighied, ofwel uit reden harer uiterlijke aardighied. Om nader te bepalen:

aan den eenen kant oftewel die tweespraken doen lachen om de liefheid van 't gezegde, d.i. de zangerigheid van 't woord, de vermakelijke en onverwachtsche koppeling van de zinnen, de aantrekkelijkheid van een gezaag dat telkenmaal gelijk begint en telkenmaal anders eindigt, allemaal innerlijk zwier en pracht van eenvoud, die de zintuigen en den geest voldoen;

oftewel aan den anderen kant, ze doen u een booze verzettelijkheid smaken in te zien den voordragen hameren en stameren, om een kwallende aaneenschskeling van klanken uit te brengen.

Die eerste wijze is *zintuigelijk* of *verstandelijk* vergenoegend, zoodat ze uzelven genot geeft; als in: het meerendeel der bovenstaande tweespraken, ook in ‘Zoo sprak ons Heer...’ en ‘Dag Klaas’ en ‘Dag Jan Aloen’. Dan de andere wijze verkwert den lust liever *zedelijk*, 'k zei beter onzedelijk: omdat ze den voordragenden medemensch u ten spot geeft; zoo bij het rap doen-opzeggen van ‘Baas: Dag Klass! Klaas: Dag Baas!...’

Medeen zal men licht begrijpen, hoedot de gemoderniseerde vormen: ‘'t Zal te winter zoo koud zijn, zei Petrus’ en ‘Goeden dag, gebuurman Stijsel’, welke ongeveer nietsmeer opleveren van beide aardigheden, ook tweemaal minder aantrekkelijk zijn geworden.

Noeg een VERSCHIL. Blijkbaar zijn hierboven onder mijn aangeebrachte tweespraken verscheidene groepen te verkennen. Ik noem er drie: eerst de laatste groep, die eene was van kleine stukskens met vragen en antwoorden; vast eene waar de tweespraak-vorm ontegensprekelijk een bijzaak is. - Dan ervoor kan men zoovermeenen een tweede groep, die liever is een mogelijke reeks geweest van zaagen plaagvertelsels (bovendien gepsalmodieerde!) waar de tweespraak wel een ondergeschikt middel, maar toch een middel was om 't geknijs te doen aanslepen. - Eindelijk vooran wel-afgezonderd staat een derde en duidelijke groep van tweespraken, die een gesprek verbeelden, en waar dus de tweespraak-vorm meêtelt in de hoofdzaak.

Laten we ons nu houden bij deze laatsgenoemde grep; en heeten we ze de hopfdzakelijke en eigenlijke groep, vermits in haar alleen te vinden is de oprechte tweespraak uit de mindere letterkunde. Ertoe behooren ‘Dag Jan Aloen’, en ‘Dag Baas’, en misschien andere dergelijke welke ik op 't oogenblik mij niet voorheb.

Doch opnieuw (en toevalliglijk, immers ingezien de tegenwoordige vormen) mag ik een verder onderscheid instellen tusschen de twee stukken ‘Dag Jan’ en ‘Dag Baas’; en weeral een stuk, dit laatste, in opzicht van waarlijke tweespraak op kant leggen. Trouwens ‘Dag

Baas' was vroeger misschien wel, is echter thans nietmeer uitsluitelijk een tweegesprek; het wil inderdaad vooral haastig-opgezeid-worden, en de voorname eigenaardigheid ervan is liever nu het tegeneenklinken van eensluidende, doch niet eens-uitgesproken klanken.

Op deze wijze blijft over, als *eenig zuiver mij-bekend voorbeeld van kluchtige mindere tweespraak, het gesprek van 'Juffrouw met den Schoemaker'.* ('Dag Baas' zou een getuigenis zijn, dat er vroegertijds nog andere dergelijke bestonden).

Door één mensch wordt dat gesprek van de 'Juffrouw' voorgedregen... Welaan mag er niet gegist worden, dat het *vroeger* zal deel uitgemaakt hebben *van een reeks vermakelijke tusschenspelen, bestemd voor poppen- of poesjenellentooneel* (eigenlijk en oprecht een tooneel voor vele spelers, door één mensch handelend voorgesteld)?

Deze gissing zal niet vermetel schijnen aan die zal bedeuken het volgende, te weten dat hiervan nog een vaster voorbeeld is overgebleven bij taalverwante volkeren, en zelfs een voorbeeld in woordverwanten vorm.

* * *

Namelijk.

In *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* (1902, Bd. XII, S. 219-221) beschrijft M. ELIZAB. MARRIAGE een soort schaduwenspel, waarin ook nog een flauw spoor van rijmen steekt, en dat gespeeld wordt door een kleermaker Mr. Jones en zijn klant Mr. Johnson. Die 't spel in M.-E.-M.'s tegenwoordigheid had uitgevoerd, was een kindermeid. Deze had heur twee handen gewikkeld in de hoeken van heur schorte, en had zoo bij avond, tusschen lamp en wand die handen bewogen, als twee mannekens die speelden op den muur. Ze groetten, en zij deed hun zeggen:

- Good evening, Mr. Jones.
- Good evening, Mr. Johnson.
- I've come to see if you can make a coat, waistcoat and trousers.
- Oh yes, Sir.
- When will they be ready?

- On Saturday evening.
- Good evening, Mr. Jones
- Good evening, Mr. Johnson.

't Is klaar: Mr. Johnson was afgekomen met oen stuk goed, en had dit geren versneên gehad en vernaaid. De weke ging om. [Tweede bedrijf:] Mr. Johnson kwam om zijn kleedingen.

- Good evening, Mr. Jones.
- Good evening, Mr. Johnson.
- I've come to see if my coat, waistcoat and trousers are ready.
- O Mr. Johnson, I'm so sorry, but I've been cuttin' and con-
trivin' and contrivin' and cuttin' and I've only got enough to make a coat and waistcoat.

- When will they be ready?
- On Saturday evening.
- Good evening, Mr. Jones.
- Good evening, Mr. Johnson.

Alzoo van weke tot weke: immer een nieuw ‘bedrijf’ en immer hetzelfde. De kleermaker met al zijn kunst en kon op een einde maar een ondervest meer maken, of liever laternog maar een knop meer. En wanneer de klant om den knop kwam, vragende of de kuop was ‘ready’, 't antwoord klonk:

- O Mr. Johnson, I'm so sorry,
but I gave it to the children
to play with on the *floor*,
and it slipped down a little hole,
and I never see it no *more*.

Met andere woorden het ging er lijk in 't lied van den zwaluw, waar dat 't allemaal

was verijteld
en vertijteld
en verteerd
en versmeerd,

Mr. Johnson zei ‘kertjie!’ en ze vielen aan den slag... en 't was uit.

Ditzelfde thema vindt M.E. Marriage nog weer in een ‘deutsch Dialog’ uit den ‘Knaben Wunderhorn’, dan in een wendisch ketttingvertelsel, en eindelijk in een deensche variante van dit laatste.

***

En wat besluiten wij?

Dat ‘Jan Aloen’ ongetwijfeld verwant is met ‘Mr. Jones’. Hun beider wedervaren was anders, maar hun spreken was eender: beleefd, beknopt, afdoende, en met

boter bij den visch. Bovendien ‘Klaas’ weleer was ook van die letterkundige familie; en er waren er velen van, een beetje uit alle germaansche (?) landen.

Daarom blijf ik bij mijn gissing: ‘Dag Jan Aloen’ zal een gewezen kluchtspel geweest zijn voor poppen- of schaduwentooneel (misschien in twee bedrijven: een om te komen bestellen; en een om te komen afhalen zonder geld). Dan ‘Dag Klaas’ zal zijn: een nog veel-verder spoor van ookal een dergelijk stuk tooneelletterkunde.

...'t En ware dat 't anders was!

L. DE WOLF

Oudheidkundig Klaverblad

OP Elseghem, dicht tegen Caster, ligt de Merkeghemhoek en eenige meters zuidwaarts van dien wijk liggen er akkers bekend onder den naam van Galgebosch. Dit gewezen galgebosch was ook vroeger een jongsteentijdsch bodemdorp.

De leerlingen der school van Caster hebben het opgespoord en daar meer dan honderd werktuigen verzameld.

Wij vermelden o.a.:

1° Vijf pijlspitsen met twee vlerkjes en een steeltje.

2° Eene amandelvormige pijlspits gemaakt van eenen splinter van eene gebrokene bijl in keisteen van Spiennes.

3° Een bijzonder schreepmes zooals wij er geene te Brussel, noch in 't groot Muzeum van St Germain-en-Laye gezien hebben. Het gelijkt een eivormig boomblad en is al den bewerkten en geklopten kant door eene negge in twee vlakken gescheiden. Dit schreepmes is wel 7 centimeters lang en 't is gemaakt van dien bruinen keisteen, die van le Grand Pressigny afkomstig is.

4° Een tiental schoone lemmers, waaronder er een van vijf centimeters lang is.

5° Vijf ronde schreepmessen die zeer fijn bewerkt zijn.

***

Waarom zijn de geslepen bijlen zoo uiterst zeldzaam in onze jongsteentijdsche woonoorden, waar er nochtans ander gerief in overvloed gevonden wordt?

't Schijnt dat de schapers die bijlen opraapten en aan de menschen verkochten: dat waren allerbeste keien om er vuur uit te slaan, in de tijden dat de tondeldozen nog in zwang waren.

In Schrikkelmaand van 1906 waren er eenige boomvelders bezig met eene wilge om te doen, niet ver van den ouden Mandel te Markeghem.

Die wilge stond maar eenige stappen van de herberg Kestenburg verwijderd en de arbeiders vonden in den boomput eene schoone geslepen bijl. Zij schonken dit wapen aan M. Gustaf Coucke, burgemeester van Denterghem en deze heer stuurde het, door tusschenkomst van den weledelen Heer K. Gillès de Pélichy, naar 't Muzeum van Gruuthuuse te Brugge.

Deze bijl heeft vermoedelijk toebehoord aan de bewoners van het paaldorp van Denterghem, dat niet ver van de plaats gelegen is, waar ze gevonden wierd. Zij weegt 140 grammen en heeft eene lengte van 13 centimeters. De snede is 5 centimeters en de kop 3 centimeters breed.

't Mag ook als eene merkweerdigheid aangestipt worden dat die bijl van Markeghem uit bruinen keisteen van le Grand Pressigny gekapt en geslepen wierd.

***

In 't klein volkenbeschrijfkundig Muzeum van Caster zijn er twee handhouweelen te zien, die van keisteen gemaakt zijn.

Zijn wierden te Caster niet gevonden. Zijn wierden ons geschonken door 't Muzeum van 't Jubelpark te Brussel en zijn verleden jaar te Spiennes aan 't licht gekomen.

Spiennes is een dorp niet ver van Bergen gelegen en dit dorp is de wereld door bekend, omdat er zoovele werktuigen en wapens van den jongen steentijd van Spiennes afkomstig zijn.

In die gemeente is er eene oppervlakte van omtrent de 50 hectaren groot en in die oppervlakte heeft men vroeger en ook nog verleden jaar keimijnen van den jongen steentijd ontdekt.

Hoe is het daar met den grond gelegen?

Het leem en het zand van het vierde en van het derde aardkorstelijk tijdvak bedekken er de kalklagen en die kalklagen liggen maar eenige meters diep en bevatten veel keisteen.

Dien keisteen haalden de jongsteentijdsche lieden uit om er hun alaam en hunne wapens mede te verveerdigen en daartoe moesten zij mijnen graven.

Zij graafden eenen put van omtrent eenen meter doorsnede; als zij van tien tot twaalf meters diep waren, kwamen zij op eene goede krijtlaag, waar er veel keien in zaten; dan wierd de put wat verbreed door een gewelf en van onder dit gewelf straalden er gaanderijen in alle richtingen.

Als de laag uitgeput was wierden de gaanderijen gedempt met krijt en wierd de put gevuld met allerlei afval.

Verleden jaar heeft men twee putten met hunne gaanderijen opgespoord en men heeft omtrent duizend handhouweelen in keisteen gevonden, waarmede de keimijnders van den jongen steentijd de keibonken uit het krijt peurden.

J. CLAERHOUT.

Mengelmaren

Kaneunik Naeghels Gulden Jubilé

ACH! hoevele in deze wereld
zijnder, die met zweet bepereld
angstig door het leven gaan,
en, hun ziel niet gade en slaan;
die het al aan de eerde geven,
van wier kostelijke leven
schier geen stonde is toegezeid
aan hun eeuwge zaligheid!

Ach! hoeveel, die vol van dagen
log hun levensketen dragen
doodgeleefd in loome lust,
's naastenweedom niet bewust;
die nooit denken noch bevroeden,
nevens hen, wat schaamle bloeden
ziek en krank hun leven lang
hooploos gaan hun smertengang.

Doch! gij, weerde vriend en vader,
vriend van God en mensch te gader,
hebt al vroeg den zielenlast,
met uw vroomen moed, gemascht.
Nagevolgd den Menschenhoeder
hebt gij in de ellende uwe broeders,
door Gods bloed eens vrijgekocht,
liefdeplegend opgezocht.

Zie uw levensbaan nu wenden
midden krankheid en ellenden.
Blinden zien een nieuwe licht,
Stommen zijn ter spraak gericht.
Die om heul en hulpe smachten
komt uw liefde het leed verzachten;
die het smertend lijden roost
schenkt uw mildheid oost en troost.

Zoo als nu, nog meer nadezen,
worde uw liefdewerk geprezen,
waar men spreekt een englentaal
waar het Eeuwig Ooglicht straalt
waar dan duizend duizend monden
d'eeuwgen loon u gaan verkonden,
't overstofflijk zingenot
in den milden schoot van God.

HORAND

WIJ vroegen vroeger: hoe komt het dat het Walenland romaansch is, alhoewel het door de Franken bevolkt wierd?

Wij hebben een antwoord gevonden in een opstel van M. Houzé over de Franken van het grafveld van Ciply: de Franken, die 't Walenland bevolkten, zijn ten onder gegaan door de menigvuldige oorlogen welke zij voerden en de gevechten welke zij leverden en zoo kreeg het gallorom einsch bestanddeel wederom de boveuhand. (*Bull. de la Soc. d' Anthrop. de Brux.* D. XXXII, 1913, bl. CXXXVII).

J. CL.

[Nummer 20]

Plaatsnamen

Kemmel.

Naam van een westvlaamsch dorp, gelegen op eene beek, vroeger *Kemmel*, nu gewoonlijk *Kemmelbeek* geheeten. De beeknaam moet als de oorspronkelijke beschouwd worden.

Beeknaam:

a. 1269: ad opus rivi, qui vulgaliter (sic) vocatur *Kemle*, FEYS et NELIS: *Les Cartulaires de la Prévôté de Saint-Martin à Ypres*, bl. 170.

a. 1304: delle viese *Kemble* = van de oude Kemmel. GHELDOLF-WARNKOENIG: *Histoire.... d' Ypres*, bl. 158.

a. 1426: Tote der *Kemmele*, Toter *Kemmele*, FEYS et NELIS, bll. 633, 634, 635.

Plaatsnaam:

a. 1123: *Chembla, Chronicon Vormeselense, per* F.V. et C.C., bl. 27.

a. 1154: *Cambla*, ib. bl. 29.

a. 1189: *Kemle*, ib. bl. 44.
a. 1218: *Kemble*, L. VAN HOLLEBEKE: *L'abbaye de Nonnenbossche*, bl. 95.
a. 1263: *Kemla, Cronica et Cartularium Monasterii de Dunis*, bl. 409.
a. 1281: Boidins de *Kemble*, GHELD. *o.c.* bl. 389.
a. 1307-17: *Kemmele* (in 't Fransch), ib. bl. 448.
Verder bij FEYS en NELIS, *o.c.* in de 14_{de} eeuw: van *Kemle*, Jehan de *Kemmele*, van *Kemmele;* 15de en 16de eeuw: *Kemmele*.

Dit alles brengt ons terug tot eenen grondvorm **Cambila*. Daaruit ontwikkelt regelmatig in het Vlaamsch *Kembla*, met omklank van *a* tot *e*, onder invloed der volgende *i*, eene wijziging die intreedt rond 750; dan, sedert de tweede helft der 12de eeuw, *Kemle*, met assimilatie van *mb* tot *wm*, geschreven *m* voor eenen medeklinker, waaruit *Kemmele*, nu geschreven *Kemmel*. - In 't Fransch (Picardisch) gaat **Cambila* regelmatig over tot *Camble* (dat zou in 't gemeen Fransch *Chamble* luiden). Deze vorm gaat te niete en wordt vervangen door het vlaamsche *Kemble*, nog gebruikt in 1281; daarop nieuwe ontleening aan het Vlaamsch in het begin der 14de eeuw: *Kemmele* in 1307-17. Heden schrijft men *Kemmel*, gelijk in 't Vlaamsch.

**Cambila* is eene (diminutieve?) *-l-*afleiding van den keltischen stam *Cambo-*, die wil zeggen 'Krom', Iersch: *Camm, Camm-derc* = 'luscus'; Kymr. *Cam* = 'curvus, luscus'; Corn.: *Cam* = 'strabo'; Bret. *Cam* - 'courbé, boiteux' (STOKES: *Urkeltelischer Sprachschatz*, i.v. **Kemb* winden, *Kambos*, Fem. *Kambâ* krumm.).

En bijgevolg is *Kemmel* synoniem met *Krombeke*.

**Cambo-* komt meer voor in riviernamen, die gelegentlijk aanleiding gegeven hebben tot plaatsnamen. Bij HOLDER: *Alt-Celtischer Sprachschatz*, worden vermeld: 1° *Kamp*, rivier in Neder-Oostenrijk (niet overgeleverd, niet zeker); 2° *Chamb*, eene rivier die in de Beyersche rivier Regen vloeit (mij niet bekend); 3° in Engeland, *Camm*, riv., vgl. ADAMNANI *Vita Columbae*, 2, 22: In loco, qui Scotice

vocitatur *Art-Chambas*...; 4° in Frankrijk zou de rivier *La Cambre*, tusschen Landivy en Savigny, vroeger den naam *Chamba* gedragen hebben. - Verder kan de plaatsnaam *Camfrut* (Britt.), in *Vita Turianii*: Monasterium quod vocatur *Camfrut*, beantwoorden aan een ouder *Cambo-frutru-s* = 'Krombeke' Bret. *frut, frot* = 'ruisseau, courant'. - Bij GREG. TURON: *Vit. Patr.*, 4, 4, leest men: In monasterio... Cambid obrensi; 5, 3: apud *Cambidobrensim* monasterium. Dit schijnt te wijzen op een keltisch *Cambo-dubro-n*, nogmaals = 'Krombeke', want Kelt. **dubron* wil zeggen 'water, beek'.

In Engeland beginnen nog vele riviernamen met *Cam-*; en misschien is daar ook **Cambila* in gebruik geweest, althans wordt eene rivier aan de westkust *Camel* genoemd, en uit een oud boek verneem ik dat in de keltische gewesten van Engeland eene rivier den naam draagt van *Camlas* en eene andere dien van *Y Gamlas*, met verandering van *c* in *g*, na eenen klinker. - Doch, dit alleen om de aandacht gaande te maken: ik weet eigentlijk niet wat er in dien uitgang *-las* kan steken.

**Cambila* moest, volgens de klankwetten, in het Duitsch, evenals bij ons, ontwikkelen tot *Kemmel*. Van daar *Kemmelbach*, naam van een vlek in Oostenrijk.

Vroegtijdig overgegaan tot het Engelsch, zou **Cambila* aldaar *Kemble* geworden zijn. *Kemble* vind ik als geslachtsnaam; men mag gerust veronderstellen dat dit vroeger een plaatsnaam, oorspronkelijk een riviernaam was (of nog is, doch mij onbekend).

Men mag zich afvragen of *Cambron* (Henegouwen), vroeger *Camberon*, vermoedelijk uit *Cambaro,-one*, ook niet afgeleid is uit *Cambo-*.

Aanm. 1° In *Kemmelbeke*, is het woord *beke* eerst aangevoegd geweest, wanneer **Cambila* reeds veranderd was in *Kemble* of *Kemmel*. Men mag ook een oud *Cambilabaki* veronderstellen, dat, naar alle analogie te oordeelen, reeds voor het tijdstip van het intreden van den omklank, zon veranderd zijn in *Camblakabi;* waaruit, daar nu de *i*,

oorzaak van den omklank, verdwenen is, *Kammelbeke* zou geworden zijn. Dezen vorm hebben wij in den Gentschen gsln. *Cammelbeke*.

Te Kortrijk en omstreken wordt ook de gsln. *Van Caemelbeke* aangetroffen. Dezen leg ik mij volgenderwijze uit: er zal ergens aan de fransch-dietsche taalgrens een **Cambila* bestaan hebben, waaruit fr. (pic.) **Camble*. Dit **Camble*, overgenomen door de Vlamingen, moest in hunnen mond **Kâmble* luiden: want in de oude ontleeningen van het Vlaamsch uit het Fransch, is de beklemtoonde klinker, zoowel in gesloten als in open lettergreep, gerekt. Dit **Kâmble* kon verder niets anders worden dan **Kaamle, Kamel.*

Eindelijk vind ik te Brussel den gsln. *Camelbecq;* deze is klaarblijkelijk anders niet dan eene jonge verfransching, beantwoordende zoowel aan *Caemel-* als aan *Cammelbeke*.

2° Men zou ook genegen zijn den gsln. *Vander Cammen*, af te leiden van eenen riviernaam **Kamme*, uit **Camba*. Het is echter meer dan waarschijnlijk dat wij hier het Brabantsche woord *kam*, bij Kiliaen *kam, kamme* = 'brouwerij', voorhanden hebben, waaruit *kammer* (kil.) en fr. *Cambier* = 'brouwer'. - Met ditzelfde *kam*(*me*) zullen wel samengesteld zijn de volgende plaatsnamen: *Camdries*, op Marcq (Heneg.), *Camdriesch*, op Hofstade (O.-Vl.), *Camstraete*, op Biévène (Heneg), *Cammelandt*, op Ronse (O.-Vl.), *Kammeland*, op Michelbeke (O.-Vl.).

Vleteren.

Uit *Fletrinio*, 806, afgeleid van **Flet-ra*, dat is de *Vleter* of *Vleterbeek*. In *Biekorf*, 1911, bll. 376, 377, heb ik gepoogd dit woord te verklaren uit het Germaansch, geen middel ziende om het af te leiden uit het Keltisch. Hier volgt eene andere verklaring, die misschien wat meer om het lijf heeft.

Wij mogen vermoeden dat **Flet-ra* en *Fletrinio* omtstaan zijn uit **Fret-ra* en **Fretrinio*. De ontlijking van *r-r* tot *l-r* of *r-l* (en omgekeerd van *l-l* tot *r-l* of *l-r*) is een overal

en in alle tijden gewoon taalverschijnsel, en een bijzondere reden tot dit vermoeden is het bestaan in Westfalen van eenen riviernaam ‘die *Fretter*’, vroeger *Vretere*. (JELLINGHAUS: *Die Westfälischen Ortsnamen*, 2de uitgave, bl. 152).

Ik ga dan uit van *fret-*, aanzie dit als keltisch, en breng het terug tot een indg. *sret-*, met de beteekenis: ‘opborrelen, bruisend opwellen, stroelen’.

Bemerk dat de indg. *sr*, in 't gr. *ῥ* wordt, in 't lat. *fr.*, in 't germ. *str*. In het keltisch gaan hier de dialekten uiteen: indg. *sr* is in de gaelische talen (Iersch, Schotsch, Manx) *sr*, en in de brittische (Kymrirsch of Welsh, Cornisch en Bretonisch) *fr.* Het schijnt wel dat het vastelandsch Keltisch, inzonderheid het Gallisch, ook beantwoordt door *fr* aan idg. *sr*. Een oude schrijver, ik weet niet meer wie, noemt de Schelde *Frudis*, en dit mag aanzien worden voor eene afleiding van idg. *sreu*, waartoe grieksch *ῥεω, ῥεῦμα, ῥόος, ῥοή, ῥύσις, ῥυτό* (deelwoord) en ons woord *stroom* behooren. Dit *Frudis* ware idg. *sru-di-s* of *sru-dhi-s* = ‘stroom’. Vgl. idg. *sru-tu* in oudiersch *sruth* = ‘stroom’, kymr. *ffrwd*, corn. *frot*, oudbrit. *frut, frot* = ‘beek’, nbret. *froud* = ‘torrent’. Daarnevens schijnt men een vrouw. **frutâ* uit *srutâ* te moeten veronderstellen, te oordeelen naar het bestaan van een Lombardisch *fruda, frua, fruva* = ‘boschbeek’. (MEYER-LÜBKE: *Einführung in das Studium der Romanischen Sprachwissenschaft*, 2de uitgave, bl. 43.

En nu terug tot *sret-*. Dit *sret-*, germ. *streth-* hebben wij in ohd. *stredan*, mhd. *streden* = ‘bruisen, gisten, wervelen’, ohd. *stredo* = ‘fervor’, ook wel in hd. *strudelen*, wvl. *strolen* (vermoedelijk uit **strodelen*), bij Debo = ruischende of ratelende stroomen, bez. in strepen of stralen’; waarschijnlijk ook in lat. *fretum, fretus* = ‘opborreling, gisting, strooming, zee, zeeëngte’; vermoedelijk in het Gallisch **fret-*, dat, uitgebouwd met *r*, **fret-ra* > **flet-ra* > *Vleter*, en met een tweede suffix **fretrinio* > *Fletrinio* > *Vleteren* geeft.

Het ware troostelijker een werkelijk bestaande kelt. *fret*-aan te treffen. Doch dit is nu eenmaal niet het geval. Wel is waar geeft STOKES in zijn *Urkeltischer Sprachschatz* een oudcorn. *stret*(*h*) aan, met de beteekenis 'latex', middelcorn. *streyth* (uit *strêdh*), en brengt ze terug tot een gemeen keltisch *sredo-(â?)* = 'stroom, geute'. Maar dit is onmogelijk, want *sr* moest aldaar *fr* worden, niet *str*. Ik zie hier geene andere mogelijkheid om uit de moeilijkheid te geraken, dan de Cornische woorden te beschouwen als ontleend aan eene Germaansche tale, te weten aan een oudengelsch *streth*- of *stred*.

A. DASSONVILLE

Hoeventrant

IS ongelooflijk welk belang men heden hecht aan het opsporen van de bouwschikking der hofsteden; die bouworde is immers afkomstig van zeer oude tijden en kan zelfs in sommige gevallen waargenomen worden als het kenteeken van den oorsprong eener bevolking.

De volkenbeschrijfkunde kan aldus tot de volkenkunde leiden.

***

Vier groote wijzen van schikking kan men volgens onze meening waarnemen in Europa, wat de verdeeling der gebouwen eener hoeve betreft.

***

Wij erkennen eerst en vooral de oortijdsche of voorhistorische bouwschikking.

Waarin bestaat dit stelsel?

Woning, schuur en stallingen staan hier en daar bedeeld, zonder vaste en bepaalde regeling.

Wij heeten dit de oortijdsche schikking, omdat zij reeds in den jongen steentijd wordt gageslagen, namelijk in het

jongsteentijdsch dorp, hetwelk men te Grossgartach in Wurtemberg outdekt heeft: in dit oortijdsch woonoord vond men de woningen van de stallingen gescheiden.

Dit eerste stelsel, dezen oortijdschen bouwtrant kan men ook in Westvlaanderen opmerken. Het huis van den boer, de schuur en de stalling staan van elkander afgescheiden en de inrichting verschilt van hofstede tot hofstede; er is nochtans een slag van grondgedaante, dat hier en daar bovenzwemt; gij treedt op het hof: recht over de poort, op het einde van den wegel, die door den boomgaard loopt, staat de voorgevel van het huis; aan uwe rechte hand hebt gij den voorgevel van de schuur en aan uwe linke hand den voorgevel van de stallen; schuur en stallen staan recht over elkander en in rechthoekige richting met de richting van het huis.

Dit stelsel hebben wij ook nog onlangs leden in Normandië waargenomen: een gebouw maakten de schuur, de woning on het wagenhuis uit. In de schuur was er niets te zien, noch tas noch schuurvloer; enkel eene vierkante ruimte met nen dilte erboven.

De woning was ingericht nagenoeg als bij ons, met dit verschil dat het oud gebeeldhouwd huisgerief in bruin eikenhout nog bewaard is en dat men nog vuur maakt in den voorvaderlijken heerd en de busschen hout op de stalen brandels legt, die met koperen koppen voorzien zijn.

Hier en daar op het hof waren er stallingen voor raspeerden, gewone peerden, koeien en kalvers; ze waren al gelijk gemaakt; langs de vier muren lage kribben; daarboven een rosteel; de trekpeerden stonden in geene slieten, maar waren door een stuk hout van drie, vier meters lang van elkander gescheiden. 't Een uiteinde van die stukken hout, die tusschen de peerden hingen, was aan den muur vastgemaakt en 't ander uiteinde hing met eenen reep, aan eenen balk.

***

Een tweede stelsel is de frankische hoeventrant.

Deze schikking is overbekend, wijd en breed verspreid; de Franken waren immers vroeger zoo machtig in Europa dat zij naar ontelbare gewesten uitgezwarmd zijn.

Volgens de frankische ordening, maken de woning van den boer, de schuur en de stallingen, rondom het hof een gesloten vierkant uit.

Zoo een prachtig toonbeeld is op Caster te zien; zulke hofsteden ziet men in Westvlaanderen, tusschen Avelghem en Mosschroen, te Langemarck en in de omstreken van den Kemmelberg, waar zij nog soms in leem gebouwd zijn, zooals ten tijde onzer frankische voorouders. Zulke oude, frankische hoeven ziet men ook langs de baan van Rijsel naar Parijs en in menig dorp in 't Zuiden van Parijs gelegen. In Oostvlaanderen, in Brabant en Henegouwen, in de gouwen Luik en Namen, treft men allerschoonste frankische hoeven aan. In Limburg hebben zij met hare leemen wanden, best haar aloud frankisch uitzicht be waard. Ze zijn ontelbaar op de boorden van den Rijn en vertakken van daar tot in Bohemen en tot de uiteinden van Beieren.

Wij hebben er in Denemarken gezien en beschouwen ze als een bewijs van de mogelijke geheurtenis dat er ook Franken naar Denemarken uitgeweken zijn. Heeft dit geen onzer lezers in de geschiedenis kunnen opsporen?

***

Een derde stelsel is de Saksensche bouworde.

Woning, schuur en stallingen zijn onder een dak vereenigd; men treedt binnen al den zijgevel, door eene hooge en breede deur; men komt op den schuurvluur en langs beide zijden van den schuurvloer zijn de stallen. Verder komt men in de woning.

Deze bouworde wordt waargenomen in de Kempen, al den oostkant van Nederland, nauwkeurigst in Westfalen en in de omstreken van Bremen en Hamburg.

Uit de saksensche bouwschikking is de friesche gesproten.

Deze friesche bouwschikking is dubbel; 't bestaan twee slag van hofsteden.

Te Leeuwarden, niet ver van de groote baan naar Groningen, bezochten wij de prachtige hotstede van Jan Poelsma, een braven, katholieken boer.

Ze bestaat uit een grooten rechthoek, met een enkel viervakkig dak.

De eene kant van den rechthoek, langs den landweg gelegen, is de woning, kostbaar ingericht, met breeden gang en sierlijke woonruimten.

Aan 't een einde van den gang komt men in den koeistal en aan 't ander einde in de schuur: stal en schuur, bekleeden tot het uiteinde, de twee langste zijden van den rechthoek. In eenen hoek van de schuur, is de peerdstal ingericht, met slieten als in Vlaanderen.

Zulke friesche hofsteden zijn er in Westvlaanderen niet te vinden, maar de Westvlaamsche bergschuur hier en daar nog te zien, namelijk te Leffinghe, te Snaeskerte, te Steenkerke, te Heyts en te Ramskapelle en wellicht elders, moet ook door Friesen gebouwd zij, want zij vertoont de gedaante eener friesen hofstede; 't en is maar de woning van den boer die er in te kort is.

Andere friesche hofsteden zijn geschikt als volgt: 't staan drie gebouwen in eene reeks en ze houden aan malkander; eerst het voorhuis, gebouwd als een burgershuis, dan het middenhuis, dat lager is en dient tot woonverblijf en dan het buitenhuis, de groote rechthoekige bergschuur, met heur viervakkig dak, waar ook de stallingen onder schuilen.

Drie zulke hofsteden hebben wij in Westvlaanderen ontdekt, namelijk de *Goudbloem* te Dudzeele, bij de vaartbrugge, eene hofstede, staande langs de vaart, tot Oudenburg, dicht bij Snaeskerke en eene derde, welke men ziet, dicht den spoorweg rechts, als men van Oudenburg naar Jabbeke reist. 't Bestaat maar een klein verschil met de friesche hofstede: het middengebouw dient niet tot

woning, maar tot stal in de drie fieschgetinte, west-vlaamsche hofsteden.

***

Als vierde stelsel ontwaren wij de bouwschikking, welke de Duitschers *oberdeutsch* noemen en die wij als allemanisch of hoogduitsch zouden kunnen aauschouwen.

Beziet eene Zwitsersche villa met de stalling van onder, de woning van boven en eene galerij, die rondom het huis loopt en ge kunt u dat stelsel voorstellen, dat evenals de voorgaande op menigvuldige afgeleide gedaanten en onderverdeelingen uitloopt.

Wij hebben hier voor ons de beeltenissen liggen van eene menigte hofsteden uit Stiermarken in Oostenrijk(1).

Aanschouwen wij de hofstede van Simon Schlik te St Lorenzen: ze bestaat uit een enkel gebouw, met een gelijkvloers en een verdiep.

In het gelijkvloers treedt men langs den zijgevel in de loove; rechts heeft men de woonkamer en de keuken en links de voorradkamer. Over de loove, heeft men eenen gang en aan beide zijden van den gang zijn de stallingen gelegen: de huisdieren wonen aldus met de menschen in de verdeelingen van hetzelfde gelijkvloers.

Nevens het verdiep loopt er eene galerij, en in dit verdiep, treft men eene zaal aan en daarnevens, slaapkamers voor de huisgenooten, voor de knechten en de meiden; onder hetzelfde dak, al den anderen kant van het verdiep zijn ook de hooizolders gelegen.

J. CLAERHOUT.

(1) BÜNKER. *Dorffluren und Bauernhäuser der Gegend von Murau (Obersteiermark).* In *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, XXXXIII Band, 1913, bl. 1.

Oude kerkgebruiken

IN eenige kerkrekeningen van Dudzeele, berustende in 't Staatsarchief te Brugge (vgl. ook AD. D[UCLOS] *Uit de kerkrekening van Dudzeele over het jaar 1563* in *Rond den Heerd*, 1886-'87, bd. XXII, bl. 342-343, 356-357), vinden wij o.a.:

Wegens de H. Sacramentsprocessie:

'Betaelt te zelven Daeghe (H. Sacramentsdag) van *een stoop wijns*, in de processie ghedraghen naer costume xiiij sch. par.'. [Jaar 1572].

In de H. Sacramentsprocessie was er dus een wijndrager. Die wijn werd door de priesters en andere bijzondere personen die de processie vergezelden, aan de rustaltaren genut.

'Item betaelt Sacramentsdagge *van rosenhoen* xviij s.p.'. [Jaar 1569].

Vgl. over '*rosenhoen*': E. GAILLIARD *Le Chapel de roses* in *La Flandre*, bd. XV, bl. 139-142; L. GILLIODTS *Inv. arch. Bruges, tables,* op 't w. 'Roozen Hoet', bl. 549 en 900; dan Biek. 1899, bd. X, bl. 79-80; 1902, bd. XIII, 164; en 1903, bd. XIV, bl. 242.

Betreffende den Evangeliezang op verscheidene feestdagen.

'Betaelt de diaken ende subdiaken van de kercke van de *evangelie te singhen up den Docksael*, up de twee eerste paessche daghen, up den assencioens dach up de twee eerste Sinxen daeghen up den triniteyt dach up den helichen Sacramentsdach up Sint Pieters dach patroon van de kercke, up den ommeganck dach up alle de Cruusdaeghen up alderhelighen dach, up St Lenaerts dach up de twee Kersdaeghen up den nieudach up de dertiendach ende up alle onse vrauwe daeghen tsamen xxij schellingen parsis'.

(Staatsarchief Brugge; afd. 't Vrye, n^{r} 11904) [1578].

Op Witten Donderdag:

'Betaelt van vijfhondert *Crakelinghen* die ghedeelt waren up den wytten Donderdach xxxij s.p.'. [Jaar 1523].

Vgl. Biek. 1902, bd. XIII, bl. 179 (en 1901, bd. XII, bl. 240).

Op Sinksen:

'Betaelt van *Sinxenbroot* met duve en waslicht up Sinxendach [jaar 1574] vi s. pars.'

Vgl. over *Sinksenbroot* (ook huwelen genaamd) Biek. 1902, bd. XIII, bl. 165.

'*Fondatie:* Jan hillebrant causa uxore uut een alf ghemet lants metten huuse ende boomen daer up staende an de noortzijde van den kerckhove commende over de *bezettinghe van een wytte duve met waslicht* en de andere *stoffacie* telcken up den Sinxendag over 't jaer xv^{e} lxviij - xij s. pars.'

Vgl. Biek. ald. bl. 164 (en 181).

C. SCH.

Mengelmaren

Over Persoonsnamen

Vgl. boven 1912, bd. XXIII, op bl. 280-284. J.D. onderwijst er, hoe een aantal namen in 't vreemde soms gewijzigd worden: 't zij onder den dwang der vreemde taalwetten, 't zij uit ‘de willekeur van den naamdrager zelf’. En voorbeelden.

Hier nog andere voorbeelden die mij te binnen komen:

1. Een *Declerck* van Cortemark, heb ik nog gehoord, is in de jaren '40, naar Wisconsin gaan wonen, en is er *Clark* geworden; een *Callewaert* van Ardoye, vóór een vijftal jaren, werd in Frankrijk tot *Calvaire* hernoemd.

2. Was er dan ook, vóór een dertig-veertig jaar, geen *Van Langermeersch* te Brugge, vinder en schepper van licht kerkmuziek, die om begrepen te worden in Frankrijk, zijnzelven daar liet kennen als een *de Longpré?* En - zegt eens, 'k ben dit half kwijt - was 't ook niet een Bruggeling, die beeldhouwer *Dewitte*, welke in Italiën *El Candido* en in Duitschland *Weisz* heette? En dan herinnert u een keer dien koster van Welden in Oost-Vlaanderen, die meer muziek verkocht sedert den dag dat hij heette *Ludwig von Welden*!

Men zal er nogwel vinden. (Vgl. J. WINKLER. *De Ndl. Geslachtsnamen*, bl. 541-550).

Ondertusschen: Heer J.D. late ons besluiten uit zijn opstel, het volgende: *Namenkunde is niet een zaak van bloote taalkunde, maar kan in veel gevallen verholpen worden ook door volkskunde.*

En er zijn nog veel andere wetenschappen, voor welke men dit stillekens-aan ook zal moeten bekennen meer en meer.

L.D.W.

Nog van S. Ontcommere

BIJ al het bovenvermelde betreffende de bekendheid dier heilige te Brugge (alh. bl. 72-119), hoefde ooknog gevoegd te worden dat lofgedicht te harer eer, blijkelijk van rederijkersoorsprong, welk immers staat in een perkamenten gebeden- en getijdenboek [weeral] uit de XVe eeuw, en welk alhier overgedrukt werd door L. SCHARPÉ in zijn opstel *Oude gebedenboeken* - Biek. 1895, bd. VI, bl. 257-264.

L.D.W.

TE Brugge, langs de Lange Reye tegenaan de Snakkerstrate, staat thans een huis ledig. Hier voortijds woonden achterreke twee burgers, welke alle twee naar 's volks begrip nooit-van-d'heiligsten

'n waren. Is dat huis verkocht? komen er menschen in van een anderen trant? 'k En weet het niet! Alleszins staat het nu te... verluchten. En vanbuiten aan den opperlucht boven de deure, is er vastgenageld een uitgeroest *peerdijzer*. (22-v-1913).

Vgl. dienaangaande *Rond den Heerd*, 1879-'81, bd. XVI, bl. 171; *ald.* 1881-'82, bd. XVII, bd. 53.; *Volkskunde*, 1895-'96, bd. VIII, bl. 154-155; en *Biekorf* 1900, bd. XI, bl. 345-346.

Van een onderpastor uit Oostende heb ik nog gehoord, dat er aldaar in al de kleine-huizen, omtrent de schouwe, ook een peerdijzer hangt. Tot hoeverre is dit waar?

L.D.W.

IN het *Jahrbuch des Vereins für Niederdeutsche Sprachforschung Jahrgang 1906*, XXXII, bl. 55, staat er eene verzameling *Abzählreime*, afkomstig van de omstreken van Kempen, uit de gewesten van den Nederrijn.

Daaronder treffen wij de volgende kinderrijmpjes aan:

Achter onsen Gharden,
Do log en Engelsschep,
Franzman wor gekommen,
He wor noch gecker als eek.
He drug en Hut met Plümmen,
Met schwart Fisellenlent.
Tien welle we tellen
Bös hondert an dat Ent.

Wij en zijn geenszins bevoegd in de volkskunde, maar die er zich mede bezig houden, weten welke wonderbare overeenkomsten men soms aantreft. Te Caster tellen de spelende meisjes ook af als volgt:

Onder de groene linde,
Daar lag er een Engelsch schip;
de Franschen zijn gekomen,
ze zijn gerenuweerd.
Ze dragen een hoed met pluimen
en een broek met zijden lint.
Hoe zou men dat gaan tellen
van horiene, tiene
twintig, dertig, veertig vijftig,
zestig, zeventig, tachentig, negentig, honderd.

Verdere vergelijkingen hebben wij niet gevonden; voor de gadinghebbenden willen wij hier nog eenige aftellingen van Caster aanstippen en drukvaat maken:

1°/ Al onder de brugge,
daar zat er een mugge,
met haar muile wijd open.

Zeven kwezels
en een ezel
zijn daar door gekropen.
Stadhuis sleure,
sleure zonder ende;
kruiske, kruiske Willion,
vivan den nieuwen Napoleon.

2°/ Ake bake boontje,
klake, hertje poef,
troef genoeg.
Gij zijt eerstig, laatstig af,
in het graf.

3°/ Ik ging mijn koeien gaan wachten
al in Verbekens meersch.
Dat Verbeke kwame,
wat zou hij mij dan doen?
't Vel uitstroopen,
al waar zou ik loopen?
Al hier en al daar,
gij weet wel waar,
bij den Apotheker,
in de kattestraat.

4°/ Al onder de groene linde,
daar lag er hondje dood;
zijn steertje was vervrozen
en zijn kuitje lag bloot.

5°/ Ake bake boontje;
strooitje, koleke vuur.
Hadde hij niet gedronken,
hij ware niet zat geweest;
hadde hij niet geborgen,
hij ware niet schuldig geweest.

6°/ Op mijn hoofd, staat er een bonnetje,
en daarbij een hanepluim,
pluim, pluim, pluim, hanepluim;
't is mijne vinger, dan mijne duim.

7°/ Ik weet een lied, dat niemand kan:
boontjes zichten al in een van,
wafels bakken al op een spriet,
zonder oliebrood of iet.

8°/ Jantje moest carotjes schrepen
en hij vond zijn mes niet;
en hij telde een, twee, drie
en hij vond het nog niet.
En hij telde een, twee, drie, vier, vijf, zes
en hij vond het in zijn vuile smes.

9°/ Mietje Vandevelde, verkoopt gij geen visch?
Neen, Mijnheer, ik weet niet wat het is.
Haling, paling, versche kabeljauw.
Neen die beestjes zijn voor mij te flauw.

Daar zijn er ook aan den Nederrijn en te Caster, die uit louter stafrijmen of uit rijmslagen bestaan:

Eins, zwei, drei,
Rische, Rasche, Rei,
Rische, Rasche,
Plaudertasche,
Eins. zwei, drei.
Holleke, bolleke,
ruppestolleke,
holleke, bolleke, knop.

't Zijn gelijk de nageldeuntjes van Guido Gezelle.

J. CL.

EENE volkenbeschrijfkundige bijzonderheid kan in acht genomen worden aangaande de veurst van een strooien dak. In vele dorpen van Vlaanderen wordt de veurst met eene laag groote, halfeironde veurstpannen bedekt. Te Caster plooit men eenvoudig het strooi over de veurst en bezigt men geene veurstpannen. In Denemarken kruist men schuins twee stokken; het onderste deel, in vorm van eene omgekeerde V, rust op de veurst en het bovenste deel steekt uit in vorm van rechtstaande V. Elk stelsel ligt een voet van het voorgaande en aldus heeft men eene eigenaardige veurstbekleeding van schuinsche kruisen van het strooien dak.

J. CL.

IN de keibedden, door de ijstijden verwekt, liggen er keien, die eene gedaante aangenomen hebben, die ze van verre mogelijke werktuigen deed gelijken, omdat ze door 't water gesleurd en geschokt geweest zijn, ot omdat ze gesprongen zijn onder de drukking van den grond.

Zulke keien vond M. Rutot in de keimijnen van den Reutelhoek te Becelaere en elders nog en hij noemde ze Reutelkeien (in 't fr. *éolithes*) en hij schreef ze een Reuteltijdvak toe, dat ten dcele toebehoorde aan het derde aardkorstelijk tijdvak en veel ouder was dan het tijdvak van Chelles.

't Zijn zulke reutelkeien te zien te Londen, te Weenen, te St-Germainen-Laye, gezonden door M. Rutot.

Wij hebben er tegen geschreven van in 1902, toen nog vele oortijdkundigen aan die keien geloofden.

Men vraagt ons soms: hoe staat het nu met die reutelkeien?

De vlaag is sedert lang over en iedereen mag het oordeel aanveerden van M. Houzé, hoogleeraar van Brussel en voorzitter van de maatschappij van menschenkunde te Brussel:

‘De ontdekking van *éolithen* kan niet gelden, als bewijs van 't verblijf van menschen: het vraagstuk is opgelost’.

J. CL.

...Als 't maar rijmde!

(Doodsbeeldeken afgeboekt uit de verzameling van Eerzame Vr. Dr. Van Steenkiste).

‘Gedenk in uwe gebeden aan de ziel
van zaliger den Heer
Josephus Cocks

Theologant in het arbisschoppelijk Seminarie te Mechelen, en deelgenoot der congregatie van den H. Aloysius te Antwerpen

(Sectie van den H. Bernardus),

aldaar overleden op 12^{n} september 1846 in den ouderdom van 22 jaren een maand en 14 dagen.

De dood ontziet noch deugd noch jaren,
noch stand noch rang.
Al die des werelds zee bevaren,
verdwijnen eenmaal in de baren
in 't kort of in het lang:
Josephus Cocks hield op van leven;
hij is naar d'eeuwigheid gegaan;
maar twee en twintig jaar werd hem gegeven,
en 't was gedaan.
Geleerd in d'Heilige wetenschappen,
en vroom der deugd getrouw,
moest Joseph eens naar 't altaar stappen
in 't kerkgebouw.
Een weduw zal haar zoon beweenen,
en wij betreuren ook een Aloysiaan.
Vaarwel Joseph God wil verleenen
dat gij bij zijnen troon moogt staan.’

Zoo dichtte men in 't jaar '46.

Ook, 't jaar daarachter, de aardappels hadden de plage!

T. RAEPAERT

[Nummer 21]

In de woestenij

Eene Finnlandsche novelle.

EENS geheurde 't, dat mijn weg mij door een woest en uitgestrekt braakland voerde. 't Halverwege zou ik op eene ‘kolonie’ uitloopen, had men mij gezegd.

Het was winter. Toen ik het naaste geboerte, waar ik rustte, verlaten had, was het reeds laat in den namiddag. Men gaf mij derhalve den raad in genoemde kolonie mijn nachtkwartier te nemen.

Geen andere weg leidde daarheen, tenzij de nagelaten sporen van lieden die hooi of hout naar huis gevoerd hadden. Dat kruiste in alle richtingen, en 't was gemakkelijk om er te verdolen.

Een koude hevige wind was opgekomen; toch viel de sneeuw nog niet. De omtrek, waar ik door moest, lag wijdopen voor den wind, want de weg liep deels over zomp en moerassen, en anderdeels was het woud regelmatig en mijlen verre door het vuur uitgeteerd; onbeduidend

berken-hout, en veronschamelde rijstronken stonden er nu in de plaats. De oorzaak dezer bestendige woudbranden lag daarin dat heel de houtstreek aan de kroon behoorde: en daarom geloofden de daarbij wonende boeren er, zonder meer, groote striepen te mogen afbranden, om alzoo weiden voor hun vee te maken en hier en daar hunne gras-streek te kunnen verbeteren. Korts voor mijne reis was het dauw-weder geworden, zoo dat de geheele opene vlakte één gevaarlijk ijsveld vertoonde; in den scherpen wind kon de slede de richting van 't peerd niet volgen, en ze sloeg weg en weder, 't gene de reis geweldig hinderde en gevaarlijk maakte. Het avonddeemsteren nam telken stonde toe, en de wind ging aan 't razen, en nu begon een lichte sneeuwval. Ik zocht mijnen blik te scherpen om de aangewezene kolonie te ontdekken, maar te vergeefs.

Daarop begon ik te vreezen, dat ik mogelijks den weg om aan te landen niet vinden zou, dat ik wellicht eene verkeerde richting ingeslagen had en alzoo op die ontzettelijk woeste vlakte van den rechten weg afgedoold was, en dusvolgens met mijn peerd zou prijsgegeven worden aan storm en koude.

Maar ik stootte de vertwijfeling met alle geweld van mij af en hunkerde hertstochtelijk naar de richting die ik voor de ware hield; want een weg! daar was er geen spoor meer van.

Eindelijk begon aan den verren einder de logge massa van een donker woud af te teekenen. Dat had men mij als wegwijzer naar de kolonie aangeduid. Dat oefende natuurlijk een weldoenden indruk op mij uit: daar wacht mij een warm nachtverblijf, fluisterde ik mijn eigen toe; nu moet ik niet meer vreezen in volle duisternis de koude en den dood te gemoet te loopen.

Nu reed ik met verdubbelde snelheid voort. Intusschen begon de sneeuw zoo dik neder te vallen, dat ik op eenen meter verre niets meer vermocht te herkennen en zoo was het woud uit het zicht. Geen ander middel had ik om de richting, die ik volgde, te beoordeelen, dan op het blazen

van den wind te letten. Ik was alzoo een sterk uur verder gereisd, toen ik aan een jong sparrenbosch gelangde, maar van weg was er niets te zien. Ik was gedwongen mijn peerd aan eenen boom te binden en te voet zelf op zoek te gaan. Eindelijk vond ik een nauwe krinkelende weg, haalde mijn peerd en reed nu een tijd lang door het sparrenbosch. Daar zag ik opeens eene flauwe glinstering van vuur door de stammen blikkeren... Daar is het gezegende oord, dacht ik blijde, en welhaast stond ik aan de trappen van een nieuw opgetimmerd huis op eene opene plaats. Een helder vuur flikkerde door het venster en ik ondervond eene soort afgunst jegens dezen, die daar binnen zoo gemoedelijk en zoo beschut tegen weer en wind in de warmte waren. Ik spande 't peerd uit, en zonder meer plichtplegingen, stapte ik binnen, wenschte goeden avond en vroeg een plaatsken voor mij en mijn peerd. Voor mij wel, maar voor 't peerd kon het kwalijk, want hun eigen peerdje stond in een verloren hoekje hunner schuur en daar was geene plaats voor een tweede: eene kleine, ellendige boei wilde men wel afstaan, maar het deurtje was zóó laag, dat mijn peerd daar alleszins niet door kon, meenden zij.

Daar de storm en de sneeuwjacht zoo geweldig waren, dat het meer dan gevoelloos geweest ware, een peerd zonder intrek te laten, vroeg ik of ik de deuropening zoodanig mocht verwijden, dat ik er mijn peerd kon stallen. Aanstonds gaf men eene zware bijl, en ik hakte 't hout weg tot ik voor peerd en slede plaats had. Hooi en water aan 't peerd gegeven, en daarmede was de eerste zorg voldaan, zoodat ik in de hut kwam en nader kennis maakte.

Nu dat mijne eigene zorgen uit mijn gedacht waren, zag ik aanstonds dat hier de grootste armoede, ja de grootste ellende te huis hoorden. De vensters waren zoo ondicht, dat men den wind diep in de kamer gewaar werd, en de sneeuwvlokken dansten in striepen dooreen en vielen in hoopjes op den grond. In den eenen hoek stond

eene kleine tafel en daarnevens een bed met armtierige dekking. Aan de deur zag men een tweede bed, en daarop' ter wille van de koude, zat een in lompen gekleedde jongen gekropen van zes of zeven jaren oud.

De vrouw was nog jong, maar ik zag wel dat werk en lijden haar anders regelmatig gezicht veel te vroeg gerimpeld hadden.

Nevens den heerd lag een klein kind, dat zeer ziek scheen, in de wiege. Vermoedelijk stond die wieg zoo dicht aan 't vuur, om het kind tegen de gruwelijke koude te beschutten. Bovendien waren er nog een oude grauwharige man en eene oude vrouw: voorzeker Grootvader en Grootmoeder. Ze schenen niet in het minste om de wisselvalligheden van 't leven bekommerd. Het viel mij op, zoohaast ik sprak, dat het hun even gelijk was of het wel of kwalijk ging, want ze namen alles op alsof het geen mensch kon veranderen, al was het ook maar in 't minste, of met den besten wil van de wereld. De jonge vrouw integendeel scheen zulke natuur niet te hebben, want het was haar duidelijk aan te zien dat ze klagen en lijden kon.

Nadat ik die menschen rekenschap gegeven had van mijn reize: van waar ik kwam en waar ik naartoe wilde, begon ik het gesprek.

‘Is er hier op het hof geen jonge man?’ vroeg ik.

‘Zeker! mijn man’ antwoordde de vrouw.

‘Waar is hij dan? Ik zie hem niet te huis?’ zegde ik.

‘'t Doet, hij is te huis. Bij de sparren is hij, hij splijt hout’.

‘Heere God!’ riep ik ‘in zulk weder, en zóó laat! Vreest ge dan niet dat hem een ongeluk kan overkomen?’

‘Heikki is niet gewoon naar slecht weder of laten stond te vragen. Spijts weder en tijd, is hij aan 't werk, zoo lang de krachten bijblijven, en is hij vermoeid, dan komt hij ook aanstonds naar huis’ - zei de vrouw levendig, en nu scheen ze alle zorg en kommer vergeten te hebben.

‘Hij kan toch in zulken kouden storm en in die felle sneeuwjacht wel aan eene ramp komeu?’ meende ik.

‘'t Is niet verre van huis, en in het dikste van 't hout kan geen storm aan hem. Ge zult hem weldra zien afkomen!’ sprak ze vriendelijk.

‘Woont gij hier al lange?’ vroeg ik voort.

‘'k Ben ik hier gekomen’ antwoordde grootvader onverschillig.

‘Toen ge nog merkelijk jonger waart?’ zei ik.

‘Mis! 'k Was al in de vijftig, als 't mij in den zin kwam hier een huis te bouwen. Had ik maar zulk gedacht in mijne jeugd gehad!’ zei hij nog onverschillig. En daarop vertrok hij met zijne oude vrouw.

Ik zette 't gesprek voort met de huisvrouw.

‘Is 't uw man of gij, die moet vader zeggen aan dien ouden man?’

‘Ik!’ antwoordde ze.

‘Hebben uwe ouders vele kinderen gehad?’

‘Ja. Wij waren getienen, negen zijn gestorven’, zei de vrouw.

‘Zijt ge al lang met uwen Heikki getrouwd?’

‘Zes jaren’.

‘Hebt ge maar deze twee kinderen?’

‘Vier hadden wij er; twee zijn gestorven’ sprak ze bedrukt.

‘Uw jongste daar is zeer ziek’ sprak ik met eenen blik op de wieg.

‘Ja, de kleine Heikki is 't zeker. Ik vreeze dat hij ook zal sterven’ zei ze zwaar zuchtend.

Zouden die menschen misschien zorgloos zijn, en hunne kinderen door verzuimenis laten omkomen? dacht ik: ik kende toch de lieden niet! Voorzichtig genoeg, meende ik te mogen vragen:

‘Is 't niet mogelijk de vensters toe te doen?’

Ze scheen zeer wel verstaan te hebben wat de vraag inhield. Haar gezicht trok krampachtig, ze keek me strak in de oogen en ze sprak:

‘Ach! goede vreemdeling, ge kent ons niet. Heikki is nooit traag of nalatig. Dag en nacht is hij aan den arbeid,

tot zijne krachten af zijn. En medehulp voor hem is er op het hof niet, want mijne ouders zijn oud en zwak. 's Zomers alleen kan ik wat helpen. Toen Heikki hier kwam, was er om zeggens geen akkerland, want vader en moeder waren al bejaard toen zij dit huis hier bouwden in het koude dichte woud. Binst deze zes jaren heeft Heikki door zijn gedurig beulswerk veel land ontgind en in vorige jaren hadden wij nogal voorspoed. 't Is alzoo dat wij dit jaar de nieuwe hut opgetrokken hebben, lijk ge ziet. We meenden ten herfsttijde de kamers te kunnen voleinden en alles in orde te brengen; maar de mensch wikt en God beschikt. De laatste oogst is teenemaál mislukt; en hij roofde ons bestaan. Om schulden te betalen moesten we al 't akkerland verkoopen; en nu tracht Heikki dag en nacht sparrenhout te splijten, om ten minste dit jaar wat zuiver koorn in ons roggenbrood te kunnen mengelen. Van het huis te verbeteren kan er natuurlijk geene spraak zijn'.

En binst die oprechte en ongekunstelde vertelling was ze zacht en moederlijk aan 't bezorgen van haar ziek kind. Ik was in 't hert getroffen.

Spijts ons gesprek, bleef ik toch ongerust nopens 't wegblijven van haren man. En nu wij uitgepraat waren, en mijn uurwerk negen uren wees, begon ik van langs om meer te wenschen dat de man naar huis kwam. Ik zei niets om mijne onrust niet te verraden, maar toen ik het niet meer kon uithouden, en juist eene opmerking daarover wilde uiten, hoorde men gerucht van stappen en terzelvertijde trad een met sneeuw bedekte man binnen. Hij schudde de vlokken af, legde zijne bijl en handschoenen weg en ging recht naar de vrouw en de wieg toe, bij 't vuur, zonder mij te bemerken, daar ik in de schaduw zat.

'Hoe is 't met den kleinen Heikki?' vroeg hij.

'Och! hij is zoo ziek! hij zal welhaast sterven' antwoordde de vrouw.

'God helpe ons!' zei de bedroefde en vermoeide vader.

Hij naderde de wieg, befte het doek op dat rond zijn hoofd hing voor den wind, boog over de wieg en kuste

met koude lippen de zweetdruppels van de doodbleeke wangen van zijn kind. Mijne oogen werden nat.

En de vrouw, voorzeker om te kennen te geven dat er vreemdelingen in huis waren, zei tot hem:

‘Waarom zóó lang wegblijven in zulk weder, Heikki? Ook de vreemdeling begon over u ongerust te worden.’

De man scheen op die woorden te schrikken en vroeg:

‘Wie is er hier geweest dan?’

De vrouw wees naar mij:

‘Daar zit hij nog!’

Eerst nu bemerkte hij mij en begon te vragen van waar ik kwam, waarheen ik reisde en hoe het kwam dat ik dezen weg gekozen had. Op mijn antwoord scheen hij bevredigd en zei:

‘Ja, het is waaldijk slecht weder buiten. Maar wij zijn in de volle maan, zoo dat men ook bij sneeuwval hout kan splijten. Een mensch heeft den tijd niet zijne handen te laten rusten, is 't dat men in den slechten tijd wil terecht komen’.

Daarop begon hij eerst zijne verkleumde handen aan 't vuur te warmen, binst dat de vrouw zijn avondeten gereed maakte. Uit den oven nam zij eenen schotel, waarover een andere als deksel omgekeerd was, en zette ze op tafel, legde er eene snede slecht brood nevens, haalde melk en 't zoutvat, en daarmêe was alles veerdig.

Ik at uit mijnen reiszak, terwijl de man aan 't eten ging: de anderen moesten reeds gedaan hebben eer ik kwam.

Ik wierp een oogslag op den inhoud van den schotel: 't was rogge brei met dikke melk. Toen de man aan tafel schoof, nam hij de muts van zijn hoofd, vouwde zijn handen en bad. Dan brak hij het zure brood, dopte 't in het zoutvat en at het met den brei.

Nu kwam er leven in den knaap, die naast de deur op het bed lag. In zijn hemd sprong hij uit, liep wankelend naar den man en riep kreunend: ‘Vader! Vader!’ De man nam zijn kind op, haalde eenige lompen van 't bed,

en wikkelde den knaap erin. Dan deden ze voort samen aan 't eten.

Ik had medelijden met den jongen, nam uit mijnen reiszak een half klein broodje, streek er boter op, legde een stukje vleesch daarbij en bood het den knaap aan. In geener wijze was hij te overhalen. En toen hij 't op moeders zeggen toch aannam, hield hij het brood als eene lekkerbeet verre van zich af en durfde er slechts nu en dan een weinig van te proeven. Zoetjes hoorde ik hem zeggen: ‘Voor Heikki ook!’ - ‘Heikki kan niets eten, hij is ziek. Eet het zelf maar’ antwoordde moeder. Hoewel de honger voorzeker luid genoeg schreeuwde in zijn binnenste, deed die liefde voor zijn broertje mij toch geweldig aan. Dan at de knaap traag, traag zijn geboterd broodje op.

Tot nu toe had het vuur eenigszins warmte gegeven. Maar 't begon te dooven en meteen begon het scherper koud te worden. De vrouw stelde mij voor in de kamer der twee ouden te gaan: daar had ze 's avonds vuur gemaakt. Deze kamer, wist ze te zeggen, is zoo koud dat ik het niet zou uithouden, te meer daar ze geen bed kon aanbieden. Ik moest inwendig toegeven, dat ik inderdaad begon onwel te worden van die ingrijpende koude. De knaap werd in zijn bed gelegd, 't klein kind met zijn wieg nader bij 't vuur getrokken, en de moeder zelf schoof haren stoel bij de wieg, om over 't kind te waken. Vermoeid van zijnen langen dag te arbeiden, legde de vader op 't zeggen zijner vrouw, zijne afgebeulde leden op eene armgreep strooi, en ik ging, met mijne warme pelsdeken, naar de aangewezene kamer.

***

't Weder was van langs om slechter. De wind loeide en de sneeuw viel zoo dicht en zoo dik, dat men niets kon onderscheiden op een arm verre. Om mij gerust te stellen, ging ik zien naar 't peerd: het stond wel beschut, ik mocht slapen.

Toen ik in de kamer binnen wilde, voelde ik dat de deur naar de windzijde met allerhande tuig beleid was. Ze was zeer ondicht, en de wind ruttelde eraan gedurig. Ik beproefde 't om ze open te duwen; het ging niet; ik klopte en herklopte, en toch was er al binnen geen gerucht te vernemen.

Mij was 't buiten in de duistere, scherpe koude aardig te moede, en daarom gebruikte ik al mijne opgezweepte krachten. Ze begon toe te geven, de deur, en opeens hoorde ik nu een geweldig roepen: ‘Zeg, wat hapert er dan?’

‘Doet de deur open voor den vreemdeling, riep ik. Men zegt mij dat ik hier moet slapen’.

‘Seffens, seffens. Ik kom ‘riep de stem van den oude. Ik hoorde hoe bij op eene bank klom, alle soorten van getuig wegtrok, zuchtte, steende en kreunde, maar de deur bleef gesloten.

‘Ik vries hier dood, riep ik, doe toch open!’

‘'t Gaat niet, antwoordde de oude, help gij van buiten’. Eindelijk getocht ze open.

Van zoohaast ik binnen was, was mij ook de oorzaak klaar waarom ik zóó lang aan de deur gestaan had. Eerst had de oude gemeend, niet dat er een mensch stond te kloppen en te roepen, maar dat de wind huilde en aan de deur ruttelde. En juist omdat ze zoo ondicht was, had hij met wijdauw en rijzels een paar sleekoffers daaraan gebonden en gevlochten, en op de koffers dan nog alle soorten van blokken hout en banken gesleept.

De kamer was klein. Op de bank was er geene plaats meer: daar zaten de twee ouden. En er was niets anders meer, onder alle soorten van gebroken en gehavend tuig, dan een smalle blok hout, waarop men niet liggen kon; en de grond was te vuil en te koud. Ik zette mij op den blok en leunde tegen den muur: anders kon het niet. Maar hoe ik ook naar rust verlangde, de slaap kwam niet. Ik begon dus een gesprek met de oudjes.

‘Is 't verre van hier naar den naasten gebuur?’ vroeg ik.

‘Anderhalve mijl’ was 't antwoord.

‘Ge kunt alzoo maar weinig op hulp rekenen, in geval van ongelukken?’

‘Neen. Hier moet elk op eigen krachten steunen’ zei de oude rustig.

‘In uw leven hebt ge zeker menigen lastigen dag gehad?’ vroeg ik weder.

‘Nu ja. Maar het ging toch’ meende de oude.

‘Hebt ge veel kinderen verloren?’

‘Negen’.

‘Stierven ze, vooraleer ge naar hier kwaamt?

‘Ja, twee. De anderen stierven hier’.

‘Zeker, uit gebrek’ waagde ik te zeggen.

‘Neen’ zei de oude. ‘Onze gebuur heeft het nog veel slechter gehad, en toch leven nog al zijne kinderen. Ze zijn gezond en sterk. Maar wie kan de dood tegenhouden? De mijnen zijn dood, daarom, omdat ze niet meer konden - leven’...

Zóó sprak de oude, koud en onverschillig. Maar 't scheen mij toch dat zulk gesprek hem niet behaagde. Ik vroeg wat anders:

‘Wie is de oudste, uwe vrouw?’

‘Zij is tien jaarjonger dan ik’.

‘Is de jonge moeder uw oudste kind?’

‘Ja. Wij hebben veel last en moeite gedaan om ze op te kweeken’ zei hij, alsof hij bevreesd was nog eens op 't zelfde te recht te komen.

‘Uw schoonzoon schijnt een sterke man te zijn’ zei ik voort.

‘'t Is een gewone arbeider’ meende hij.

‘Ik geloof toch dat hij wat meer dan een gewone is!’

‘Er zijn veel zulke’ antwoordde hij. En daaraan verstond ik dat hij wilde zeggen: in eene nieuwe kolonie is het natuurlijk dat eenieder ter dood toe beult om zijn huisgezin te onderhouden.

‘Ik vrees dat de zieke Heikki zal sterven’ herbegon ik. ‘Daarbij is niets te vreezen. Die niet leven kan, sterft’ antwoordde hij even onverschillig. Kort daarop sliep

hij in: ik hoorde 't aan zijn rustig en luid ademhalen.

Geerne ware ik ook ingeslapen, maar er was geen denken aan. De onverschilligheid van den oude voor alles, bezwaarde mijn gemoed. De zachtzinnige moeder, de bezorgde vader, hun stervend kind en de spelende sneeuwvlokken, die in de kamer dansten, stonden gedurig voor mijn oogen. Met al de bewoners had ik nu kennis gemaakt. Vóór de man van zijnen arbeid tehuis kwam, gelooide ik dat hij een luiaard was, door nalatigheid in armoede geraakt. En toen hij ingekomen was, had ik heel andere gedachten gehad.

Dan had ik gezien, hoe de man geen vervallene deugniet, maar een sterk gebouwde, groote en krachtige vent met regelmatige trekken was. Op zijne wangen bloeiden nog de sporen van de lenterozen, hoewel het klaar te zien stond, hoe het zweet van zijnen arbeid bezig was ze weg te wisschen. Verder had ik ook gezien, dat zijne borst geene ijdele kast was, maar dat hij een warm en innig gevoel voor zijne familie koesterde. Ik had ook gevonden dat geen uitwendige dwang hem in dit armtierig gedoe geleid had, om zijn levenslot te beproeven, maar dat een dieper, innig-dieper grond daartoe voorhanden was, namelijk de liefde tot zijne vrouw. En die inwendige hertinspraak had hij gevolgd en zonder klagen droeg hij nu den last, dien ze mêebracht.

Dat alles wentelde door mijn verstand, en de slaap wilde maar niet gelukken. Verdrietig sloeg ik licht en zag op mijn uurwerk: twee! Geerne ware ik te wete gekomen, of er in de hutte licht brandde, maar er was geen venster langs die zijde, en de deur was weder vastgebonden, en om ze dáárvoor te openen, was 't de moeite niet....

Eindelijk kon ik slapen.

En ik droomde. 'k Was in de hutte, bij het kind en zijne ouders. De storm was dubbel hevig bij dezen avond, en de sneeuwvlokken dansten dubbel zoo dik. Het kind was stervensziek, en bedroefd zaten vader en moeder bij de wieg. Daar wierp een geweldige windslag de deur open

en een zware wervelende sneeuwhoop viel binnen, en draaide in wilde vaart rond. De moeder vouwde hare handen, de vader viel bij de wieg op zijne knieën, boog voorover en drukte eenen kus op de lijkbleeke wangen van zijn zieke kind. Nu zweefde opeens eene witte, doorschijnende gestalte met schoone vleugelen aan de schouders, door de deur. Ze was zoodanig licht, dat ze niet eens den vloer scheen te genaken. Ze ging naar de wiege toe, boog ook voorover en bedekte ze heel en gansch. En toen ze weder recht was, zag ik, dat zij het kind voorzichtig in de armen droeg. Ook de treurende moeder zag het. ‘Heere God, riep ze, waar draagt ge mijn kind?’ - ‘Dáár, waar geene sneeuwvlokken meer dansen, en de vader nooit meer het zweet van 's kinds voorhoofd zal kussen!’ zei de gestalte. En de moeder loeg treurig, zóó treurig. En nu verdween de gestalte met het kind, en met haar ook de dansende sneeuwvlokken in zulke haast door de deur, dat deze met geweld toesloeg. Ik liep naar buiten om te zien, waar ze naartoe wilde, en nu zag ik de gestalte met liefkind in de lucht zweven, immer hooger en hooger, als om prijs met de witte zachte sneeuwvlokken. De wind huilde in de berktoppen en rond het huis en in 't gehuil van den wind hoorde ik toch een zoet gezang: ‘Eere aan God, onzen Heer, van eeuwigheid tot eeuwigheid!’....

Ik ontwaakte. De oude was reeds aan 't werk: hij spleet sparrenhout bij het licht van eene fakkel. Zijne vrouw was ook aan 't werk: ze maasde kousen. Nog langer had ik willen dien schoonen droom voortdroomen, en niettegenstaande ik nu wel wakker was, bleef ik nog voort daaraan denken: 't kind is voorzeker gestorven, meende ik.

‘Hoe is 't in de hutte?’ vroeg ik aan den oude.

‘Wat heb ik dáár te doen?’ antwoordde hij onverschillig.

‘Zien of het kind nog leeft’ zei ik.

‘'t Kan ook leven of sterven, zonder dát’ sprak de oude koud.

Zulk antwoord klonk zoo heilloos en onmenschelijk. Ik

ging weg. De wind was verstild en de sneeuwval was over. 't Begon te dagen. Nadat ik mijn peerd gevoederd had, trad ik de hutte binnen. Op dezelfde plaats stond de wieg, en op dezelfde plaats daarnevens zat de moeder, en daar ook zat de vader. Ze zagen sterling naar hun kind: ze schenen twee steenen beelden te zijn. Duidelijk was 't, dat een stroom van heete tranen langs hunne wangen gerold was, maar nu weenden ze niet meer.

'Is het kind gestorven?' vroeg ik zacht.

'Onze arme kleine Heikki is onder de levenden niet meer' sprak de moeder dood-bedroefd.

Bij die woorden zag ik naar het aangezicht van den vader: krampachtig vertrok zich zijn mannelijk wezen. En ik ook, ik weende....

***

Op heel den langen weg door de besneeuwde woestenij, stond het treurige beeld uit de 'kolonie' voor mijne oogen: sedertdien heeft het mij nimmer verlaten.

En nu nog, lijk toen in de wijde broede verte tusschen dit huis en het naaste gebuurte, spelen dezelfde vragen in mijnen geest:

Als landen en rijken door den oorlog veroverd worden, zoo kost dat onzeggelijk veel menschenbloed en menschenlevens. Hoeveel menschenlevens echter zou Finnland's verovering tot de beschaving reeds gekost hebben?...

Uit de 'Beelden uit het leven' van *Pietari Païvarinta*[(1)].

October 1913.

A. CALLEWAERT

(1) De Finnlandsche schrijver *Pietari Païvarinta* is den 18 September 1827 geboren te Alavieska, waar zijne ouders dood-arme daglooners waren. Om niet van ellende te vergaan heeft hij zelf meermaals moeten bedelen. In eene 'kolonie' op het Woudland heeft hij vier jaren den akker beploegd. Naderhand legde hij een exaam af te Vasa, en werd tot koster benoemd in zijn geboortedorp. Sedert 1882 tot aan zijne dood was hij, als vertegenwoordiger van den Boerenstand, lid van den Finnschen Landtag. De strijd voor de finnlandsche nationaliteit vond steeds in hem een warmen voorstaander; zijne schriften getuigen van wonderen eenvoud en genoten veel bijval.

o Dagen...

o Vreesbre dagen, als mijn hert
in donkre kerker zit, in moordnaarshol
alom besmeurd met kleevrig bloed,
bezaaid met rottend doodsgebeent,
waar de angstkoorts mij opeens bekruipt
en rillend klappertanden doet!

o Droeve, bange dagen, als
't al zwarte nacht en storm is rondom mij,
als duizend vormig smertgevaar
mij allenthenen woest bespringt,
zoodat ik nauwlijks krachten vind
tot wanhooploomig smeekgebaar!

o Dagen van ootmoediging,
als al mijn lieve zielekindren - eens
zoo jong en schoon - gestrekt
daar liggen, bleek en koud,
en aaklig met de vale wâ
van diepe ontmoediging gedekt!

o Dagen waar mij alles pijnt,
wen elk gedacht mijn ziel nog dieper wondt,
wen elk gevoelen feller prikt...
Wat deed ik zoo 'k geen Trooster vond,
die dan mijn kerker openbreekt
en 't stervend herte weer verkwikt?

ARM. VAN VEERDEGEM

Droevig liedje

DE wind ruischt in de blaren,
en zwarte wolken waren
laag in de lucht.
Een zware najaarsregen
plast droevig op de wegen...
Mijn herte zucht.

Een enkle zwaluw schijvert
dicht tegen de aard, en ijvert
om 't schamel aas.
Is zij, in 't vruchtloos wenden,
geen zinbeeld van ellenden?
Mijn hert klopt dwaas.

Ik hoor de winden brallen,
ik voel den regen vallen,
en sta versteend:
Wat geeft me koude of regen?
Mijn vreugd is stukgeslegen...
Mijn herte weent.

ARM. VAN VEERDEGEM

Mengelmaren

Van Christus' Apostelen, door Jan Hammenecker, 1913. Drukkerij 'l'Émulation', Vorst-Brussel, 117 bl.

E.H. Jan Hammenecker ken ik niet; maar, mij dunkt, hem mocht ik mij voor oogen stellen; een stille priester die geern spreekt en taalt met het landsche volk, en wandelt en rondom kijkt en luistert; buiten, al eenvoud en binnen, zuiver goud. Zoo ligt daar ook zijn boek op tafel: danig simpel van omslag, papier en letter met tamelijk veel drukfouten beklad, maar het innerlijk is van 't zuiverste schoon. Een opdracht aan Jesus-Christus, en dertien stukken ter eere van de dertien Apostelen. (12 plus St-Paulus): ziedaar den inhoud.

'Hammenecker heeft zijn aangeboren dichterschap Semitisch opgeleid' zegt J. Persyn in D.W. Boekennieuws - en naar Christian Lassen, 'bij de Semieten is de subjectieve geestesrichting overwegend.' Die meening van den fijnen letterkundigen proever kan ik niet beamen. De dichter is door en door echt-vlaamsch; in zijn tafereelen doemt Vlaanderen op. Zijn meer is het beroerde scheldewater waar Mariakerke langs droomt, zijn geboortedorp, een visschersdorp waarvan hij de visschers kent, en de streek bemint 'vol geur van pik en teer, en visch en vocht.' En hij bekent het ons in golvende verzen:.....

en 'k weet zoo goed, dat visscherszoon-zijn prachtig is!

Dat is: bij erfelijkheid, door lichaam voelen varen
het grootsch rythmeeren van een meer vol wentelbaren
die gingen, gaan, en majestatisch blijven gaan;

Dat is: van kindsbeen af, op breede zeekadansen
met 't lichte vaartuig meê, van bare op bare dansen
omregenboogd door de aureool, die riemen slaan

uit 't water in 't gekraal van diamanten perels
om 't zwoegend lijfbeweeg der nooit vermoeide kerels,
der visschers, Prinsen van het wijde waterveld!

Jan Hammenecker's dichttrant blijkt echt-vlaamsch door zijn uitwendigheid, t.w: zijn beeldspraak rijk en kleurig, niet Oostersch, maar ontleend aan ons volk, aan vlaamsche zeden en gebruiken, aan vlaamsche landschappen en aan vlaamsch zeeleven; zijn verfpracht is vlaamsch, alsook zijn hier en daar keurig schetsteekenen (Matthaeus); vlaamsch klinkt ook zijn vers vol zwier en klankenrijkdom en innemenden rythmus.

Maar onder die weelderige uiterlijkheid steekt er een Memlingsche ziel, met stillen gloed van liefde, en hooger mystisch leven, en zucht tot 't eeuwige. Die diepe priesterziel werd gevoed en verzaad met het merg der Evangeliën en opgeleid tot een inniger voelen door het leven van de Apostelen en bizonderlijk door het liefdeleven van 's dichters patroon St Jan. St Jan bekomt in zijn boek het leeuwenaandeel, 30 bl. en 26 gedichten. Heel zijn maagdelijk zieleleven wordt hierin ontleed, met zijn altijd opgaande zucht tot den Heiland, met het altijd hooger varende lieven en minnen, het altijd reiner en heviger opvliegen door de liefde, tot aan het versmelten van heel zijn wezen met God, en uit den overvloed van de goddelijke liefdezee, laaft 's Heeren lieveling zijn naar liefde dorstende kudde.

Nu gij (St Jan) begrijpt dit grootsch herworden aller dingen
in Christus, slaat uw ziel met breede liefdezwingen
en pelikaansgezind het liefdeleven in.

Gij komt en voedt uw kroost met al de pure liefde
waarmede u Jesus' hart in overvloed geriefde....
En 't groeide tot een volk in Christus één van zin,

een beeld van 't hemelsrijk, dat voor uw zieners oogen
zoo schitterend en schoon verscheen in top voltogen
door Hem wiens Liefde 't al begon en 't al besluit!

Gij, zijt van dagen oud, van liefde jong, gevaren
naar God! - Leeft gij nu, visscher, op de gloriebaren
van 't Mare vitreum, en roeit ge uw weeldeschuit

aldoor en eeuwig door, terwijl gij vreugdedronken,
den Heer beziet, geniet, en met een glans omblonken,
vergeet schier wie gij zijt, daar gij zoo goddelijk zijt!

En hij sluit met dat smeekend en diepgevoeld vers:

St Jan, vergeet *hem* niet, die dees gedicht u wijdt.

In der waarheid 't galmt hoogdeunend, dieproerend en meesterlijk.
A.D.M.

[Nummer 22]

Maanlicht

ONDER dit opschrift neem ik voor, den oorsprong en den zin te verklaren van een gedicht van Gezelle, dat weinig vermeld of aangehaald wordt, en toch onze aandacht ten volle weerd is, niettegenstaande, of liever juist om zijnen eenvoudigen volksvorm. Het staat in *Tijdkrans*, 33. In de laatste uitgave, 26, draagt het als titel de eerste woorden: *O Nachtlijk duister*. De toon klinkt luimig en opgeruimd; de beelden zijn heel gewoon; de gedachten zijn niet grootsch noch schitterend, maar er zijn er vele en leerzame: 't is volkswetenschap en volksgeloof, door den dichter schertsend voorgesteld of gekastijd.

En het onderwerp is niets anders dan de Maan, die alledaagsche Maan daar in den nachtelijken hemel!...

Is dat nu wel 't dichten weerd? 't Schijnt van ja!

Die heldere bleek-lichtende Maan, soms vol, soms half, soms gehoornd, met naar rechts of links gedraaide

punten, heeft toch van ouds af de menschen met verwondering, genegenheid, eerbied, ja met vrees vervuld, en dat bij zoo verre, dat ze er een godheid van mieken, of er goddelijke of toovermachtige invloeden aan toeschreven, en nu nog toeschrijven.

Job, in 't een-en-dertigste kapittel, verrechtveerdigt hem vóór den Allerhoogste: Heb ik niet altijd gepoogd, - zoo vraagt hij, de brave man, - om God te vreezen en mijnen naaste wel te doen?

'Heb ick mij verblijd om dat ick groot goet hadde, ende omdat mijn hand veele gevonden heeft?

Heb ick de Sonne gesien als sij scheen, ende de Mane klaerlijck voortgaende,

Ende heeft mijn herte hem verblijdt in 't heijmelijk, ende heb ick mijn hand gekust met mijnen mond,

't Welck is de meeste boosheijd ende een verloochenen tegen den alderhooghsten Godt? (25-28)'.

Verstaat gij dat?

De hand kussen met den mond, een kus op de hand leggen om hem 't blinkend maantje toe te werpen, dat ware een ad-oratio, (ad-os) een gebaar van aanbidding tot de maan geweest, dus eene afgoderij, de 'meeste boosheyd ende een verloochenen' tegen God zelve. Dat heb ik nooit gedaan, zegt Job, - en dat is wel een teeken dat anderen het deden in zijn land van Hus, en in dien alouden tijd van Isaac of Jacob, misschien.

Si vidi Lunam... incedentem clare! Hebt gij zelf, lezer, niet dikwijls met een soort van wonderend gevoel de klare maan zien varen door het ruim, met de drijvende witte wolkskes er soms voor, en hebt gij geen soort van bange nieuwsgierigheid gewaar geworden toen ge bewust werdt hoe ze daar hangt, zoo dicht en toch zoo ver in die onmeetbaarheid? Wat wonder zoo Jobs tijd- en landgenooten, in 't midden van heidenen levend, dat schijnsel aanbaden? Zegt Gezelle tot de zonne niet[1]:

(1) Tijdkr. 23.

''k Aanbade u, waart gij niet
zoo ik en mijns gelijken,
't zij sterren, die 'k alom
zie aan den hemel prijken,
't zij vogel, vissche of dier
die land en zee herijken,
een' enkele blom van God!'?

Zonne en maan zijn broer en zuster, volgens de oude Grieken en Latijnen, beiden kinderen van Zeus en Leto, namelijk Apollo, en Artemis of Diana. Gij weet nog wel, student, van Nisus, in Virgilius, zesde boek der Eneïs, dat bij Euryaal in 's vijands handen vindend, zijn werpspies gereed hield, om, van achter de boomen, de krijgslien te treffen. En juist toen hij werpen ging, zag hij omhoog naar de maan:

'Suspiciens altam Lunam, sic voce precatur:
Ta Dea, tu praesens nostro succurre labori,
Astrorum decus, et nemorum Latonia custos...[(1)])'

En gij hebt ook wel onthouden hoe onze Latijnsche dichter hier en daar, als goed of kwaad teeken, de maan over stad of veld of zee laat stralen in zijn epos! Hoe de Grieken van Tenedos naar Troja vaarden:

'A Tenedo, tacitae per amica silentia lunae'.

Hoe de maan weggescholen zat, dien vreeselijken nacht dat AEneas bij den AEtna was aangeland:

'Et Lunam in nimbo nox intempesta tenebat...'

Hoe het er uitzag in den akeligen weg die neerdaalt naar de onderwereld:

Quale per incertam lunam sub luce maligna
Est iter in silvis....

Hoe 't maantje vriendelijk over 't rimpelend water speelde bij AEneas' voorspoedige vaart naar de Tibermonden:

...Nec candida cursum
Luna negat: splendet tremulo sub lumine pontus.

Ziet ge wel, de maan had bij dat alles een geheimen invloed, of zij is een dichtersbeeld dat klaar in Vergilius' oogen en verbeelding staat.

(1) AEn. VI, 403-05.

Ten andere, wanneer hij naar de eer en de kroon des dichters wenscht, verlangt hij te weten en te mogen zingen:

> Defectus solis varios, Lunaeque labores,

en bij 't feestmaal van Dido, doet hij den grijzen dichter Iopas verschijnen, en:

> Hic canit errantem Lunam, solisque labores.

Zoo, de maan was, en is, een dichtersonderwerp!

Goethe heeft een allerschoonste dichtje: *An den Mond:*

> 'Füllest wieder Busch und Tal
> Still mit Nebelglanz,
> Lösest endlich auch einmal
> Meine seele ganz;
> Breitest über mein Gefild
> Lindernd deinen Bliek.
> *Wie des Freundes Auge mild*
> Uber mein Geschick....'

En gij kent misschien de Musset's *Ballade à la Lune:*

> ....Et toujours rajeunie
> Tu seras du passant
> Bénie,
> Pleine lune ou croissant...[1]

En eindelijk... Gezelle?

Ja, Gezelle heeft meer dan één gedicht op de maan, van zijn eersten bundel af; ook schreef hij over haar in proza. Het gedicht dat we nu bezichtigen gaan, 't langste en 't meest belangwekkende van al, vat om zoo te zeggen al 't vroeger geschrevene samen.

***

> *Si vidi... lunam, incedentem clare.*

Het vreemd gevoel, waarvan we hooger spraken, dat wij bij 't bestaren van de heldere maan soms in ons ontwaren, ligt juist aan den wortel van de dichterlijke ingeving en bepaalt iedermaal den aanhef. Zoo is 't in *Dichtoefeningen*, 'Binst het stille van den nacht':

> Wie, wie heeft toch, laat mij weten,
> in den hoogen hemel, dáár,
> u doen hangen zonder keten,
> wonder' zilvere lampe klaar?

(1) Zie ook bij Vict. Hugo, - Shelley, Sidney, - Poot, Staring, Bellamy en anderen meer.

Wie, wie heeft het vat gesmeden,
en den krans erom geplooid,
waar gij al de lieflijkheden
van uw lekend licht uit strooit?

Wie den diamant gesmolten
die door 't sprietlen van 't geboomt
tusschen blad en bladerholten
dreupelt, en omleege stroomt?

Koele lichtstroom, die alomme
't mos beplekt en 't hoofdtje zwicht,
't slapend hoofdtje van de blomme
die in 't mos te rusten ligt.

Zilverboot, die, dóór de wolken
peerlen draagt en elpenbeen;
kostbaar vaartuig, dat de volken
voert onschatbaar edelsteen...[1] .

Vierbake, in den nacht ontsteken...

Wie, wie heeft u toch gegeven
dat zoo minzaam treurig, iet
dat uw blinkend ooge, al beven
op het slapend menschdom giet?...[2]

Is de indruk niet die, welken wij daareven bedoelden? Evenzoo in *Gedichten, Gezangen en Gebeden:*

Tot de mane.

Och, hoe schoone vaart gij daar,
helderblanke mane klaar,
hooge boven veld en wee,
zwemmende in een wolkenzee!...

En nu, ons gedicht van *Tijdkrans:*

1. O Nachtlijk duister hupsch gesierd,
   wanneer de maan heur beevaart viert,
   en kijkt naar mij, die kijk naar haar,
   alsof zij mage en vriend mij waar!
5. Dan, is 't alzoo of 'n is 't, o maan
   'k heb 't altijd ik alzoo verstaan.

(1) Die edelsteen is de: '*slaap*', dat edel balsemkruid, staat er verder.
(2) Zie 't geheele stuk, Dichtoef. 1892, 168.

Het wekt mijn herte omhoogewaard,
uw schip dat deur de wolken vaart,
en lichtend, half of heel voltooid,
den hemel mij op aarde strooit:
met u zoo wil ik spelen gaan,
o varend licht, o blanke maan!

Gij zijt van diamant gemaakt,
van perelschulpe, al moedernaakt;
van zilver of krijstaal of iet,
'k en wete... noch 't en raakt mij niet,
zoo lange als gij mij blijft, o maan,
belonken, op des werelds baan.

't Is wel degelijk dat, doet 't niet?... altijd denk ik aan Job's: *Si vidi lunam incedentem clare*... De dichter, juist zooals gij of ik, staat te kijken, en met vriendelijke genegenheid ziet hij 't maantje. ‘Wie des Freundes Auge mild’ zei Goethe. En de beelden uit 1858 zijn daar ook weer: schip, door de wolken varend; zilver, diamant, peerlen... gij die ‘den hemel op aarde strooit’, ja ‘dat zoo minzaam treurig iet, dat uw blinkende ooge... op het menschdom giet’. Maar in 't oude gedicht was iets weemoedigs, hier is 't al leutig spel:

‘Met u zoo wil ik spelen gaan.’

En inderdaad, van eerst af voelt ge 't in die blijde, monkelende woorden:

en kijkt naar mij, die kijk naar haar
alsof zij mage en vriend mij waar...

'k en wete, noch 't en raakt mij niet,
zoo lange als gij mij blijft, o maan
belonken...

en ge voelt het vooral in dat koddig rijmrefrein op den klank van *Maan:*

'k heb 't altijd ik alzoo verstaan...

Blijgezindheid! Van dat vroeger droomen, met heel of halven weemoed, wil hij dezen nacht niet: Ge ziet er mij

vriendelijk uit, mane, en 'k hebbe wel goeste om 'ne keer met u te spelen, kom. 't Is mij eigenlijk al eender, wat ge waarlijk zijt, ik *wil* u nu aanzien als een vriendelijk aanzichte, en waaruit ge ook gemaakt zijt of niet, 't kan mij niet schelen, als ge mij maar liefelijk bekijkt!

Bemerkt nog, eer wij voortgaan, 't vers 9, het doet u denken aan den *Waterspiegel:*

> ‘Ik zag er de mane in, ze zat er zoo bloot,
> zoo koud, en zoo bleek, en zoo blank in;
> ze zat er nu kleene, ze zat er nu groot
> ze zat er half, nieuw, vol en krank in.’

Van waar komt de mane? Ja, de geleerden, Laplace en Cie, ze zeggen dat zij een stuk van de aarde is, die, nog vloeibaar en nauwelijks aan 't korste krijgen, in 't draaien een deel van heure kokende klokspijze kwijtgerochte en wegsmeet, alwaar het zelve rond wierd en bleef om de aarde wentelen. Dat kan al zijn, maar nu is 't uit en gedaan: gij hebt uw vastheid en uw plaatse, en ge blijft mij:

> Van waar gij kwaamt, 't zij hier of daar,
> of 't de eerste korst der aarde waar,
> die, vóór veel eeuwen, openspleet
> en hooge u in den hemel smeet;
> uw zetel is nu vaste, o maan,
> hij staat daar en hij blijft daar staan!

* * *

In de zeven volgende strofen heeft Gezelle zijnen ouden *Rond den Heerd* herdacht, en waarschijnlijk had hij hem herlezen, zoo hij nogal deed.

Waarom had hij hem herlezen?

Omdat hij bezig was, voor *Loquela* een woord te schrijven over *Nieuwmane*. (Oostermaand, 1885, bldz. 94). En daar dit artikeltje niet lang is, ga 'k het hier bijna geheel overschrijven:

‘Daar is hier en daar in Vlaanderen nog speur te vinden van manedienst. Hier volgt eene begroetinge van de nieuwe mane, zoo gezeid tegen de tandpijne:

Willekomme, nieuwe mane,
gij schingt zoo schoone,
gij komt uit s' hemels kroone,
weert de tandpijne en 't flussijn,
willekome, nieuwe mane.

"'s *Hemels kroone*", zal hier missproken zijn voor 's *Hemels troone* = 's hemels *gewelf*, dat men alle stappe bij de oude vl. dichters tegenkomt. "Flussijn" is hand- voet- of tandeuvel te zeggen. De oude Duitschers schreven 't aan de elven toe,... Schreven 't de Vlamingen misschien aan Vrouw Mane toe?

Hier is nog een andere zulke heidensche begroetinge, die eenigszins gekerstend is:

Nieuwe mane
komt van Sente Millane,
ze bringt de vier mysteries mêe:
Tandpijn, hoofdpijn, cholike ende flussijn,
'k aanbidde God om dervan bevrijd te zijn.

"*Sente Millane*" wijst op de *Millane*- of *Midlane*-capelle te Sweveghem, van waar de twee manebegroetingen afkomstig zijn; voorde heidenen waren meest al de ziekten *mysteries* of verholentheden; ja, nu nog hoort men spreken van "de ongekende kwale" waar iets mêe gemoeid is; "*sicut stulti, a lunâ pati arbitrantur*" zegt Sint Eloy. (*S. Audoenus*, in vita *S*^{ti} *Eligii II. 15*.) De bediedenisse van 't latijnsch woord *lunaticus* steunt op diergelijke oude wangeloovigheden.

Die er nauwe naar let zal ondervinden dat de Vlamingen nog van de manespreken alsof zij geloofden dat er een levend, wetend en willend vrouwelijk wezen(1) daarin steekt. Zoo zult gij hooren van "Anneke Maantje" of van "Vrouw Mane", die zit, die in heuren hof zit, die uitkijkt, die slaat met eene ijzeren hand, is 't dat ge er naar wijst, of dat ge ze te lange durft sterlinge staan bezien. Als de mane duistert, ge en zult bin de drie dagen die volgen geen ooft plukken of eten: 't is venijn op. Schapen, honden, peerden *weten* van de mane, *zijn beloopen* van de mane, krijgen de *manebeloopentheid* en komen blend(2). Luchtsteenen, hemelsteenen heeten in Vlanderen *maansteenen*. Is dat die "ijzeren hand" waarmee de mane slaat: 't zit immers veel ijzer in de maansteenen? Men wenscht iemand naar de mane, verloren zaken zijn naar de mane, enz. enz.

Geen wonder dat velen nog een kruis maken als ze den eersten keer de nieuwe mane zien.

Die 't al verzamelde dat men in Vlanderen van de mane zegt, zou nen heelen boek maken!'

Ik zei daar, dat Gezelle, om dat artikeltje te schrijven,

(1) Gezelle maakt ook daarom in zijn christen gedichten de maan tot zinnebeeld van O.L. Vrouw, naar 't voorbeeld van de kerk. (Zie *Dichtoefeningen* en *Ged. gez. geb.*).
(2) In Meimaand 1885 staat verdere uitleg over *maneloop*, elders ook over *manedriepekkel* = onmogelijkheid.

zijnen ouden *Rond den Heerd* herlezen had, 'k wille zeggen daarmeê, zijn eigen langen opstel in *R.d.H.*, jaar 1868, bl. 115-118 en 124-127. Ik zou hem u ook geern in zijn geheele uitschrijven, maar dat zou ons ál te verre uit de wegen brengen, en we loopen al verre genoeg! We zullen liever ter loops aanhalen wat ons te passe komt. Anders, die lezing is de moeite weerd, ze zou u toonen wat Gezelle al naspeurde en *hoe* hij zeggen kon wat hij wist. 't Eerste deel is wetenschap, 't tweede volksgeloof over de maan, en hierin (bl. 126) staat o.a.:

‘Zonne, mane en sterren komen voor den dag als levende wezens.... die dwalingen spreken wij uit als wij zeggen: 't Maantje, of Anneke Maantje zit uit; gen en meugt naar Anneke Maantje niet wijzen, of 't geeft er nen slag in uw aanzichte; 't gaat slapen, 't staat op, 't kijkt uit enz....

Verder: ‘Uit al 't voorgaande zal de aandachtige lezer twee spreuken weten te verstaan, die men dikwijls hooren mag in Vlaanderen, te weten: *loopt naar de mane*; en, bij voorbeeld: *'t is al naar de mane* dat hij ooit bezeten heeft; te weten: verloren.’

Ziet ge nu, hoe hij in Oostermaand 1835 ten minste op *R.d.H.* 1865 *gedacht* heeft, waarschijnlijk hem herlezen heeft? Dit zal u echter nog klaarder blijken.

‘En in plaatse van ‘nen *geheelen boek* te maken met hetgene men in Vlanderen over de mane zegt,’ heeft hij toen, met al die maangedachten in den kop, dit *gedicht* geschreven. Denkt ge niet dat zulks heel waarschijnlijk is, en dat wij daarom, tot latere en meerdere zekerheid, onder 't gedicht het jaartal 1885 mogen schrijven?

('t Vervolgt).

Brugge

Nu komt weer avondvrede over de stille stad:
Het roode zonnebloed stroomt weg langs brêe kanalen;
een weemoed, onbestemd, door woorden nooit bevat,
begint uit de oude torens eenzaam te verhalen.

De aloude klokken zingen dof en wonderbaar
van dagen toen hun jubelgalm het land omspande;
toen glans er was en leven in die straten daar,
en fakkelblij het hart der rijke haven brandde.

Van rijke dagen, wonderschoon; - en nu, naar 't niet,
lijk zoete kinderdroomen, in de verte aan 't vluchten...
Het laatste ‘Ave’ trilt weg. Hoort: langzaam sterft het lied
en siddert uit in snikkend droeve tonenzuchten.

De laatste toon wiekt heen op zachten avondwind,
en treurig dwaalt de nagalm door de doode straten,
die alle zwijgend, als verschuchterd zijn: gelijk een kind,
een blinde kind, dat plots door zijn geleiders wordt verlaten.

Een wilde zwanenpaar strijkt ruischloos door den plas,
en zoetjes taalt de vloed - heel veder-zachtjes neurend -
van eene schoone maagd, die koningin eens was
en nu in donker nongewaad zit, eenzaam treurend...

(Naar Stephan Zweig)
ARM. VAN VEERDEGEM

Daar is een Leven!...

DAAR is een leven dat niet weet van sterven!
O, klaagt niet dat de lente als rook vervliegt.
Daar is een Leven, schooner duizend werven,
Dat boven 't graf zijn groene kruine wiegt.

Hoe heerlijk is 't den zwaren arm te zwaaien
En stappend steeds in stilte en storm vooruit,
Met volle greep het edel zaad te zaaien,
Dat krachtig eens ten eeuwgen dage spruit!

Geloof zal kiemen diep en wortelkrachtig,
En groene Hoop die slanke stammen schiet,
Terwijl een zee van Liefdebloemen prachtig
Haar golven wendend langs mijn voetspoor schiet.

En daalt mijn dag, en mag ik rust verwerven,
Dan zingt de wind die door de velden vliegt:
- Daar is een Leven dat niet weet van sterven,
Maar boven 't graf zijn groene kruine wiegt!

S.D.N.

Meegedeeld door L. Bittremieux.

Oortijdsche tijdrekening

ONLANGS leden is er te Brussel een boekje verschenen over den oortijd. Het is opgesteld met het inzicht de oortijdsche ontdekkingen aan de algemeenheid van de lezers bekend te maken[(1)].

Daarin wordt er ook gesproken van de oortijdsche tijdrekening.

De schrijver, M. Exsteens, aanveerdt de bepaalde tijdrekening niet van M.A. de Mortillet[(2)], die 78000 jaar toeschrijft aan het tijdvak van Chelles, 100000 jaar aan het tijdvak van Moustier, 11000 jaar aan het tijdperk van Solutré en 33000 jaar aan het tijdperk van de Madeleine. Men weet dat M.A. de Mortillet het tijdperk van Aurignac niet wil aanveerden.

M. Exsteens komt tot het volgende besluit:

‘Het weze ons genoeg, ons voor te stellen dat het verschillende honderd duizend jaar geleden is dat de mensch op de aarde verschenen is.

Nemen wij in acht dat drie verschillende dierenrijken elkander opvolgden in den ouden steentijd, terwijl het hedendaagsch dierenrijk sedert het begin van het hedendaagsch aardkorstelijk tijdvak of sedert den jongen steentijd ongewijzigd bleef[(3)].’

(1) MAURICE EXSTEENS. *La Préhistoire à la portée de tous*. Bruxelles, 1913, 214 bladz. in-8°. Prijs 3,50 fr.
(2) G. et A. DE MORTILLET. *La Préhistoire.* Paris, 1910, bl. 662 en volg.
(3) M. EXSTEENS. *Op. citat.*, bl. 160.

In de *Kölnische Zeitung* van 17 Nov. 1912 lazen wij ook eene bijdrage over de merkweerdige oudsteentijdsche woonoorden van de Dordogne.

Daarin schrijft de opsteller als volgt:

‘Het is een zonderling gevoel zich bij de woonoorden der oortijdsche menschen te bevinden, die verschillende honderd duizend jaar voor ons geleefd hebben’.

Al dat schrijven noopt ons nogmaals een woord over de oortijdsche tijdrekening ten papiere te brengen.

***

Beschouwen wij eerst het vraagstuk van katholieke zijde. Het kan nuttig zijn voor dezen die zich met geloofsverdediging bezig houden en wij weten dat velen in die zaak van tijdrekening belang stellen.

Stippen wij aan wat er daarover geschreven wordt, aan elkeen de verantwoordelijkheid voor zijn schrijven latend. Priesters Moulard en Vincent schrijven:

‘De katholieke geleerden komen overeen om te erkennen dat ergeene bijbelsche tijdrekening bestaat. Pater Brucker die gewoonlijk zoo streng is, erkent dat de bijbelsche tijdrekening onzeker is en dat niets belet zoovele eeuwen te veronderstellen als de taalwetenschap noodig oordeelt voor den oorsprong en de vorming der verschillende taalverwantschappen.

Het katholiek geloof legt niets op in deze zaak. De katholieke geleerde mag den oorsprong van het menschdom zoo ver in 't verleden achteruitschuiven als hij wil; hij mag de 240,000 jaar van M. de Mortillet aanveerden en nog meer...[(1)],

Priester Vigouroux, die besluiten van den kerkelijken Bijbelkeurraad onderteekent en bijgevolg met groot gezag spreekt in deze belangwekkende zaak, schrijft als volgt:

‘Men spreekt dikwijls tusschen ons katholieken van 4004 jaar die verloopen zijn tusschen de schepping van

(1) A. MOULARD et FR. VINCENT. *Apologétique chrétienne.* 20e édit. Bruxelles, A. Dewit, 1912, bl. 92.

Adam en de komst van Christus. Men moet alevenwel in acht nemen dat deze cijfer op betwistbare berekeningen berust en dat het hedendaags onmogelijk is met zekerheid het tijdstip van de verschijning van den mensch op de wereld vast te stellen.

't Bestaan vele stelsels van bijbelsche tijdrekening, maar er bestaat geene eigenlijke bijbelsche tijdrekening. Er bestaat ook geene ambtelijke kerkelijke tijdrekening. Het is valsch te denken, zegt Kardinaal Meignan, dat het katholiek geloof het bestaan van den mensch omsluit in eene tijdruimte van zes duizend jaar. De Kerk heeft nooit uitspraak gedaan over dit vraagstuk.

Het Oud Testament kent geene tijdrekening... Het bevat nochtans tijdrekenkundige inlichtingen, met dewelke men eene tijdrekening kan opmaken, namelijk de geslachten der Oudvaders en het getal jaren dat zij geleefd hebben... Doch om die rekening met zekerheid te doen, zoude men moeten de echte cijfers bezitten, die in de boeken van Moyses aangestipt wierden en over volledige geslachten beschikken... Welnu, de echte cijfers zijn zonder wijziging tot ons niet gekomen, en men is niet zeker dat de lijsten der geslachten geene leemten bevatten[(1)].'

***

Aanschouwen wij nu het vraagstuk, in wetenschappelijk opzicht.

Wij hebben reeds gezeid dat Strabo vertelt dat men, in zijnen tijd, ongeschondene en bewerkbare mammouthtanden uitvoerde van Engeland naar Gallië.

Hier volgt nu een ander bericht.

In de Trilobitegrot van Arcy-sur-Cure (Yonne) ligt er eene laag van 5 meters, 5 decim. dik.

Hoe werd die laag gevormd?

Daar brokkelden stukken van den bovenwand. Met het

(1) VIGOUROUX, BACUEZ et BRASSAC. *Manuel Biblique*. 12e édition. Paris, 1905, tome I, bl. 615 en volg.

water, dat door den grond zijpelde, die boven de grot lag, kwam er leem meêgestroomd om met den afval van den bovenwand, de laag te vormen, die den bodem van de grot bedekte.

Wat heeft men in de laag gevonden?

Zij bevatte duidelijke en onbetwistbare getuigenissen van het mammouthtijdvak en van het rendiertijdvak, 't is te zeggen van het tijdvak van Moustier en van de tijdperken van Aurignac, van Solutré en van de Madeleine[1].

Wat heeft men nopens die getuigenissen zorgvuldig waargenomen?

Men heeft kunnen gaslaan dat de beenderen van de dieren wel bewaard waren; zij schenen versch te zijn; al hunne deelen waren goed in stand; al de bijzonderheden van hun maaksel en hunne gedaante waren ongeschonden.

Passen wij nu op die zekere berichten de tijdrekening toe van M. de Mortillet.

Voor het rendiertijdvak bepaalt hij 44,000 jaar.

Nemen wij er van zijn 100,000 jaar voor het tijdvak van Moustier nog 11,000 bij voor de getuigenissen van het mammouthtijdvak, die in de Trilobitegrot te vinden waren.

Dat maakt eene tijdruimte van 55,000 jaar, die zou noodig geweest zijn, om eene laag te vormen, die 55 decim. dik is. Er is te minste eene laag van 5 centim. van doen om de beenderen te bedekken en de vorming van zulk eene laag zou 500 jaar geduurd hebben.

In den loop van 500 jaar zouden die beenderen langen tijd bloot gelegen hebben en onderhevig geweest zijn aan de ontbindende en rottende werking van de lucht en de vochtigheid.

Laat eens beenderen vijf jaar liggen in de lucht en de natte; in die voor waarden zouden zij het geen vijf jaar uithouden en niet gaaf en ongeschonden meer zijn, zooals

(1) J. DECHELETTE. *Manuel d'Archéologie*, tome I, Paris, 1908. *Passim*. - A. PARAT. *Les grottes de la Cure et de l' Yonne. Recherches préhistoriques*. In *L'Anthropologie*, tome XII, 1901, bl. 119.

de beenderen gevonden in de vermaarde grot van Arcysur-Cure.

Door die waarneming valt het stelsel van de Mortillet in duigen.

* * *

Nemen wij eens 5 jaar voor het vormen eener dikte van 5 centimeters: dat zou voor de laag van de Trilobitegrot eene tijdruimte uitmaken van 550 jaar.

Voegen wij er nog 500 jaar bij voor het tijdvak van Chelles en het deel van het tijdvak van Moustier, dat wij, bij de Trilobitegrot in aanmerking niet namen: dat zou maar een duizend jaar maken voor den ouden steentijd en aldus zouden wij, volgens de berichten van de wetenschap, omtrent uitkomen op de 6000 jaar welke Priester Vigouroux aan het Oud Testament toekent.

Daarom schreven wij in onze verhandeling over het belgisch tijdperk van Solutré:

'Daar het tijdvak van Chelles alleen den laatsten ijstijd voorafging, is het wel noodig dat men 15000 jaar toeschrijve aan de oortijdsche en aan de geschiedkundige tijdvakken, die de komst van Christus voorafgingen?[(1)]'

In 1906 vergaderde het wederlandsch Congres van Menschenkunde te Monaco.

Daar heeft priester Parat zijne tijdrekenkundige waarnemingen nopens de Trilobitegrot medegedeeld[(2)].

Niemand heeft er een woord over gerept.

Dat is licht om begrijpen.

Men kon ze niet weerleggen en met ze te aanveerden zouden de pedanten erkend hebben dat zij grootelijks dolen als zij honderd duizenden jaren aan den ouden steentijd toeschrijven.

J. CLAERHOUT.

(1) J. CLAERHOUT. *L'époque solutréenne en Belgique*. In *Annales de la Société scientifique de Bruxelles*, 36e anné 1811-1912, bl. 389.

(2) A. PARAT. *Matériaux pour l'établissement d'une chronologie des temps quaternaires*. In *Congrès international d'Anthrop. et d'Archéol. préhist*. Coinpte-rendu de la 13e Session. Monaco 1906. Tome I. Monaco 1907, bl. 280.

Mengelmaren

Boekennieuws

MET eersten April aanstaande komt van de pers, bij Jules Vermaut, Langesteenstraat, 28, te Kortrijk, een boek van Caesar Gezelle, een bundel schetsen ‘Uit het leven der Dieren.’

De lezers van *Biekorf* hebben reeds, uit de heerlijke brokken hun aangeboden, kunnen oordeelen met hoeveel waarheidsgevoelen en gloed van leven heel die dierenwereld bezield wordt. Gezelle is een groote naam in Vlaanderen, en Caesar Gezelle draagt hem fier en weerdig met iets heel eigenaardigs dat hem kenmerkt en hem alleen toekomt. Scherpe oogen heeft hij die alles zien, gewarige ooren die veel luisteren en een toovertaal waarmede hij in weidsche pracht van kleuren en klanken schilderen kan en zingen.

‘Uit het leven der Dieren’ is een eerste prozawerk van Caesar Gezelle. Een kundige hand teekende daartoe tachtig penneschetsen, die eene rijke versiering voor het boek zullen uitmaken.

De uitgever heeft er, ook in zijn vak, een kunstwerk van gemaakt, dat aan den ernst van uitvoering en de degelijkheid van het verwerkte materiaal zijn eigen prijzen zal. Het wordt eene uiterst verzorgde luxe-uitgave, op mooi hollandsch papier, met nieuwe letter, die zal verkocht worden tegen 3 fr. het exemplaar. Inschrijvingen worden van nu af aangenomen bij den uitgever Jules Vermaut, Langesteenstraat, 28, te Kortrijk.

Reeds zijn er de vijfhonderd eerste exemplaren van verkocht en geleverd in Holland.

IN 1911, heeft men al baggerend in de Schelde boven Antwerpen, een ijzeren zweerd gevonden, waarvan het lemmer 65 centim. en de angel 6 centim. lang is.

Volgens zijne gedaante moet dit zweerd van de oude Belgen afkomstig zijn en behooren tot het tijdstip van La Tène.

Men weet dat de ijzertijd twee tijdstippen bevat, namelijk dit van Hallstatt, naar het vermaard grafveld van Hallstatt, in de omstreken van Salzburg ontdekt (omstreeks 600 jaar voor Christus), en het tijdstip van La Tène, naar een welbekend woonoord in 't meer van Neuchatel gelegen (400 jaar voor Christus tot aan den romeinschen tijd).

J. CL.

[Nummer 23]

Maanlicht

(Vervolg van bladz. 345)

Nu wij dat alles weten, gaan we de *Manebegroetinge* van Gezelle voort lezen:

***

25. Men zegt dat in u berg en dal
te ziene is, hooge en diepe en al;
'k en vinde ik, noch 'k en zie dat niet,
in 't licht dat ge uit de wolken giet;
en, geluw' blanke of duistere maan,
30. 'k zie geren door de locht u gaan.
Men waant dat ge een woestijne zijt,
vaneengekloven, diepe en wijd;
en dat in u noch groente en is
noch levend iet, 't zij vleesch of visch:
35. 'k en wete 't niet, maar zie, o maan,
en blinkend daar en bloeiend staan.

Dat is nog wetenschap; hij kent ze wèl, hij ‘vindt en ziet en weet’ dat zeer goed, maar hij wil nu alleen genot hebben van de blanke, blinkende maan in de wolken: *videt lunam... incedentem clare*.

Hij weet het wèl, zie liever in 't opstel van R.d.H.:

‘Men heeft bevonden... dat die wijde grauwe streken, de plekken in de mane, effene leegten zijn, met hoogere bergruggen bezoomd, en doorzaaid met eene ontelbare menigte ronde gedaanten...’

Alles schijnt eene drooge, bleeke woestine, zonder water of damp of locht of iets dat aan het aardsche groen of groeizaam leven ooit gelijken kan’.

't Zijn de twee zelfde strofen, maar in proza!

Gij slaat, zegt, - met nen ijzeren arm, -
het volk, vol vreeze en weegekerm,
al die u wijst, of, met ter hand,
eens toogen durft het maneland.
Benauwd en ben ik niet, o maan,
dat gij zult met uw hand mij slaan.

Bijgeloof, waarover in *R.d.H.* en *Loquela*, in de hooger aangehaalde plaatsen. En met het bijgeloof lacht de dichter hertelijk.

't Is dikwijls een die naast u weunt,
die u noch mij geen liefde en jeunt,
maar, weggeblind of uitgedoofd,
het licht mij van uw aanschijn rooft:
't en helpt al niet, en doodgedaan
verrijst gij weer, o blanke maan!

Ik denk dat er hier spraak is van maansverduistering of eclips. ‘Die náást de mane weunt’ in de hemelruimte, 't is de *aarde*, immers? En den dichter, droomer, priester, bemint zij niet, ook de maan moet ze niet geern zien, daar zij haar soms wil dooden, uitdooven, wegblinden, rooven, of zoo 't wetenschappelijk geschreven staat in *R.d.H.*: ‘Staat de aardbol tusschen de zonne en de mane, de mane

zit in 't donker en wij en zien ze niet'. Maar wat baat het? De gestorven mane verrijst toch weer, en wij zien ze opnieuw *incedentem clare:*

Dan kerft men uit uw bleek gelaat
een halve mane weg, en laat
u schaars genoeg, om teer en fijn,
noch zikkelwijs te zien te zijn
maar immer, half of heel, o maan
uw schoonheid zal ik voorenstaan.

Dit is, in lachende verontweerdiging en ter vriendelijke verdediging gesproken, de leer van de *maangestalten*, of 'phasen' van de maan, die in den 'Waterspegel' ook worden opgenoemd:

'zij zat er nu kleene, ze zat er nu groot,
ze zat er, half, nieuw, vol en krank in',

en die worden uitgeleid, heel vatbaar, in *R.d.H.:* 'Bovendien houdt de mane altijd denzelfsten kant van heur wezen te onswaard gekeerd, ten deele of ten geheele verlicht door de zonne; zit de zonne aanzijds de mane, rechts, heur linkere kake is verlicht, en de reste en ziet men maar halvelinge, of nog min; zit de zonne aanzijds de mane, slinks, ze verguldt heure rechter kake; wordt de mane van voren beschongen van de zonne, wij zien geheel heur aangezichte'.

Bemerkt hoe, in dezen uitleg, overal de gelijkenis met het *aangezichte* wordt volgehouden, met linker en rechter kake, enz. 't Zelfste ziet ge in het 'bleek gelaat' in de verzen.

Men scheldt dat gij - de boeren doen 't -
de teere vruchten barnt en boent...
Gij, branden, kaal en koele als ijs,
wie 'n is er maar zóó manewijs?
Ge en doet alsheels, o bleeke maan,
geen leed, tenzij de zotten aan.

De *Roste Mane*, de eerste na de Paaschmaan, heeft bij de boeren een kwaden naam. Zij verschroeit, verbrandt, op éénen nacht, de schoone, jong-groene planten, zeggen zij.

En 's morgens vindt men de blaren slak-neerhangend, ros en bruin, gelijk verzengd, in plaats van groen, en voor altijd geknakt.

‘Boenen’, zegt De Bo, wordt gezeid van de bevlekking of van de kleuring die voortkomt van 't oxied der metalen, van het sap der planten of vruchten, enz. Het lijnwaad wordt geboend... van 't ijzermaal, de banden worden geboend van okkernoten te plooschen... Een ijzeren pot boent als hij nieuw is.’ Zoo, boenen is bruinachtig kleuren.

Het geloof aan de Roste Mane is nu nog zeer verspreid, en men zal 't de boeren, - en vele andere menschen - niet uit het hoofd praten. En toch is't zuiver bijgeloof! In de vroege lente, bij opene heldere lucht (en dan ziet men de maan) verliezen de aarde en vooral de blaren der planten gemakkelijk hunne warmte; 't overvloedig zap van de jonge scheuten vervriest, en ze verteren en verdroogen. Dat geheurt *met* de mane, Roste of andere, maar niet *door* de mane. *Cum hoe, ergo propter hoc?*

De Heidenen, Grieken, Latijnen en Germanen, schreven de Maan menig kwaad toe, van ziekten, en ramp aan dier of plant, of mensch, zoo ge hooger uit *Loquela* !eest. Virgilius in zijn Georgica, heeft geheele reken over den invloed van de maan, welke dagen van de maan kwaad zijn, welke beter, welke goed.

> ‘Ipsa dies alios alio dedit ordine Luna
> Felices operum. *Quintam* fuge: pallidus Orcus
> Eumenidesque satae....
> Septima, post *décimam* felix, et ponere vitem...
> ....*nona* fugae melior, contraria furtis....(1) GEORG. I, 276-86, ZIE OOK 353; 395-96; 427-37.

De mane, zoo ge ziet, is voor die menschen nu weer goed, dan weer slecht, ze verandert van luim, en is

wankelbaar in heur gezindheid, lijk de zotten, die de ouden *lunatici* noemden, reeds bij de Joden, want, zegt Ecclesiasticus XXVII. 12: *stultus sicut luna mutatur!* de dwaze verandert lijk de mane! Zij vreezen haar of vereeren haar, lijk die heidenen uit Job's tijd, en onder de Joden moeten er ook wel geweest zijn, die aan de *roste mane* en *maneschroei* geloofden, want zegt David niet tot den mensch die op God betrouwt: *Per diem sol non uret te, neque luna per noctem*. Bij dage zal u de zon niet verbranden, noch bij nachte de mane? (Ps. 120. 6).

Dit is niet voor de Mechelaars gezeid, maar tot heden toe, na eeuwen christendom, is die heidensche *manewijsheid* niet uitgeroeid. St Elooi sprak er al tegen, zoo we zagen: *sicut stulti, a luna pati arbitrantur*, lijk zotten peizen ze dat het de mane is die hun leed doet; en dezelfde heilige verbood aan onze voorouders: *Nullus Dominum solem aut lunam vocet, neque per eos juret*[1]. Niemand noeme zonne of mane Heer en Vrouwe, noch zwere bij hen. Zoo, die nu nog denkt dat de mane, die ijskoude mane, kan branden en schroeien, hij is bijgeloovig en weinig of in 't geheel niet mänewijs zoo 't behoort...

Andere dingen die over de mane verteld worden zijn ál zoo verkeerd:

> Naar mijnen zin 't gelogen is
> dat ooit in u gevlogen is
> des zondags een, die arm en koud
> gaan rapen was een handsvol hout;
> want menig loopt er los, o maan,
> die erger heeft als dat gedaan!

Er is nu niets meer waar, vandage, bij dien aardigen Poëet; hij gelooft zelfs aan ‘'t Manneke uit de Mane’ niet, al heeft hij 't zoovele jaren in Vlanderen weten komen om te vertellen van Sjimafouta of van Narden Pacquet en Broozen

(1) *Sermo*, bij St Audwijn. Zie *R.d.H.* 1868, loc. cit. en Duclos, Tillo de Saks, bl. 202.

Brycke, en al heeft hij zelve vroeger geschreven: ‘het was een Manneke dat hout stool op eenen Zondag binst de Hoogmesse,... en in de inane gebannen wierd’, ja, al roept hij er de getuigenis van Shakspeare bij, die er bijvoegt dat het zijn hondje mêe heeft, al gaat hij zelfs nen ouden vlaamschen dichter uit de 14e eeuw, Broeder Geeraert, te rade, die verzekert dat een manneken

> ... ‘pleget te stane
> Recht in 't midden van de mane
> Dat men in 't dietsche heet Lodegheer[1]’,

al haalt hij menige andere overlevering aan; maar nu is 't al gelogen! Aardige kerel! En daarop gaat hij voort:

> Daar gaander, ja, bij dag en nacht
> zoovele in 's vijands wapendracht,
> die, met hun aanschijn afgekeerd
> van u, u laten onvereerd;
> en, zoekende achter, land, o maan,
> hun' eigen booze wegen gaan.
>
> Ze hebben kwaden raad, van min,
> van menschenmoord of diefstal in,
> en vluchten schuw, voor man en dier,
> voor manelicht en zonnevier:
> De die en laat, o blanke maan,
> niet schaloos en gedoken gaan.

In plaatse van dat onnoozel manneke, die wat rijshout stal, dat déze dan liever ‘naar de mane loopen’ of anderszins gestraft worden, ‘al moest de maan het uitbrengen’ zoo 't volk zegt, die bij dag, en vooral bij nachte rondzoeken met kwade gedachten van ontucht, moord of diefstal. Zoo bidt de kerk in de vespershymne van 's woensdags, tot den Heer, die de ‘heurten van de mane bestiert, *lunae*

(1) *R.d.H.* 1868, 126.

ministras ordinem', dat hij, den nacht verlichtend, ook de herten verlichte:

> Expelle noctem cordium:
> Absterge sordes mentium:
> Resolve culpae vinculum,
> *ever te molem criminum*.

'doe den monsterbouw van hun schelmstukken in duigen vallen door uw licht in den nacht der zielen, zoo de maan doet in de duisternissen, als ze de misdaden door haar licht belet.'

Vroeger had Gezelle reeds gedicht tot de mane:

> ''t Dunkt mij dat gij weet en ziet
> al dat u beneên geschiedt;
> Ai, en wilde of wenschte ik kwaad,
> 'k wierd benauwd voor uw gelaat.'
>
> Leed alwie goedwillig is
> door dees wereldswildernis,
> en verlicht hem langs de baan
> daar ik uw schoon beeld zie staan.'

En deze verzen uit *Ged. Gez. en Geb.* (1873) zijn geheel uit dezelfde ingeving als onze laatst gelezene strofe en de nu volgende, waarin de zanger zich zelven van de booze nachtdolers afscheidt: *Discerne causnm meam de gente non sancta, ab homine iniquo et doloso eripe me.... emitte lucem tuam et veritatem... ipsae me deduxerunt*... (Ps. 42, 1, 3):

> 'k En vluchte uw heldere blikken niet
> o ooge Gods die alles ziet,
> noch door de wolken, wit als sneeuw
> uw neergevelde nachtflambeeuw,
> die, toogend mij de hemelbaan,
> mijn stappen richt, o heldere maan!

De 'nachtflambeeuw' herinnert een weinig aan de 'lampe' uit *Dichtoefeningen*. Men wordt gewaar in den toon, dat de scherts hier gedaald is, de ontroering is onbelet en de bede is gevoeld. De overeenkomst met de twee strofen uit 1873 is des te grooter.

Doch de spelende toon wordt terug opgenomen en voortgezet tot het einde, zoo nochtans, dat het oprechte gevoej overal doorstraalt:

85. Gelieven, die bij nachten kwijnt,
en liefst van al als 't maantje schijnt
beloften doet en eeden spreekt,
hoe lichte eilaas uw liefde breekt!
Maar geen geweld en zal, o maan
90. ooit onze liefde in stukken slaan.

Ik late al die u schelden wilt
gerust, en immer blauw gebrild;
maar u en wille ik laten al
zoo lange als dat ik leven zal.
95. En vare ik eens van hier, welaan,
zoo blinkt dan op mijn graf, o maan!

De maan is onder ander ook een beeld van onstandvastigheid; al wil Gezelle het hier niet zeggen, 't is alzoo. Wanneer de Engelschen en de Vlamingen van iets willen spi eken dat geen zelfstandigheid noch duur kan hebben, of van ijdelen en Hauwen klap, ze zeggen ‘t' en is maar maneschijn’. Hoe dikwijls, in de romans en bij de droomende dichters en ziet men de liefdeëeden bij den maneschijn niet geheuren! Gezelle had in zijn jeugd Shakespeare gelezen, in een oud boekske waarin o.a. *Romeo en Juliet* voorkwam. En wat lezen wij daar in het beruchte liefdetooneel?

Rom.
Lady, hy yonder blessed moon I swear,
That tips with silver alt these fruit-tree tops. -

Jul.
O, swear not by the moon, the inconstant moon,
That monthly changes in her circled orb,
Lest that thy love prove likewise variable!

Julia, ziet ge, wil niet dat Romeo bij de mane zweert, zij vreest dat het ijdele en looze eeden mochten zijn.

Desgelijks is er een tooneel in 't laatste bedrijf van ‘The Merchant of Venice’, tusschen Lorenzo en Jessica. 't Is ook in den maneschijn:

The moon shines bright! In such a night as this,
.... Troïlas, me thinks, mounted the Trojan walls,
And sighed his soul toward the Grecian tents
Where Cressid lay that night!...(1)

(1) In zulken maneschijn verzuchtte de Trojaon Troëlus naar zijn Grieksche Cressida ginds in de tenten.

maar Jessica antwoordt daarop al spottend. En 't gaat er weg en weer van: '*In such a night, - in such a night*', tot dat Jessica lacht:

> In such a night
> Did young Lorenzo swear be lov' d her well,
> Stealing her soul with many vows of faith,
> And ne'ar a true one!...[1]

Al maneschijn, wil ze zeggen, *all moonshine, my boy!* 't Is nog wel dat ze 't weet, de sloore!

Maar tusschen u, mane, en mij, roept onze dichter, is 't voor eeuwig! Laat al wie u scheldt maar doen; ai die mannen kijken door nen blauwen bril, zij zien de zaken in valsche kleuren; maar geheel mijn leven wil ik u trouw blijven, en gij, als ik zal dood zijn, zult schijnen op mijn graf!

En dáár, inderdaad, verlicht Vrouw Mane, op 't Brugsche kerkhof, het bronzen Kruise, den bronzen Dichtengel en de lieve blommen, door ons, Vlamingen, op heur Minnaars graf geplant. Nog lange blijve 't staan, dat graf, en worde 'took, niet onbestendig, maar standvastig, door onze liefde beschongen!

***

Een woord tot samenvatting.

In dit gedicht zien wij aldus weer een oud, zeer oudopgevat onderwerp tot rijpheid komen, waarin op een gansch nieuwen en hoogst eigenaardigen toon van spel en scherts teergevoelige verzen uit 1858 en 1873 en wetenschappelijk proza uit 1868 en 1885 worden hergoten en versmolten. Men zal opmerken, hoe dicht het artikel uit *R.d.H.*, 1868 ons gedicht in beeld en uitdrukking volgt, en hoe sommige deelen van het opstelletje uit *Loquela* 1885 getrouw het andere artikel herhalen. Het is nu meer dan waarschijnlijk, ja zoo goed als zeker, dat 'o Nachtelijk duister' kort na het artikel van *Loquela*, in April of Mei 1885 geschreven is.

(1) 'In zulken nacht zwoer Lorenzo menigen liefdeëed en 't was al valsch.'

Tot hen, die zoo 'n gedicht beneden hunne voorname ‘artisticiteit’ achten, heb ik rechtuit te zeggen dat ik het allermooist, allerkunstigst vind en daarbij vol wetensweerdigheid. Er is op zoo 'n gedicht iets te zeggen, er is bij zijn lezing wat te leeren. Daarbij heb ik het hoog op met zijn humoristischen vorm en zin. En dat ze nu zeggen dat ik onverbeterlijk ben in mijn ‘*mediocriteit*’, en in mijn bewondering voor Gezelle, die, 'k wete 't wel, voor eenige menschen in zijn eigen Vlaanderen niet hoog genoeg meer staat, ook anderen zullen wij smaken en bewonderen, maar Gezelle blijven wij getrouw, en zeggen tot hem:

Ik late al die u schelden wilt
gerust, en immer blauw gebrild,
maar u en wille ik laten al
zoo lange als dat ik leven zal!

En 't zal eigenlijk alzoo geheuren ook!

A. WALGRAVE

Lanceloot Blondeel

Hij leefde als de oude kunst, van weelde aan 't neigen ging,
en hare dood bewust, heur laatste schemering,
vol hoop op hergeboort, de nieuwe kunst liet erven
opdat heur wereldroem voor eeuwig niet zou sterven.

En, in dien overvloed van edel kunst verval
daar prijkt uw werk Blondeel nog immer schoonst van al;
ook, met die gulden blaai van vreemde scheppingsgrillen,
wie zou uw rijk verval voorwaar nog rijker willen?

Bij u stierf de oude school, gij miekt heur praalgraf schoon,
en liet de nieuwe kunst er de uitvoer van bezorgen,
met bouwval in 't verschiet, omlijst met gulden kroon;
't een is uw kunst van nu, 't andre is uw kunst van morgen.
Ge zijt de meester die, met 't gulden bouwtruweel
begroeft de groote kunst die stierf in uw penseel.

HORAND

De Hellebosch

Aan J. Claerhout.

GEVLERKTE spoken staan, bij 't leunen van den avond,
in 't dumster hellebosch, waar d'heidnen zijn begraven.
Door 't beendrig boomgewas neigt stervend zonnerood,
en verft met peerschen sching, die beelden van de dood.
Daarnevens ligt in slaap, in mulzig gers gedoken,
de hellevijver groot, met ruisschend riet omloken,
en heesterplanten hoog, waarin den avondgloed
nu vale schauwten schept met plasschen rood als bloed,
't Is eenig, stille en stom; en 't ijst door lijf en leden,
als plots de dooduil krijscht, en wekt uit 't doodsch verleden
in aaklig rouwgewaad, het vreemde droomgezicht
van al dat daar omtrent, geheemd te rusten ligt...
Te gronden uit rijst hof en huis en oude zale
waarrond het zaaigoed strekt, omheind met perk en palen.
En, ringsom staan er vrij, op d'ingesloten werf,
de leemen woonsten schoon in blauw en rood geverfd.
Bedrijvig volk bedricht er bosch en akkerlanden,
en roodt en reedt, en zaait en maait met kerelshanden,
en schelft en schuurt, en schept de landouw zoo gevierd
die later tijd het machtig prachtig Vlaandren wierd.
Wie zijt ge mannen al? of Walen, of wel Franken?
Spreekt uwe tong wel dietsch, of slaat gij vreemde klanken?
Noemt gij niet Werenbald, Rodbercht of Heilesoet
waarvan ons oorgeschrift nog heden kondschap doet?
Moest ge eens de dwinglandij van Romes aadlaar lijden,
of hebt ge u hier gevest na grootsche reuzenstrijden?
Hebt ge ooit den noordschen held Carausius gekend?
Waart gij niet ingelijfd in Lodewijks legerbend
toen zij naar 't Westen toog, en op de roomsche puinen
hen Frankenrijk eerst schiep, hier tusschen Leie en duinen?
Een heldenvolk zijt gij, een trotsche en eedle stam
die na den strijd, den akkerbouw voor ruste nam.
Doch, treurig als de sleep der grijze en zwarte wolken,
verschijnt de levenstijd der onbeschaafde volken,
die zwoegen lamgelend, het lijf vereelt, verbot,
om stoffelijk gewin, en tijdelijk genot.
Een diepe groef scheedt hen van waar bezit en vrede....
Een duivelszegel merkt nu nog hun heidenstede,

en uit die diepten rijst een klagend treurgebrom
van hatelijk slavenjok, en duister heidendom.
Doch, wakker volk heeft gauw de duisternis verwezen,
als maar uit d'ouden nacht een nieuw licht komt verrezen!
Zie! 't wolkgevaarte scheurt, en in den glans zoo zacht
van 't lieflijk maangesching, dat op het veldoord lacht,
daar blikt bij 't heidensch hof, zoo blij, zoo hertelavend,
het Hemelrijk alwaar... de kristnen zijn begraven.

HORAND

Manebeelden

TE Zurich, dicht de spoorhalle, prijkt in gotieken bouwtrant, het prachtig *Landesmuseum* van Zwitserland. Daar zijn, benevens vele andere schatten, de voorwerpen van den jongen steentijd en den bronstijd bewaard, welke afkomstig zijn van de menigvuldige paaldorpen, die men in de meren van Zwitserland sedert 60 jaar heeft opgespoord.

Daar ziet men o.a. een beeld van de maan, dat de gedaante van de maansikkel vertoont en uit klei gebakken is[1].

Waartoe zou dit maanbeeld gediend hebben?

't Wierd op den veurst der huizen geplaatst, verzierde men, om de maan te vereeren.

In het museum van Zurich heeft men een jongsteentijdsch paaldorp in 't klein gemaakt en voorgesteld: op het uiteinde van den veurst der huizekens ontwaart men manebeelden.

M.V. Gross[2], een groote navorscher van de paaldorpen, die vroeger geneesheer was te Neuveville, meende dat die manebeelden met eene godsdienstige bediedenis, in de huizen geplaatst wierden ter vereering van de maan of van

(1) Zaal I, kast 26, Maanbeeld niet opschrift: '*Mondbild zum schutze des Hauses. Wollishofen bei Zürich*.'
(2) V. GROSS. *Les Protohelvètes*. Berlin 1883, bl. 99.

den os, omdat zij met hunne horens, zoowel den kop van eenen os, als de maansikkel voorstellen.

Hij uitte nog eene tweede veronderstelling: die manebeelden konden tijdens den nacht tot steun- en rustplaats dienen van het kapsel der vrouwen.

Met bloote gissingen kan men tot geenen voldoenden uitleg komen.

Om de zeden en de gebruiken der oortijdsche volkeren uit te leggen, bestaat er een andere weg en dezen weg biedt de volkenbeschrijfkunde.

Daar bestaan hedendaags nog onbeschaafde volkeren. (*Naturvölker. Peuples incultes. Primitifs*). Men noemde ze vroeger wilde volkeren, maar thans bezigt men dien naam niet meer. Die volkeren vertoonen dikwijls denzelfden stand van beschaving en ontwikkeling in den welken de oortijdsche volkeren van den ouden en den jongen steentijd verkeerden.

Bij de steentijdsche lieden en bij de hedendaagsche onbeschaafde volkeren ontwaart men dikwijls dezelfde voorwerpen, dezelfde werktuigen en hetzelfde sieraad.

Door vergelijking kan men soms de oorbaarheid en de bestemming van een oortijdsch voorwerp leeren kennen.

Wij waren eens bezig de voorwerpen op te nemen in het volkenbeschrijfkundig muzeum van Munchen: al met eens bespeuren wij daar een beeld dat de gedaante heeft van eene maansikkel[1].

Dit zoogezeid manebeeld vertoont hier den vorm van het horenstelsel van eenen wilden os en 't maakt deel van het masker, hetwelk de mannen bij de onbeschaafde volkeren op hunnen kop dragen.

Als de lieden bij die volkeren op de jacht gaan, trekken zij een masker aan, hetwelk het dier moet verbeelden, dat zij op de jacht zullen vervolgen.

Wij zouden te Munchen wel kunnen den uitleg van de Zwitsersche manebeeldeu gevonden hebben: de inwoners

(1) Ethnographisches Museum. Saal VII, Afrika. Aan den rechten kant der ingangdeur: *Ekongolomasken von Kamerun*.

der Zwitsersche paaldorpen droegen vermoedelijk ook maskers en de bewaarde manebeelden welke men in de Zwitsersche paaldorpen gevonden heeft, zijn zeer waarschijnlijk overblijfselen van die jongsteentijdsche jachtmaskers.

***

Zooals de jagers bij sommige volkeren, maskers dragen, welke de dieren verbeelden die zij op de jacht vervolgen, zoo dragen zij ook tooverbeeldekens in snijwerk, om dergelijke dieren voor te stellen,

Zoo bezigen de Eskimozen van Noord-Amerika fijne gesneden beeldekens van allerlei dieren. Die beeldekens moeten het wild ontdekken en aanlokken.

De doos waarin de werpspiezen zitten, waar zij den walvisch mede vangen, vertoont de gedaante van dit dier. Zij hangen ook aan hunnen hals kleine walvisschen, uit keisteen gekapt.

***

Men weet dat de oudsteentijdsche volkeren van het rendiertijdvak, voornamelijk deze van het Madeleinetijdstip, wonderschoone dieren in snijwerk verbeeld hebben uit elpenbeen en rendierhoren en dat zij diezelfde dieren, de olifanten en de bultossen, de peerden en de rendieren, in allerhande kleuren, op de wanden hunner spelonken geschilderd hebben.

Deze oortijdsche dierenkunst, die duizende jaren oud is, vertoont soms zooveel zwierigheid en nauwkeurigheid, zooveel aanleg en kunstzin, dat zij sedert door geene kunstenaars is overtroffen geweest.

Men kan vermoeden dat de rendierjagers van den ouden steentijd met dezelfde gedachten bezield waren als de Eskimozen en andere onbeschaafde volkstammen van onzen tijd en dat zij zich, door allerhande tooveraardige verbeeldingen, de schimmen der gejaagde dieren wilden gunstig maken en eenen betooverenden invloed op het jachtwild poogden uit te oefenen.

Bij de lieden van het Madeleinetijdstip vond men een slag van stokken uit rendierhoren, welke men bevelstokken genoemd heeft. Zij waren met openingen doorboord en met allerlei snijwerk versierd.

Waren het eereteekens van eenen hoofdman? Waren het tooverroeden? Dienden zij tot mantelhaken, om den mantel uit dierenhuiden op de borst vast te maken? Waren het stukken van den breidel van de peerden?

Men ziet dat de geleerden van alles verondersteld hebben.

Wij meenen dat de zoogezeide bevelstokken tot hangsieraad dienden.

De bovenste opening diende om het sieraad met eene touw aan den hals te hangen; de tweede en de derde opening van den stok konden benuttigd worden om er nog bijgevoegd hangsieraad door te steken.

't Kan wel geheuren en onze veronderstelling sluit dit niet uit, dat dit hangsieraad een tooveraardig bedied had of tot eereteeken van eenen hoofdman diende.

Dien uitleg hadden wij gevonden en reeds in de Wetenschappelijke Vereeniging van Brussel medegedeeld, toen wij gewaar wierden dat priester Breuil, reeds vroeger eenen uitleg had vastgesteld, die wel even dezelfde niet is, maar die er veel op trekt[1].

Priester Breuil aanschouwt de bevelstokken als *amuletten*, als toovermiddelen gedragen door de lieden van het Madeleinetijdstip, met gelijkdanige godsdienstige bediedenis, met nagenoeg hetzelfde doelwit, als de Eskimozen hunne gesnedene tooverbeeldekens van dieren dragen.

Wij zouden de bevelstokken, die wat schooner zijn dan gewone amuletten, hangsieraden - *pendeloques* - heeten, hetgeen met den uitleg van priester Breuil kan samengaan.

J. CLAERHOUT

(1) E. CARTAILHAC. H. BREUIL. *La Caverne d' Altamira à Santillane*. Monaco 1906, bl. 133: 'Les trous et les gorges dont les bâtons de commandement sont creusés indiquent qu'ils pouvaient étre portés à la manière d'une amulette...'

Mengelmaren

Wangeloof

EEN goed middel tegen donder en bliksem is een ei op Goên-Vrijdag gelegd. Ook vindt men eiers op de stroodaken van de hofsteden, en soms op het schouwberd.
(Vlamertinghe).

***

Te Lampernisse zeggen de menschen, dat een ei op Goên-Vrijdag op den mesthoop gelegd geheel moet vernietigd worden, want moest het uitbroeden er zou een duiveljong uitkomen.

***

Eiers op Goên-Vrijdag gelegd en uitgebroed geven kiekens die alle jare van kleur veranderen. 't Eene jaar zijn 't roste, 't ander jaar zwarte, enz.
(Vlamertinghe en omstreken).

***

Als de processie voorbijgegaan is, dan zijn er vrouwen die zorgvuldig van 't groene lisch oprapen welke diende voor strieveling. Want eenige takjes in geite- of konijnekot geworpen zullen de dieren van alle slag van ziekten bewaren.
De 'ernstige' menschen lachen daarmee, en zeggen dat het enkel goed is om de ratten weg te houden.
(Vlamertinghe).

***

De kantwerksters hebben glazen bollen niet water gevuld, en laten 's avonds hun licht door 't water stralen op hun kantkussen. Dat water moet geput zijn op Paaschmorgen vóór de zon opstaat, want dan bederft het nooit.
(Vlamertinghe).

***

In *Biekorf*, t^{k} 20, jaar 1913, bl. 316, staat iets over een peerdijzer. In eene oude hofstede van Vlamertinghe is zoo een peerdijzer aan den moerbalk vastgenageld. Op eene vraag waarom dat peerdijzer daar is, kreeg ik 't volgende voor antwoord: 'Dat heb ik daar altijd geweten, en een beestekoopman zei mij dat het bijgeloove is; maar 'k weet niet wat het beteckent.'

***

Te Poperinghe bestaat een middel om verlost te zijn van de puiden. Niet noodig lijfeigenen die met lange stokken 't water slaan om puidengekwaak te beletten en zoo 's meesters slaap te eerbiedigen; neen, 't middel is eenvoudiger. Op Goên-Vrijdag bakt men koekebrood en zoo heelt men eierschalen. Die eierschalen werpt men in de wallen opdat de '*puiden niet zouden rekken!*'

***

Iedereen weet dat men zijn tanden herent tegen de tandpijn.
Hier is ook een goed middel. Als 't nieuwe maan is, den eersten avond bij 't eerste opkomen van de maan bidt gij een Onze-Vader, en van tandpijn geen spoor meer.
(Vlamertinghe).
Tk.

[Nummer 24]

Romans en Romanlezers

ELKEN dag dien wij beleven, wordt onze wereld mild overgoten met Gods heldere zonneklaarte en met een onoverzienbaren stroom romanletterkunde: dagelijks regent het over de oppervlakte der aarde duizenden en duizenden zulke voortbrengsels van den geest en zooals vroeger, tijdens de plagen van Egypte de sprinkhanenstorm de zon verduisterde, zoo wordt ook de menschelijke geest door eene zoo overweldigende vlaag boeken bedwelmd en verbijsterd. De romans zijn eene van de plagen van onzen tijd, niet omdat ze romans zijn, maar omdat er te veel en te veel slechte gemaakt, gedrukt en door gretige lezers verslonden worden. Want er zijn slechte romans, daar zijn er zelfs oneindig veel, en onberekenbaar is het kwaad dat er alle dagen door gesticht wordt, onberekenbaar het goed dat elken dag in dien wassenden vloed van ongeloof en zedenbederf ondergaat. Er zijn slechte romans, er zijn er ook goede, en Goddank zijn er zooveel dat wie zich

aan den slechten roman niet bevuilen wil, zonder moeite en ten overvloede stof kan vinden om zijne ledige uurtjes aangenaam, leerrijk en stichtelijk door te brengen.

Menschen zijn zeer kitteloorig, vooral wanneer men het zich durft veroorloven hunne gedachten niet te deelen; en God weet hoeveel Don Quichotten ik met mijne beweringen nog eens op hun strijdros zal jagen!

Maar 't moet niettemin gezegd, en 't moet van de daken afgeroepen, er zijn onzeggelijk veel kwaadstichtende romans, zooals er, algemeen gesproken, eene slechte kwaadstichtende letterkunde bestaat. En zulke romans zouden moeten door alles wat macht of gezag heet, streng, ja onverbiddelijk gebanvloekt worden, beperkt en bestreden als eene verderfelijke besmetting.

Want wat zijn ze anders als een doodelijke kanker? Wat zijn ze anders als een uitgebreid gevaar voor het hoogste en kostelijkste wat we bezitten: de welvaart onzer ziel.

En hier zijn ze reeds, de koene ridders met het blanke zwaard, hier zijn ze met gevelde speer, de felle kampioenen voor de onschendbare rechten der *kunst!*

En het schalt als een klaroen: ‘Kunst adelt, kunst en geloof, kunst en zedeleer hebben met malkaar geen uitstaans: kunst en zedeleer passen op malkaar als een zijden hoed op eene suikertang! Welhoe! gij zoudt romans doen in den ban slaan, gij zoudt romans doen verbieden! Daar zijn geene romans te verbieden! Die schrijvers die gij als misdadigers schandvlekt, zijn de glorie van ons vaderland! Hunne geschriften zijn meesterwerken van stijl, van zielkunde, van opmerkzaamheid, van dramatische samenstelling, enz., enz... En gij zoudt ze doen verbieden! Dit is geen strengheid meer, dit is onrechtvaardig, barbaarsch; 't is eene beleediging voor den edelen menschengeest? En waar moet de geheele letterkunde dan naartoe, indien ze al hare vlucht, al haar wingebied, alle hare rechten, al haar genot moet binnensluiten in een eng beluik waar de zedeleer almachtig zou heerschen en de letterkunst wetten op den hals schuiven die voor haar in 't geheel niet passen?’

We kennen die taal sedert lang, en laten ons niet langer meer door schoone woorden om den tuin leiden. Het is lang reeds dat men de kunst, de maatschappij, de politiek, het huwelijk en vele andere goede zaken meer, met kracht van schoone woorden, poogt vrij te maken van den lastigen en ongewenschten dwang der zedewet.

Ja, en wij zijn de eersten om het luidop te verklaren: letterkunst is onafhankelijk van de zedenwet, in dezen zin, dat ze elk zich bewegen op een verschillend gebied, dat elk zijn eigen voorwerp heeft. Maar, letterkunst is menschenwerk, en als werk van menschen dat bestemd is om tot menschen te spreken, is zij onderworpen aan de wetten die den mensch zelfbesturen en heeft zij de zware plicht aan die wetten gehoorzaam te blijven. Zij kan edel zijn, machtig en groot, maar ze heeft daarom nog het recht niet zich te komen leggen, als een struikelblok, dwarsover den weg alwaar de mensch voorbij moet om tot zijn einddoel te geraken.

De letterkunde *moet* niet noodzakelijk een gebed zijn of een lofzang tot den Heer, zij *moet* niet noodzakelijk de plichten onderwijzen en aanpreken die de schepselen te vervullen hebben, dit geven we gereedelijk toe. Maar wie of wat ze ook zij, ze *mag* niet kwetsen, ze mag niet verbijsteren of verblinden, ze mag vooral niet bezoedelen, vuil maken of op een dwaalspoor brengen. Anders is dit geene onafhankelijkheid meer tusschen kunst en zedeleer, of liever is dit eene onafhankelijkheid zooals ze bestaat in Frankrijk tusschen Kerk en Staat: Staat en Kerk zijn er onafhankelijk van malkander verklaard, maar er gaat geen dag voorbij of de Kerk wordt door den Staat belemmerd, gedwarsboomd, vervolgd.

De letterkunde, wanneer ze godslasteringen braakt of geilheid uitstalt, ze mag door geloofsverkondigers of Godsdienaars geschreven zijn, door de machtigste woordkunstenaars of de diepste genieën, zij is en zij blijft eene hinderpaal voor de hooger geestelijke bestemming van den mensch. De zedeleer heeft de plicht dit te verkondigen

en met behulp van de geschiedenis valt het haar ook gemakkelijk dit te bewijzen: er zijn romans die moeten verboden worden.

En eerst, om de zaak van haren buitenkant te beschouwen, te veel romans, zelfs te veel goede romans lezen is verderfelijk, vooral voor jonge lieden.

Het gemoed van een jongmensch is overgevoelig en teeder als een stuk was om indrukken te ontvangen, maar tevens als staal zoo stevig om den ontvangen indruk te bewaren. Alles wat hem eenmaal levendig getroffen heeft draagt hij mede door zijn leven, en hoogbejaarde grijsaards vertellen het liefst en met meest getrouwheid de beelden uit hun kinderjaren, zonder dat eene omstandigheid ook de kleinste achterwege blijft.

De jonkheidsjaren zijn ook de tijd waarop het gevoelsleven Ontwaakt: de driften gaan aan 't roeren, de kracht tot genegenheid komt in leven en het jonge hart zwelt als een bloezemknoop die wacht op de lentezon om open te bloeien. Geeft de bloembot eene krachtige kunstmatige warmte en ze zal gedwongen bloeien ten nadeele van het geheele gewas: immers verspeelt het in den al te vroegen bloei zijne jeugdige kracht en de bloem zelf valt bleek, tenger en zieketierig.

De roman is voor een jong gemoed veelal te sterk van indruk, hij is voor een jong hart dikwijls de kunstmatige over ver warming die het vóór zijnen tijd tot het driftenleven doet ontwaken.

Wat is een roman?

Een roman, zegt men, is een stuk uit het leven gegrepen; goed, maar dat stuk leven in de hand van oenen romanschrijver blijft niet wat het in de werkelijkheid was, hij kneedt het, vervormt en verwerkt het, hij doet ervan af en voegt er veel bij; hij moet en hij mag somtijds, de werkelijkheid niet getrouw blijven, het is hem genoeg dat hij *waar* zij of *waarschijnlijk* in zijn werk. Hij moet vooral

boeiend zijn, anders vindt men zijnen roman kleur- en smakeloos en men gooit hem in den hoek.

Welnu, om zijn verhaal boeiend te maken, om zijn stuk leven tot een kunststuk te verwerken, gaat de schrijver putten aan zijn eigene sterkere verbeelding, aan zijn eigen dieper gevoelsleven, aan zijn hart; aldus komt hij vast en zeker tot zijn doel. Hij moet dus hevige indrukken nalaten, hij moet het hart van zijnen lezer geweldig pakken. En zooals we boven zeiden, zijn jonge lezers daartegen niet bestand, vooral indien ze er te veel van innemen.

Indien de verbeelding van den romanschrijver slecht is, en zijn hart bedorven, kan eene enkele bladzijde van hem doodelijk zijn voor een jong gemoed. Hij gebruikt immers al zijne kunst om het vuile te doen glinsteren, om de bederfenis aantrekkelijk te maken; of, indien hij beoogt het geloof en de godsdienstigheid te vernietigen, om zijne gedachten des te zekerder ingang te doen vinden.

Er zijn dus romans die zeer schadelijk zijn voor 't geloof, voor de zeden, ook voor de maatschappelijke inrichting en het algemeen welzijn. En zulke lettervruchten moeten onverbiddelijk van de markt geweerd worden. De schrijvers van zulk werk zijn openbare misdadigers.

Wij geven toe dat er menschen gevonden worden die buitengewoon begaafd zijn, verstandsmenschen, vereerders van het schoone. Uit natuurlijke gesteldheid en misschien ook omdat ze in hun binnenste het zedelijkheidsgevoel gedoofd en tot zwijgen gebracht hebben, zien ze overal uitsluitelijk de schoonheid van de vorm in. Zij staan bijvoorbeeld voor een wulpsche voorstelling, voor sluwe aanslag op den godsdienst, gekleed in goed gestyleerden vorm, zij zullen gansch den ‘inhoud’ veronachtzamen en slechts de afgetrokken uitwendigheid, slechts den vorm beschouwen: ze zullen zich laten verblinden door de pracht van den stijl en de bekwaamheid van den schrijver, zonder dat de geile zinnelijkheid van 't voorgestelde hen kon ontroeren, zonder dat de drogredenen van den opsteller hen op den dool kan brengen.

Er zijn zulke menschen, maar 't overgroot getal is anders gesteld. En daarbij die onkwetsbaren zullen u niet bekennen met hoeveel wrakken hun afgelegden weg bestrooid ligt, ze zullen niet bekennen hoe dikwijls ze gevaarlijk gestruikeld hebben alvorens zij zoo vast op hun beenen zijn komen te staan. Het ware iemand weinig aan te raden denzelfden weg ook af te leggen, immers wie verzekert u, dat ge bij de eene of andere struikeling niet zult blijven liggen.

Er zijn dus romans die best door *iedereen* ongelezen blijven, immers omdat ze voor ieder slecht en hoogst verderfelijk zijn.

Doch er is een ander gevaar, vooral voor jonge romanlezers, en hier zit het kwaad veel dieper.

De mensch, en meest nog de jonge mensch, zit vol aangeboren geneigdheid om ook eens te doen hetgeen hij heeft zien doen door anderen. Ik wil daaruit geen booze besluitselen trekken aangaande onze vóórhistorische afstamming. Maar er is geen mensch die eraan weerstaat om ook eens te beproeven wat bij een ander gelukt is. En de verdoken bedoeling daarbij is, om ook denzelfden bijval te mogen genieten als de voorganger. Want zulke daden wekken meest tot navolging die met den besten uitslag bekroond of met de meeste glorie beloond zijn geworden.

Die zucht tot naäperij van groote daden, van gelukslagen, ook van roerende of ingewikkelde liefdetoestanden, is bij niemand sterker dan bij jonge lieden. Het romantische in het leven trekt hun het sterkst aan. En zij zullen zitten watertanden van ijverzucht en jaloerschheid om de roem van een jager, of een rooverhoofdman, een zeeschuimer, een wereldontdekker, een wildzang of een Robinson. Hun hoogste verlangen is het avontuurlijk leven, verwikkeling in een drama en uitkomt met al de glorie van een held. Hun ideaal is de groote, sterke, stoute man, met schouders als uit de rots gehouwen, met zwarten kijk uit donkere wenkbrauwen, met sombrero en spaanschen mantel en met de trillende vuist om den dolk die van bloed rookt

enz., enz. De meisjes benijden het liefdegeluk van de romanheldin niet de stille huiselijke liefde, maar de romantische, de liefde op den trein of den stoomboot, langs wegen, in wouden en bergen, zij droomen dat hij die om haar werft, haar winne en verovere, op gevaren en last, op strijd en tweegevecht, dat hij haar schake en ontvoere uit de tanden van de afgrijselijkst grijnzende dood.

Dit zijn alle nog onschuldige naäpingen van onschuldig romaneske verhalen. Maar hetzelfde geheurt en wordt gevaarlijker met de reisverhalen. Hoeveel jongens hebben 't niet in hun zotten kop gesteken om met een paar honderd franks op zak - twee bankbriefjes aan hunne ouders gestolen - met een karabien en een paar stevels hunne kost te gaan schieten in de overzeesche maagdenbosschen. Gelukkiglijk worden ze nog bijtijds vaderlijk opgeschept door de zorgzame politie, en tot hun eigen geluk en tot geluk hunner ouders, getrouw weer tehuis besteld.

Dat geheurt, ook met de romans van moord- en strooptochten.

Maar dat geheurt, ocharme, ook met romans van ergerlijke zedeloosheid. Hoeveel menschen zijn als ellendige schipbreukelingen, als jammerlijke wrakken aangespoeld op de banken van 't gevang, of in de rijen van ongeneesbare schandeziekten, omdat ze in hunne jeugd bedorven of te veel romans gelezen hebben.

De lezer van een roman zal zich altijd min of meer willen gelijk maken aan den held van de historie. In 't stille en op zijn eentje, met zijn vingers in zijne ooren en den gloei in zijn wangen zit hij den held te vervolgen, en hij denkt zooals hij, hij voelt als hij, hij plooit zijn mond en zoekt woorden om te spreken als zijn model, hij balt zijn vuisten en fronst zijn brauwen, hij rimpelt zijn voorhoofd en blikt als een onweer. Hij wil hem volgen in zijnen gang en gebaar; en geheel zijn leven. En die wereld van uitvinding, uitgebroed in de hersenen van den romanschrijver, wil hij overbrengen en tot werkelijkheid maken in zijn eigen leven.

Jamaar, dat gaat niet. Wat in het hoofd van den schrijver op enkele dagen klaar speelt, krijgt men in geen menscheleven soms klaar, vooral niet in een menschenleven dat verloopt en verloopen moet door de alledaagschheid van een gewoon menschenbestaan op onze banale wereld. Het leven biedt zijne avonturen zoo goedkoop en zoo talrijk niet als de romans.

En de romanlezers botsen hunnen kop ten bloede tegen de nuchtere werkelijkheid; ze vallen met de bitterste bitterheid teleurgesteld, uit eene onwerkelijke droomwereld in de echtheid van den alledaagschen levensslenter: geen reizen, geene avonturen, geen liefdedramas, geen ridders die komen om de schoone te schaken, alles blijft doodgewoon onder doodgewone menschen. En de ontgoochelde, de teleurgestelde is gebroken, treurt om de vervlogen luchtspiegeling, loopt droomend en onwerkzaam langs de wereld, wordt zichzelf tot last en anderen onnuttig en ondragelijk. Hij duikelt hals over kop uit de lucht van 't leven die voor hem vrieslucht is tegen in de bekoorlijke bedwelming van het lezen. Zijne beste zielskrachten gaan in zoo eene langzame vergiftiging te loor, zijn hersenen verstompen, zijn wil verzwakt, hij is tot werken volstrekt onbekwaam geworden; en, indien zoo een toestand tot zijn hoogtepunt gedreven wordt eindigt zoo eene ontevredenheid met de wereld somtijds in zelfmoord.

Want, dit is een ander groot gevaar van het overdanig romanlezen.

Veel van die romans die onverschilling zijn, zonder zedelijken invloed of strekking, zijn ook zonder godsdienstigen invloed. Alles geheurt er zonder dat er nog ooit van God en godsdienst spraak zij. Men leert alsdan stilaan ook God vergeten en den dienst, den eeredienst van God nalaten. Men rekent Hem niet meer mede, en zonder dat men het gewaar wordt vergeet men Hem, in afwachting dat men Hem later nog ontkenne.

Het is met het al te groot gebruik van onverschillige romans zooals met de steenen op de straat. Geen van de

steenen op den weg rukt ons al opeens de zolen van ons schoeisel, maar allen helpen ze stillekens verslijten.

Is men zekeren dag gansch onverschillig, ongodsdienstig en zijn geloof kwijt, men ga het nievers el zoeken: het ligt bij kleine onberekenbare deeltjes versleten op de steenen van den weg dien gij hebt afgelegd. Ieder van de al te menigvuldige romans die ge gelezen hebt, heeft er een deeltje van meêgedragen, en ge hebt niet bijtijds de slete hersteld.

CAES. GEZELLE

Stervende booten

IK weet, als 't winter wordt, diep droevige avondstonden,
waarin mijn dorp, in 't duin, te zieletogen schijnt,
waarin 't gezucht der zee langsheen het kustland grijnt
en weeklaagt, hopeloos, ten boet van sombre zonden....
Als soms zoo droevig de avond valt en zwartheid weent,
de koggen[1] dan op 't strand zijn eindeloos aan 't sterven!
Hun romp verkrijgt iets zielloos-kouds dat lijdend steent
in de angstge sluiers rouw die langs de duinen zwerven;
het siddrend havenlicht dat in 't zwart water beeft
schijnt enkel tot den troost van hun naar wee te branden
en in den noorderwind die jammert langs de stranden
de lang versmachte smart dier oude booten leeft;
ze liggen grauw bijeen als kouwelijke dieren
in dezen helschen nacht van spookge duisternis;
van ver steunt hun de zee een sombre doodenmis
wijl aaklig om hen heen de storremmeeuwen zwieren
als kraaien in den nacht, verbeidend 't ijslijk uur....
- Wanneer de dageraad verbleekt het havenvuur
en als een vale schijn komt langs de duinen leken,
dan ziet de visschen, traag in 't morgenlicht verbleeken
de rompen, wezenloos, gestorven in den nacht
en in het windgekreun vergaat hun laatste klacht....

Blankenberghe.

URB. VAN DE VOORDE.

(1) Kogge = oude booten.

Boerejongens en Thuisloopers

PIERKE, vijf jaar, Mielke, gewillig drie jaar en Flavietje, twee jaar, staan hand in hand, met verwilderde blikken, van ver-aan een wreed tooneel aan te staren. De zwijneslachter is immers gekomen - en ziet: hij zit met den knie op Woetjes keel - en wel wel wel! - hij wet zijn mes op het staal en daar plompt het in zwijntjes keel. En schreeuwen dat Woetje doet! Iet! Wiet-wiet! En bloed! En bloed!

Woetje is uitgeschreeuwd - en wijl het stuiptrekkend zijn laatsten sprankel leven uitgrolt en uitrochelt, heeft die leelijke vent, met al zijn groote messen, een strooivier ontsteken - en rolt hij er Woetje in, om-end-om.

Pierke danst van dolle, wreede leute - en Mielke loopt weg met Flavietje, die huilt en morelt van angst.

Heel den avond vertellen de jongens nu van Woetjes dood en 's anderdaags stelt Pierke voor van Woetje te spelen. - 't Zal zoo geestig zijn!

Met een oude pikke gewapend vliegt Pierke Mielke te lijve en roefelt hem onderteboven. Met den knie op de borst van zijn broerke, stekt hij den plompen top van de pikke op Mielkes keel - en: Iet-wiet-wiet! moorelt Mielke.

Daar! Woetje is dood - en nu moet het gebrand worden. Bij de beenen sleept Pierke het gekeelde zwijntje in het wagenhuis, tot heel van achter, onder de strooien vlaak, - die aan de euzie hangt, om de zonnestralen van het alaam af te houden. - Met een gestolen spokesulfertje steekt het nieuwsoortig beenhouwertje een bondelke strooi in brand - en kijkt hoe geestig toch! - De vlamme schiet uit en op en likt de vlake. - Moord! huilt Mielke en 't vliegt stuivend met Pierke en Flavietje uit het wagenhuis.

Gelukkig, dat de koeiewachter juist bij tijden de vlake met den drietand kon aftrekken, anders brandde heel de boel af.

Ze verschoten schromelijk op het hof - en de boer reed rond, wreed als een tijger, om Pierke af te ranselen. Maar

Pierke is de-groote keppe van het daghuur-vrouwvolk, - 't is immers zoo'n schoon, bevallig manneke, - en daar ze nu juist doende zijn met strooibanden te maken in den schuurwinkel, verduiken ze hun lieveling onder een bundel banden.

Wat vader ook zoekt, hij vindt Pierke niet. Maar wacht tot t'avond! 's Avonds kruipt Pierke van onder zijn strooi - en eens buiten, vlucht het van het vrouwvolk weg en loopt verloren.

Ze hebben geavondmaald en gebeden in huis - en nergens geen Pierke gezien. Ze hebben geroepen en gezocht - en nergens geen Pierke gevonden. De boer, vol onzeggelijken angst, vervloekend zijn oploopendheid, doorsnuistert het hof, in alle hoeken en kanten.

Moeder zit te weenen in huis en te kermen, dat haar jongentje wegen teur is, misschien versmoord in den wal, als de koeier lachend inkomt en haar toefluistert: - 'k heb hem gevonden! - Hij zit bij de hennen, op den appelaar bij den slijpsteen.

Lijk een wilde ijlt ze buiten, weenend en lachend, over het hoofd geslegen van onzeggelijk geluk.

In een-twee-drie is Pierke van bij de hennen afgehaald en ligt het in moeders armen. Vader slaat niet - en Pierke belooft nooit viertjes meer aan te leggen en altijd braaf te zijn.

Altijd braaf!

Drie dagen later hoort vader de klokhenne zoo wreed schetteren bachten de schuur, dat hij loopt kijken wat er hapert - en hij springt haast uit zijn vel: Pierke en Mielke hebben Flavietje onder een kuipe geloken bij de kiekens - en de moerhenne loopt lijk zot, al kakelend en uitschietend - en Flavietje zit te huilen onder zijn kuipe. Vader verlost met zeven haasten het kleine strop - en vindt drie kiekens versmacht.

Waar is die jongen? Satou-de-ma-vie! buldert hij.

Die jongen is allang weggeloopen. Hij zit onder den duiker langs de straat - en vader tiert verloren.

Die moordenaar moet naar schole; hij zaj nog geheel mijn hof verdemelieren. Naar schole moet hij, Satou-de-ma vie! vloekt vader, en vroeg naar 't college, dáár zullen ze hem ajieren en zijn haar kammen!

Maar Pierke is zoo een lief manneke, dat zijn perten aanstonds vergeten geraken. Vader ziet met genoegen en preuschheid, dat zijn jongentje al werkjeukte heeft en een boerenoog. Het loopt immers geerne mee met den hoever achter de peerden; het helpt de koeien knischen in den stal - en 't zon al willen melken ook.

Algelijk mogen ze hem alleen niet laten futteren, want hij is eens met een oude zeis op de koeien gevallen, om er de vuiligheid van af te scherpen - en hij sneed per ongelukke Sterre's steert af, juist boven den haarkwispel, zoodat de arme heeste sedert dien met een kodde staat lijk een aardappelstamper - en de koeiewachter haar nu Bloksteert naamt.

Mielke is braver, maar 't speelt ook al toeren; moeder heeft het al moeten uit het viggenkot halen, waar het met een wisse de jonge zwijntjes afranselde, dat ze de muren opreden van klare dingen alteratie.

Naar schole! Naar schole, ketters, bromt vader.

Ba, ja toch, naar schole! schuddebolt moeder.

WARDEN OOM.

Mengelmaren

D^{r} LEO VAN PUYVELDE. *Schilderkunst en Tooneelvertooning op het einde van de middeleeuwen*. - Uitgegeven door de Vl. K. Academie, Gent, W. Siffer. Groot 8°, 318 bl.

Dit lijvig boekdeel bevat hoogst wetenschappelijk werk. De 18 bladzijden bibliographie leveren 't bewijs op, dat de schrijver niet ongewapend de nauwgezette baan der wetenschap is ingetreden. Een welverzorgde naamregister en een zaakrijke inhoudstafel dienen den lezer tot richtsnoer door het veelzijdig onderwerp, en 56 prachtplaten helderen en luisteren de verhandelde stof op.

Hoe diep ook van grondige kennis leest het boek zonder hoofdpijn noch zinsverbijstering omdat de ontzaggelijke bouwstoffen ervan tot

volkomene verordening opgeschikt zijn, en omdat de taal van doctor Van Puyvelde zoo vlotweg uit zijn penne vloeit.

De grootste gave nochtans van den achtbaren steller is zijne wetenschappelijke onpartijdigheid; geen voorbarige stellingen, geen inzichtelijke feitenschikking, geen eigenzinlijke vooringenomenheid en waar, uit de aangehaalde feiten en documenten, een afdoende besluit vanzelf niet voortspruit, laat hij den lezer over zelf de gevolgtrekking eens of anders uit te rapen.

Ziehier kort en bondig den inhoud van het boek: ‘het zal handelen over de wijzigingen die de schilderkunst onderging op het einde der XIVe eeuw en gedurende de XVe eeuw, en tevens onderzoeken welke verschijnselen aanleiding geven tot de grondige verandering, die in de iconographie waar te nemen is’. Welke verhouding bestaat er tusschen schilderkunsten tooneel? Is de invloed van vertooning op 's kunstenaars bezieling en uitvoering overweldigend, gelijk Mâle het beweert of is hij, naar de stelling van Mesnil, van geen bedied? Professor Van Puyvelde zal voor onze Vlaamsche vroegrenaissancekunst die vraag oplossen dank zij aan zijn omvangrijke kennis der Vlaamsche schilderkunst en der Vlaamsche tooneelletterkunde.

In de tweede helft der XIVe eeuw geschiedt er een kentering in de kunst. Bijzantynsch symbolisme en dogmatisme verdwijnen voor menschelijk, kernachtig-gezond realisme, voor 't natuur- getrouwe. Onder de oorzaken, die dien ommekeer voortbrachten, gelden: de neiging van de noordsche stammen naar natuuraanschouwing, de voorspoed van het burgerlijk Vlaanderen in de XIVe en de franciscaansche gevoeligheid die door het christen volk stroomt en waardoor ‘het hart den geest begint te beheerschen’. Tot hoever nu dient hier te lande het schouwspel als medefactor aanschouwd te worden?

Vooraleer het vraagstuk op te lossen moeten eerst twee andere stellingen verwezen en uit den weg geruimd. Eerstens, de Italiaansche invloed op de Vlaamsche School. Die invloed wordt overschat: de betrekkingen immers der schilders van Noord en Zuid bleven tot 1500 uiterst gering, en de Italiaansche school der vroegrenaissance verschilt reeds teenemaal van den Vlaamschen kunstaarbeid in koloriet, detailleering en perspectief.

Ook de geschreven en geteekende oorkonden, ten dienste van de schilders gesteld, werden weinig gebruikt: de *armenbijbels* en *de spiegel onzer behoudenisse*, beide werken met prenten versierd, hebben *misschien* gediend tot den keus van een onderwerp of tot het schilderen van praefiguren, maar konden de meesters in de uitvoering niet verhelpen, of wierden zelf beinvloed door de schilderkunst. Weinig of geen verband bestaat er ook tusschen gene met andere stichtelijke boeken van den tijd: de Meditationes van den H. Bonaventura, de Levens Jesu, de gulden Legende, enz.

Dringen we nu, met onzen belezen leider in het hert van het onderwerp. Konden de tooneelvertooningen op de schilders inwerken?

Ja; omdat die kunstenaars mannen waren uit hun tijd, geen voorlichters der beschaving, geen Uebermenschen; omdat zij met al de middeleeuwsche bevolking de tooneelvertooning bijwoonden en het godsdienstig schouwspel meeleefden; omdat zij, zooals het vast staat

voor verscheidenen onder hen, wrochten en schilderden voor het tooneel, en zelf op het verhoog optraden. Hoe ware 't mogelijk geweest dat zij den indruk dier spelen niet ondergingen, en niet bekoord en geboeid geraakten door de pracht der ‘toogen’ en den echt realistischen zin der voorstellingen, en het doorvoeld spel der geloovige spelers in een tijd waar in het maatschappelijk volksleven het individualisme niet eens geboren was? Daartegen werd ook de vertooning beinvloed door de schilderkunst en het wereldberoemd ‘Lam Gods’ werd in 1458 te Gent in ‘toog’ voorgesteld.

In welker maat is bij onze schilders het spoor van tooneelnavolging waar te nemen? Rechtstreeksch verwantschap - uitgeweerd een of twee uitzonderingen - ontwaart men niet. ‘Bij de toogen en spelen konden de schilders niets afieeren van de werkelijke verhoudingen der zaken tot elkaar in licht en lucht, noch van de ontleding van 't menschelijk lichaam.’ Hier kan er slechts spraak zijn van iconographische bijzonderheden waar de schilder het minst als schilder voorkomt: een houding, een gebaar, een gereedschap, een decor enz. Met een schrandere scherpzinnigheid weet Dr L. Van Puyvelde eik geval afzonderlijk te beschouwen en na te zoeken. De nieuwe voorstellingen of de wijzigingen van de oude voorstellingen worden nauwkeurig opgespeurd. Al de middeleeuwsche christelijke onderwerpen worden een voor een onderzocht: De Boodschap: met zijn vernieuwde details: het knielen van den engel, zijn koorkap, zijn staf; de Geboorte van Christus, de aanbidding van Herders en Wijzen; de opdracht; het Lijden van Jesus; het leven, de dood, de hemelvaart van Maria enz. Verders wordt nog gehandeld over decoratief in verband met kunstschilderijen en over het uitzicht der personen: Opperwezen, engelen, duivel, Adam en Eva enz. Zeggen wat al bronnen en oorkonden hier benuttigd werden en geraadpleegd, welke spitsvondigheid in het onderscheiden der sporen van overlevering, tooneel, theologenuitspraak aan den dag wordt gelegd, met hoeveel nauwgezetheid de schrijver de voorbarige meeningen en stelsels weerlegt, met welke voorzichtigheid hij de gevolgen uit daden en schriften aanstipt, dit alles gaat de palen van een kort overzicht ver te buiten.

Ook zijn we het 's eens met den geleerden professor en beamen wij onvoorwaardelijk het eindbesluit van zijn boek. ‘Hoewel uit dit werk blijken kan dat de invloed der tooneelvertooningen op de schilderkunst volstrekt niet gering was, zullen toch de radicale voorstanders van dien invloed niet tevreden zijn met het aantal ondervragingsteekens en de loochening van invloed in sommige besproken gevallen... Ook de radicale tegenstanders zullen met onze besluiten niet gediend zijn. Beiden zijn bevooroordeeld. De wetenschap zelf zal er wel mee gediend zijn, durven wij meenen.’

En, voegen wij erbij, al de vlaamsche kunstkenners en heel Vlaanderen zullen op dat grootsch werk roemen en er den schrijver voor dank weten.

A.D.M.

Bladwijzer van woorden en zaken 1913.

Boeken

	Bladz.
Laatste uitgave van Gezelle's dichtwerken	186
Landeleven door Paul van Biervliet	207
Onze beweging tegen de drankplaag	192
Pennetrekken uit Denemarken door Arth. Coussens	142
Schilderkunst en tooneelvertooning op het einde van de middeleeuwen door Dr Leo Van Puyvelde	380
Stijn Streuvels' morgenstond	188
Uit het leven der Dieren	352
Van Christus' Apostelen	335

Eigennamen

Bacco	262
Bebrona	236
Beveren	236
Biévène	308
Blackbrook	235
Blackwater	235
Callewaert = Calvaire	316
Cambidobrensim monasterium	307
Cambier	308
Cambla	305
Cambron	307
Camel	307
Camelbecq	308
Camdries	308
Camfrut	307
Camlas	307
Camstraete	308

Commer	117
Declerck = Clark	316
Dewitte = El Candido	316
Eau-blanche	235
Eau-noire	235

	Bladz.
Flamanville	233
Fletrinio	308
Fretter	309
Frudis	309
Glabaix	233
Glabbeek	233
Gladbach	233
Ivrey	233
Ivry	233
Kaamle	307
Kammeland	308
Kammelbeke	308
Kemmel	305
Kemmelbach	307
Kemmelbeek	305
La Cambre	307
Landivy	307
Laukere	235
Locra	234
Locres	234
Locris	234
Loker	234
Lokere	234
Lokeren	235
Lokerna	236
Lokre	234
Loukre	235
Lukronâ	236
Menapii	233
Michelbeke	308
Savigny	307
Schwarzach	235
Schwarzbach	235
Schwarzenbach	235

Van Commerkerke	117
Vander Cammen	307
Vanlangermeersch = de Longpré	316
Verbiest	256
Vleter	308
Vleterbeek	308
Vleteren	308
Weissbach	235
Weissach	235
Wenduine	193
Whitbörne	235
Whitewater	235
Wittegracht	235
Wittendijk	235
Yper	230
Ypreville	233

	Bladz.
Yvrac	233
Yvré	233
Yvron	233
Zwartebeek	235
Zwart-water	235

Gedichten

Brugge	345
Daar is een leven!...	346
De bladeren vallen... vallen!	170
De Hellebosch	363
De Winter	153
De Zonne	197
Doode kunst	182
Droevig liedje	334
Het werk van Omer K. De Laey	145
In mijn hoveken	181
Klooster	196
Lanceloot Blondeel	362
Memling	198
O Dagen	334
Rozen	105
Stervende booten	106
Vijver in den bosch	215
Vrede	169

Geplogentheden

De Eendracht	126
Evangeliezang	315
Gildevaantjes	15, 124
Meiboom	128

Op Sinksen	315
Op Witten Donderdag	315
Oude kerkgebruiken	315
Oude kerkgebruiken	315
Paaschhuizeken	121

Geschiedenis

Alexander VII, paus	13
Appianus	161
Bacceningahem	222
Belgo-Romeinen	195
Belgo-Romeinsch Caster	161
Bertolf, heer van Ghistel	1
Beuterdraghers	110
Cardinaal-Prins Ferdinand	13
Cardinaal Fi Chisi	13
Caeskerke	196
Castra	164
Census de Aflingem	261

	Bladz.
Cluyshuys	179
Cortoriacum	168
D'Herbe, Bruggeling	106
Druiden	193
Dudzeele	196
Een ‘Cluyseghe’ te Sint-Winnoksbergen	177
Fluviola Rugge	221, 259
Friesen	196
Galliërs	195
Geuzentijd	101
Graaf van Boulogne	3
Guilielmus Bekanus	11
In Ruggis	260
Iselindis	1
Kluizen	178
Larugge of Rugge?	221
Leopold Willem	12
Letbertus Textor de Beka	261
Londefort	2
Major de Avelghem	261
Maykin Robins	179
Morienen	195
Oud Vlaanderland	161, 252
Paaschhuizeken	121
Pater Bollandus	12
Radbod	6
Remers	193
Ripsim	8
Rollo	2
Ruggebeke	261
Scaldis	164
Sidronius Hosschius	11
St-Winnoksabdij	179
Vlisseghem	196

Volkaert, heer Van Uxem 3
Wallius 12

Kunst en Wetenschap

An'kommen 44
Arbeiders 99
Arcy-sur-Cure (Yonne) 349
Arme Claren Coletinen uit Brugge 41
Bursitbace 262
Bekkelingeheeln 259
Biervoerders 96
Biervoerdersgilde 96
Breydel en zijn wijf 72
Busse van St-Oncommere 95
Caster 301

	Bladz.
Clocke-dorp-Huelbrugghe	53
Commer(s)kerke	114
Commerstraatje	114
Courlis	16
De gewezen muurschildering uit de Speelmanskapel te Brugge	17 33, 49, 65, 81, 97, 113
De Mortillet	348
Den Apesul	52
De Navorscher	45
De Roste Geete	52
D. Vande Casteele	19
Dionysius Christoforus	61
Eene hofstede in Denemarken	140
Een uitvinder van 't vliegen	190
Encombre	44
Engeland	349
J. Desmons	19
Frankische hoeventrant	311
Fransche taal	224
Friesche hofstede	224
Gallië	349
Gilde van St-Ontcommere	101
H. Aanschijn-gilde	59
H. Kümmernis	38
H. Vandelu	54
Henricus Josephus Van Susteren, bisschop	82
Het Paasch- en O.H.-Huizeken te Nieupoort	120, 129
Het vlieg-vraagstuk	249
Heulebrugske	53
Hoeventrant	310
Hoogduitsche bouwschikking	314
Hulpepoort	22
in Ruggis	260

J. Gaillard 19
Kanonik de Molo 88
Kapel van de pijpers 62
K. de Flou 71
keisteenen 224
Keyt- of kuitevaerders 97
Kom van de Somme 224
La Sainte qui arriva 44
Le Saint Viaire 19
Libera 44
Liberata 44
Lukkasch beeld 33
Lucoysen 43
Manebeelden 364
Marckeghem 302
Med. Van Acker 19
Merekeghemhoek 301

	Bladz.
Monaco	351
Moulard en Vincent	348
Nieuport	44
Ohnkummernus	43
Ontcommeghe	43
Ontcommene	43
Oortijdsche bouwschikking	310
Oortijdsche tijdrekening	347
Oud chineesch vraagstuk	144
Oudheidkundig klaverblad	301
Oud Testament	349
Pater Brucker	348
Pegelaars	83
Préludes historiques	22
Portugeesche koningsdochter	39
Rekkelinge	260
Reutelhoek	319
Reutelkeien	319
Romaansch Walenland	304
Sainte Vilgeforte	75
Saksensche bouworde	312
Santa Valba	21
Santhilpoortje	51
Saulve	44
Scole der Speellieden	63
Scottebolle	114
Senten-Uit	72
Sinnesaels Kruise	52
S. Alpus	46
Sint-Antorie	72
S. Augustijn	98
S. Baseliskapel	61
S. Ceciliakapel der Speelmans	60
S. Galpert	46

S. Helper 44
Sinte-Holpesdag 47
Sinte-Hulle-poort 51
S. Jansavond 84
S. Janskerk 83
Sinte Machochel 72
Sinte Medunkt 72
Sinte Niemandsvriend 72
S. Ontcommere 17, 37
S. Janskerk te Brugge 91
S. Rochus 87
St-Sael 52
Sloterbrugge 18
Speelmanscapelle 18
Spuurluut 16
Steenen bijlen 272

	Bladz.
Stegherpoort	131
Strabo	349
't Beeld-met-'t leelijkste-uit	39
Tijdperk van de Madeleine	272
Tijdvak van Chelles	351
Tijdvak van Moustier	351
Tribolitegrot	350
't Volto Santo	17
Uncumber	43
Urbanus VIII	61
Uultje	53
Vaetspoelders	99
Volkenbeschrijfkunde	171
Vondels en Vindevogels	99
Veurstbekleeding	319
Vigouroux	348
Villa Rucga	260
Wilgefortis	43
Wulp	16
Yzeren zweerd	352
Yzerwegers	83
Zeisel van den Speleman	38

Gods lieve Heiligen

Barbarakapel	98
Bedevaartvaantjes	239
H. Godelîeve van Ghistel	128
Sint Ambrosius	126
Sinte Barbara	125
Sinte Cecilia	124
St-Godelieve	98
Sinte Godelieve van Ghistel	1

S. Holpe 20
Sint Jozef 125
S. Ontcommere 316
Sint Sebastiaan 125
Sint Severius 126

Letterkunde

Elegiarum libri sex 12
Félibres 229
Maanbegroetinge 353
Maanlicht 337, 353
Moonshine, my boy! 361
Mistral 210
Per nosto lengo mespresado 209, 225, 241
Pietari Païvarinta 333
Romans en Romanlezers 369

	Bladz.
Romeo	360
Rond den Heerd	229
Shakspeare	358
Sidronius Hosschius	11
St-Luutgarde	229
Twee West-Vlaamsche dichters	11
Van der Beeke	11
Van Hossche	11
Zeesterre	1

Oorkondschap

Aflaatbrief	82
Altaar van S. Ontcommere	101
Beuterdraghers	110
Carel Willaert	133
Clays Beints	110
Engelschen	130
Gilde van S. Ontcommere	101
Heer D'Avila	129
Jan Ghyselyn	108
Joos de Boode	132
Joris de Brauwere	132
Kronijk van J.B. Rybens	129
Lambrecht	132
Louys Van Roo	134
Matheus Cytor	133
Melchior Deleeuw	132
Memoriael	100
Mich. Van Rolleghem	132
Minderbroeders Recollecten	134
Norbertus Merlebecq	130
Oorkonde bij A. De Wolf	103

Pieter Winnaert	132
Poetewyn	133
Registrum Copiarum	83
Stadsarchief	132
Thuusken van terucifix	131
Van de groote maerct	100
Van der Wulfhaeghe	100
Van houden tijden	100
Bij Robert Hugh Benson	262
Boerenjongens en thuisloopers	378
Een woordeken op-en-weg	249
Het vlieg-vraagstuk	249

Taalkunde

Aa	233
Aar	231
AEger	233

	Bladz.
AEgir	233
Aha	233
Ahr	233
Ahwa	233
Am-lwg	235
Apâ	233
Aqua	233
Ara	231
Art-Chambas	307
Bacco	262
Black	235
Blaken	235
Blekken	235
Blankenberghe	194
Camberon	307
Cambila	306
Cambilabaki	307
Cambo	306
Cambo-frectu-s	307
Camm	306
Chamb	306
Chembla	305
Crannogs	195
Curvus	306
Dubrou	307
Êkw	232
Êkwios	233
Eif	231
Eifa	232
Find	194
Findmag	194
Flet-ra	308
Fretum	309
Fretus	309

Frot	307
Froud	309
Fruda	309
Frut	307
Frutâ	309
Gewe	231
Glad	233
Glattbach	233
Gwynn	194
Ie	231
Iep	231
Ifenbaum	231
îffa	231
îkw	232
Ip	231
îpa	231

	Bladz.
ìp-ara	231
Iphigewe	231
Ip(-)ro, -one	233
îpara	230
Ipera	230
Ipracum	233
Ipriacum	233
îpra	230
Ipris	230
Isa	231
Isala	231
Isana	231
Isara	231
îwa-fa	232
Kam	308
Kambos	306
Kamp	306
Kemble	305
Krom	306
Krombeke	307
Landivy	307
Larugge-Rugge	257
Leucetius	235
Leuk	234
Licht	234
Louk	234
Louketius	235
Lucerna	235
Luk	234
Leeks	235
Leek-ra	235
Luscus	305
Lûx	235
Lycus	235

OEquus	232
OEquor	232
Pavant	194
Pennoouindos	193
Pennovindos	194
Penvennum	194
Pinnevendus	194
Rugge-op-Avelghem	257
Sret	309
Sru-dis	309
Sruth	309
Strabo	306
Stred	310
Stredan	309
Stret	310
Streejth	310

	Bladz.
Stroelen	309
Strudelen	309
Vindos	193
Vennum	194
Veetere	309
Wenheim	194
Wissant	194
Witheim	194
Wâfen	232
Wâffan	232
Waffe	232
Wen	193
Wenduine	193
Wespe	190
Wit	193
Yffe	232
IJp	231
Ypenbeek	231
Ypha	232
Yphe	232
Ypra	230
Ypreville	233
Yve	232
Yves	232

Verhalen

In de Woestenij	321
Kobusjes uiterste dag	199, 216
Van Natus die den hemel droeg	182
Xanderke, de opper schaper	236

Vlamingen

In Memoriam	273
Lodewijk Van Haecke	1

Volkszeg

Dag Klaas!	290
Geldtjen	294
Good evening, Mr Jones	299
Grieken, Latijnen en Germanen	356
Houtjé	294
Inviteert een keer madame	256
Jan Aloen	300
Kinderdeuntjes	295
Kinderrijmpjes	295
Manewijsheid	357
Mechelaars	357
Meester Koen en 'nen jonkman	290
Nog een grapje-twee-drie	175
Pilatus en Ons Heere	291

	Bladz.
Teeken van welstellendheid	256
Toovergebeden	208
Tweespraken	289
't Zal te winter koud zijn, zei Petrus	293
Van Jufvrouw met den Schoenmaker	289
Vierken	294
Wie woont er in dit groot huis?	292

Vreemde landen

Eene verrassing	158

Wangeloof

Eiers op Goê-Vrijdag	368
Glazen bollen	368
Groen lisch	368
Middel tegen bliksem en donder	368
Peerdijzers	368
Puiden	368
Tegen de tandpijn	368

Wetensweerdigheden

Als 't maar rijmde	320
Broei	256
Deckers	160
De Sevenste Bliscap van Onser Vrouwen	240
Duitsche Schapers	160, 175, 190
Een koppel mengelmaren uit China	239
Eenige gedichten van Mgr Van Hove	223
Hobus	160

Hudders	160
Kabassers	175
Kaneunik Naeghels Gulden Jubilé	303
Koninklijke Vlaamsche Academie	383
Lekens	190
Lijst van eenige uitgeschreven prijsvragen	383
Linskens	160
Lutters	160
Mathas Pendre	175
Nijskens	160
Nobus	160
Peerdijzer	317
Pieter van Maris	175
Pijpers	160
Ramaeckers	160
Spender	175
Schruers	160
Vanhee en Gezelle	278
Voor de liefhebbers van Mathesis	144
Zeesterre	1